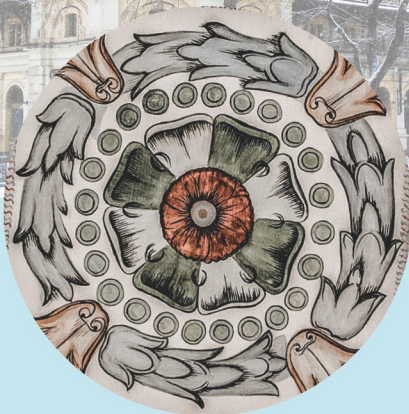

Szabó Gábor

EMLÉKEIM

Alsósegedstől Kecskemétig

Károli Gáspár Református Egyetem

ETKI Reformáció Öröksége Műhely - HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet

Reformáció Öröksége 5

Reformáció Öröksége 5.

Sorozatszerkesztők:

Ablonczy Bálint – Csorba Dávid – Kiss Réka – Lányi Gábor

Reformáció Öröksége 5

Szabó Gábor

Emlékeim

Alsósegesdtől Kecskemétig

Károli Gáspár Református Egyetem
Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye
• Károli Gáspár Református Egyetem
Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet
Budapest, 2021

Kiadó: Károli Gáspár Református Egyetem
Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye,
Károli Gáspár Református Egyetem
Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet
Felelős kiadó: Hanula Gergely
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060; Fax: 455-9062

© Károli Gáspár Református Egyetem
Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, 2021

© Károli Gáspár Református Egyetem
Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2021

© Szerző, 2021

A könyv megjelenését támogatta
a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye és a Kecskeméti Református Egyházköztség.

A kiadvány elkészítésében közreműködött
a Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala.

Szerkesztette
Rigó Róbert

Korrektúra
Tánczos-Szabó Ágota

Grafika
Asztalos József

Technikai szerkesztő
Mudri Andor

Készült a Gold Print Bt.-ben

ISBN 978-615-5961-58-8
ISSN 2676-9824

TARTALOM

Bevezető gondolatok Szabó Gábor emlékiratához	9
Előszó	25
Alsósegeds 29	29
Közegyházi viszonyok	35
A világháború	39
Életünk napi teendői és körülményei	40
Tanítóm	46
Balatonmárfürdő	56
Munkás gyermekek a családban	57
Szüleim gyülekezeti munkája	60
Nagybátyánk, Micu	62
Konfirmáció	64
Gimnáziumi évek Csurgón (1954–1958).....	67
Visszarendeződés, új diáktársak	74
Kerékpár-kirándulások	77
Teológusévek Budapesten (1958–1963)	81
Katonaság	83
Budapesten, a teológián	85
Belső ellenőrzés	89
Szobatársaim	91
Legációk és teológusnapok.....	92
Teológushallgatók a szeretetszolgálatban	95
Budapesti kórusokban	96
Kirendelt teológusként Alsónémediben.....	97
Lelkészképesítő vizsgáim és segédlelkészi kirendelése.....	98

Veszprém.....	101
A püspöki hivatal Veszprémben	102
Feladataim.....	103
Ifjúsági munka	105
Zalai missziói út.....	106
Megtorlás	107
Püspökválasztás	108
Elvágódásom Veszprémből.....	110
Csősz	113
Gyülekezeti munka	115
A kutak.....	118
Esküvőnk.....	120
Családi körülmények	122
Közös utunk indulása	124
Folyamatos politikai ellenőrzés alatt	126
Harc a hittanórákért	128
A szomszéd lelkészek	130
Az 1966. júniusi ifjúsági hitmélyítő balatoni tábor	131
Az ikrek születése.....	132
Svájci keresztszülők.....	133
A „kocsmahivatal”	134
Anyósom hozzánk költözése	135
Látogatóink.....	136
Az anyagiak rendezése a családban	139
Katika beteg.....	140
Csősz barátaink.....	142
Járműveim.....	144
A segédmunkás lelkipásztor.....	146
Negyedik gyermekünk.....	146
A parókián rajtunk kívül nyestek is laknak	147
A gyerekek.....	148
Kántorképző	150
További munka.....	154
A református temető	155
Farkas Tamás halála	157
Kiskunhalasi meghívás.....	158

Kiskunhalas	161
Őseink hagyatéka: a templom és az orgona	162
Ismerkedés Halassal	165
Beiktatásom	168
Gyermekeink	171
Munka a lelkeszi hivatalban	172
Lelkeszválasztás bonyodalmakkal	172
Ván Benjámin, a halasi élő legenda	174
Dobos Károly	177
Zenei szolgálat	178
A presbitérium és az esperes	179
Zana Dezső kiállítása	183
Gyülekezeti táborok	183
A kölkedi zenei táborok	185
Halasi gyülekezeti táborok	190
Konfirmáció, továbbtanulás	193
A parókia kiürítése	193
Építkezések Halason	193
Szolgatársam Svájcban ösztöndíjas	195
Építkezünk tovább	195
Több lelkesz együtt	197
Munkatársak a gyülekezetben	199
Tanyai szolgálatban	200
A „szeretetlen” együttszolgálók	202
Új szolgálat formálódik	203
Kecskemét	209
Az első találkozás	209
Egyházmegyei áttekintés	211
Egyházközségek, lelkipásztorok gondozása	212
Lelkipásztor a gyülekezetben és szolgálati helyén	215
Folyamatos támadások között	217
Egyházmegyei közgyűlések	218
Egyházmegyei gondnokok	221
Motorizáció az egyházmegyében	223
Múlt a jelenben	225
Az épített múlt	227

Földrengés.....	228
A kecskeméti ember	229
Egyházközségi főgondnokok	230
Gyülekezeti éneklés, orgonaépítés	232
Építkezések	235
Az Emmaus ház.....	235
Az Ókollégium.....	240
Internátus és konviktus	241
Pálma Hotel.....	241
Sion házak	242
Az Újkollégium.....	243
Templomunk	244
A katonatelepi templom	245
Harc a református temetőért.....	246
Börtönszolgálat az elítéltek között	247
Testvérgyülekezeti kapcsolatok.....	248
Erdélyiek – a romániai forradalom	250
Kollégiumunk, oktatási intézményeink újraindítása	253
A Jogakadémia – a Károli Gáspár Református Egyetem jogi kara.....	255
Lelkeszi hivatal – mint szolgálat	257
Lelkipásztor-választás – kényszerű kiköltözésünk a parókiáról	258
Családi történetek	261
A család személyes dolgairól – hitvesem, Kati	263
A cserkészcsapat	268
Katika és Gabi	268
Befejezés	271

BEVEZETŐ GONDOLATOK

SZABÓ GÁBOR EMLÉKIRATÁHOZ

Szabó Gábor 1940. január 17-én született egy Somogy megyei kis faluban, Alsósegeden, többgenerációs lelkészcsalád első gyermekeként. Anyai nagyapja is lelkész volt, és édesapja, Szabó József is. Az egykori református kollégiumba, Csurgóra járt gimnáziumba 1954 és 1958 között, majd a budapesti teológián folytatta és 1963-ban fejezte be tanulmányait. Ez év októberétől – az 1962 végétől dunántúli püspök, Békefi Benő mellett – lett Veszprémben segédlelkész, majd Békefi Benő 1964. március 25-i elhunytát követően az új püspök, dr. Bakos Lajos mellett szolgált. Szabó Gábort 1966. április 1-jétől egy Fejér megyei kis faluban, Csőszön választották meg gyülekezeti lelkésszé. Itt tizenegy éven át munkálkodott, s eközben alapított családot is. 1977. október 9-én iktatták be a Kiskunhalasi Református Egyházközség lelkész-kántori állásába, majd 1978 márciusától Kiskunhalas északi egyházrészének lelkésze lett, 1985 végéig, amikor a Bács-Kiskunsági Egyházmegye esperesévé választották és kecskeméti lelkipásztorrá.

Szabó Gábor visszaemlékezése kronologikus, életének főbb állomáshelyei (Alsóseged, Csurgó, Budapest, Veszprém, Csősz, Kiskunhalas, Kecskemét) mentén tagolódik fejezetekre, átfogja a 20. század második felét, és átnyúlik a 21. századba. Bemutatja, milyen nehézségeket jelentett a kommunista berendezkedés a gyülekezeti lelkipásztor és családja, gyülekezete, valamint egyháza számára, ugyanakkor a rendszerváltás időszakára vonatkozóan is számos izgalmas adalékot nyújt, a korábban államosított kecskeméti ingatlanok visszaszerzésére, vagy az intézmények újraindítására vonatkozóan. A szerző részletesen jellemzi az egyes települések gyülekezeteit, ami azért különösen érdekes, mert az aprófalvaktól (Alsóseged és Csősz) az alföldi középváros Kiskunhalason át a két megyeszékhelyig (Veszprém és Kecskemét) egészen eltérő adottságokkal és lehetőségekkel rendelkező helységeket és közösségeket ismerhetünk meg. Mindezek

túl bepillantást enged számunkra családja életébe és abba is, milyen anyagi, gazdasági nehézségekkel, kihívásokkal kellett e koraszakban megküzdenie egy református gyülekezeti lelkipásztornak.

Történeti szempontból a visszaemlékezés egyik legfontosabb hozadéka, ahogy főhősünk kibontja a helyi hatalmi szervekkel, előjárókkal (tanácselnök, téesselnök, iskolaigazgató, ÁEH megyei munkatársa) kibontakozó ideológiai és hatalmi konfliktusainak természetét, miközben jól kirajzolódik az, hogy a helyi személyes viszonyok, kapcsolatok miként árnyalták a pozícióból fakadó ideológiai elmentéket. Írásának további jelentősége, hogy Szabó Gábor számos meghatározó egyházi személlyel (Czeplédi István, Pap László és ifjabb Pap László, Békefi Benő, Bakos Lajos, dr. Balogh László, Tóth Károly, Nagy István, Ván Benjámin, Dobos Károly, Varga László), került kapcsolatba élete során, és rájuk, valamint munkásságukra vonatkozóan is lényeges információkkal szolgál.

Szabó Gábor veszprémi segédlelkészi szolgálatától kezdődően kiemelt figyelmet fordított a gyermekek, fiatalok vallási, egyházzenei nevelésére, holott ezt a munkát a pártállam tiltotta. Különböző módszereket, technikákat ír le a szerző, hogy ezt miként lehetett mégis kivitelezni: a gyermektáboroztatástól a kántorképző tanfolyamokon át az ifjúsági zenei táborokig és a gyülekezeti ház építéséig. Azért is fontos a szocializmus időszakára vonatkozó emlékiratok, visszaemlékezések, oral history források elkészítése és összegyűjtése, mert a lelkészek, papok tevékenységének egy része illegális volt, így azokról jórészt az ellenséges állami szervek írásos forrásai maradtak csak fent. A hit terjesztésének legális lehetősége a templomon és az iskolai hittanórán kívül alig maradt, ezekről elsősorban ezen utólagos forrásokból következtethetünk.¹

Szabó Gábor 2010 nyarán került nyugállományba. Visszaemlékezését 2015-ben kezdte el írni, aminek során 1971-től rendszeresen vezetett, több mint 40 kötetes szolgálati naplójára és a korábbi évekre vonatkozó töredékes feljegyzéseire támaszkodott. A napló felhasználása az emlékirat megírásában segített az események, személyek, helyszínek és történések pontosabb felidézésében, mindez erősíti a memoár forrásértékét.

¹ Kiss Réka: Legális – illegális – féllegális. Tiltott és túrt pasztoráció a református egyházban a hatvanas években. Források és a megismerés határai. In Kiss Réka, Lányi Gábor (szerk.): HIT 2018. Hagyomány, Identitás, Történelem. L'Harmattan, Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2019. 239–273.

Az emlékirat (visszaemlékezés, memoár) az oral historyhoz hasonlóan a személyes emlékezetet emelheti a történelmi források közé. Az emlékezet és a történelem viszonyát Ricoeur szerint három lépésben lehet elemezni,

„először is, az emlékezet konstituálja a múlt értelmét, másodszor, a történelem kritikai dimenziót vezet be a múlttal való érintkezésbe, végül harmadszor, a belátás, amivel a történelem immár gazdagította az emlékezetet, az emlékezet tapasztalattere és az elváráshorizont dialektikája révén áttérjed az előre látott jövőre.”²

Tehát emlékeinket a jelenből konstruáljuk a múltra vonatkozó történelmi ismereteink szerint. Koselleck nyomán

„tapasztalattéren a múltnak azt az egész örökséget kell érteni, amelynek leülepedett nyomai bizonyos módon előkészítik a talajt vágyaink és aggodalmaink, előrejelzéseink s terveink, röviden: a jövőt anticipáló aktusaink számára. Bármely tapasztalattér ilyenformán csakis egy elváráshorizont ellenpólusaként létezik, [...] e két pólus dialektikájáról van szó, ami a történelmi tudat dinamikáját biztosítja.”³

Tehát az emlékezet megőrzi a tapasztalattér és az elváráshorizont közötti dialektikus kapcsolatot, a kettő mindig kiegészíti egymást. „Nincs emlékezettel rendelkező lét, amely ne lenne egyben jövőre irányuló lét is.”⁴

Horváth Gergely Krisztián ebben a fogalmi keretben vizsgálta Kögl Lénárd papi pályáját a 20. század középső évtizedeiben.⁵ Úgy vélem, hogy Szabó Gábor esetében is meghatározó az a tapasztalattér, amibe beleszületett falusi lelkészgyermekként, majd amit megélt gimnazistaként az ötvenes években és a budapesti teológián a hatvanas évek elején. Lelkeszi szolgálata során ki kellett tapasztalnia, hogy az állampárt egyházellenes törekvései között hogyan lehet mégis megtalálni a lehetőségét a gyülekezet erősítésének, az ifjúsági munkának, a külföldi kapcsolatok kiépítésének, és közben biztosítani a négygyermekes család anyagi hátterét is, amik a várakozási horizontot is jelentették számára. Az emlékiratban jól kidomborodnak azok az apró, a napi rutin részeként értelmezhető

² Ricoeur 110. Paul Ricoeur: Emlékezet – felejtés – történelem. In Gyurgyák János, Kisantal Tamás (szerk.): Történetelmélet I. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 106–125.

³ Ricoeur 109.

⁴ Ricoeur 117.

⁵ Horváth Gergely Krisztián: Szovjetizálás és ellenállás a Veszprémi egyházmegyében. Dr. Kögl Lénárd pályája az 1940–1960-as években. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2018.

technikai fogások, személyes emberi viszonyok, amelyekkel az egyházellenes állampárti időszakban is komoly eredményeket lehetett elérni egy falusi vagy kisvárosi gyülekezet érdekében, a hitélet erősítése céljából.

Szabó Gábor emlékiratában feleleveníti gyermekkori emlékeit, melyek az alsósegesdi parókiához kötődnek, így bepillantathatunk a negyvenes évek gazdag falusi hitéletébe és kultúrájába. Az alsósegesdi parókia tágas udvara és funkcionálisan jól megépített épületei a padlástól a pincéig megelevenednek a szemünk előtt. A lelkész gazda is volt a helyi parasztok közösségében, jószágokkal, szőlővel, gabonával, kemencével rendelkezett, és egyben értelmiségi, lelki vezetőként is állt gyülekezete mellett. Számos érdekes leírást ad a szerző a falusi lelkipásztorok sajátos közösségi szerepéről, a családlátogatásokról, a napi beszélgetésekről, a hívekkel közösen végzett munkáról.

Ez a falusi háttér a három Szabó fiúgyermeknek jellemzően vidéki élményeket nyújtott, a kecsketartástól a disznóölésen át a szőlőkapálásig. Szabó Gábor érzéketlenül írja le a kenyérsütés és a kemence beizzításának fortélyait, amit gyermekkorában alaposan megfigyelt és rögzített az emlékei között. Megismerhetjük a szülőföld, Alsósegesd és Felsősegesd természeti és társadalmi környezetét az aprólékos leírásokból, pont akkor, amikor a háború után már pusztult, mállott szét a grófi birtok és a régi rurális, paraszti világ, de még a szocialista mezőgazdaság és a falupusztítás nem bontakozott ki teljes valójában. Szabó Gábor részletesen és hitelesen dokumentálja, ahogyan a háborút követően, az ötvenes években – az ő gyermekkorában, a kommunisták drasztikus beavatkozása következtében – szét hullik a hagyományos paraszti társadalom, a falusiak önszerveződő közösségei, a közbirtokosságok, a nyájak, a gulyák. A falu vallási élete is megjelenik előttünk, a katolikus zarándokokkal, a búcsúval, amikor a falusi idillt egy cigány ember verekedése, verése szakította félbe – eleven emlékül maradt meg ez a nap Szabó Gábor emlékezetében.

A falusi iskola életébe is bepillantást enged a visszaemlékezés, bemutatva azt az időszakot, amikor az intézmény még egyházi fenntartású volt, majd azt is, amikor 1948-tól államosították. A Rákosi-rendszer falusiakat ért megpróbáltatásaira is bőven találunk adalékokat az írásban, olvashatunk a kuláküldözésről, a kitelepítésekről, a kényszermunkára hurcolásról vagy a selyemhernyó-tenyésztésről. A következő nagyobb blokk Szabó Gábor emlékiratában a csurgói gimnáziumban és kollégiumban töltött éveket mutatja be, a barátokkal töltött idő és a Balatont megkerülő kerékpártúra volt a korszak egyik legjelentősebb emléke. Szabó Gábor kitér az 1956-os forradalom helyi eseményeire, bemutatja a csurgói igazgatóváltás történetét, és az otthoni, alsósegesdi eseményeket, aminek során a rendőrség brutálisan megverte ártatlan édesapját.

Szabó Gábor a budapesti teológián 1958 szeptemberében kezdte meg tanulmányait. Internátusi szobatársa a korábbi alsósegesdi lelkész fia, Farkas Tamás lett. Szabó Gábor bemutatja a tanárait, azokat is, akik a pártállamot kiszolgáló, új teológiai irányvonal meghatározó alakjai voltak – mint például az 1960-tól dékáni pozíciót betöltő Békefi Benő –, és azokat is, akik ettől próbálták távol tartani magukat. Békefi Benő teológián bevezetett újításai a hallgatók ellenőrzésének fokozódását jelentették. A hallgatóknak a „haladó”, az egyházvezetés politikai iránymutatását követő lelkészekhez, gyülekezetekhez kellett gyakorlatra menniük, amit maga a dékán koordinált. A vidéki gyülekezetekben is szolgáltak a fiatal teológushallgatók, minek során számos kalandban volt részük, és közben a vidéki gyülekezetekkel is volt alkalmuk megismerkedni. Szabó Gábort 1962-ben Alsónémedire rendelték ki segítő szolgálatra, ahol orgonált a templomban, és a konfirmandusokat is oktatta. Szabó Gábor a teológia 1956 után eltávolított dékánjának, Pap László fiának is volt szobatársa, akit tanárai biztatására igyekezett segíteni, támogatni. Egy alkalommal, az ifjabb Pap László ellen indított fegyelmi ügyben Czeglédi István professzor vezetésével kénytelenek voltak átírni az eseményeket, a fiú védelmében.

Szabó Gábor, zenetudásának köszönhetően, egyetemei éveit alatt különböző budapesti gyülekezetekben látott el kántori feladatokat, így anyagilag is könnyebben tudott boldogulni. Másokhoz hasonlóan, kezdetben meglehetősen szegényesen élt, mindössze egy cipője és egy használt kabátja volt. Teológushallgatóként, jó zenei érzékének köszönhetően, két budapesti énekkarnak is tagja lett, a Bartók Kórusnak és a Kálvin Kórusnak, a fellépések alkalmával az ország számos helyén megfordultak, és külföldön, például Pozsonyban is.

Az emlékek között humoros történeteket is olvashatunk, például az egyik teológushallgató mohácsi hajóúttjáról, amelynek során, kártyajáték révén megkopasztotta a mohácsi egyházközség gondnokát és presbiterét, majd másnap meglepetésként érte, hogy nekik prédikált a szószékről. Mulatságos az Alsónémedin Juhász Sándor lelkésszel közösen főzött cseresznye leves esete is, ami hűtés közben a mosogató lefolyójában kötött ki.

A budapesti teológia befejezését követően Szabó Gábor visszakerült a Dunántúli Egyházkerületbe, ahová 1962 végén Békefi Benőt nevezték ki püspöknek. Békefi Szabó Gábort a Veszprémi Református Egyházközségbe helyezte, mert jól tudott orgonálni és értett annak rendben tartásához is. Szemléletesen mutatja be a visszaemlékező azt a konfliktusokkal teli helyzetet, amikor Békefi Benő újonnan kinevezett püspök 1962-ben a székhelyet Pápáról Veszprémbe helyezte át, és hogy ott helyet szabadítson fel magának, az egyházközség kedvelt lelkészét, Boda Józsefet elüldözte. A veszprémi gyülekezet csak nagyon nehezen fogadta

be Békefi Benőt és titkárát, a szintén a Nyírségből érkező Nagy Tibor lelkipásztort. Veszprémben Szabó Gábornak mindenféle feladatot el kellett végeznie: az orgonafelújítástól a tüzelő beszerzésén át annak bepakolásáig, bibliaórákat és hit-tanórákat tartott, kántori feladatokat látott el, ifjúsági csoportot vezetett, amelynek tagjaival a Dunaalmáson működő fiatal fogyatékosokat gondozó intézmény munkáját is segítették. Békefi Benő hirtelen haláláról és az azt követő püspök-választás körülményeiről szintén részletesen ír a szerző, majd arról, hogy az új püspököt, dr. Bakos Lajos balatonarácsi lelkipásztort, aki tősgyökeres dunántúli volt, milyen szívesen fogadta az egyházkerület. Jól megértették egymást Szabó Gáborral is, akit a püspök szeretett volna minél tovább maga mellett tartani.

1965 tavaszán Szabó Gábor vezetésével a veszprémi ifjúsági csoportot meghívták az Őrségbe, Szentgyörgyvölgyre, ahol énekkel, zenével, bizonyosságtétellel szolgáltak a helyi gyülekezetben. A „sikeres út” után Szabó Gábort felelősségre vonták, dr. Hodossy Lajos presbitert, a veszprémi egyetem fiatal oktatóját pedig elbocsátották állásából, de szerencséjére felvették a Péti Nitrogénművekhez főmérnöknek.

Szabó Gábor Veszprémben az ifjúsági csoportban ismerkedett meg későbbi feleségével, Szűcs Katalinnal. Szabó Gábor nősülni szeretett volna, és elvagyódott Veszprémből, végül a püspök is elengedte, így 1966 áprilisától a csőszgyülekezet megválasztott lelkipásztora lett.

Beiktatásán a dunántúli püspök, dr. Bakos Lajos hirdetett ígét, a beiktatást Szabó Sándor esperes végezte, és az eseményt követő ünnepi ebéden jegyezte el Szabó Gábor a menyasszonyát. A csőszgyülekezet, falusi környezetéről számos apró érdekességet, élményt megemlít a szerző, például Csipet nevű kutyájukkal kapcsolatosan. Képszerűen leírja a parókia telkét és épületét, ahol vezetékes víz sem volt még. Vízért a szomszédos iskola udvarába kellett járni, de az igazgató „kérésére” lehetőleg óra alatt és nem a szünetben, hogy a gyerekekkel ne találkozzon a lelkipásztor vagy a felesége. Ebben az időszakban a falusi lelkipásztor rá volt kényszerülve, hogy gazdálkodjon, művelje a kertet, állatokat tartson, mert csak így tudott megélni. Szőlőt, krumplit, kukoricát termelt a kertben Szabó Gábor, volt kacsájuk, amit tömtek, és tyúkok is, sőt, még kotlót is ültetett. A paróka épületét igyekezett korszerűsíteni, a kor igényeihez mérten – például szennyvízelvezetést és derítőt szeretett volna építeni –, de ehhez nem kapott segítséget a presbitériumtól, nem tartották fontosnak, így maga volt kénytelen megcsinálni. Ásás közben egy fel nem robbant bombát ütögetett a csákánnyal, de szerencséjére az nem lépett működésbe. Ebben az időben a falusi lelkészek rakták maguknak és a gyülekezeti terembe a cserépkályhát, saját kezükkel, a szomszédos szonnyai lelkésszel. Szabó

Gábor Csőszön mint falusi lelkipásztor sokat segített a híveknek hivatalos ügyeket intézni, például adásvételi szerződést írni, vagy más hivatalos levelet megfogalmazni és megírni az írógépen. Az egyházközségnek Csőszön még ebben az időben, a hatvanas években is volt egy 2300 négyszögöles, jó minőségű földterülete, amelyet a hívekkel műveltek meg, és viszonylag jelentős bevételt hozott.

Szabó Gábor és Szűcs Katalin esküvőjét 1966. július 27-én tartották Szombathelyen. Katalin tanító diplomával rendelkezett, de lelkészfeleséggként sok utánajárást követően sem kapott munkát a csőszai és környékbeli általános iskolákban, miközben képesítés nélküli pedagógusokat alkalmaztak. Később az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) munkatársától megtudta Szabó Gábor, hogy felesége csak akkor kap tanítói állást, ha ő mint lelkész „leteszi a voksát” a rendszer mellett. Ezt Szabó Gábor elutasította, így Katalin sem tudott elhelyezkedni. Ez viszont komoly anyagi nehézséget jelentett számukra. Szabó Gábor később, 1973-ban egy megyei Hazafias Népfront (HNF) lelkészi konferencián nyilvánosan felvetette ezt a problémát, elmondta, hogy úgy érzi, lelkészként hátrányos megkülönböztetés éri őket, felesége szakmai és a család anyagi ellehetetlenítése miatt. Bakos Lajos püspök nagyon felháborodott, hogy ezt nyilvánosan fel merete vetni, sőt azzal fenyegette meg, hogy elhelyezteti egy „világvégi” gyülekezetbe. De nem helyezték át Szabó Gábort, hanem felkereste az ÁEH megyei előadója, aki azt kérte tőle, vonja vissza, amit a konferencián mondott, erre azonban nem volt hajlandó. Ezt követően az országos és megyei szervek keresték fel őket, hogy Katalin számára munkát biztosítsanak. Ez elég sajátosan sikerült, mert a szomszédos faluban, a nyolc kilométerre fekvő Soponyán, a Zichy-kastélyban működő állami gondozott gyermekek intézetben kapott tanítói állást, de olyan beosztással, hogy nem tudta az átjárást megoldani. Ilku Pál oktatási minisztersége alatt tudott elhelyezkedni Katalin, Ilku halálát követően viszont azonnal megszüntették a munkaviszonyát. Ezt követően Szabó Gábornak sikerült elintéznie a megyei vezetésnél a „magasabb szintű kapcsolatokra” hivatkozva, hogy felesége a helyi iskolában kapjon állást, de az igazgató mindvégig bizalmatlan volt a lelkészfeleség irányában. A gyermekek hittanra történő beíratását egy ideig Csőszön is igyekezett megnehezíteni az iskola igazgatója, majd egy idő után már nem adott névsort arról, kiket íratnak be. Ez viszont lehetőséget biztosított Szabó Gábor számára, hogy jóval több gyermekkel tudjon foglalkozni, mint ahányat ténylegesen beíratnak. Az igazgató pedig fiktív, de azért folyamatosan csökkenő adatot adott le a hittanra járó gyermekek számára vonatkozóan. A pedagógusok rendszerint üzentek a szomszédban lakó lelkésznek, hogy véget ért az óra, jöhet hittant tartani, addig nem engedik el a gyerekeket, míg meg nem érkezik.

1966-ban, Csőszre kerülése és esküvője után Szabó Gábor és felesége nyolc helyi fiataalt, akik abban az évben konfirmáltak, elvitt a családi nyaralójukba, Balatonmáriafürdőre, hitmélyítő táborba. A faluban feljelentették a lelkészt a táboroztatásért, a szülők felháborodtak, kiálltak mellette, végül nem lett következménye az „ügynek”.

1967 nyarán a Szabó családba ikerlányok születtek, amit nem tudtak előre, mert nőgyógyászuk diagnózisa alapján egy szép, nagy fiút vártak. A püspök megkeresésére Szabó Gáborék részt vehettek egy nemzetközi református programban, minek keretében egy svájci házaspár, az egyik kislány vonatkozásában, névleg, keresztszülőséget vállalt. A névleges keresztszülőségből később személyes barátság, kölcsönös utazások, támogatások lettek.

Szabó Gábor a vasárnap esti istentiszteletek időpontját a falusi emberek életritmusához alakította. Nyáron, amikor sokáig a mezőn dolgoztak a hívek, volt, hogy este háromnegyed kilenckor kezdődött az istentisztelet, hogy aki akar, oda tudjon érni.

Szabó Gábor részletesen beszámolt írásában a Csősz melletti szomszédos falvakban élő lelkészbarátaikról, akikkel szoros kapcsolatot alakítottak ki. Az idős, 1905-ben született kálozi lelkész, Szabó Dezső külföldön tanult, jó holland és német kapcsolatokkal rendelkezett, és még a hetvenes években is jártak hozzá külföldi barátai, akiket a rendőrségen be kellett jelenteni. Egy ilyen alkalommal Szabó Gábor elvitte őket autóval Sárbogárdra, ahol a fényképezőgép felvételeit elkobozta és átnézte a rendőrség, azt gyanítva, hogy „kémfelvételeket” készítettek. Szabó Dezső révén Szabó Gáborék számos holland lelkésszel és a családjukkal kerültek baráti kapcsolatba. A hollandok szívesen jöttek Magyarországra, magyar nyelvű vallásos kiadványokat is hoztak magukkal, és Szabó Gábor családját is több alkalommal vendégül látták Hollandiában. Szabó Gáborék beteg kislányát is egy holland kórházban diagnosztizálták, egy ottani család segítségével. A család később Kiskunhalason és Kecskeméten is jó kapcsolatot ápolt külföldi barátaival, akik több alkalommal jelentős anyagi támogatást biztosítottak számukra, például autóvásárláshoz.

1971 nyarán Németh Géza Szabó Gáborhoz menekült Csőszre, amikor az egyházvezetés fegyelmi eljárást indított ellene. Németh Géza Érd-Parkvárosban engedély nélkül új templom építésébe kezdett, az ottani gyülekezet rész gondnokával. Az építkezést az esperes leállította. 1971 májusában, a Láng Gépgyárban békenagygyűlést tartottak, melyen részt vett Ralph David Abernathy amerikai baptista lelkész, az 1968-ban meggyilkolt Martin Luther King afroamerikai emberi jogi aktivista helyettese, majd utódja. Ekkor Németh Géza két presbiterével meghívta, hogy szentelje fel épülő templomukat Martin Luther King emlé-

kére. Ez az akció nagy publicitást kapott, majd három héttel később a községi tanács elrendelte az épülő templom falainak lebontását, az egyházvezetés pedig felfüggesztette Németh Gézát, majd megfosztotta hivatalától. Közben Németh Géza, tartva a letartóztatástól, pár napig Szabó Gábornál bujkált Csőszön.

Szabó Dezső kálozi lelkész nyugdíjazása után Szabó Gábor látta el ott is a lelképásztori szolgálatot. Lebontották a rozoga parókiát, és újat építettek helyette. A bontás során beszakadt az épület teteje, de senkinek nem esett bántódása. Szabó Gábor, mivel feleségét nem engedték dolgozni és a család eltartásához nem volt elég jövedelme, segédmunkákat vállalt, ráadásul úgy, hogy a gyülekezetben ne tudják meg. Dolgozott Velencén egy burkoló mellett segédmunkásként és a geodétáknál is. Ezek kemény fizikai munkát jelentettek általában.

Szabó Gábor évtizeden át tanított a debreceni, országos, egymásra épülő, háromhetes, nyári kántorképző tanfolyamokon, ahol több szinten folyt a képzés. Egy-egy időszakban közel száz hallgató vett részt a bentlakásos tanfolyamokon, közben missziói feladatokat is elláttak az ott szolgáló lelkészek. A napi áhítat mellett rendszeresek voltak az esti beszélgetések. 15 éven át Szabó Gábor látta el az Országos Kántorképesítő Zsinati Bizottság jegyzői teendőit, ami azt jelentette, hogy a kántorképző személyi anyagait, anyakönyveit ő vezette, a bizonyítványok kiállítását koordinálta.

Szabó Gábornak a csőszí téeszelnőkkel egyre több konfliktusa adódott. Először akkor élesedett ki a helyzet közöttük, amikor a téeszelnők felszántatta a temetőhöz vezető földutat, és így alig lehetett eljutni a temetőbe, majd a helyi fiatalok egyik csínytevésénél is őt akarták felelősségre vonni.

1977 tavaszán hívta meg Szabó Gábort a Kiskunhalasi Református Egyházközség lelkész-kántori állásra. Amikor Szabó Gábor bejelentette távozási szándékát, Bakos Lajos püspök felajánlott számára egy lelkészi állást Székesfehérváron, amit azzal hárított el, hogy Isten elhívására megy Kiskunhalasra. Kiskunhalasra lelkészt és kántort is kerestek, Szabó Gábor személye mindkét pozícióra megfelelt.

Szabó Gábor a Kiskunhalasról szóló fejezetben bemutatja a gyülekezetet, a templomot és az orgonát is. Az orgonához, holland barátainak finanszírozásával, Németországból jó minőségű fűtatómotort rendelt, amit el is küldtek neki, de a vámvizsgálaton fennakadt, majd az is problémát jelentett, hogy nem kért előzetesen engedélyt az ÁEH-tól a beszerzésére. Végül sikerült felbecsültetni a motort és elvámoltatni, ami egy évig tartott.

Kiskunhalason Szabó Gáborék először egy kis lakásba költöztek, majd az egyházközség vett egy nagyobb, régi házat, ahol minimális költséggel, használt építőanyagokból kellett az átépítéseket, toldásokat elvégezni, melyek során a lelkésznek kellett beállni a segédmunkák elvégzésére. Szabó Gábort 1977. október

9-én iktatta be dr. Balogh László esperes. Felesége a központban lévő, közeli általános iskolában kapott könyvtárosi, majd tanítói állást. A beiktatást követően az esperes nyugállományba küldte Ulakcsai Antal lelkészt, akinek a parókiából is ki kellett költöznie, de nem volt hová. Kiskunhalason élt ekkor az idős Ván Benjámin, aki a kommunista berendezkedés idején üldözött lelkész volt. Szabó Gábor személyesen is ismerte, és néhány anekdotát ismertet írásában vele és „naturális” szóképeivel kapcsolatosan. Ebben az időben szolgált Szankon a Budapestről elüldözött Dobos Károly, vele szintén jó kapcsolatban állt Szabó Gábor, és részletesen beszámolt arról, hogy az ötvenes években miként tudta megszervezni – részben amerikai adományokból –, Mórícgáton a templomépítést, a helyi gyülekezeti élet fellendítését.

Szabó Gábor gyermek- és ifjúsági énekkart szervezett Kiskunhalason, amelybe igyekezett minél több fiataalt bevonni. Havonta tartottak zenés áhítatot, ezekre neves előadókat is hívott rendszeresen. 1978 márciusában dr. Balogh László esperes Ulakcsai Antal helyére új lelkészt próbált megválasztani, de a presbitérium ellenkezése ezt megghiúsította, ami komoly konfliktushelyzetet teremtett a városban. A presbiterek ellenálltak az esperes nyomásának. A konfliktusos presbiteri gyűlést követően, másnap reggel, Budapesten, egymástól függetlenül, a püspöknél futott össze a két halasi lelkész, a négy presbiter és az esperes. Végül nem választottak új lelkészt Kiskunhalasra, hanem Szabó Gábor – kántor-lelkészi státusza mellett – gyülekezeti lelkész is lett. Ezt követően az esperes Szabó Gábort okolta a lelkészválasztás körüli bonyodalmakért, ezért kihagyta a különböző szakmai fórumokból, ám hamarosan nyugdíjba ment.

Szabó Gábor kitér olyan praktikákra is, hogy az egyház csak úgy tudta Zana Dezső kalotaszegi néprajzi gyűjteményének darabjait kiállításon bemutatni, ha azt úgy csomagolták a felettes hatóságok felé, hogy a Kiskunhalasi Református Egyházközség régi tárgyait és iratait mutatják be, amit ki is tettek a kiállítóterem közepére, egy asztalra. Az egyház ugyanis a város kulturális életébe nem folytathatott bele.

A hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején Kiskunhalason az egyház a fiatalok számára minden év nyarán két-három turnusban, egyhetes gyermek- és ifjúsági tábort szervezett, később ősszel, szeptemberben a felnőtteknek hitmélyítő konferenciát. A kezdetekben Balatonlellén, majd Agárdon táboroztak, de ezeket a helyszíneket kinőtték, mert az ottani nyaralókba csak 25-en fértek el. Végül Mohács mellett, a kölkedi parókia épülete lett a táborok helyszíne, ahol 70 főt is el tudtak helyezni. A falu központjában a parókia és a templom egy telken volt, és magas kőfal vette körül, így kevésbé volt szem előtt. A kölkedi gyülekezet ekkor a mohácsihoz tartozott, az ottani lelkész, Szabó Mihály irányítása alatt állt, aki

szívesen átadta az épületeket erre az időre. Szabó Gábor vezetésével tíz éven át, 1982-től szerveztek egyházzenei nyári tábort a Budapest-Pasaréti Egyházközség keretében, a szervezésben meghatározó szerepet játszott Draskóczy László orgonista, zeneszerző és felesége. Az egyházzenei hetet az ÁEH először betiltotta, majd a püspök és az egyházkerületi főjegyző, dr. Nagy Tibor arról tájékoztatták Szabó Gábort, hogy engedélyezik a tábor megtartását, ha egyházi keretek között marad, és lelkész vezeti. A program vezetője Szabó Gábor lett. Ezek a táborok egy-, illetve kéthetesek voltak. A napirend szerint minden reggel áhítatot tartottak, rendszerint Szabó Gábor, esténként zenés, evangelizációs áhítat zajlott. A tábor résztvevői különböző hangszereken, eltérő szinten tudtak zenélni, ennek megfelelően kellett a táborban elsajátítandó darabokat összeállítani és a kottákat előkészíteni. A tábor munkáját több önkéntes zenetanár, zenész és szülő segítette. A táborokban a gyerekeket az éneklés, a zene és Isten igéje mellett az önállóságra és a vallásos mindennapokra nevelték. Vasárnaponként a környékbeli városok templomaiban szolgáltak a tábor résztvevői: Mohácson, Érsekcsanád, Baján. Szabó Gábor számos élménnyel gazdagodott a táborok során, ezek közül néhányat megosztott ebben az írásában is. Egy alkalommal például egy kiscigány leesett a tetőről, és amint a gyerekekkel bevitték a mohácsi állatorvoshoz, rendőrök állították le őket, mivel az ötfős kocsiban nyolc gyerek, és egy védett madár tartózkodott. Székely Tiborék Kiskunhalas melletti tanyáján is tartottak kisebb létszámú táborokat, egy alkalommal a rendőrség is meglátogatta és igazoltatta a résztvevőket.

Kiskunhalason ősszel és télen egyhetes gyülekezeti evangelizációra, télen úgynevezett „laikus evangelizációra” került sor, melyet nem lelkészek tartottak. Ezekre az alkalmakra 600 meghívót vittek ki a presbíterek a gyülekezet tagjainak, és a gyülekezeti terem rendszerint megtelt a látogatókkal. A meghívók ilyen formában történő terjesztését az esperes „felsőbb nyomásra” leállította, és még 1985-ben is problémásnak tartotta a helyi ÁEH munkatársa, Polgár István. Szabó Gábor lányai és még két osztálytársuk az általános iskola befejezését követően a Debreceni Református Gimnáziumba mentek továbbtanulni, emiatt behívatta a lelkészt az iskolaigazgató – a helyi pártvezetés támogatásával –, és sérelmezte, hogy a fiatalok között „toboroz” az egyház számára.

Az 1980-as évek elején új gyülekezeti házat építettek Kiskunhalason, amihez fontos eszközt jelentett, hogy Hollóssy Sándor főgondnok, a járási tanács építési osztályának vezetője, illetve Székely Tibor presbíter, a helyi tévesz építési vezetője, a kivitelezés műszaki vezetőjeként nagyban segítették a munkát. Az építkezés végéhez közeledve elfogyott az egyházközség pénze, amire megoldást kellett találni. A presbitérium úgy döntött, hogy az egyháztagoktól vesz fel kölcsönt az

egyházközség, banki kamatra. A lelkészek és a presbitérium tagjai járták a családokat, és próbáltak anyagi támogatást szerezni az építkezés befejezéséhez. Szabó Gábor részletesen leírja idős Gyulai János esetét, aki siketként egyedül élt egy távoli tanyán. Az idős ember először 5000 forintot adományozott a gyülekezeti ház építésére, majd Szabó Gábor és a főgondnok látogatása során további 40 ezer forint hitelt biztosított. Másnap Gyulai János felkereste Szabó Gábort, adott neki még ötezer forintot, összetépte a negyvenezerről szóló szerződést, és megállapította, hogy így összesen 50 ezer forint adománnyal támogatta az építkezést. Elmondta, hogy szégyelli magát, hogy tegnap még az egyházának kölcsön akart adni. A gyülekezeti házat 1986. május 11-én szentelte föl Tóth Károly püspök, de ekkorra Szabó Gábor már esperes lett és Kecskemétre került.

Kiskunhalas kiterjedt tanyavilágában a háború előtt intenzív hitélet folyt, de ez jórészt megszűnt a hetvenes évek végére. Szabó Gábor a korábbi hagyományok alapján a tanyavilágban, a várostól 13 kilométerre lévő Bata tanyán kezdett havonta egy alkalommal, vasárnap délutánonként tanyasi istentiszteleteket tartani. Mivel kocsival járt ki, az idős tanyaiaiktól fölvette a rendelést, hogy kinek mire van szüksége, és a következő alkalommal vitte azt is magával, így egyfajta „tanyagondnoki” szolgálatot is végzett akkoriban. Rendszerint kilenc idős ember járt össze az istentiszteletre, melyeket Szabó Gábor akkor is megtartott, mikor akkora hó volt, hogy elakadt az autójával, és gyalogosan kellett továbbmennie. Később a kiterjedt tanyavilág más részében is tartottak istentiszteleteket.

1985. január közepén Tóth Károly püspök Szabó Gábort kérte föl, hogy vállalja el a Bács-Kiskunsági Egyházmegye esperesi szolgálatát. Szabó Gábor azt mondta, hogy akkor tudja elvállalni a tisztséget, ha az esperesi székhely Kecskemétről Kiskunhalasra kerül, és ő maradhat a szolgálati helyén, valamint ha az esperes le tudja vezényelni az ő megválasztását. Végül az ÁEH nem engedélyezte a püspöki székhely áthelyezését. Az egyházmegyében Varga László egyházmegyei főjegyző, espereshelyettes volt az esélyes a pozícióra, de a szeptemberi lelkészértekezleten Tóth Károly Szabó Gábort jelölte. A bejelentés nagy meglepetést okozott, végül a püspök meggyőzte a lelkészeket. Szabó Gábor 1985 karácsonyán köszönt el a kiskunhalasi gyülekezettől, és január elsejétől Kecskeméten vette föl a lelképásztori és esperesi szolgálatot. Szabó Gábor az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából kikérte átvilágítási dokumentumait, amelyek igazolják, hogy nem működött együtt a pártállami időszak titkosszolgálatával. Erre az egyházkerületi közgyűlés kötelezte is.

Szabó Gábor jelmondata szerint három H-val, hittel, hűséggel és humorral igyekezett végezni mindenkori szolgálatát. Így vallott erről:

„Éreztem már elég hosszú ideje, hogy csak úgy van áldás a munkámon, ha azt hittel végzem, arra figyelve, aki szól, vezet, terelget és könyörül rajtam. Azt is megtapasztaltam, hogy csak a hűséggel végzett szolgálaton és munkán van áldás, ahogy az Ige több helyen biztat a mindvégig való kitartásra. Látva a sok nyomorúságot, a hatalmas munkamezőt a kevés aratóval, mindinkább hangsúlyos lett, hogy szolgálatomat az evangélium hirdetésének örömeivel, szívbeli, belső derűvel, azaz humorral tudom elhordozni, és az evangélium örömeit valóban örömmel hirdetni.”

Szabó Gábor bemutatja, hogy az esperes és az egyházmegyei számvevő miként végezte az egyházközségekben a canonica visitációt, az egyházközségi vizsgálatokat. A vizsgálatok eredményéről a presbitériumnak is beszámoltak, azt megbeszélték, így az esperes megismerte az egyházmegye presbitereinek jelentős részét. Szabó Gábor a helyi tanácselnököket is igyekezett felkeresni, hogy a helyi egyházközség és a vezetés közötti viszonyt, problémákat megismerje. Ha a viszony nem volt megfelelő, akkor a helyi lelkésszel és a gondnokkal együtt látogatták meg a tanácselnököt, hogy rendezzék az esetleges nézeteltérést, vagy egyáltalán kommunikáljanak egymással. Szabó Gábor kifejtette, hogy az iskolai hittanoktatás visszaszorítása miatt, az egyház a nyolcvanas években már nem az iskolai hittanoktatást erősítette, hanem a gyülekezeti hitoktatást a gyülekezeti teremben, a parókián vagy a templomban. Az egyes tanácselnökök eltérő módon viszonyultak az egyházhoz, bár az elvárás feléjük az egyházellenesség, az ateizmus volt.

„Az együttműködést egyértelműen hitelveink, történelmünk, evangéliumi ígéreteink és jövőnk feladása nélkül kellett végeznünk. Ebben a vonatkozásban számomra elképzelhetetlen volt a kompromisszum. A helyi állami vezetőkkel való tárgyalásaim során mindig szóltam a Teremtő Istenről, és az egyház uráról, Jézus Krisztusról. Hangsúlyt tettem az Anyaszentegyház küldetésére, a népért való egyetemes felelősségére, arra a minőségi többletre, melyet a szekularizált világban az egyház és annak szolgálai hordoznak és jelenítenek meg nap mint nap.”

Szabó Gábor részletesen írt arról is, hogy miért volt nehéz a gyülekezeti lelkipásztor családjának élete, főként a kommunista diktatúra időszakában. A lelkipástornak a helyi társadalom tagjának is kellett lennie, de mintát is kellett adnia

a vallásos értékrend szerinti életre, és nem csak neki, hanem egész családjának. Ezeknek a nagyon magasra tett közösségi elvárásoknak sokan nem tudtak megfelelni, és az számos meghasonlást, konfliktust okozott, amit sokszor a szomszédos lelkésznek vagy az esperesnek kellett segítenie. Szabó Gábor esperessége idején, 1986 tavaszán, eredményesen lépett fel az egyháztagok érdekében Gajdócsi István megyei tanácselnöknél, mert a fülöpszállási lelkészek beiktatását követően a helyi tanácselnök és téveszelnök a téveszből való kirúgással fenyegette meg az ünnepségen részt vevő és azon szolgáló presbitereket.

Tóth Károly püspök időszakában a nagy kiterjedésű területen szolgáló lelkészek számára az egyházkerület igyekezett segítséget nyújtani, az egyházmegyei esperesek közvetítésével, hogy szolgálati személyautóhoz tudjanak jutni, ami segítette a gyülekezetek, közösségek látogatását. A lelkészek addig kerékpárral, motorral közlekedtek elsősorban, mert jövedelmük nem tette lehetővé általában az autótárolást. A püspök a pénzt a nyugat-európai testvéregyházak adományaiból igyekezett előteremteni, ezért viszonylag lassan haladt a beszerzés. A szolgálati autókat a szóróvánnyal és kiterjedt külterülettel rendelkező gyülekezetek lelkészei kapták meg. Ha áthelyezték őket, akkor az autót nem viheték volna magukkal, főleg más egyházmegyébe vagy egyházkerületbe, de ezt Szabó Gábor esperessége idején nagyon nehéz volt betartatni.

Szabó Gábor részletesen beszámol kecskeméti szolgálatáról, az egyházközségi főgondnokokkal végzett erőfeszítéseiről, a templom új orgonájának építéséről, ami 2000 karácsonyára készült el. A visszaemlékezésben olvashatunk a Kecskeméti Református Egyházközség ingatlanfejlesztéseiről is, ami már a rendszerváltás előtt kezdetét vette, amikor gyülekezeti rendezvényközpontot építettek egy Kecskemét környéki tanyán, az Emmaus házat. Ennek építésére összefogott az egyházközség, és a komoly erőfeszítésnek köszönhetően nemcsak az egyházközség, hanem az egyházkerület rendezvényeinek és az újrainduló oktatási intézmények szabadidős programjainak is helyet adott ez a konferencia- és a szabadidős központ. Szabó Gábor esperessége és kecskeméti lelkészi szolgálata idején kapta vissza kiterjedt ingatlanait a Kecskeméti Református Egyházközség, és indította újra oktatási és szociális intézményeit. Az egyház újra kiléphetett a templomba beszorított helyzetéből és visszatérhetett korábbi tevékenységeihez, szerepéhez.

A történészek egybehangzó véleménye alapján meg kell állapítanunk, hogy nem írható hiteles történetírói munka csupán a személyes dokumentumok (napló, emlékirat) és oral history történetek alapján, ugyanakkor a hagyományos, írott történeti forrásokon nyugvó narratívákat kiegészítik és árnyalják ezek a szövegek. Ezen források nélkül bizonyos történelmi folyamatokat csak igen hiányosan lehetne bemutatni, ilyen például az ateista állampárti időszakban a lelkészek és a hívek mindennapi ellenállásának, szembenállásának a bemutatása is. Bartlett

elmélete szerint az emlék „nem pontos mása, nem hű lenyomata a velünk történt eseményeknek”, hanem a felidézés során a jelenből nézve, bizonyos sémák mentén konstruáljuk újra a múltat.⁶ Gyáni Gábor a tanulmányában ehhez hozzáteszi, hogy ha a múlt megértése a célunk, akkor a személyes történetek erre sokkal alkalmasabbak, különösen ha egy csoport – jelen esetben a református lelkészek – identitásának múltjára, élettörténetére, kollektív emlékezetére vagyunk kíváncsiak.⁷

Mivel évtizedek óta személyesen ismerem Szabó Gábort, annyival szeretném kiegészíteni a következőkben megismerhető lelkész személyiségét – ami talán kevésbé bontakozik ki emlékiratából, mégis fontos adalék, – hogy ő azon jó pásztorok közé tartozik, akik ismerik nyájukat, igyekeznek odafigyelni juhaikra. Szabó Gábor számon tartja – még nyugállományban is – a híveket, tudja kivel mi történt, milyen gondjai, örömei vannak, érdeklődik, kérdez, beszélget és segít, amiben tud. Nyitott, érdeklődő, útmutató, Igét hirdető és közvetítő lelkipásztor.

Rigó Róbert

6 Gyáni Gábor: Emlékezés és oral history. In Gyáni Gábor: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 130–131.

7 Uo. 128–144.

ELŐSZÓ

Életutam és emlékeim leírására több indíttatásom volt. Mindenekelőtt, magasztalni és áldani a mi Urunkat, Istenünket, Jézus Krisztus által, hogy adta az életet. Másodszor, a bennem élő hála az elhívásért a lelkipásztori szolgálatra. Harmadszor, hála a családomért, hitvestársamért, gyermekeinkért, unokáinkért, akikben megáldott az Isten. Gyarló szolgálatomban Jézus Krisztus, az én Megváltóm, világhosszág és vezetés volt, a Szentlélek által. Életem ideje nehéz és bonyolult körülmények között telt el, mert a viharos 20. században éltem és szolgáltam. Adja a mi Urunk, hogy ezzel az írással is szolgálhassak minden kedves olvasónak! Vallom én is: mindenért egyedül Istené a dicsőség – Soli deo gloria!

Az eseményeket úgy írom le, ahogy én átéltem, tőlem telhetően a tényszerűsége és az objektivitásra törekedtem. Szolgálatom hivatalos részletei az egyházközségi levéltárban, a presbiteri jegyzőkönyvben, a különböző szintű testületek közgyűléseinek irataiban, mint az esperesi és püspöki jelentésekben, az egyházmegyei és egyházkerületi szakelőadók jelentéseiben és más dokumentumokban találhatók meg. Zsinati képviselőként több mint két évtizedet szolgáltam, s voltam hosszú éveken át a zsinati tanács tagja. A dokumentálható eseményeken túl, természetesen, vannak olyan részei a munkásságomnak, melyekről nincsenek írásos feljegyzések, de az emlékeimben őrzöm őket. Példaként gondolok a kecskeméti református temető jogtalan bezárására 1960 tavaszán. Telefonon közölték a lelkészi hivatallal „illetékes helyről”, hogy a jövő hétfőtől nem temethetünk a református temetőben. Az akkori törvények szerint is engedélyezni kellett volna a 25 éves betemetési jogot, és biztosítani az utolsó temetéstől számított 25 év porladási időt. A szocializmus időszakára, a Kádár-korszakra is jellemző volt, hogy hatalmi közlések útján „kormányoztak.” Írásban szinte semmit nem közöltek, hanem utasítottak, vigyázva arra, hogy bizonyíték ne maradjon utánuk. Ilyen körülmények között kellett szolgálatunk útját járni és megmaradni.

Ezekről, a korszakra jellemző működési módszerekről és technikákról, az én nemzedékem még tud, de az ifjú lelkésznemzedék már nem. Ez a felismerés ad további erőt és lendületet, hogy leírjam, amikre emlékszem.

Emlékeimet 2015. január közepén kezdtem el írni. Hivatalos munkámat a 2010-es esztendő augusztusában hagytam abba, tényleges és rendszeres gyülekezeti szolgálataimat letéve. Nagy könnyebbség, hogy a felelősség, a személyi, az anyagi és pénzügyi gondok, az intézményi és egyéb problémák megoldása már nem az én vállamat nyomják. Akkor, 2010-ben gondoltam konkrétan arra, hogy el kell kezdenem az írást.

Emlékeim papírra vetésében segítségemre volt rendszeresen vezetett naplóim sora, melyeket többé-kevésbé következetesen vezettem – az 1963 és 1966 közötti, majd az 1974., 1976. és 1977. évek hiányoznak –, a többi a mai napig hiánytalanul megvan. 1975-ös naplóm csak töredékesen állt rendelkezésemre. Ez így is jelentős mennyiségű anyag, több mint ötven kötetet tesz ki. Naplóimba leírtam életem eseményeit, elsősorban szolgálataim idejét, helyét, milyenségét és textusait. Lelkész-kántori szolgálatom idején, Kiskunhalason, külön jegyeztem kántori, orgonista szolgálataimat is. Lelkeszi szolgálataimban teológus éveimtől a kauzális szolgálatokról pontos kimutatást vezettem. 2010. december 31-ig 1587 kisgyermeket kereszteltem meg, 1067-en konfirmáltak nálam, 494 jegyespárt adtam össze, és 2018 embert temettem el, így összesen 5166 kauzális szolgálatot végeztem.

Istentiszteleti, bibliaórai, egyházmegyei és egyházkerületi, zsinati és számos egyéb igei szolgálataim számát csak 1971 óta jegyeztem be naplóimba, melyekből kimutatható a lelkipásztori gyülekezeti látogatások száma is, – név szerint jelezve, kit, hol (otthon vagy kórházban) és mikor látogattam meg. Naplóim bejegyzései általában rövidek, pontosak és tényyszerűek. Sok segítséget adtak emlékeim felidezésében, mert pontosan bejegyeztem gyülekezeti és szolgálati útjaimat is, néha azokat a személyeket is, akik velem jöttek. Szigorúan az egyházmegyei előírásoknak megfelelő szolgálati naplók ezek, melyeket nem a zsinat által kiadott formakönyvben vezettem. A napló vezetését minden lelkipásztor számára a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye közgyűlési határozata tette kötelezővé. Az abszolutórium után, a gyülekezetbe vagy az intézménybe kirendelt segédlelkésznek, majd beosztott lelkésznek a második lelkészképző vizsgáig kellett a zsinati formakönyvben és annak nyomtatványain vezetni a naplóját. A lelkészek döntő többsége ezzel ezt a tevékenységet be is fejezte, és a napló vezetését egy életre abbahagyta. Naplóimat Kiskunhalason és Kecskeméten, évenként minden alkalommal bemutattam a vizitációt (canonica vagy generalis visitatio) végző egyházi főhatóság tagjainak, többön megtalálható az egyházmegye esperesének igazoló aláírása és pecsétje is, máskor csak belelapozott, esetleg megjegyzést tett, de nem írta alá. Esperesi szolgálatom ideje alatt, állandóan harcolni kellett lelkész tár-

saimmal, hogy a kötelező egyházmegyei határozatnak megfelelően vezessék a naplójukat. A lelkészek általában – tisztelet a kivételnek – tessék-lássék módon vezették, vagy egyenesen szabotálták. Most, az emlékeim papírra vetése során látom hasznát ezeknek az írásoknak, és hiszem, hogy az a napi kevés idő, amit egy-egy bejegyzéssel erre fordítottam, sokszoros haszonnal térült meg a munkám során. Legyen ezeken a naplókön is Urunk áldása, hogy visszatekintésem útján a feljegyzések segítsék felidézni a pontos adatokat, eseményeket!

Ennek az írásnak – a szolgálati mögött, egy sokkal halványabban megjelenő – családi vonulata is van. Ugyanazt a történetet másképpen éltük meg, én, a hitvesem és a gyermekeim. Ők sok kritikával élhetnek – jogosan –, hogy egy-egy családi esemény, történés miért nem kapott nagyobb súlyt vagy teret a leírásban. És igazuk van! Ennek az egyensúlynak a megtalálása írásom legnehezebb része. Mindezen nehézségek tudatában írom emlékeimet – újraolvasva, javítva és kiegészítve –, szinte folyamatosan. Hogy meddig? – Míg erővel bírom. Uram, adj erőt nap mint nap!

ALSÓSEGED

1940. január 17-én születtem, egy ma már ilyen név alatt nem létező Somogy megyei falucskában, Alsósegesden. A keresztségben szülőfalum templomában részesültem, anyai nagyapám, Fazekas Mihály püspöki titkár, református lelkész szolgálatával, 1940. február 11-én, Édesapám születésnapján. A helyi gyülekezetben a gyermekeknek egy keresztaja és keresztanya volt, általában házaspárok, ezzel szemben nekem öt vagy hat keresztanyám és keresztapám lett. Ezek között volt, aki velem szoros kapcsolatot tartva komolyan gondolta a keresztszülőséget, míg mások a keresztelői istentiszteleten való részvétellel egyszer s mindenkorra be is fejezték ezt a kötődést.

Első emlékeim csak homályosak, amikor együtt énekelünk Édesanyámmal egy szobában, mely a hatalmas parókia hálósobája. A két ágy végében egy sezlón, annak végén ülünk, szemben a cserépkályhával, melynek külső ajtaja nyitva, és az áttört, öntöttvas belső ajtó mögött derűsen lobognak az égő tuskók kékes-vörös lángjai. A sezlón mellett egy kerek asztal, melyen petróleumlámpa adja a szoba egyetlen fényforrásaként az asztal körül olvasók és írók számára a fényt. Ott ülünk, de a cserépkályha melletti rácsos ágyban valamelyik testvérem áll és cumizik.

Vízvezeték, villany nem volt a faluban. A fürdéshez melegítendő vizet az udvari kútról vödörrel kellett behordani. Együtt fürdünk, mi, gyermekek – a három fiú, a családban használt nevünkön Gabi, Jokka (József) és Balázs – a fürdőkádban. „Hajtani” kellett a vizet, és így jött az alsó lyukon tenyerünkkel behajtott víz a felsőn, sokkal melegebben, vissza. A kád össze volt építve egy fafűtésű zománcos kályhával, amelyben a melegítésre váró víz tett egy fordulót a beépített csőrendszerben, a felfűtött kályhában. Emlékeim szerint ülőkád volt, de meglehetősen nagy méretű. Először mindig Anyuka fürdött, majd Édesapánk, és általában vele együtt mi. A fürdőszobának vízelvezető lefolyója is volt. Akkor nem tudhattam,

Szabó József és
Fazekas Edit
esküvője (1939)

hogy a régi parókiaépületekben általában nem volt fürdőszoba. Lelkészgyermek teológustársaimnál tett látogatásaim során mindig a konyhában, egy hokedlire tett lavórban mosakodtunk, még 1963-ban is. Édesapánk már 1939-ben fürdőszobát épített a parókiában.

Emlékszem, hogy szüleink esténként elmentek lány- és fiúkörre – négyéves megfogalmazásom és kiejtésem szerint – a „hiú (fiú) bácsik” összejövetelére. Ezek a bibliaórákat, a cserkészetet, a népfőiskolát, az ezüst- és aranykalászos gazdantanfolyamokat jelentették, ez biztosította egy kicsi falu szellemi és lelki életét. Aztán rendszeresen jártunk a vallásos estékre – ezek október végétől április elejéig tartottak –, melyek felolvasó, tanító és biztonyságtévő összejövetelek voltak a református elemi népiskola egyetlen nagy tantermében.

József öcsém⁸ 1942. április 25-én, Balázs öcsém⁹ 1944. június 16-án született. Együtt nőttünk fel, mindig együtt játszottunk. Kortársaink a faluban mind egyedüli gyermekek voltak, egyikék. Játékaink nem nagyon voltak, de fantáziánk sok mindent pótol.

Édesapám, Szabó József (Pilismarót, 1912. február 11. – Segesd, 1968. szeptember 16.) első generációs értelmiségiként református lelkipásztor volt a szülőfalumban. Minden őse dunakanyari parasztpolgár volt Pilismaróton, Kisorosziban.¹⁰ Édesapánk tanulmányait Pilismaróton, Esztergomban, majd a Pápai Kollégium Gimnáziumában és végül a pápai teológián folytatta. Néptanítói oklevelet is Pápan szerzett, teológusévei alatt.

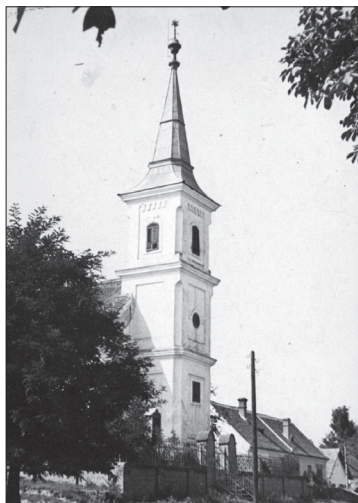
Édesapám családjában három gyermek született, ő volt a középső. Bátyja, András, nyolc évvel volt idősebb nála, húga, Etel, két évvel fiatalabb. Ahogy szokás volt abban az időben, az első gyermek örökölte a gazdaságot, míg a lányt, ha eljött az ideje, férjhez adták. A középső, a második fiú eszes és eleven volt, ezért lelkipásztora és tanítója is azt ajánlotta a szülőknek, hogy taníttassák. A szülők megfogadták a tanácsot, s bár anyagi erejük nem sok volt, taníttatták József fiukat. Édesapámat a lelkészi diploma megszerzése után közvetlenül nem rendelték ki gyülekezethez, hanem a Pápai Kollégium nagykönyvtárába kapott beosztást.

⁸ József öcsém az általános iskola elvégzése után Pécsen tanult tovább, a Zipernowszky Gépipari Technikumban, ott érettségizett és szerzett általános gépipari technikus oklevelet. Székesfehérváron telepedett le, az apántól kapott telken építkezett. A katonaságtól két hónap után gerincsérülése miatt leszerelték. Évekig a Videotónnál, majd a Kórháztechnikánál, s végül az útfelügyeletnél dolgozott. Felesége, Tóth Márta, Lovászból származik, két fiuk van, Tibor és Csaba. Okos, jó munkahellyel rendelkező ifjak, immár mindketten családdal, Tibor két lánnyal, Csaba négy fiúval.

⁹ Balázs öcsém Veszprémbe ment középiskolába, a Vegyipari Technikumba. Ott érettségizett, és általános vegyésztechnikusi oklevelet szerzett. Ő is Fehérváron telepedett le. Dolgozott a pátkai ércbányában, majd az Ikarusz autóbuszgyárban lett a korróziós csoportvezető mérnöke. Itt dolgozott – munka mellett elvégezte a vegyipari egyetemen a korrózió szakot, és szakmérnök lett –, amíg az Ikarusz gyárat nem privatizálták. Két évig volt katoná, a marcali Hunyadi János Laktanyában, a vegyi osztagban szolgált. Megnősült, Kegyes Julianna Anikó hegedűtanár a felesége, fiuk és lányuk – Balázs és Adrienn – alkotják a családot. Mindketten zenetanárok, szép pályát futnak be, és jó munkahelyük van.

¹⁰ Édesapám apja Szabó József (Pilismarót, 1875. november 2. – Pilismarót 1952. április 14.), házasságát Kisorosziban, 1902. január 22-én kötötte. Az ő szülei: Szabó József (született Pilismaróton 1852. március 10-én), hitvese: Pintér Etelka Mária. Pintér István és Szobonya Erzsébet (született Pilismaróton 1859. augusztus 27-én.) Házasságukat Pilismaróton 1873. november 19-én kötötték. Szabó József szülei: Szabó András és Botka Klára. Édesapám anyja: Czikora Zsuzsanna (Kisoroszi 1883. december 31. – Pilismarót 1963. január 2.). Az ő szülei: K. Czikora István és Kata Zsófia, aki Kisorosziban 1863. április 1-jén született. K. Czikora István szülei: Czikora István (született Kisorosziban, 1860. december 22-én) és hitvese, Rácz Zsuzsanna. Házasságukat Kisorosziban, 1881. március 15-én tartották. Kata Zsófia szülei: Kata Zsigmond és Pécsi Borbála.

Édesapám éles eszű, sokfelé figyelni képes, nagyon szorgalmas, jól nevelt fiatalember volt. Vallotta is, hogy az elvégzett munka és a megtartott szó minősíti az embert. Különösen a keresztyén embert, hiszen az értelmet, a lelki és testi erőt a szorgalmas munkához, és az élet lehetőségeit Istentől kapta az ember. Sőt, az Úr az, aki munkálkodásra küldi az övét. Édesapám nagyon együtt érző ember volt, gyülekezetével sorsközösséget vállalt a legnehezebb időkben, a kuláküldözés esztendőiben és az erőszakos téesszervezés éveiben is. Neki semmiféle ingatlanvagyonra nem volt. A falu déli részén mészszegegy, savanyú, gyengén termő földek voltak, ebben a falurészben laktak a reformátusok. Az erőszakos téesszervezés folytán híveiért – presbitereiért, gondnokaiért – felemelte a szavát. A hatóság embereinek ez nem tetszett, és ellenséges érzülettel viseltettek iránta. Édesapám szeretett olvasni, tanulni, szorgalmasan készült a szolgálataira. Erős akaratú, és a véleményét kertilés nélkül kimondó ember volt. Ősei a pilismaróti református templom mellett, a hegyen fekvő temetőben nyugszanak.

Az alsósegedi
református
templom

Édesapánkat Alsósegedre a magyaratádi helyettes lelkészi szolgálatából hívta meg az egyházközség, bemutatkozó szolgálatát 1938. november 27-én végezte. Az alsósegedi egyházközség korábbi lekipásztora Farkas Sándor volt – aki feyelmi után mondott le állásáról – és már elköltözött. Több pályázó is jelentkezett az alsósegedi lekipásztori állásra, az utolsó bemutatkozó a sorban Édesapánk volt. Őt az egyházközségi közgyűlés 1938. december 6-án hívta meg, és még e hónap 19-én egyhangú szavazással megválasztotta. Beiktatása 1939. január 15-én, vasárnap történt, nagytiszteletű Fazekas Mihály püspöki titkár úr szolgálatával. Az egyházmegyei kiküldött, Csóka Gyula nagytiszteletű úr, ötvöskónyi lelki-

pásztor volt. Igen zord téli időben került sor a beiktatásra. Édesapja és testvére jöttek Pilismarótról – s csak késve tudtak megérkezni –, mert a Duna jege már beállt, és a folyón, a jégen gyalog kellett átmenniük, majd a Dömösi rév vasúti megállótól vonattal utaztak, Budapesten át az alsósegesdi vasútállomásra érkezve.

Édesapám 1942 tavaszától a 103-as tábori kórházvonal lelkészeként főhadnagyi rangban szolgált. Az egyházközség vezetősége gondoskodó szeretettel vette körül a már két kisgyermekkel egyedül maradt hitvesét. 1944 elején a német csapatok beszállásolták magukat a parókiára, Édesanyámnak egyetlen szobát engedtek használni. Rendszeresen hoztak a katonai egységek sebesülteket is, így a parókia amolyan német parancsnokságú, elsősegélyt nyújtó hely lett. Édesapám a kórházvonalról kapott eltávozási idő alatt Édesanyámat Puhó községbe (ma: Puchov, Szlovákiában) vitte magával, ahol a kórházvonal állomásozott. Ekkor már Balázs öcsém is megszületett. A front visszavonulásával Édesapám a családot Édesanyám szüleihez, Pápára kísérte.

Édesanyám, Fazekas Edit (1912. március 12. – 2003. augusztus 3.) a tekintélyes, később pápai egyházkerületi tanácsosnak, püspöki titkárnak, a püspöki hivatal vezetőjének, Fazekas Mihálynak volt a lánya. Komáromban született 1912. március 12-én, Gergely napján.¹¹

Fazekas Mihály nagyapám 1910-ben főiskolai szenior és pápai segédlelkész volt, majd 1910. szeptember 3-tól 1913. október 16-ig dr. Antal Gábor püspök mellett püspöki titkár, Rév-Komáromban. 1913. október 16. és 1927. szeptember 30. között Felsőörsön élt gyülekezeti lelkipásztorként. Családjával 1927-ben költözött Felsőörsről Pápára, ahol november elsejétől Antal Géza mellett dolgozott mint püspöki titkár. Antal Géza már 1924-től püspök volt, de csak 1927-től lett pápai lelkipásztor. Együtt kezdték az egyházkerületi szolgálatot Pápán, és végezték a püspök haláláig, 1936-ig. Azután Medgyaszay Vince lett a püspök 1935 és 1943 között, majd őt követte Győri Elemér 1943-tól. Édesanyám Komáromban, öccsei, Gábor és Mihály – utóbbi mindenkinek Micuja –, Felsőörsön születtek. Gábor 1914-ben, Mihály pedig 1917-ben.

¹¹ Fazekas Mihály nagyapám (született 1887. július 5. Balatonkenesén, elhunyt 1945. október 18-án, Pápán) lelkési oklevelet Pápán szerzett. Édesapja ugyanezen a néven 1859. szeptember 16-án, Bugyi községben született, meghalt Balatonkenesén 1916. április 21-én. Balatonkenesén rektor (igazgató) tanítóként szolgálta egyházát és népét, 1887-től haláláig. Ezen ősom hitvese Köntös Julianna (született Enyingen 1867. január 27-én, meghalt Pápán 1931. november 28-án.) volt. Innen a dunántúli Köntösökkel az unokatestvér fokú rokonság. Köntös Julianna egyik ükapja Vas Gerebennék a *Nemzet napszámosságai* című művében szereplő „Köntös Mihály uram” volt. Dédapám sírfelirata a balatonkenesei református temetőben a következő: „Itt nyugszik Fazekas Mihály a balatonkenesei Ref. Egyház 30 évig volt buzgó rektora, meghalt 57. éves korában 1916. évben. Emlékét szeretettel őrzik hálás tanítványai.” Nagyapám nagyszülei Fazekas Mihály és Richter Paula voltak.

Fazekas Mihály református lelkész,
egyházkerületi titkár

Fazekas Mihályné Borkay Margit
és a kisgyermek Szabó Gábor Pápai,
az istentisztelet után (1944)

Nagyapám az első világháborúban tábori kórházi lelkészi szolgálatot látott el, ezzel kiérdemelte a „Patriae ac Humanitati/1864-1914” kitüntetést, melyet hálás emlékezéssel őriz a család. Édesanyám a Nátusban¹² (nőnevelő és tanítónőképző intézet) tanult és szerzett tanítói oklevelet. Ősei, a Borkay család, a Felvidékről származnak.¹³

¹² A Pápai Református Kollégium mellett működött internátus diáknyelvi elnevezése. 1901-ben az épületet kibővítették, és a Dunántúli Református Egyházkerület Nőnevelő Intézetét helyezték el benne.

¹³ Édesanyám nagyapja, Borkay János, született Szimón az 1843. év szeptemberében, meghalt Rákosszentmihályon 1911. március 2-án. A család ősi eredethelye a felvidéki Szimő. Borkay János édesanyja Czuczor Cecília. Édesanyám nagyanyja, Borkay János hitvese, Vízkelety Katalin Laura volt, aki Simonyiban született 1850. október 21-én, meghalt Felsőörsön 1926. május 15-én. Hamvai a felsőörsi római katolikus temetőben nyugszanak. Testvére, Vízkelety Béla, korának híres festőművésze volt. A Vízkelety vonalról rokon a Bolemann családi ág. Géza fiuk magyarosította a nevét, és a Réz vezetéknevet vette fel. Réz Géza lánya – a későbbi Kosáryné Réz Lola – a híres regényíró, fordító, irodalmár, aki 1892-ben Selmezbányán született. Az ő ükapja Péch Antal selmezbányai bányagróf (bányakapitány), aki a magyar bányászat és bányászattan kiemelkedő tudósa, szakkönyvek írója és tanítója volt. A Csallóközből Pest-Budára került ősük a 19. sz. közepén műbútorasztalos műhelyt nyitott. (Zsuzsi lányom őrzi azt a tálaló-vitrin szekrényt, mely ennek az ősünknek vizsgamunkája volt.) A híres nagybácsik voltak Jedlik Ányos és Czuczor Gergely, tudós paptanárok. A család nemzedékek sora óta római katolikus vallású. A két Borkay lány: Margit (született Budapesten 1883. október 16. – meghalt Székesfehérváron 1983. szeptember 7-én, eltemették Pápai, az Alsóvárosi temetőben, szeptember 14-én) és Lenke (született

KÖZEGYHÁZI VISZONYOK

Balatonfüreden 1948 után, a kötelező lelkésztovábbképző héten – amikor Bereczky Albert püspök és Kiss Roland egyházkerületi főjegyző, azaz a Zsinat elnöksége „elmagyarázta” egyházunk „új útját”, mely a „bűnbánat útja”, s ezért minden, az egyházzal szembeni törvénytelenység és igazságtalan hátrátétel végül is jogos, bűneinkért megérdemelt következmény –, Édesapám volt az, aki felszólalásában óva intette a „szolgáló egyházat” és annak vezetőit, nehogy „kiszolgáló” egyház legyenek. „Istennek kell inkább engedelmeskedni...” – mondja az ige (Róma 5,29). E felszólalása után állandó politikai megfigyelés alá került, a közösségi egyházi alkalmakon nem kívánt személylé vált, hitoktatási engedélyt nem kapott lelkipásztorként.

1952-ben Nyáry Pál somogyaszalói lelkész, termelőszoövetkezeti tag és alkalmazott lett az államiak által kívánt esperes a Somogyi Egyházmegyében, Kaposváron. Az esperes hivatala ott van, abban az egyházközségben, ahol mint lelkipásztor szolgál. Az alapvető, úgymond fő tisztség ugyanis a lelkipásztori. Az egyéb, ideig-óráig vagy ciklusokra szabott, általában választás útján elnyert egyházmegyei vagy egyházkerületi tisztségek nem olyan fontosságúak, mint a gyülekezeti lelkipásztori szolgálat. Ezek értelmében tehát nem beszélhettünk függetlenített esperesi vagy püspöki székhelyekről. Egyházunkban, a 27 egyházmegyében, bizonyos megyékben kialakult az úgynevezett esperesi székhely (pl. Nyírségi Egyházmegye: Nyíregyháza, Hajdúsági Egyházmegye: Debrecen, Bács-Kiskunság Egyházmegye: Kecskemét, Somogyi Egyházmegye: Kaposvár). Eddig nem volt kijelölt esperesi székhely Somogyban, hiszen Fazekas Gábor nagybátyám az esperessé választott Szabó Bálint hedrehelyi lelkipásztor mellé kapott kirendelést, aki a Somogyi Egyházmegye esperese volt. Valami módon, váratlanul Kaposvár vált központtá Somogyban. Nyáry Pál esperessé választásakor Kaposvárról dr. Ikafalvi Farkas Béla addigi lelkipásztornak mennie kellett. Ezek nagyon sok megütközést, próbát, fájdalmat okoztak mind a lelkipásztornak,

---

Budapesten 1884. augusztus 24-én – meghalt Székesfehérváron 1987. szeptember 13-án, eltemették Balatonkenesén a Református temetőben, szeptember 18-án) mintegy húsz évvel idősebb nővérük, Hermina után egy éven belül születtek. Nővérük Hermina, sokkal idősebb volt, mert mindig csak a Hermin néni, vagy a Hermin (férje: Hlinka Béla) megszólítással emlegették. Margit és Lenke jó római katolikusként, 17 és 16 éves korukban, 1899-ben, együtt utaztak Rómába is, hogy a pápa áldását elnyerjék. (Én még láttam azt a fekete, gyönyörű csipke vállkendőt, melyben a pápa előtt megjelenhettek, Édesanyám őrizte ezt az „ereklyét”). Az őket megáldó pápa XIII. Leo (Gioacchino Pecci gróf, pápa: 1878. február 20. – 1903. július 20. között). Ennek a látogatásnak bronz emlékérmét hálás tisztelettel őrzöm, mint családi emléket. Majd mindketten, Margit és Lenke is áttértek, konfirmáltak, és református lelkipásztorok feleségei lettek.

akinek mennie kellett, mind pedig a gyülekezetnek. Ebben az időben mondva-csinált és hazug okokkal mondatták le vagy állították fegyelmi úton egyházi bíróság elé az eltávolítandó lelkészt. Én később, 1963-ban, Veszprémben egy ilyen gyülekezeti helyzetbe csöppentem bele, amikor az előző év őszén távolították el Boda József tiszteletest a gyülekezetből. A presbitérium és a gyülekezet is megosztott volt, egyszóval senkinek nem kívánok egy ilyen szolgálati kezdést, mint amelybe én kerültem. A veszprémi egyházközség szeretett lelkipásztorát Békefi Benő püspök 1962 tavaszán szolgálati helyéről eltávolíttatta. Boda József lelkész urat fiatal feleségével és három kisgyermekével szülőfaluja, a Tolnai Egyházmegegyében fekvő Decs gyülekezete fogadta be. Az egyházpusztító állami és párt-szándék ilyen végrehajtása felháborodást, ellenállást és megosztottságot hozott létre a közösségekben.

Ebben az időben elvárták a lelkipásztoroktól, hogy a beszolgáltatás jogosságát hirdessék, békekölcsonöket jegyezzenek, és azt ajánlják népüknek is, valamint a termelészövetkezetbe való belépésüket szorgalmazzák. Sátáni terv volt ez, mert mindezeket népünk igazságtalannak tartotta, a kényszerítéseket szabadságától való megfosztásnak tekintette. Ha a lelkipásztor a felsőbbség tanácsa szerint járt el, óhatatlanul szembekerült népével, hitelvesztetté vált, és így a hirdetett ige is elvesztette erejét. Természetesen a helyezkedők a felsőbbség tanácsa szerint jártak el, míg a másik oldalon lévők ezen elvárásokból semmit nem vállaltak. Inkább viselték népükkel a közös nyomorgást, a teljes sorsközösséget. A helyi vezetők a lelkipásztort ellenségnek tekintették, és az esetek nagy részében kulákoknak számítottak.

Ez a megkülönböztető hátratétel 1956 után is megmaradt, ennek végrehajtását azonban az egyházi vezetőkre bízták. Édesapámat 1960-ban behívatta az esperes Kaposvárra és közölte vele, hogy a Pilismaróton élő testvérei nem léptek be a termelészövetkezetbe. Hasson oda, hogy belépjenek! Ezért itt írjon nekik egy levelet, s majd ő, az esperes feladja. Addig nem mehetett ki Édesapám a szobából, amíg a levelet meg nem írja. Édesapánk csak másnap estére érkezett haza Kaposvárról, de levelet nem írt.

A Dunántúli Református Egyházkerület 1962-ben „választotta” meg a volt nyíregyházi lelkipásztort, a nyírségi esperest – s ekkor már budapesti teológiai tanárt –, Békefi Benőt püspökévé. Ő 1964-ben, a nagyhét szerdáján meghalt, s követte őt dr. Bakos Lajos teológiai magántanár, balatonarácsi lelkipásztor, aki 1964 és 1979 között volt püspök, 1968-tól veszprémi lelkipásztor. A püspöki hivatal, azaz az egyházkerület székhelyét 1962-ben tette át Békefi Benő az őszi központból, Pápáról Veszprémbe. Bakos Lajost Kovách Attila követte a püspöki székben, majd a rendszerváltozás után Márkus Mihály tatai lelkipásztor lett a kerület püspöke. A veszprémi évek után a püspöki hivatal visszatért Pápára.

Fazekas Mihály nagyapám a második világháború idején, a front zűrzavaros napjaiban, a püspöki palota légoltalmi pincéjében elszenvedett koplalások következtében – amúgy is beteg gyomra végképp tönkrement, és már nem tudott felgyógyulni –, meghalt. A családi hagyomány szerint engem, mint első unokáját, nagyon szeretett. Hitvese, anyai nagyanyám, Borkay Margit, századik születésnapja előtt két héttel fejezte be áldásos földi életét Székesfehérváron, őt Édesanyánk gondozta haláláig.

Borkay nagymama
96 éves korában
(1979)

Borkay Lenke férje a balatonkenesei lelkipásztor, Czakó Gyula¹⁴ volt. Mint a boldog emlékű, nagytiszteletű Czakó Gyula özvegye, családuk minden nemzedékének keresztanyja – hatvanhat éven át hordozta hűségesen özvegyi sorsát –, keresztgyermekeiért, és ha lehetett, közöttük élt. Százhárom évet ért meg, férje mellett nyugszik a balatonkenesei református temetőben, várva a boldog feltámadást. Szellemi frissességét mindvégig megőrizte. Élete utolsó évében is vidáman zongorázott, olvasott és rejtvényt fejtett.

Édesanyánk szelíd, szolgáló típus volt. Mindenkit számon tartott, kiterjedt kapcsolatrendszerrel bírt, melynek ápolása érdekében sokat levelezett. Ügyesen rajzolt és festett. Maga festette akvarell levelezőlapokkal tartotta életben – rövid

¹⁴ Czakó Gyula a Somogy megyei Újnép községben született 1882. november 7-én, és meghalt Balatonkenesén, 1921. április 12-én. Fiatalon, harminckilenc éves korában távozott az élők sorából. Apja, Czakó Gábor szintén Balatonkenesén volt egyházi alkalmazott, néptanító, 1915. április 13-án hunyt el. Czakó Gábor hitvese Bélavári Kis Karolina volt, házasságukból született Czakó Gyula.

hírekkel – a kapcsolatot ismerősei körében. Jól zongorázott, szép, tiszta és biztos szoprán hangon énekelt. Türelmes és megbocsátó volt. Néha csodálkoztam rajta, mert a bántásokat, a szeretetlen sértéseket valóban megbocsátotta, és azokról többet meg nem emlékezett. Naponta olvasta az Igét és imádkozott. Szerette a szép verseket, kötetekre menő, kézzel írt versgyűjteménye volt.

Édesanyánk 12 évesen került ki Hollandiába, ahol egy évet töltött Wilhelmina holland királynő és népe segélyakciója révén Zierikzeenben. Tizenöt éves volt, amikor Felsőörsről Pápára költözött a család, itt talált barátokra és barátnőkre. Életének nagyon szép korszaka volt ez, derűs vidámsága a társaság középpontjává tette őt. A nagy teológus diákok közül Fáber Kovács Gyula táplált iránta gyengéd érzelmeket, melyet egy szép regényben, *Ballag már a vén diák...* címen jelentetett meg. Szabó Józsefet, a hatodik osztályos fiút, ahogy a regényben említik, Édesanyánk a gimnáziumban ismerte meg. Ez lett életének komoly kapcsolata. Esküvőjük – Édesanyánk elmondása szerint az Ótemplomban az utolsó – 1939. május 16-án zajlott. (Ezt követően az esküvőket már a lassan teljesen elkészülő Március 15-e téri, kéttornyú templomban tartották.) Édesapám tanúja dr. Matolcsy Sándor volt, aki az esküvő után autójával hazahozta őket Pápáról Alsósegesdre. Édesanyám tanúja fiatalabb öccse, Micu volt. Édesanyám egész életében szeretettel emlegette a pápai esztendőket. Matolcsy Sándor a Belső-Somogyi Egyházmegye gondnoka, egyházközségi tisztségviselő, Fazekas Mihály nagyapám jó barátja volt. A kilencszázas évek első harmadában az akkor gyengélkedő Csurgói Református Gimnáziumot Matolcsy Sándor szervezte újjá, és tette életképessé. A park bejáratánál az utókor gyönyörű szoborral állított emléket neki.

1952-ben Édesapám – aki ekkor már „kuláki méltóságra” emeltetett e keleti bárbar horda rendje és rendszere szerint –, magához vette az özvegyeket, akik ezután húsz évet éltek együtt a családdal, 1973-ig, az alsósegesdi parókián, majd Székesfehérváron Édesanyánkkal, a halálukig. Édesapánk 1968-ban bekövetkezett halála után a megüresedett lelkészi állást évekig nem töltötték be önálló lelkésszel, hanem a szomszéd faluban élő lelkészek látták el a szolgálatokat. Édesanyánkat az ő édesanyjával és nagynénjével 1973 virágvasárnapján Székesfehérvárra költöztettem, ahol lakást vásárolhattunk nekik, a magunk nevére. Családunk, a négy gyermek és egy munkát politikai-ideológiai okok miatt nem kapható pedagógus hitves szociálpolitikai lakásvásárlási kedvezményét – ez gyermekenként harmincezer, míg a munkaviszony nélküli édesanya után húszezer, összesen száznegyvenezer forintot jelentett – igénybe véve, vettem meg az 53 m²-es lakást, melyben éltek életük végéig, és kilencvenkettedik évéig Édesanyánk, Fazekas Edit. Ez a lakás egy 98 lakásos, tízemeletes társasház bejárata melletti földszintes lakás volt. Teljes vételára 1972 őszén 348 ezer forintba került. A ház Székesfehérváron közismerten a LOTTÓ-ház nevet viselte, egy reklám kapcsán.

A VILÁGHÁBORÚ

Kisgyermekkorom további emlékei közé tartozik, amikor a hatalmas hóban, hófalak között, egy katona húzott szánkón. Nagy hídon megyünk át, s amint lekanyarodunk a hídról, ott a mélyben, jégtáblák között – azt hiszem, jégtáblákat sodorva – folyik a Vág folyó. Mindez a felvidéki Puhón történt, ahol ebben az időben állomásozott a kórházvonat. Édesapám 1942 elejétől a 103-as kórházvonat tábori lelkészeként szolgált, főhadnagyi rangban. Ott voltak közvetlenül az első vonal mögött, a sebesüléseket, a fagyot szenvedett embereket – elsősorban a katonákat szedték össze –, és akit lehetett, gyógykezelték. Hatalmas jelzések voltak felfestve a vonat minden oldalára, még a tetejére is, hogy mindenkinek jelezzék: ez kórházvonat. Ennek ellenére állandóan fenyegették őket támadások, ellenséges partizánakciók. Biztonságból tolt a mozdony maga előtt két póre kocsit, és azok előtt egy kövel rakott vagont, ha mégis aláaknázták a pályát, ne a mozdony vagy mögötte a kórházkocsik sérüljenek. A mozdony éjjel-nappal „üzemelt”, hiszen a gőzfűtés, a meleg víz biztosítása, valamint a vontatási feladatok állandó készenlétet követeltek meg.

Egy másik emlékemben Édesapám katonaruhában elkészönt tőlünk. Majd ismét otthon volt, hogy a családját magával vigye, hiszen ebben az időben a front és vele együtt a kórházvonat is vonult vissza a hátszágba. Hitvesét és három fiacskáját – 1, 3 és 5 évesek voltunk, én, a legidősebb, aztán József és Balázs – Pápára, a nagyszülőkhöz vitte el. Ő indult tovább, majd Körmenátnél – már a vonattól elvezényelték, mert a vonatot feloszlatták – egy disznóólban vészelt át az ostrom első éjszakáját, szeretett tisztí legényét mellette érte halálos találat. Ezután a református parókiára ment, ahol Pethő Antal lelkipásztor nagy szeretettel befogadta. Ott maradnia önmagára, még inkább a befogadó lelkipásztorra nézve nem volt tanácsos, hiszen vadászták a katonaszökevényeket, ezért továbbment. Szándékában állt mielőbb visszatérni Pápára, a családjához.

Édesapám bámulatosan leleményesen és gyakorlatiasan gondolkozott. A körmenáti parókia sarkánál talált egy pár mászóvasat – amit telefon- és villanyszerelők használtak az oszlopok megmászásához –, egy köteg drótot, és két napon át, míg a németek utolsó egysége is elment (elfutott), és az őket üldöző szovjetek átrohantak a városon, villanyoszlopról villanyoszlopra mászott. Senki nem kérdezte, nem bántotta, látták, hogy egy magyar katona hősi erőfeszítést tesz, hogy a front közepén a telefonösszeköttetést helyreállítsa. Ezután Pápára ment, onnan ekhós kocsival utazott az egész család haza, a Somogy megyei Alsósegesdre. Emlékszem, hogy egy nagy szürke ló fekszik az út közepén, mozdulatlan, és tanács-talan emberek veszik körül. A történet későbbi, szülői elmondása szerint Pápán

két kerékpárért és némi készpénzért cserélte-vette Édesapánk a két szürke lovat (gebét) és a kocsit. Valahol Hévíz előtt, Rezi határában kimúlt az egyik ló. Onnan egy lóval folytatódott az utunk tovább. Sokszor le kellett térnünk az útról, hiszen a katonai járműoszlopok, trének vették igénybe azt. Édesanyám mondotta, hogy amikor megálltak és letettek az út mellé, én azonnal „masináltam”. Ez gyermekkorom legnagyobb élményének újra- és újrájátszását jelentette. A masinálás a gabona cséplése volt, a masinát, azaz a cséplőgépet és a gőzgépet, mely azt hajtotta, mivel még nem önjárók voltak, a falunkban udvarról udvarra „húzták”, két pár lóval és emberi erővel. A gépeket asztagtól asztagig vontatták, ott beállították, és megkezdődött a cséplés. Ez nélkülem a faluban sehol sem történhetett. A makadámút szennyes porát folytatva át kezeim között így „masináltam”.

A front visszavonulásával lakásunk, az alsósegesdi református parókia, német hadikórház lett. Nagyszobánkban a beteg katonáknak filmet vetítettek, az ajtókeretbe erősített fehér lepedőnkre, és mi a másik szobából visszajáról láttuk, fordítottnak, a képeket. Életterünk ez az egy szoba maradt, a hálószoza. Innen indultunk Pápára, és onnan tovább Puhóra. Ennek az utazásnak emléke megmaradt, amint a pőre vagonokra rögzített személykocsik egyikébe beszálltunk, és Édesapám ott akart hagyni, hogy „foglaljam” a kocsit, míg a családtagokat is idehozza, Édesanyámat és a kicsiket. Odajött egy katona és azt mondta, ebben meg fognak fagyni. A következő emlékem, hogy a katonákkal zsúfolt, ablak nélküli sötét vagonban vagyunk, és valami keserű italt adnak inni, cikóriakávé, cukor nélkül, talán tejporral ízesítve.

Amikor elhagyta Édesapám a parókiát – hiszen vezénylés alatt állt! – mindenünket, bútorokat, használati eszközöket, kerti szerszámokat kiosztotta gyűlekezete családjinak, kérve őket, hogy őrizték meg távollétünk idejére, és ha nem jönnek vissza, legyen az övék. A háború után mindent épségben, hiánytalanul visszakaptunk. Az ötvenes évben jártunk már, amikor a Sóla néni jött, és azt mondja Édesapámnak: „Tiszteletes Úr, valami szörös van az ágyunk alatt, de nem merünk hozzányúlani. Nem a maguké volt?” A kókusz lábtörlőnk volt az, így még az is megkerült.

ÉLETÜNK NAPI TEENDŐI ÉS KÖRÜLMÉNYEI

Minden este, az ágyban ülve imádkoztunk, együtt. A kötött szövegek elmondása után a háborúban lévő szeretteinkért, Édesapánkért, majd Édesanyám Gábor öcséért, – aki csak 1949-ben jött haza valamelyik szovjet hadifogolytáborból – saját szavainkkal imádkoztunk. A közösen elmondott imádság mindvégig megmaradt a családban.

A parókia épülete volt az egyetlen a faluban, amely a főutcára merőlegesen sorakozó parasztporták közül kivált úgy, hogy az utcával párhuzamosan épült. A húsz méterszer tíz méteres épület egy része alatt pince helyezkedett el. A nagyméretű téglákkal lerakott padláson hatalmas, negyvenszer negyven centiméteres gerendák tartották a dupla fedélszékes tetőszerkezetet. Állandó helye volt itt a búzának, a rozsnak – benne a birsalma – az árpának, és zsákokban lógott mindaz, aminek szellőznie kellett. A hatalmas gerendák rendet tartottak a padláson, minden termény a saját gerendaközében volt betárolva évről évre. Titokzatos és érdekes hely volt számomra a padlás déli vége, itt helyezték el az egyházközség régi levéltárát és a felesleges vagy duplum könyveket, mint a pápai főiskola évkönyveit, az egyházkerületi és egyházmegyei közgyűlések jegyzőkönyveit, a jegyzékbe vett és köteget íratfondokat. Az alsósegesdi – jóllehet 42 magyar hold földdel bírt, mégpedig egy tagban –, nem volt jelentős gyülekezet, így kiemelt egyházmegyei vagy más funkcióval soha nem rendelkezett. A parókia 2 kataszteri hold nagyságú telken állt, tágas udvarral, kerttel, mező és legelő megosztásban. Hátsó vége pedig a Rinya folyócska egyik ágához lejtett, ahol igen gazdag sás termett, melyet évente kétszer arattak.

A parókia északi részére, amikor alsósegesdi lelkipásztor lett Édesapánk, egy nyári konyhát építtetett. A konyhából közvetlen kijárat nyílt a nyári konyhába, és onnan az udvarra. Három lépcsővel alacsonyabban volt a nyári konyha, mint a nagypülete. A nyári konyha keleti fala a parókia udvari falával egyezett, öt méter mély és legfeljebb négy méter széles volt. Az udvarnak ebben a részében állt a nagy melléképület, az istálló és a pajta, a lejtős udvaron lejjebb az ólak és a WC. Addig, amíg nem létezett ez a helyiség és kijárat, mindent a főbejáraton keresztül kellett lebonyolítani. A nyári konyhában álltak fatartón a kerékpárok. Volt egy ablaka is az ajtó mellett, az udvar keleti részére nézve, az ablak alatt egy munkasztal, szerszámokkal. A helyiség mélyén, a jobb oldalon, egy nagy kemencében sütötték a kenyeret. A kemence sarkában állt a parázshúzó, a sületlen kenyerek berakására a nagy kerek kenyérlapát és a pemet. A pemet a már felforrósított kemence aljának kisöprésére szolgáló, hosszú nyelű, kukoricacsumából készült eszköz volt, amit megnedvesítettek, és úgy törölték fel az izzó kemencealjról az apró parázsszemeket, hogy azok ne kerüljenek a kenyér alsó héjába. Hiszen ezután azonnal berakták a nagy lapáton a megkelt, sütésre kész kenyereket, majd bezárták az ajtót.

A kemence felfűtése szakértelmet kívánt. A tűzrakás után, nagy ölfákkal rakták meg a kemencét, majd amikor teljesen lángba borult, lassan mind kisebbre vették a kemence ajtaján a levegőrést. A nagy parázs, lassan izzva, áttüzesítette a kemencét. Ekkor két kötés (köteg) rőzsét kellett bedobni a kemencébe, amely „meglángolta” azt. Ez hamar elhamvadt, és a kenyér sütésére a kemence

előkészítése következett. A kemence előtt a falra akasztva volt a helyük a mosóteknőknek, és ott állt egy állvány, amire mosáskor tették a nagy mosóteknőt. A kemence bal oldalán, kívül, egy téglából készült asztali tűzhely volt a kemencével egybeépítve, belül az üst, alatta a tűzhellyel. A nyári konyha tömör, erős ajtaját belül egy vízszintes, nagy vassal zártuk, a kulccsal való zárason túl. Minden este ellenőrizni kellett, hogy helyén van-e a „nagyvas”. A nyári konyha épülete mögött, az utcafronton volt a pinceablak. A burgonyát, a répát, esetleg más terményt is ott kellett ledobálni a pincébe. A burgonyát, ha nagyobb volt a termés, az udvaron minden őszen elvermelték. Ennek is komoly technikája volt, be ne fülledjen, meg ne fagyjon, be ne ázzon, és mégis szellőzzön a levermelt burgonya.

A község a két „szomszédvár” egyike volt. Felsősegesden jelentős számú, római katolikus vallású lakosság élt. Ebben az időben gróf Széchenyi Bertalan volt a falu főura. Hatalmas, eklektikus stílusú kastély állt egy őspark közepén. A gróf gazdasága mintagazdaságnak számított, villanytelepet működtetett, mely ellátta árammal a község kastély körüli középületeit is. A kastélyparkot hatalmas kőfal vette körül.

Képek Segesdről.
A fenti képeken az alsósegesdi
református templom és
utcarészlet.

Gróf Széchenyi Bertalan segesdi
kastélya (bal alsó kép). A felső-
segesdi római katolikus templom
és általános iskola (jobb alsó kép).

A front után a villanytelepet lerombolták, a kastélyt szétverték, felszerelésétől és bútoraitól megfosztották, kerítését elhordták. Pedig a gróf gazdasága több száz családnak jelentett munkát, biztos és tisztességes megélhetést. Az ötvenes évek

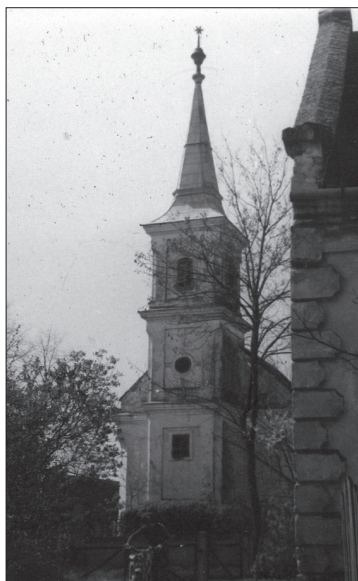
közepén a százszobás kastély idősotthon lett – mind a mai napig az. Már amennyire „otthon” lehetett a még szép kastélyból. A grófi gazdaság talán nem a leg-hatékonyabban termelt, de mindenféle terménnyel foglalkoztak ott. Gyermekek-korom nagy élménye, amikor Édesapám kerékpárjára felülteve elmentünk Tobler úrhoz, a gróf sajtmesteréhez. Emlékszem, amint ott sorakoztak vászonba gön-gyölten a hatalmas sajtok, s magyarázta a mester, hogy melyik milyen módon készült, milyen fajta, és mennyi ideje érik már. A téesszervezés idején, 1949-ben mindez semmivé lett.

A „szomszédvárat” mintegy négyezer római katolikus vallású ember lakta. Az ősrégi ferences kolostortemplom komor épületeiben, a falu fölé emelkedő he-gyen, valamikor – ahogy az ottaniak mondták – „szürke barátok” éltek. A vasút egy nagy kanyart tett, mert a gróf nem engedte, hogy földjeit keresztülszelje, – tehát kikerülte. A vasút által ölelt déli területen lakott a 300 főnyi református lakosság, az alsósegesdiek. Itt volt a község vasútállomása, ahol egy fiókpostá is működött. A főposta és minden egyéb közigazgatási hivatal Felsősegesden volt. Felsőbogátpusztá a falutól keletre terült el, tovább északkeletre Lászlómajor – ezek már a gróf birtokai voltak –, és Bogáton, a vasútállomáson bonyolódott le a grófi birtok vasúti forgalma. A felsőbogátpusztai vasútállomás távolabb volt, mint a jól kiépített, háromvágányos és rakodóval ellátott alsósegesdi állomás, de azt nem használta sem a gróf, sem pedig a gazdasága.

Az alsósegesdi református egyházközség a reformáció idejében alakult, mint a belső-somogyi református falvak egyházai általában. A falu anyakönyveit a 18. század közepétől vezették. Jelenlegi templomát, mely 342 ülőhellyel bír, 1795-ben építette a gyülekezet. Két harangja és 6 regiszteres, mechanikus Angster orgoná-ja van.

A somogyi erdők csodálatos vonulata Keszthelytől Barcsig, benne Kaszópusztá, a falunk határáig terjedt. A kisvasutat – vagy mai szóval: erdei vasutat – ló von-tatta. A dupla kerekes „pánvádlik” szállították a hatalmas, darabolt rönköket, melyeket sok kilométer távolságról a lovak húztak az alsósegesdi MÁV-állomás átrakójához. Csemetekert működött több helyen, hogy a bárhol történő irtást azonnal pótolni lehessen. Mindez munkahelyet és kenyeret jelentett az itt élő em-bereknek. A környékben vegyes erdők voltak, bennük egy-egy nagyobb területű fenyvessal. Ezek már érett, hatalmas szálfenyők voltak, melyekből – megvagdálás után – kis edénykébe folytatták a természetes gyantát, és összegyűjtve leadták a gyűjtőhelyen. Akadt pár ember, akinek a gyanta gyűjtése, a fák megvagdálása, a gyűjtőedénykéik kihelyezése és összegyűjtése volt a feladata, és ez a munka adott számukra biztos megélhetést.

Az alsósegedi
református templom
a parókia udvara
felől

A két falu 1952-től Segesd néven egyesült. Gyermekkoromban egyetlen rokonkapcsolatról sem tudtam a háromszáz református alkotta közösségben a falu felsősegedi, azaz katolikus részével. A környék református községeiből nőültek és mentek férjhez az alsósegediek, a somogyszobiak, a bolhásiak, a belegiek, a kutasiak és a szabásiak voltak a rokonok.

A két falu között, a vasút mellett terült el a két község vásártere, és ott állt a Mária-kút, egy kis völgyben, állítólag csodatévő ereje volt a vízének. Még 1953-ban is több ezer ember jött ide a nagyboldogasszonyi (augusztus 15.) búcsúra. Proseccióban¹⁵ jöttek, templomi zászlók alatt, énekelve. Egész messziről is idezarándokoltak, még Barcsról is. Ennyi embert csak úgy lehetett éjszakai szálláshoz juttatni, hogy a családok az ismerősöket és az ismeretleneket is befogadták. Sokan – néha népes csoportok is, akik egyazon faluból jöttek – a friss szénában aludtak, a pajtákban. Az út porának lemosására borosüveg volt a férfiak zsebében, hazafelé a csodatévő kút békalencsés vizét vitték, állítólag a kiscsirkék „fostosságát” (hasmenését) megszüntette. A helyi kommunista hatóságoknak ez a nagy létszámú, vallásos rendezvény az ötvenes évek elején komoly politikai fejtörést jelentett, ám megszüntetni nem tudták.

Vasárnap nálunk csak fél 11 órakor kezdődött istentisztelet. Egy alkalommal 9 óra körül kiküldött Édesapám a vásártérre, melynek déli csücskében állt a Mária-kápolna, alatta a csodatévő víz forrása. Igen kis vízhozamú forrás volt, egy

¹⁵ Egyházi menet.

méteres átmérőjű medencébe csordogált a víz. A medence vize mindig békányas volt. Ott térdelt sok ember, és ittak a vízből. A kápolna lépcsőjén pedig ugyan csak férfiak térdeltek, és gyertyákat égetve imádkoztak. A kegyesség ilyen valóság meg nyilvánulása nekem – a református körben növekvő fiúcskának – újszerű volt. A vásártéren épült fel az egész búcsúi város körhintáival, az árusítók sátraival és bódéival, s a kápolna körül volt pár hatalmas hársfa, alatta tanyáztak a dinnyeárusok, s dinnyét kellett hoznom. Kerékpárral mentem, mert ha toltam is, nem kellett a mintegy másfél kilométeres úton cipelnem a vásárolt nagy, érett, zöld dinnyét. Akkor még csak ez az egyetlen fajta létezett a környékünkön. A falunkban senki nem termesztett dinnyét, nyilván más vidékről hozták. Ahogy a dinnyevásárlást lebonyolítottam, láttam, hogy az imádkozók legáhítatosabbja az a cigány ember volt, aki nálunk minden évben elkészített egy kisebb vagy nagyobb vályút a malacoknak és a disznóknak, ezen túl teknőt és a fakanalakat faragott. Ezek puhafából készültek, a disznók és a kiskutyák megrágták, ha nagyon kiszáradt elrepedhetett, tehát fogyóeszköz volt. Fel is néztem a cigányra, nem gondolván eddig, hogy ennyire vallásos.

Meleg időben, vasárnap fél egy táján ebédeltünk a parókia cementlapos előszobájában – más időben a konyhában –, innen nyílt a hűvös, viszonylag mély pince lejárata is, továbbá a lelkészi hivatal, illetve a kétszárnyú ajtajú ebédlő bejárata, valamint a kétszárnyú, dupla ajtóval ellátott főbejárat, és annak teljes deszkázatú külső ajtaja. A délelőtt hazahozott dinnyét a pincelejáróban hűtöttük, vagy a nagy, udvari kút vödrébe tette Édesapánk, és a víz szintjég leeresztette. Ebéd után a finom, friss, ikrásan cukros dinnyét megettük. Piros belét a héj fehér határáig kirágtuk. A héj minden esetben a disznók csemegéje lett.

Délután három óra körül kerékpáron érkezett hozzánk a falu orvosa, aztán tanító urunk, negyedikként Micu keresztapám, és a tarokk-kártyaparti kezdetét vette, egy kis hűtött fröccs kíséretében. Alighogy belemelegedtek a játékba – melynek során a falu, az ország és a világ dolgait is meghányták-vetették –, kifulladásra érkezett a küldönc, hogy a búcsúban verekedés tört ki, a doktor úr azonnal jöjjön. Orvosunk kerékpárra ült, és már tekert is a vásártérre. Én már előbb – a kertek alatti gyalogutakon rohanva – ott voltam. A délelőtt vallásoskodó cigány körül tört ki verekedés, és egy sátorrúddal aratta a rámenőket, míg valaki egy másik sátorrúddal, nagy erővel, hátulról leterítette. Csupa vér volt az ember feje, nyaka, melle. Tiszta törülközőt kért az orvos, vizet, oda már nem engedtek a felnőttek. Azt mondta az orvos, miután végzett az ellátásával, hogy tegyék kocsiderékba, és vigyék olyan helyre, ahol – akár napokig – zavartalanul, lehetőleg mozdulatlanul fekszen. Visszajövet az orvos azt mondta, még az agyveleje is látszott, úgy fejbe vágta. Aztán napirendre térünk a dolgon. Természetesen a búcsúi sokadalom

folytatta a maga természet szerinti nyüzsgését. Ám a következő évben, a fejsérülést szenvedett cigány rendes járással, egyenes derékkel és értelmesen érkezett hozzánk elvégezni a „tekenővájó” munkát. Később ez a vallásos cigány égette a legnagyobb gyertyát a kápolna lépcsőjén, örvendezve és hálát adva csodálatos gyógyulásáért. A tavalyi verekedés azért óvintézkedésre indította, mert a nyár közepén is kucsma volt a fején.

Az egyházi földek, melynek mennyisége és fekvése – jóllehet mészszegény, savanyú talajú volt – első „fárés” (azaz jó anyagi minősítésű) helyé tette Alsósegesdet. Negyvenkét magyar hold földje volt az egyházközségnek egy tagban, a falu déli határán, a falu végéhez egészen közel. Ezért a mindenkori lelkésznek gazdálkodnia kellett, vagy a földek hasznosításáról gondoskodnia. Édesapám odakerülésekor, 1939-ben a presbitérium már kishaszonbérbe kiadta a földeket, és ő ezt elfogadta. Ez azt jelentette, hogy egy sor helyi gazda használta a föld egy-egy részét, és minimális terményrészt adtak évente a földhasználatért.

Édesapámnak, mint általában a mindenkori lelkipásztornak, saját földje nem volt, így 1948 után nem egészen értettük kuláki mivoltunk okát. Én pedig az általános iskola negyedik osztályától az x-es („osztályidegen” minősítés) származási megjelölést kaptam, ami nem munkás, nem paraszt, nem értelmiségi, hanem a „nép ellensége”, azaz „reakciós, klerikális”. Ez elkísért engem egészen a teológiai felvételig, és tovább is, egészen 1990-ig, a rendszerváltoztatásig.

TANÍTÓM

Kisgyura János „mestör úr” volt az első tanítóm. Magas, szép szál ember volt, határozott és türelmes. Kántortanítónak választották a harmincas évek közepén. Ő nem a faluból származott, hanem a szomszédos Somogyuszobról, ahol élt és él a rokonsága is.

Kisgyura János református kántortanító úr 1949 nyarától nem orgonálhatott, hiszen „államosították” őt is. Az a lelki és szellemi munka, melyet eddig egyedül végzett, melynek a templom mellett a gyülekezeti ház funkcióit szintén ellátó református elemi népiskola épülete is fontos helye volt, az addigi formájában megszűnt. Édesapám ekkor a pápai kántorképző tanfolyamra küldte Tóth Józsefet (Vakgyura volt a család ragadványneve), aki jó hallású, biztos hangú fiatalember volt. Ez a tanfolyam az utolsó volt, amit még engedélyeztek az egyháznak az ötvenes évek legelején. Tóth József később a kántori szolgálatokat, az orgonista feladatait is, elfogadható biztonsággal, élete végéig ellátta. Volt presbitere is és sokáig gondnoka is az egyházközségnek. Fia és lánya elköltöztek a faluból a jobb

megélhetés reményében, idős korára ketten maradtak hitvesével, Laki Margittal, sok betegséget és nyomorúságot hordozva, de panasz nélkül, mindvégig hűségesen egymáshoz és gyülekezetükhöz.

Falunkban szinte minden családnak volt ragadványneve, hiszen sok azonos nevű család élt együtt, ősidők óta. Édesapánk egy, az MTA néprajzi szakosztálya számára készített dolgozatban teljes felmérést készített a ragadványnevekről. Munkájáért a Magyar Tudományos Akadémia könyvjutalomban részesítette.

Első élményem az iskolában az volt, amikor egy nagy teremben voltunk mintegy hatvanan, I–VI. osztályosok. A tanítás egész délelőtt tartott, délután az „ismétlők” jöttek iskolába (VII–VIII–IX. osztályosok) tanulni. A nagyok mindent kipróbáltak a naiv kicsiken, de sok jóra is megtanítottak bennünket. A tanító úr szépen hegedült, az éneket és egyházi éneket hangszerkísérettel tanította. Minden reggel volt „könyörgés” (áhítat) a templomban a helyi lelkész szolgálatával, s onnan mentünk az iskolába, 1946–49 között. Az 1948-as államosítást követően az iskolától elzárták a templomot.

A tanító urat „mestörnek” hívták a falusiak. Három „nadrágos” ember volt a faluban: a lelkipásztor, a tanító és az állomásfőnök. Orvos, állatorvos vagy más köztisztviselő csak a szomszéd Felsősegesden élt, ahol a községháza és annak hivatalai működtek. Az állatorvos is onnan járt át a falunkba.

A református elemi népiskola tanítója is egyházi alkalmazott volt, díjleveles tanító, javadalmi földdel. A presbitérium felügyelte a munkáját. Volt helyi iskolaszék, és természetesen kitűnően működött a tanfelügyelet rendszere, a ma annyira vágyott és kívánt minőségbiztosításnak megfelelően, és annak érdekében. Az osztatlan iskolában eredménnyel dolgozni hősi életpálya volt. Minden évben egy-két tanuló felvételt nyert a csurgói református vagy a kaposvári állami gimnáziumba. A lelkész és a tanító, gyermekkorom emlékei szerint – és később tudatosan is megtapasztalva –, jó barátok voltak, összejártak, egymás keze alá dolgoztak. Minden családban otthon voltak, nélkülük lakodalom, keresztelő vagy halotti tor nem lehetett. Együtt éltek a népükkel, Jézus szava volt a hitük és a cselekedeteik zsinórmértéke, önazonosságuk meghatározója: „Örüljete az örülőkkel és sírjátok a sírókkal!”. A lelkész és a tanító családja segítették és bátorították egymást, hiszen ugyanazt a sorsot hordozták, nehezítve azzal, hogy a tanító urat eltiltották 1949-ben az orgonálástól is.

1950-től a szomszéd községbe, Felsősegesdre kellett iskolába járniuk a felső tagozatos tanulóknak. A távolság, pár méter híján, 3 km volt, mivel autóbusz-közelítés nem volt, gyalog jártunk. Reggel háromnegyed hétkor indultunk, hogy a háromnegyed nyolcas iskolaudvari sorakozóra odaérjünk. Miért tartott az út egy órán át? Természetesen útközben mindent meg kellett néznie egy gyermeknek,

a kutyák elől menekülni, vagy a jó kerítések mellett egy bottal hergelni a belül ugató dühös ebet, a hulló diót összeszedni, a becsatlakozó utcákból kijövő csoportokhoz csapódni, utánuk futni, vagy éppen megvárni őket. Mindehhez időre volt szükség. Hitvány ruháink voltak, cipőnk egy rossz bakancs. Ügyesen tudtam kapcát tekerni a lábamra, ez nagyon fontos művelet volt akkoriban, mert a rosszul tekert kapca feltörte az ember lábán a bőrt, sebet okozott. A térd alatt kapoccsal összefogott nadrágszár nagyon hasznosnak bizonyult, különösen ősszel, mert nadrágzsebünk sarkába lyukat fúrtunk az ujjunkkal, és az útközben talált – időnként vizes – dióból és mogyoróból jócskán megtöltöttük térdünk felett a nadrágunk szárát, és így nem potyogott ki.

A villanyt az utolsók között, 1958-ban vezették be a Mária-búcsújáró, „reakciós” községbe. Édesapám a parókiába még 1939-ben beépíttette a falba a Bergmann-csőveket, azt remélve, hogy majd csak a villanyvezetéseket kell behúzni. Ekkor azonban már más volt a szabvány, és csak a szobákban sikerült – ott is nagy nehezen – bevezetni a villamos vezetékeket a falba épített csövekbe. A petróleumlámpa után valóban nagy luxust jelentett a villanyvilágítás.

Amíg használtuk a petróleumlámpát, állandóan karban kellett tartani. A kánóc sarkait le kellett vágni, hogy a lángnak ne legyen „szarva”. Ugyanis ott könnyen kidurran (azaz elpattan) az üveg, vagy kormos csík keletkezett rajta. Erre külön olló szolgált, mert a petróleum olyan bűdös volt, többszöri lemosás után is, hogy az a szerszám másra már nemigen volt használható. A sötét, téli reggeleken is meg kellett gyújtani a lámpát, tüzet rakni a tűzhelybe, megmelegíteni a reggelit.

Édesapám lelkészi hivatása mellett paraszti életformát élt. Egyrészt rákényszerült, hogy fizikai munkával a kertből, valamint az eltartási szerződéssel kapott szőlőt művelve, annak terményeiből tartsa fenn magát és családját. Fizetése a halála évében volt a legmagasabb, 600 forint havonta. A térszerte hajtott, elszegényedett néptől semmit nem kért, és nem is kaphatott. A legmódosabb gazdákat már az ötvenes évek elején kitelepítették, Sármellékre kerültek, a szovjet repülőter építésére. Félelmetes volt, amint egy-egy kora reggelen futótűzként terjedt a hír a faluban: „Megint elvittek egy családot az éjjel.” A sármelléki repülőteret építették mint munkaszolgálatosok. Természetesen minderről csak hazajövetelük után – ’53 nyarán, Nagy Imre miniszterelnöksége idején –, tudhatott meg a falu népe valamit. Beszélni ekkor sem mertek a volt munkaszolgálatosok, annyira féltek.

Édesapánk mindenkit ismert a faluban, mindenkivel beszélgetett. Élete szolgálata helyén telt el. Sokat mozgott a kis faluban, szívesen beült az egyetlen cipészhez egy kis beszélgetésre. Ugyanígy eljár a szatócsboltba, a tejcsarnokba, ahol az emberekkel lehetett találkozni és beszélgetni. Szerette, ha a fiai vele mentek, így

sokszor jártunk együtt a faluban, a református családoknál. Ez az önfegyelmelés nagy iskolája is volt nekünk, gyerekeknek, mert számunkra a rövid beszélgetés is hosszúnak és unalmasnak tűnt, amit a felnőttek folytattak. Természetesen a családok látogatását nem lehetett előre szervezni, és nem is kellett. Abban az időben csak úgy beállítottak egymáshoz az emberek. Ha a háziasszonyt vagy a családfőt valami olyan munkában találtuk, Édesapánk is és mi, gyerekek is segítettünk. A beszélgetés idejére illet abbahagyni a munkát. (Ma a lelkipásztor számtalanszor tapasztalja, hogy családlátogatás során – előre megbeszélt találkozásról van szó – be van kapcsolva a televízió, és nem kapcsolják ki, hanem a beszélgetés alatt is, fél szemmel arra figyelnek.) A beszélgetésekben a felek megtisztelték egymást. Minket, gyerekeket is ismert – név szerint – mindenki a faluban. Amolyan csodabogaraknak számítottunk, hiszen minden családban csak egy gyerek volt, mi pedig hárman voltunk. Ez az öngyilkos gyakorlat – a korábbi nemzedékek szörnyű hagyománya –, hogy egy gyerek esetében egyben marad a birtok, népünk egyik óriási tévedése volt.

A napi rutin szerint reggel hatkor keltünk. Együtt, az ágyban imádkoztunk és zsoltárokat énekeltünk. Édesapánk nyelvtani gyakorlást végzett velünk minden reggel, majd a mosdás, az öltözködés és a reggeli következett. Mindennap meleg reggelit ettünk, a tej melegítéséhez be kellett fűteni az asztali tűzhelybe. Mind-egyikünknek valami munkát is kellett végeznie – Édesapánk nevelési elveihez tartozott ez – még a rövid reggelen is. Az istállóban mindig volt valami munka a tehén vagy az üsző, a birkák és a kecskék körül. Amikor a Hattyú nevű nagy, fehér, igen jól tejelő tehenünk is „kulák” lett, elvitték, akkor vette a kecskét Édesapánk. Feladatunk közé tartozott a kecske megfejtése, vagy éppen kötőféken magunkkal vezetni Felsősegésre, a bakkecskéhez, majd délután hazavezetni. Csöndesen röhögött rajtam mindenki, amint vesződttem a gyalogolni nem akaró, makrancos jószággal. Kecskénk csak nekünk volt a faluban. Igaz, három gyermek is csak nálunk volt az egykés faluban. Talán ezért lenézték a szüleimet, ugyanakkor a szívük mélyén irigyelték a három egészséges, okos fiúcskát, és az „angyalcsináló banyák” bűneit létünkkel és megjelenésünkkel akaratlanul is eszükbe juttattuk.

Édesapánk nevelésében nagyon fontos volt a munkára és kitartásra tanítás és buzdítás. Nem végzett el helyettünk semmit, de saját munkáinkkal való vesződéseinkben türelmesen segített. A munkafolyamatokat, az összefüggéseket megmagyarázta. Gyermekként a kertben saját zöldségágyásunk volt, a szőlőben pedig saját soraink, melyeket művelnünk és gondoznunk kellett.

Az ötvenes években, a Rákosi-korszak irracionális gazdálkodása idején, a faluban tavasszal selyemhernyót osztottak ki a nevelésükre vállalkozó családoknak, ezek pár milliméteres hernyócskák voltak. A hernyók a száraz, meleg helyet

szerették, tehát a padláson laktak. Elszáradt ágakat kellett számukra lazán felrakni, és azon mászkáltak. Minden nap friss eperfalevelet és rügyes ágacskákat kellett hozni nekik, ezt ették. Ahogyan nőttek, mind többet zabáltak a levélből, szinte hallani lehetett, hogyan harsog a friss levél a szájukban. Amikor ujjnyi vastag nagy fehér hernyók lettek, egyszer csak elkezdtek magukból kiengedni a szabad szemmel alig látható vékonyságú selyemfonalat, így begubóztak. Ekkor ezeket le kellett adni az átvevőnek, aki osztályozta, és ez alapján kifizette. Ebben a vállalkozásban nagyon fontos volt a mindennapi etetés. Vizes levelet sem kaphattak, csak friss, üde leveleket. Először lelkesen vállaltuk a hernyókat, de később nagyon belefáradtunk.

A falusi gyermekek életét éltük. Mindent úgy csináltunk, mint ők. Sőt! A bálokban és lakodalmakban kitűnő táncosoknak bizonyultunk, majd később saját zenekarral rukkoltunk elő, és szervezői voltunk a közösségi rendezvényeknek, táncestéknek. '56 telén – a szénhiány miatt hosszabb volt a megszokottnál az iskolai szünet – a falusi gyerekekkel megtanultuk Gárdonyi Géza *Bor* című népszínművét, és előadtuk két egymást követő estén a falu lakosságának. A darabot szüleink rendezték, ők készítették a díszleteket, Édesanyánk volt a sűgő. Az alsósegesdi falurész egyetlen közösségi épülete, a volt KIE- (Keresztyén Ifjúsági Egyesület) ház, ebben adtuk elő a színdarabot.

Édesanyánk – amikor a tanügyi hatóság az 1-3. és 2-4. osztályok együtt-tanítását elrendelte, tanítani kezdett Kisgyura János tanító úr mellett, hiszen már két tanerőre volt szükség. Összesen 16 évet taníthatott, így a nyugdíja is nagyon nyomorúságos lett.

A szüleink a nagymamát és testvérét, keresztmamát, az ötvenes évek elején Páparól magukhoz vették. A déli, utcai szoba lett az övék. Szeretettük és hűségük csodálatos volt. Nyitottak, kedvesek voltak, de nem jártak sehova. Napi, otthoni öltözködésben sem engedtek a megszokott módiból, a zsabót mindig hordták. Segítettek a konyhán, s Édesanyánk tanítói korszakában ők főztek. Mindegyiküknek külön volt valami edénykéje, a kávé, az étel, a tészták mindig személyre szólóan külön, kinek-kinek a saját edényébe kerültek. Amikor ma felidézem e képet, csak mosolyogni tudok rajta. Nagyon alacsony özvegyi nyugdíjat kaptak. Később, Édesapám halála után, férfi nélkül maradt a három idős asszony, a korszerűtlen, nedves, hideg és rideg alsósegesdi parókiában. Mi, gyermekek és unokák, ekkor már mindhárman pályakezdők voltunk, friss családosok, akik magunk is segítségre szorultunk volna. Nem is tudom, hogy tudtak létezni abból a kevésből. Életformájukban az egyszerű körülmények között is csodálatosan éltek meg a hétköznapi és ünnepek hagyományait, békességét, kiegyensúlyozottságát és ritmusát. Nemcsak megadott módja, hanem lelkesége is volt az ünnepeknek. Bi-

zonyos ünnepeket általuk böjtinek nevezett menühöz kötöttek. Nagypénteken „dudogó” levest, azaz gyümölcslevest ettünk, és természetesen semmi hús nem volt az asztalon.

Kénytelen volt disznót tartani a család. Nagymamáék nem szívesen jártak ki a disznóólhoz, hogy a munkát elvégezzék körülöttük, mert ott már jelentősen lejtett az út, és féltek az eleséstől. Szerettem a disznókat, egy darab enyhén éles fadarabbal sokszor vakartam a hátukat, amit nagyon szerettek, és nagy szelíden tartották vakarófám alá a hátukat. Mindig csodáltam, hogy milyen mohón ettek.

A disznóölés sem történhetett meg nélkülem. Hajnalban még sötét volt, amikor megjött a böllér. Ő nem más volt, mint a kántorunk. Édesapám előhozta a régi, sötétzöld, gömbölyű Zwack üveget és a kupicákat, ittak egy kortyot, a böllér és a disznót lefogó emberek. Édesapám általában nem ivott, még ilyenkor sem. Kihúzták a disznót az ólból, az persze visított nagyon, majd feldöntötték és leszúrták. A vérét állandó keverés közben egy zománcos tálba engedték, majd reggelire tálalták a sült, hagymás vért. Ekkoriban a disznó szőrét és sertéjét szalmatűzzel lepörzsölték. Nekem is mindig volt egy kis tüzem, s ha még kellett valamit a lemosás után finomítani, az én tüzem még mindig égett. Nekem nem volt más dolgom, mint a tüzemet fenntartani. A letisztítás után a hátsó lábainál fogva, állványra akasztották a sertést. Korábban ezt a munkát hastokon – hentesasztalon – végezték. Ezután bementünk reggelizni. A kotlában már lobogva forrt a tiszta víz. Estére sült a kolbász, hurka, pecsenye. A munkálatok bent folytak a konyhában. Egyszer nagy robaj hallatszott a nyári konyha ablaka felől. Valaki nyársat dugott! A nyárs egy 50–60 cm-es, tisztára pucolt ágas fa volt, s az egyik ágára volt tűzve egy kis levélke, amelyben a nyársdugó minden jót kívánt a gazdának és családjának, akinek ilyen nagy ünnepe van, hogy disznót ölhetek. A böllért nem mindig dicsérték meg, íme, az a versike, amit a mi böllérünk kapott: „Disznóölő valagán, nyíljon ki a tulipán...”. Illett valamit rátenni a botra, és azt kitenni az ablakba. Friss pecsenyét, hurka-kolbászt kötöttek rá, és a böllér – már a bontásnál is gondolt erre –, a disznó szemét és szeméremtestét reggel félretette, és este ezt is felszúrta a botra. Ezután megkötötték a kutyát, hogy a nyársdugó be tudjon jönni a botjáért. A családból valaki az udvaron elbújva leste – talán nem is csak egy személy –, hogy ki is jön a nyársért? Lányos háznál a nyársdugó legény hagyta is magát „elfogni”, mert akkor behívták. Természetesen akkor, amikor a kapcsolat már komoly volt. Én sokat fáztam a bokorban, míg a nyársért jövő legénykére, szomszédra vártam!

A kutyánkról is írnom kell még. Fehér, komondorszerű korcs volt, nagytestű. Nagyon szeretett és tudott ugatni, de szelíd kutya volt. Nem emlékszem, hogy valaha bárkit is megharapott volna. Zsuzsinak hívtuk. Zsuzsi kutya a család

tagjának számított, talán 15 évet is élt, jó sora volt nálunk. A kutyánknak csinos, téglapítésű háza volt, tisztelték a házállatok is. Mi, gyerekek húztuk-vontuk Zsuzsit, lovagoltunk rajta, bemásztunk az óljába, vele együtt feküdtünk. Ha éppen bolhás volt a kutyánk, akkor általunk az egész ház az lett, nem győztünk vakarózni. Vittünk neki mindenféle ételt, így gyümölcsöt is, és sértésnek vettük, hogy a finom aszalószilvát nem akarta megenni. Minden csengőnél jobb jelző-rendszere volt, ugatása jelezte, ha ismerős jött, családtag, és azt is, ha idegen.

A lejtős udvaron, esős vagy ködös időben mindig csúszós, kiépítetlen gyalogúton lehetett az ólakat – a disznó- és tyúkolt – megközelíteni. Az udvari katlanban – vagy ahogy ott mondták: a kotlában –, nekünk, gyerekeknek kellett vigyázni a tűzre. Krumplit, háztartási, főzhető hulladékot, tökört főztünk, hogy korpával vagy kukoricadarával keverve legyen eledelük, moslékuk a disznóknak.

A pottyantós budi miatt mégis meg kellett naponta többször járni ezt a gyalogutat, mert az már az ólak mögött, a lejtő alján állt. A falusi árnyékszékekhez képest ez más volt, mert azok mind favázon álltak, illetetlen deszkákkal, hátul pedig egy használt zsákdarab volt a „látvány” eltakarója, melyet félrehajtva merték ki évente a tartalmát, és terítették el a veteményeskertekben. A miénk téglaházacska volt, és nem hátul, hanem elől, a padlózatát felemelve lehetett üríteni. A faluban a WC-ket évente takarította a „gyöpmestör”. Senki nem tudta a faluban, hogy kicsoda ő, a nevét sem tudták, hiszen a „foglalkozása” azonosította őt. Talán volt katonatiszt, B-listás értelmiségi lehetett? Nem minden házban volt WC, hanem sok helyen az istállóban végezték az állati trágya mellé az emberek is a kisebb és nagyobb dolgaikat. A gyöpmestör pár napig lakott a faluban, eközben elvégezte fontos munkáját. Párszor aludt nálunk is. Magas, csontos, csapzott hajú ember volt, hatalmas vörös orral. Hosszú nyélen egy világháborús páncélsisak volt a merőke. Két fémvödre is volt, amint telemerete a vödröket, ment és vitte a gazda által kijelölt helyre, rendszerint a veteményeskertbe. Sok pálinkát ivott, azt mondta, ez azért fontos, mert így nem érzi a szagát annak, amivel dolgozik. Ma úgy látom, hogy masszív alkoholista lehetett. Aztán egyszer nem jött már többé, pedig az egész falu várta. S miután hiába vártuk, ezután már magunk takarítottuk ki a pottyantós budinkat.

A község, mint minden magyar falu, önszerveződő és önigazgató módon élt. Szervezete, irányítása egyszerű volt, az állami adminisztráción túl (pl. közjegyzőség, körjegyzőség) saját igazgatásuk volt, bírót választottak, általában a legtekinélyesebb gazda személyében. Szülőfalum utolsó bíróját Cser Vendelnek hívták. Így volt bíró Pilismaróton Szabó József öregapám is. A közbirtokosság elvi részarányban birtokolta a közös erdőket, községi legelőket, ilyen arányban kellett közmunkát is végezni, és így kaphattak haszonfát vagy tűzifát. A közbirtokosság

volt a gazdája a hídmérlegnek, melynek a község belső kereskedelmében volt fontos szerepe, és alkalmazta a pásztorokat a tehéncsordához, a birkanyájhoz és a disznókonda mellé.

A pásztorok alkalmazási ideje szezonális volt, mint ahogy a munkájuk is. Minden állattartó család természetben fizette a pásztort. Hatévesen, iskolába indulásom első napjaiban komoly konkurenciája támadt az iskolának, mert Édesapám azt kérte, hogy az anyabirkánkat a két kisbáránnyal segítsem a juhásznak kihajtani. A juhász egy púpos, csendes szavú ember volt; nagy, a használatban kifényesedett, kampós végű bottal. Hát még a bicskája! Ahogy faragott, evett vele, s ahogy mesélt az erdő tündéireiről és rémeiről – miközben az volt a feladatom, hogy a falu végéig segítsek terelni a kihajtásban elsőnapos birkacsaládunkat, aztán azonnal jöjjenek vissza az iskolába –, csak este értem haza, mert ottfelejtettem magam, azaz teljesen elfelejtettem, hogy nekem iskolába kellett volna mennem. Érdekesebb volt a juhász iskolája, mint az igazi. Vagy az volt az igazi? Hiszem, hogy mindkettő nagyon fontos volt!

A közbirtokosságnak volt egy szekrénye, amelyben az „ezüstkalászos gazdatanfolyam” könyveit, szemléltető eszközeit és némi szépirodalmat tartottak. Amikor megszűnt a szervezet, a szekrény a lelkeszi hivatalba került, s arra kérték Édesapámat, hogy fogadja be és őrizze a hivatal e szekrényt a benne lévő dolgokkal együtt, talán még majd szükség lesz rájuk valamikor. Sok érdekes dolgot olvastam és láttam e szekrényben: szépirodalmi könyveket, különös tekintettel a magyar történelem eseményeire, föld- és szőlőművelő eszközökre, szerszámokra, a gyümölcsfaültetés módjaira, a gyümölcsfa- és szőlőmetszésre vonatkozó szakkönyveket, és volt pár kötet Göre Gábortól is *Bojgás az világba*, *Világraszóló kiállítás* és *Göre Martsa lakodalma*.¹⁶ És még valamik, de ezekre már nem emlékszem.

Később a közbirtokosságot megszüntették, hiszen a téesz már nem tartott igényt az évszázados paraszti tapasztalatokra és ismeretekre. Tudatlan emberek kezébe került az erőszakkal elvett föld és gazdaság, a falusiaktól összeszedett szerszám, ló, mezőgazdasági gépek és eszközök. Ehhez később az állam „körmös” traktorokat adott, függetlenül attól, hogy annak a községnek a határa milyen földből állt, így azzal kínálódta, minden korábbi tapasztalat nélkül. Az egyik traktor szakadt az agyagon, a másik elsüllyedt a mocsárban. Szabó József nagyapám gyönyörű, nagyméretű, kerített udvara lett a téeszmajor Pilismaróton. Amikor a tőle elvett lovakkal, a részeges és buta téesztag kocsis kidöntötte a mívés, épített kapuoszlopot, szédülve összeesett, s haláláig, három éven át forgatta a család szélütött nagyapámat az ágyában.

¹⁶ Gárdonyi Géza hírlapi írásainak visszatérő szereplője Göre Gábor bíró úr, a felsorolt könyvek szerzője tehát a neves író. A másodikként felsorolt regény pontos címe: *Tapasztalatok vagyis más szóval az nagy kiállításon szörzött tapasztalatok*.

Elbocsátották a pásztorokat is. Illetve, nem gondoskodtak róluk, hiszen a szocializmus új világa köszöntött a falura, a nagyüzemi mezőgazdasági termelés hajnala. Az állatok éhesen bögtek az istállóban, a tavalyi széna már elfogyott, és nem volt mit adni nekik. Ekkor sorban, két-két szomszéd család hajtotta ki a jószágokat, így lettem én is – gyermekként – tehénpásztor és kanász. A birkapásztor nem vett tudomást a nagy változásokról, amíg élt, ő kihajtotta a falu juhait. Talán még ő fizetett volna, hogy hajthasson, de ez, ismervé az ő anyagi helyzetét természetesen képtelenség volt. Amikor elvették a legelőt, akkor a juhász a faluszéli vízesárhokokat, vasúti töltéseket, árokpartokat legeltette a falu birkáival.

A legeltetésre éppen sorra kerülő két család erre a feladatra kijelölt tagjai talán nem is jártak a kihajtást megelőzően a legelőn soha. Szerencse, hogy a barom ismerte a járást, ám hiányzott a hozzáértő kutya. Így magam is annyit szaladtam a szertekószáló jószág után, hogy mire eljött az ebéd ideje – megittattuk a legelői nagy kútnál az állatokat, és mi is leültünk enni –, amint egy fa tövébe roskadtam, mindjárt elaludtam a fáradságtól. Arra ébredtem, hogy egy nagy tehén szaglász, de a tengeri csuhéból font kis szatyromat nem találtam már sehol, sem a kenyere-met, mely benne volt. Ezt a kutya ehette meg, a szatyrot a tehén, így csak a csuhé tarisznycskám fonott kötelét találtam a nyakamban. Úgy látszik, az már nem kellett neki, és nem ette meg.

Édesapámnak volt egy negyed közbirtokossági erdőrésze, ami – azt hiszem – nagyon szerény értékű lehetett. Egyik évben egy villámsújtotta hatalmas cserfát, amelynek a koronája leszakadt, összeállva még három negyedrészes birtokossági taggal, kitermeltek és elosztották. Emlékszem, hogy tíz napig tartott a matuzsálemi farönk kitermelése, mellette a tűz egész nap égett. A téli iskolai szünet idejére esett a munka dandárja. Este hamuval betakarták a paraszat, másnap reggel kitakarták, fát tettek rá, és már megint volt élő tűzük. A kaszói erdőgazdaságtól kértek speciális kézifűrész, azzal tudták a törzset a tuskóról lefűrészelni, azt hiszem, két nap alatt. A fűrész a fa legszélesebb részén oda-vissza talán 20 centiméternyit mozgott. Természetesen e balesetet szenvedett faóriásnak a feldolgozása minden munkafolyamatában emberi erővel és kézzel történt. Édesapám részéből a kádár mintegy 15 akónyi hordót készített. Amikor elszállította mindenki a maga részét, a fa tuskójának hatalmas gödrét betemették, és az egész környéket felgereblyézték. A saját erdejükre vigyáztak az emberek!

Milyen iszonyatoson gonosz folyamat volt az, amiben éltünk. Elhitették a néppel – de csak nehezen vagy egyáltalán nem hitte el, mégis beletörődött –, hogy a „gondoskodás” többet ér, mint a szabadság. S a „minden a miénk” erkölcstelensége után a cinikus valóság felismerése következett: „de semmihez semmi közünk”. Milyenné tette ezt az okos, szorgalmas és öntudatos református, önszerveződő és önigazgató népet a barbár keleti horda és annak magyar bérencei?

Otthon, a családi beszélgetések során, Édesapám mindig őszinte volt velünk, de éreztük, hogy a család „titkait” nem szabad sehol elmondani. Nagymamánk, ha „zsindely volt a háztetőn”, németül beszéltek Édesanyámmal és egymással. Nem emlékszem, hogy valaha is oktattak volna bennünket arra, hogy mit szabad elmondani és mit nem. Máig csodálkozom azon – már kisgyermekkorom óta –, hogy mindig különbséget tudtunk tenni a család dolgaiban, témáiban, és semmiről nem beszéltünk, ami nem tartozott másra.

Mi, gyermekek, mindig a felnőttek feladatait játszottuk. A lelkészi hivatalban egy vastag, nagy, mintázatlan szőnyeg volt. Ott, általában vasutat építve, hárman, testvérek játszottunk együtt. Természetesen játék közben magáztuk egymást, ahogy az „igazi” felnőttek is. Vonataink üres gyufásdobozokból épültek, a mozdony szintén. Annak orrészébe beépítettük a húsvéti bakelittojás – mely valaha talán csokoládédrazsét tartott – egyik részét. Áramvonalas része volt a gyorsvonati gőzmozdony, míg a tojástartó talpas része, a tompább fele, volt a Truman – előbbi a 424-es, utóbbi az amerikai segélyből kapott, nagy csattogással közlekedő 411-es – gőzmozdony. Gyerekkori megfigyeléseim szerint ez utóbbiak minden esetben tehervonatot továbbítottak.

Édesapámék hárman voltak testvérek. Édesapám bátyja, András, 9 évvel volt idősebb, majd Édesapám után két évre húga született. A családi megegyezés úgy szólt, hogy András és Etel között osztják fel a családi vagyont, Édesapám pedig egy monogramos arany pecsétgyűrűt és egy aktatáskát kapott. A taníttatás el is vitte a kisparaszti vagyon harmadát. Ezt, mint a világ legtermészetesebb és igazságos eljárását, mindenki elfogadta. A gyűrűt és az aktatáskát a mai napig őrzi a család.

Édesanyám első volt a három gyermek között, két öccse született még. Nagyapa az egyházkerület tisztségviselője volt, díjlevél és stóla nélkül. Ebből a kis tisztségviselői fizetésből taníttatták a gyermekeket. Nagymama „természetesen” otthon volt a gyermekekkel, vezette a háztartást és igazgatta a lakás, az udvar és a virágok rendjét. Nagyapa minden délben, pontosan 12-kor otthon volt, és kezdődött az ebéd. Ebből a fizetésből minden nyáron, Balatongyörökön nyaraltak három hétig. Édesanyám tanítónő, az egyik öccse lelkész, a másik jogász lett. Így, amikor Édesapámék összeházasodtak, nem sok hozománnyal kezdték a közös életet.

Édesapám úgy mérte fel alsósegesdi lelképásztori életének és szolgálatának anyagi lehetőségeit, hogy egy szerény gazdálkodás nem zavarja lelkészi szolgálatát, nem szerez irigyeket, és nem szólják meg a faluban, sőt rokonszenves lesz ugyanannak az életformának a vállalása és megélése, mint azoké, akiknek az evangéliumot hirdeti. Ám amint három év után odáig jutott, hogy lett egy pár csikója az istállóban, azt a hadsereg számára lefoglalták és elvitték, így kezdhette előlről a gazdasága építését. A háború utáni dolgokat pedig ismerjük.

BALATONMÁRIAFÜRDŐ

Amikor 1949-ben Édesapánk szerény gazdálkodása is lehetetlenné vált, sőt két év múlva kulákká minősítették, minden mozdítható mezőgazdasági felszerelését eladta, és vett Balatonmárfürdőn egy 260 négyszögöles vízparti telket. Én még láttam azt a tulajdoni lap- és térképmásolatot, mely a vízparti telkek belső határát akkor a Balaton közepén jelezte. Ez a telek talán a 8. vagy 9. volt a nagyberek körcsatorna keleti partjától, tehát igen jó helyen volt. A második telekszomszéd mellett út vezetett a vízhez, melyen itatni vagy fürösztetni még a parasztok is

A Szabó család nyaral a balatonmárfürdői telken (1953)

lejártak az állataikkal. Ez a lejáró egyébként szabad strandnak minősült. Erre a telekre 1953–54-ben egy hatszor 4 méteres házat építettünk, a telken lévő nyárfák felhasználásával. A nyaraló terméskő alapon állt téglafalazattal, a négyszer 4 méteres szobának egy kívül fatáblás ablaka volt, a kétszer 4 méteres konyhába nyugatról nyílt a bejárati ajtó. A ház utcai frontján, a keleti sarkon állt a pottyantós budi. Máig sem értem, hogy miért az abszolút kirakatba épült, amikor sok egyéb lehetőség is lett volna.

A telek kerítése szögvas oszlopokon, az otthon magunk készítette drótfonatból állt. Később, hogy valami belépője is legyen a házikónak, egy kétszer 3 méteres, lapos tetetű teraszt emeltünk a bejáratú ajtó elé, aminek három irányba voltak ablakai. Emlékeim szerint ezt 1959-ben építettük hozzá. A vendéget a bejáratnál egy nagyméretű bazaltkő fogadta, mely fehérre volt meszelve, rajta a fekete betűs felírás: „Édesapánk verejtéke” – ami igaz is volt.

A házacska semmiféle komforttal nem rendelkezett, ivóvizet az artézi kútról hoztunk. Mégis, a Balaton-parti nyaraló az otthoni, nagyon fegyelmezett és munkás élet után, a kikapcsolódás helyszíne lett. A hatalmas méretű nyárfákból – kivágható mennyiség bőven akadt – építettünk egy kisebb faépületet. A házikó barnára pácolt oszlopokon állt, kívülről deszkaborítással. A deszkák nem voltak illesztve, így a szél átfújta rajtuk, a lekaszált szénának szellős helyet adott. A faházba befért házi készítésű csónakunk (ladik), és a legszükségesebb szerszámok is. A telek Balaton-parti végén óriási méretű nyárfák álltak, s a telken a fű ösgyep volt.

Csónakunk úgy készült, hogy Édesapámék kiválogatták a megfelelő, szép szál, csomómentes deszkákat, és a bognár elkészítette a belső támaszokat. Nekünk, gyermekeknek az volt a feladatunk, hogy a segesdi halastó partján a legegészségesebb, érett kákahajtásokat levágjuk, mert az egymás mellé kerülő deszkák közé ezekből az üreges levelekből illesztették be a szigetelést, és azt kívül-belül olvasztott szurokkal kiöntötték. A csónak nevet is kapott: Ga-Jó-Ba, Gabi-Jokka-Balázs keresztnevünk első két-két betűjéből.

Hatalmas, festett nevet kapott a faépületünk is, „Vacakos”-ra kereszteltük. A faház romantikája szinte semmihez se volt fogható, ugyanakkor hasznos is volt, mert amire készült, annak mindenben jól megfelelt. Ha sokan voltunk, vagy illetlenülül későn érkeztünk haza esti gyalogos, horgász, kerékpáros és egyéb portyázásainkról, igen jó éjszakai alvás esett a Vacakos szénájában.

A nyár minden évben nagyon forgalmas volt a nyaralónkban. Jöttek a rokonok, barátok, leginkább a fiatalok, akik elfogadták a Vacakos „komfortját”. Édesapánk halála után még négy évig volt a miénk, majd 1972-ben eladtuk. Édesanyám a nagymamákkal szívesen időzött Márián, de székesfehérvári lakhatásukhoz kellett ennek a kedves helynek az ára.

MUNKÁS GYERMEKEK A CSALÁDBAN

Milyen volt az otthoni, munkás élet? Nos, életkorunk jórészt meghatározta a tanulással töltött időn felüli feladatokat. Az általános iskola után kétévenként, ahogy születési időnk ezt adta, Csurgóra, Pécsre és Veszprémbe, illetve én majd

Budapestre kerültem – továbbtanulásunknak megfelelően –, és ott már diákotthonokban éltünk. Otthon a széna és a szőlő adott kenyeret, valamint krumpli és kukorica is termett a kertben. A kert egy része tarackos volt, miután már lassan másfél évtizede nem volt lovunk, többszöri alapos szántással ugyanis a tarack egészen kiirtható lett volna. Általában tízennégy éves korunkban kezdtük a kapálást a napszámosokkal együtt. Ezt Édesanyánk nehezményezte, hogy ilyen fiatalon egész nap kapálunk, de Édesapánk nevelési elveihez ez is hozzátartozott. Nagyon fárasztó volt az egész napi munka, és hálás voltam, ha a mellettem kapáló felnőtt átkapált az én soromba is, azaz „meghúzatott”.

Édesapánk eltartási szerződést kötött Árvai János nyugalmazott BSZKRT- (Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaság) kalauzzal és feleségével, Mónika nénivel, akik gyermektelenek voltak. Előbb csak a szőlőjüket adták át, melynek az összes területe talán 650 négyszögöl lehetett, kétharmada beültetett vegyes szőlőből állt, csinos pinceépülettel, présházzal, és – ami nagyon fontos volt ezen a víztelen homok- és homokkő hátságon – ásott kúttal. Két év múlva a falu szélén álló házukat is bevonták az eltartási jogügyletbe, melynek legfeljebb 150 öl lehetett a telke.

Ez a szőlőterület a Segesd és Ötvöskőnyi között elterülő, 6 kilométeres szőlőhegy egyik alig használt mellékútjáról nyílt. A parókia udvarán a szovjetek otthagyták az általuk használt és ott tönkrement nagy GMC-teherautó¹⁷ egyik hátsó féltengelyét. Amikor a szőlőt Édesapám átvette, ezt a nagy monstrum tengelyt kivitte a pincéhez, a földbe rögzítette, és egy nagy, jól elkopott malomkővet szerelt rá. Ez egy nagyon biztonságos asztalunk lett. A szőlőhegyen egy hatalmas cseresznyefa adott árnyékot, Édesapám itt fogadta lelkészársait Ötvöskönyiből, Nagyatádról, Belegből, Somogyszobról és Bolhásról. Azon a napon, amikor jöttek, már korán mentünk, ételt, italt készítettünk a szőlőhegyre. Itt biztonságban beszélgethettek késő délutánig. Emlékeim szerint aznap mindig haza is mentek. Ezek fontos szakmai, lelki gondozói beszélgetések voltak, közös imádsággal.

Édesapám elszegényedése – beszolgáltatás, adók, hátrányos gazdasági megkülönböztetések – után már nagyon nehezen tudta törleszteni a tartási díjat. Még könnyebb volt a készpénz, de szinte már lehetetlen volt a természetbenik – a tűzifa, a gabona, a kerti termények, évente a vágódisznó – teljesítése. János bácsi feleségét, Mónika nénit, mi temettük el, de János bácsi túlélte Édesapámat. Édesanyám művelte és dolgoztatta a szőlőt Édesapánk halála után is. Árvai bácsi kilencven felett halt meg, és már nekem kellett eltemettetnem. Nos, ennek a szőlőnek a megmunkálása, kapálása és gazolása volt diákéveink – szinte

¹⁷ Az amerikai General Motors Truck Company (GMC) által a második világháború alatt gyártott teherautó.

gyermekkorunktól minden nyáron – terhe és öröme. A szőlő nem sokat ért, nagyobb hányada direkt termő volt, hiszen a mészszegény, savanyú talaj nem kedvezett a szőlőnek. Általános iskolás korunkban, amint hazaértünk az iskolából, várt a palatáblára írt utasítás, hova kell menni, mit kell csinálni. Egyikünk ment a „högyre”, a szőlőbe, ahol az út mellett szép besztercei szilvafák voltak. Az aszalószilvát kézzel kellett szedni egy kordéba, majd másnap reggel olyan korán elindulni vele az iskolába, mintegy három kilométerre, hogy még időben le tudjuk mérteni és adni a szilvát a felvásárlónak – máig emlékszem, kilónként egy forintot adtak, és ez akkor jónak számított –, majd késés nélkül megérkezni az iskolába.

A másik rendszeres feladatunk a tehén legeltetése volt. Azt hiszem, hogy ebből a munkából leginkább én vettem ki a részemet, hiszen egy idő után csak kecskénk maradt, már nem volt tehenünk. A réten, az első fagy után már mindenütt szabad volt legeltetni. Ám a fel nem szedett burgonya vagy kerékrépa, melyet egészben lenyelt a mohó tehén, veszélyes volt számára, mert megfulladhatott tőle, és a mocsár is veszélyes hely volt. Egyszer a mocsár széléig merészkedett nagytetű, fehér, Hattyú nevű tehenünk, hiszen ott mindig zöldebb volt a legelnivaló, mint a kiégett vagy már fagyott dombokon. Egy lépést tett beljebb, aztán süllyedni kezdett, kapálódzott, s már csak a hasa tartotta fenn, hogy nem süllyedt tovább. Igyekezett magát kiszabadítani, de nem sikerült neki, csak halálosan elfáradt. Berohantam a faluba, otthon nem volt senki, így a második szomszédba szoltam. Nagy káromkodással előjött a gazda, szolt pár elérhető embernek, s befogta lovait a kocsiba. Udvarunkba jöttek, levették a sarokpántról hatalmas pajtakapunk egyik szárnyát, és már vágattak is vele a rétre. A tehén már teljesen kifáradt, időnként erőlködött, hogy szabaduljon, de csak mélyebbre süppedt. Máig sem tudom, hány ember volt ott, miként tudták kihúzni a jóságot a mocsárból, de arra emlékszem, hogy a tehén a mocsár szélére terített pajtakapun állt, remegő lábakkal. Én kaptam ekkor egy jó nagyot a kocsisostorral, de jobban nem bántottak. Igazuk volt. Ma már tudom, hogy igazuk volt. Segítőkészségük a mai napig mély hálával tölt el.

Legeltetés közben sokszor hűvös volt az idő, s volt pár bombatölcsér a réten, oda húzódtam be. Profi módon megtanultam tüzet rakni, krumplit sütni, s ilyen nagy elfoglaltságok között, néha a tehenre igazán kevés időm jutott. Aztán egyszer nagy baj történt, mert nagyobbra sikerült a tűz, mint akartam. Továbbterjedt, a friss szél vitte a lángokat, leégett a rét fele. Már az első fagyok után járt az idő. Csizmában voltam, nagyon fényes, száraz, hűvös idő volt, csípős széllel. Futott a tűz. Megijedtem, hogy a csizmám tönkremegy, ha azzal taposom a tüzet. Levettem, de akkor meg a lábam égett meg. Közben jött egy fiatalember, a harangozó fia, Petes Sanyi, fejszével a vállán, és szakszerű mozdulatokkal gyorsan

eloltotta a tüzet. Bizony félve mentem haza este, de dicséretet kaptam, hogy milyen szakszerűen elvégeztem a rét őszi felégetését. Sok kötet Jókait és egyéb könyvet olvastam el legeltetés közben.

SZÜLEIM GYÜLEKEZETI MUNKÁJA

Szüleimet tisztelték és szerették, nemcsak a hívek, hanem a más vallásúak is. A szomszéd, nagy, római katolikus közösség is ismerte és tisztelte Édesapánkat. A református és katolikus híveknek sokrétű kapcsolatrendszere volt, ezzel hittel és jól éltek. Édesapám különösen nyitott volt, erkölcsi mércéje magas és szigorú – ennek alapján ítélte. Önmagával szemben is ezt a mércét alkalmazta. A szorgalom, a hűség és a munka alapján értékelte az embereket. Tőlünk, a fiaitól is ezt várta el, ezt a példát mondta és élte elénk. Néha a részletekkel nem törődött, nem kellett naponta beszámolnunk iskolai jegyeinkről, de a félévi és az év végi bizonyítványunknak jelesnek vagy kitűnőnek kellett lennie. Ezzel erősítette bennünk a hosszú távú feladatlátást és a célkövetést.

Az egyházközségnek két temetője közül az egyik már évtizedek óta le volt zárva, melyben a régi sírkövek álltak háborítatlanul. Ebben a régi temetőben helyenként bokrok, a temetőgyepűben sűrű bozótos-fás, szinte átjárhatatlan élő kerítés burjánzott. Az út felől tisztán tartott bejárata volt a temetőnek. A szabad területeken jó minőségű fű nőtt, kedvező időjárású esztendőben kétszer is lehetett kaszálni. Az új temető az úttól messzebb, egy magas dombháton terült el. A gypű volt itt is a kerítés, a sírok szép sorban következtek egymás után, a szabadon lévő területet ugyancsak kaszálónak használták.

Temetéskor az elhunytat a ház „tisztá” szobájának nagy asztalán ravatalozták fel. A halott a koporsóban feküdt, de nem volt rátéve a teteje, a családtagok, rokonok és a szomszédok így köszöntek el tőle. A temetés idejére a lezárt koporsót kivetették a ház udvarára, általában két hokedlire. A nagy, üveges, acélrugózású, batárszerű gyászkocsi, a már befogott lovakkal, az udvar belsejében állt. Egész életükben löcsös kocsin jártak az emberek, de a holttestüket szelíden hintázó, üveges hintón vitték el a háztól. Megjelent a háznál a lelkész és a kántor, pár jó hangú fiúval – érdekes, hogy a lányok soha nem énekeltek velünk –, és ének-ima-áldás-ének után, a hátul álló gyászkocsi előállt, majd feltették rá a koporsót és egy szegényes koszorút. A koszorút valamelyik cigány család készítette, mindig őket kérték meg ezekre a munkákra. Miután a koszorú virágai elhervadtak, a családtagok a temetői szemétdombra dobták. Innen a cigányok elvitték a csupasz drótkereteket, amire a következő temetésen már csak a virágot kellett ráfűzni.

A lelkész, a kántor és az énekes gyerekek kiálltunk a kapuhoz, és énekléssel megindult a templom felé a gyászkocsi. Elöl a szolgálók és énekesek haladtak, a kocsi mögött pedig a család. Amint a szatócsbolthoz ért a menet, a boltos leengedte az ajtó redőnyét, és kiállt a lépcsőre. A szembe jövő lovas kocsik félreálltak, a hajtó felemelt ostorral állt a kocsin, amíg el nem haladt mellette a temetési menet. Mindeközben zúgtak a harangok, ami a csendítéssel kezdődött. Gyermekre, asszonyra a kis haranggal csendítettek, férfira a nagyharangot húzták meg. A csendítő „vers” után „összehúzták” a harangokat. A lelkipásztor és a gyülekezet mindig a torony alatti templomajtón át ment be a templomba, ha kivételes volt a temetés, akkor az oldalsó ajtón, a „cintériumon”¹⁸ át. Amíg a gyülekezet bevonult a templomba, a keskeny oldalsó úton, a templom mögötti ház udvarán a gyászkocsi megfordult, és a kinyitott templom és templomkert kovácsoltvas kapujával szemben megállt. A kocsis mindvégig fenn ült a bakon. A régi időkben behozták a koporsót a cintériumba, és rátették a „Szent Mihály lovára”. Ez egy négy lábon álló fekete fakeret, emelőrudakkal, és a templomban a lányok karzatán, hátul volt a helye. Ha használták, onnan vették elő, és oda tették vissza. Gyermekkoromban már a kocsin, a nyitott ajtó előtt volt a koporsó. A templomi istentisztelet alatt mindenki a saját helyén ült, a temető család is, és velük a vidéki rokonok. Úgynevezett délutáni liturgiával – lekió (olvasmány) nélkül – folyt az istentisztelet. Az úrasztalára ekkor a nagypénteki fekete terítő volt felterítve. Az istentisztelet után innen indult a menet a temetőbe, a korábban leírt módon. A homokos dombon a rendszerint nagyméretű gödörbe tették a koporsót, és a síri liturgia, hitvallás és éneklés mellett történt a behantolás.

A temetést követő vasárnap az elhunyt addig hátul ült fia vagy lánya az elhunyt apa vagy anyja helyére ült – ez alkalommal először –, és elfoglalta a család helyét a templomban. A család rendszerint abban a padban ült, amelyet a templom építésekor adományozott. Így őrizte ezt a hagyományt évszázadokon át a gyülekezet.

Kicsi, mindössze 300 lakosú falunkban 288 fő református élt. Az én „évjáratomban” mindössze heten voltunk, mind fiúk. Nemcsak az iskolában, hanem azon kívül is sokszor találkoztunk, játszottunk együtt. Jól ismertük egymást, a körülményeinket, a családi összefüggéseket. A parókiával átellenben lakott Sámóczi István a családjával, MÁV-pályamunkásként dolgozott, azaz vasúti alkalmazott volt, a vágányokat karbantartó csoport vezetője. Ez akkoriban nyugdíjas, biztos állásnak számított, vasúti szabadjeggyel. A vasúti hierarchia bizonyos fokán álló alkalmazottak lehetőséget kaptak a MÁV-tól, hogy zsebórát vásárolhassanak

¹⁸ A temetések templomi szertartása alatt a koporsó elhelyezésére szolgáló helyiség. (A templom körüli temetőt, udvart, illetve a templom alatti sírboltot is nevezték így.)

maguknak, mégpedig egy központi szerződés szerint svájci, Omega zsebórát. A szomszédnak is volt ilyen órája. Az utazási jegykedvezmény a családtagoknak is járt, így aztán a vasutasfeleségek jártak fel a pesti piacokra, vitték az árut az éjszakai vonatokkal, remélve, hogy a vásárcsarnokokban jobb árat kapnak a szép gyümölcsért, a felpuolt baromfiért és a szelídgesztenyéért. A faluban nem volt piaca a terménynek, hiszen mindenkinek volt. A kofáknak fontos szerep jutott a lakosságot ellátó kereskedelemben, de csak ilyen utazási feltételek mellett érte meg. Sámócziék egyetlen fia, Pista – mindmáig jó barátom –, nyitott, derűs és ragaszkodó fiú volt, később mezőgazdasági mérnök lett, a kaposvári megyeházán dolgozott Somogy megye mezőgazdaságáért, legelőfelügyelőként.

A parókián a vizet az udvar közepén álló, nagyméretű ásott kútból nyertük. A kút végig ki volt építve speciális méretű és alakú téglákkal, a vize magas mésztartalmú volt. Néha a kutat baleset érte, mert beleesett valami, például a vödör, vagy a kúttető egy deszkája, vagy a kútkávéhoz rögzített gerendák által tartott tető egy-egy darabja, és ami a legnagyobb baj volt, belefulladt a macska. Ilyenkor azonnal jöttek az önkéntes tűzoltók, lovak húzták a szivattyút, másik pár a lajtot, és kiszivattyúzták belőle a vizet. Engem többször leeresztettek a kútba, hiszen minden alkalommal ki kellett szedni azt, ami nem odavaló módon került bele. Ilyenkor a vízmerítő vödörbe kellett állnom, a derekamra kötötték a rudazó kötelet biztosításul, és így bocsátottak le a kútba. Ez mindig félelmes érzéssel töltött el. Ahogy mentem lefelé, egyre sötétebb lett, amit szokni kellett a szemnek, hogy láthassak. Nagy megkönnyebbülés volt, amikor végre felhúztak, még ha a macskával együtt érkeztem is a napvilágra. Ezután fertőtlenítésül pár oltatlan mészkövet dobtak a kútba, és két napig nem használhattuk. Ezt követően intenzíven kellett húzni, hogy a kút „forrása” meginduljon. Télen – hiszen óhatatlanul kilocsant a víz, és megfagyott a káva mellett, ahol állva kellett a merítővödröt kiemelni – veszélyes volt a vízhordás. Évek múlva Édesapám egy kézi pumpát szerelt a konyhába, és oda szívta fel a kútból a vizet a szivattyú, ez már nagy könnyebbséget jelentett. Talán csak a nyolcvanas években lett vezetékes víz a faluban.

NAGYBÁTYÁNK, MICU

Derűs egyénisége, remek humora és mindig jókedve volt Édesanyám öccsének, Dr. Fazekas Mihálynak. A II. világháborúban zászlós rendfokozatig jutott, de a visszavonulás során, Muraszemenyénél haslövést kapott. A repeszgránát-dara-

bot nem tudták eltávolítani a májából, betokosodott, így később semmiféle problémát nem okozott neki. Valamikor a nyolcvanas évek végén megindult a repesz, és ki akart jönni a hasából, ami egy minimális orvosi segítséggel meg is történt.

A hadba vonulás előtt jogot hallgatott. Megjelent egy verseskötete Pápán, *Élni akarok* címmel, melyet iskolatársa, Szíj Rezső adott ki. Modern, avantgárd versek voltak benne, a kötetet Iscserekov (Istenes) András illusztrálta. Őt az első világháború után, a húszas évek első harmadában – ekkor mindössze ötéves volt – hozta el egy szabaduló magyar hadifogoly a Szovjetunióból, és utána itt élt Magyarországon. Nagyon tehetséges volt, a Pápai Kollégium gimnáziumában tanult, rajztanára a neves magyar művész, A. Tóth Sándor volt. Sorsa tragikus fordulatot vett, mert a szovjet front közeledtével csillapíthatatlan félelme fiatalon öngyilkosságba kergette.

Miután nagybátyám Fazekas Mihály néven jelent meg kötetével – nem téve különbséget a nagy tekintélyű tiszteletes és tudós, nagytiszteletű Fazekas Mihály püspöki titkár, egyházkerületi tanácsos édesapja és maga között –, mindenki a nagyapának gratulált a hozzá igazán nem illő verseskötetért. E kötetből 20 bibliofil példány készült, díszkiadással és sorszámozva. Az első sorszámú könyvet a szerző és az illusztrátor saját kezű aláírása hitelesíti és ékesíti, családi ereklyeként őrzöm e kötetet.

Nagybátyám, azaz Micu, amint felépült, a falunkba költözött. Megnősült, és albérlésben laktak a parókiától az ötödik házban, egy szobában, amely konyha is volt egyben. Feleségét a dunántúli Kemeneshátról hozta, egy jó nevű, magas rangú katonatiszt családjából. Befejezte egyetemi tanulmányait, de már nem tudott elhelyezkedni, mert 1948 után a korábbi „Horthy-jog” az akkori barbár viszonyok között nem volt használható. Végül az erdészethél kapott munkát, de ott is mint volt katonatisztet kezelték. Számomra – a vasútállomási fiókpostára naponta kellett mennem, vinni és hozni a küldeményeket – furcsának tűnt a neki küldött leveleken a címzés: „Dr. Fazekas Mihály vagonrakó úrnak”. Feleségével, Fekete Edittel szép szeretetben éltek, három lányuk született – a második és harmadik ikrek –, Edit, valamint Ildikó és Tünde. Edit keresztanyám apja, Fekete Lajos őrnagy, a háború után sok nyomorúságot élt meg majd, mint politikailag megbízhatatlant elítélték és kényszermunkára vitték. Beteg lett, rábórázba került, és mind a mai napig tisztázatlan körülmények között halt meg.

Micu nagybátyám szépen hegedült, mind a hárman tőle tanultunk meg játszani ezen a hangszeren. A vasárnapi istentisztelet fél 11-kor kezdődött. Nagybátyánk az istentisztelet előtt tartotta számunkra a hegedűórákat. Sokra nem vittük, de megtanultunk kottát olvasni, hangjegyet írni, tehát az alapokat. Édesanyánk

a Varga-féle korálkönyvből tanítgatott négy szólamot játszani az orgonán. A későbbi kántor esküvőjén orgonáltam először nyilvánosan. Szívesen orgonáltam. Csakhogy az orgonán és magamon kívül kellett még egy fújtatóról is gondoskodni, ezért az öcséimet kérlelgettem, hogy vállalják ezt a feladatot, de nem mindig jöttek el. Az orgona lábfújtatóval előállított, nagyobb nyomású levegővel működött.

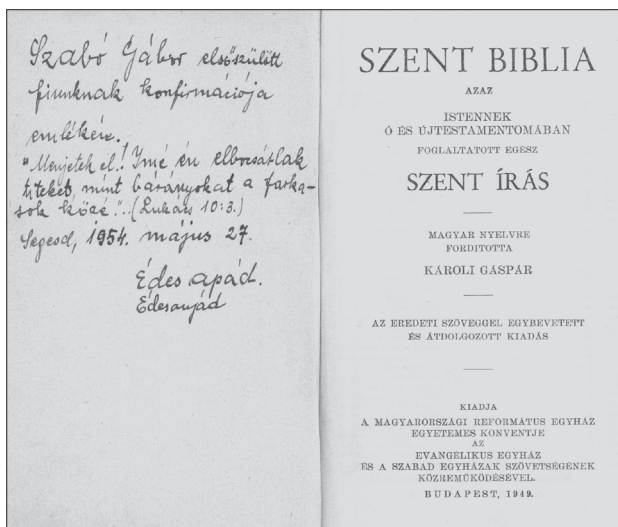
Nagybátyánk a Marcali székhelyű Somogyi Állami Erdőgazdaságnál dolgozott, majd Alsősegesdről Zamárdiba költöztek, ahol később építettek egy családi házat. Zamárdiban a Dunántúli Erdőgazdaság központja volt. Közben újra elvégezte a jogot (immár a „szocialistát”), és az erdőgazdaság jogtanácsosa lett, innen ment nyugdíjba. Gyermekeik közül Editke volt a legidősebb, aki Heidelbergbe ment férjhez, egy fia és ikerlányai születtek. Nagybátyáméknak Editke után ikrei születtek, Ildikó és Tünde, akik Zamárdi-felsőn és Siófokon élnek két-két lányukkal. Micu, aki 1917-ben született, 2004 júliusában, szerettei körében, pillanatok alatt meghalt. Hitvese – mindhármunk keresztanyja – egyedül élt tovább a családi otthonban. Lányai példás szeretettel és derűvel látták el körülötte a szükséges szolgáltatásokat. 2010. december 24-én, miközben Krisztusát várta, csendesen hazament, december 30-án temettük férje mellé, a zamárdi új temetőbe.

Az általános iskola felső tagozatát Felsősegesden jártam testvéreimmel. Az ötvenes évek elején büntetésből került ide, vidékre Vida Kálmán, ő lett az iskola igazgatója, aki kiváló magyartanár és hitvalló református volt. Felesége lelkészcsaládból származott, hallottam, amikor 1956. október 31-én, a reformáció emlékünnepén az alsősegesdi templomban verset mondott. Ez óriási élményt jelentett nekem. Ennek a későbbi megtorlások során következményei lettek számára, s 1958 nyarán eltávolították az iskolából.

KONFIRMÁCIÓ

1954 tavaszán, május 27-én, áldozócsütörtök napján¹⁹ volt a konfirmációm. Hit-tanórákra mind a heten jártunk az osztályból, amíg lehetett az iskolában, majd a parókiára. A konfirmációi felkészülés egyéves időszaka is a parókián történt. Felsősegesdi általános iskolai osztálytársaink közül is számosan eljöttek erre a családi és gyülekezeti ünnepre. Az akkori, merev, vallásellenességgel teli világban, ez bátor lépés volt osztálytársaink egy részétől. Áldozócsütörtökön, délután három órakor zajlott az istentisztelet a szépen feldíszített templomban. A konfirmációi káté kikérdezése is ekkor, az ünnepi istentiszteleten történt, ezért nagyon

¹⁹ Krisztus mennybemenetelének ünnepe, a húsvétvasárnap utáni 39., csütörtöki nap.

Szabó Gábor bibliája, amit szüleitől kapott konfirmációjára (1954)

izgultunk mindnyájan. Az áldó ige, amit személyre szólóan kaptam, így szólt: Jézus mondja „Menjetek el! Íme, én elbocsátalak titeket, mint bárányokat a farkasok közé” (Lukács 10:3). Életem későbbi folyásában sokszor eszembe jutott, hogy az én Uram így bocsátott el, és Ő a farkasok felett is úr! Minden nehéz helyzetben vigasztalást nyújtott ez az ige.

Meghatározó volt számomra a szülőfalumban tapasztalt családi és gyülekezeti élet. Példás összefogással osztoztak a családok, a gyülekezet tagjai egymás örömében és bánatában. Ismerték, szerették és számon tartották egymást az emberek. Mi, gyermekek, akarva-akaratlan mindent láttunk, jó és rossz dolgokat egyaránt. A család hírei, ügyei védettek voltak számunkra, és arról avatatlan személynek még a kérdésére sem beszéltünk. Ez a személyes és egyben kollektív felelősség példa és tanulság volt számomra.

Lassan elérkezett a családtól és egyben szülőfalumtól való elszakadás ideje. Ekkor természetesen még nem mértem fel, hogy ez életre szóló szakítás lesz. Ám ez a leválási folyamat elkezdődött, és lassan, de könyörtelenül, majd később egyre gyorsulóan ment a maga útján. Így jött el az 1954. év nyara.

GIMNÁZIUMI ÉVEK CSURGÓN (1954–1958)

Csurgóra vettek föl a Csokonai Vitéz Mihály Gimnáziumba. Ez nagy örömet jelentett, említett x-es származásom terhe miatt. Ezt az iskolát a keszthelyi gróf Festetics György létesítette 1792-ben, a saját birtokain élő és dolgozó, belső-somogyi református parasztok számára. 1796-ban református templomot is építtetett Csurgón. Az iskolát Nagyváthy János jószágkormányzó szervezte meg és felügyelte a gróf megbízásából. Nagyváthy írta az első magyar mezőgazdasági szakkönyveket, cikkeket, szakmai lapot is adott ki. Később, a 19. században a Belső-Somogyi Református Egyházmegye iskolája lett a csurgói iskola. Az új épületet 1899-ben adták át, szép ünnepség keretében. Ennek emlékére mívés érmet is veretett a Belső-Somogyi Református Egyházmegye. Boldog vagyok, hogy ebből egy példány az enyém lehet.

Az iskolai év kezdése előtt még egy nagy feladata volt a családnak, határsávbélelési engedélyt kellett kérni. Ezt a járási rendőrkapitányság adta ki, személyesen előterjesztett kéreésre. Elutaztunk Nagyatádra, a rendőrségre, szüleim és én. Azt mondták, elég nagy már ez a gyerek, elmegy egyedül is, de Édesanyám kérésére rajtam kívül ő is kapott egyszeri belépésre szóló engedélyt. Ez a nap elment erre az ügyintézésre. Ekkoriban a déli és a nyugati országhatárokat úgynevezett határsávval védték. Ebben a sávban kellett az általuk megbízhatatlannak mondott, szerintük oda nem illő egyéneket kiszűrni, s a disszidálásukat megakadályozni. Az állampárt vezetői szerint a politikailag megbízhatatlanoknak semmi keresnivalójuk nem volt ott, hogy az elégedetlen lakosság hangulatát ne szítsák. A zöld ÁVO mindenkit, bárhol – úton-útfélen, mezei munka végzése, állatok terelése, legeltetése stb. közben – igazoltathatott. Ez a sáv körülbelül 30 kilométeres volt az országhatár mentén. A közforgalmi járműveken, vonaton, autóbuszon jöttek a bőrkabátosok, s akire rámutattak, annak igazolnia kellett magát, vagy felszólításra követni az intézkedőt. Későbbi diákéveim során többször előfordult, hogy nem engedtek leszállni Csurgón, hanem tovább utaztattak az „éber elvtársak” a végállomásig, Gyékényesig. Ez esetben elvették az igazolványaimat, és

maguknál tartották. Kérni vagy kérdezni nem volt tanácsos. Ott kellett várnom, vagy utasításaik szerint kitakarítani a folyosót (körletet), majd a személyi és úti okmányok visszaadása után, a következő vonattal mehettem vissza Csurgóra.

Tehát augusztus végén volt már engedélyem, és a diákotthoni beköltözés napján utazhattunk Csurgóra. Előző este otthon áhítatot tartottunk, énekeltünk, Édesapám Igét olvasott és imádkoztunk. Másnap hajnalban keltünk, Édesapám is kijött velünk az állomásra, de Édesanyámmal utaztunk tovább, mindössze egy megállónyit. Somogyszobon volt a Balatonszentgyörgyről közlekedő vicinális vonalunk végállomása, és ott a Budapest–Gyékényes viszonylatban közlekedő, fővonaliszerelvényre kellett átszállnunk, majd a harmadik állomás Csurgó volt. Az iskolai év során csak karácsonykor és április 4-ére lehetett hazautazni. Különösen az első évben nagy honvágyam volt. Nehéz volt a kapcsolattartás, mert a szülők nem kaptak határsáv-beutazási engedélyt. Amikor Anyukának eltörött a bokája és járógipszet kapott, ekkor egy esetben beutazhatott, mert a rendőrség azt mondta, hogy ilyen lábbal biztosan nem tud disszidálni. Csomagot a négy év alatt háromszor kaptam, egy alkalommal születésnapomra küldött Pápáról Gáty Lenke keresztanyám egy pici dobozt süteményt, szüleim pedig két alkalommal gyümölcsöt küldtek ismerős útján.

Csurgó ősi, mezővárosi hagyományokkal rendelkező kisváros a Belső-Somogyban. Innen lejt a terep délnyugat irányába, hiszen ez már a Dráva völgye. Csurgó régtől iskolaváros volt, már Csokonai Vitéz Mihály is tanított itt, hiszen ez az iskola is a híres Debreceni Kollégium partikulája, kihelyezett iskolája volt. Ez azt jelentette, hogy az iskolának önmagának (egyház vagy patrónusok által) kellett fenntartania magát, míg az oktatás színvonaláért az anyaiskola – ez esetben a Debreceni Kollégium – vállalta a felelősséget. Onnan kaptak, ha szükséges volt, rektort, azaz professzort, mai szóval tanárt és könyveket. Az első időkben – a 18. században – a keszthelyi Festetics gróf tartotta fenn az iskolát, majd átvette a Belső-Somogyi Református Egyházmegye, és építtette 1899 és 1901 között az új, impozáns főépületet. A régi épület a Rinya patak egyik ágának dombján, a református és evangélikus templomokkal szemben állt, a község főutcáján. Melléje épült az új diákotthon, ahol én is laktam négy éven át. A főutcán álltak ezek az épületek. A főutcán tovább, a jobboldali házak közül talán nyolc tanárok lakásául szolgált. A főtér nagy, szabályos négyszögű tér, közepén vadgesztenyefasor, fák, díszbokrok, emlékművek, majd jobbra, a gimnázium impozáns parkjába, egy kovácsoltvas kapun áthaladó sugárúton, az épület főkapujáig vezetett az út. A park kövezett gyalogjáróján, a gimnáziumi parkba ágazásnál egy újságosbódé állt. Amint az út már megközelítette a gimnáziumi park bejáratát, mindkét oldalon egy-egy hatalmas mamutfenyőfa tűnt fel. A bejárat mellett, a parkban egy

szerény emlékmű, Baksai Sándor kunszentmiklósi lelkipásztor, a Dunamelléki Egyházkerület püspöke, akadémikus, író és műfordító emlékére, a következő felirattal: „Az alma mater legkiválóbb diákja”.

A gimnázium épülete mellett, baloldalon áll a Festetics-kapu, amely a gimnázium legrégebbi épületének bejárata volt, az alapítási időből. Az új iskolaépület elkészítésekor, 1899-ben helyezték át az eredeti helyéről ide. A gimnazisták az első évnnyitón ezen a kapun sorakoztak be az iskolába, majd a ballagáskor itt köszöntek el tőle, s léptek ki az iskolából, tanáraikkal kezét fogva. A búcsúzás szép és megható pillanatai mindig megindítóak voltak, hiszen az érettségizők elkészöntek – tanáraiktól, diáktársaiktól, a szép diákevektől, az első szerelmektől, a nagy ábrándozások és álmodozások korától és a gyermekes diáksínyektől – Csurgótól.

Amikor felvételt nyertem 1954-ben a gimnáziumba, már állami volt, ám tanárainak igen nagy hányada az egykori református gimnázium tantestületének tagjaiból került ki. Osztályfőnököm Pokorni Terézia fiatal matematikatanár lett. A nagy létszámú 1. a-ba jártam, amelyben harmincnyolcan voltunk. Abban az időben az első év végén vált szét a reál és a humán tanítás. Én a 2. c-be kerültem, humán osztályba, ahol Pókos Ferenc történelem- és latinszakos tanár lett az osztályfőnököm. Diplomáját a Debreceni Protestáns Egyetemen szerezte, és teológiát is végzett. Úgy tudom, hogy lelkészi oklevelet nem kapott, hiszen lelkészi szolgálatot soha nem végzett, egész életében a tanításnak és diákjaiért élt. Szigorú, de melegszívű ember volt. Szüleivel, parasztpolgár testvérével élt Csurgón, nem nősült meg. Nyugdíjasként a régi családi házban lakott, rokonsága lassan elhalt mellőle, majd a Zalaegerszeg melletti Pózvára került szociális otthonba, ott is halt meg.

Az 1956-os forradalom eseményei nagy élménye volt korosztályomnak, osztályunknak, s természetesen nekem is. A csurgói református egyházközség lelkipásztora Vályi Nagy Ervin volt ekkor, aki Csurgón „refen”, azaz rendőrségi megfigyelés alatt állt, hiszen ő aktív katonatisztként szolgált a háborúban, családja jelentős társadalmi és politikai súllyal bírt. Vályi Nagy Ervin a korábbi csurgói lelkipásztor, a híres himnológus, Csomasz Tóth Kálmán Zsuzsa lányát vette feleségül. Csomasz Tóth Kálmán volt az 1948-as – mindmáig használatban lévő – református gyülekezeti énekeskönyv szerkesztője, a szerkesztőbizottság titkára.

A visszavonuló németek felrobbantották a csurgói református templomot, szinte semmi nem maradt meg belőle. Értékes orgonája a 18. század elejének kiváló hangszere volt, mindez megsemmisült. Az istentiszteleteket a parókia utcai, nagy szobájából kialakított imateremben tartották. Az új templom tervei elkészültek, már a falakat fel is húzták (az internátus ablakából négy éven át mindennap

láttam ezt a szomorú mementót), később a telekkel együtt, a felépült építményt át kellett adni a városnak, az pedig valami szövetkezetnek adta tovább. Ennek fejében az egyházközség engedélyt kapott a hatóságtól, hogy a parókia udvarának hátsó részén egy szerény gyülekezeti házat építsen, s az ehhez szükséges építési segélyt is megadták az „elvtársak”. 1948-ban Csomasz Tóth Kálmán Budapestre került, és a Református Teológián az Ének-zenei Tanszék tanára lett. Csomasz Tóth Kálmán himnológiai író, a Magyar Tudományos Akadémia kandidátusa, a 20. század közepe-második felének egyik legjelentősebb magyar zenetudósa volt.

Vályi Nagy Ervin 1965-ben doktorált Svájcban, rendszeres teológiából. Ehhez semmiféle, magyarországi teológiai vagy állami engedélye nem volt. Ezt az egyházi vezetés és – gondolom, hogy – az Állami Egyházügyi Hivatal is rossz néven vette. Éppen jelen voltam a Dunántúli Egyházkerület Püspöki Hivatalában, ahol 1963 és 1966 között dolgoztam, amikor ezért keményen számon kérte és támadta Bakos Lajos püspök Vályi Nagy Ervin nagytituszetű urat. Ekkor mutatta be Svájcban szerzett teológiai doktori oklevelét püspök úrnak, aki erre azt találta mondani, hogy ezzel az „állam és az egyház jó viszonyát” veszélyezteti. Tudtommal, rajta kívül még Hegedűs Lóránt – a későbbi püspök – ekkor még hidas lelkipásterként szerzett teológiai doktori fokozatot német nyelven, a világhírű Bázeli Egyetem Hittudományi Karán. Az is csoda volt, hogy útlevelet és szabadságot kaphattak ehhez a be nem vallott célú úthoz. A bázeli professzorok diszkréten kezelték és elismerték ezeket a nagyon színvonalas, hősi, egyéni – a hivatalos egyház által akadályozott – teljesítményeket. Ilyen időket éltünk!

A csurgói forradalmi események természetesen a csurgói lakosok többségének jelenlétében történtek. Különösen nagy benyomást tett ránk, Vályi Nagy Ervinen túl, a nálunk tíz évvel idősebb Kovács Andor – ő is csurgói diák volt – gyújtó beszéde, szervezőkészsége. Ő később Bázelen élt, és igen jelentős szerepet vitt a forradalom leverése után külföldre menekült magyarok, elsősorban a magyar értelmiség szervezésében, segítésében. Majd az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (EPMSZ) létrehozásában vett részt. Ez nagyon komoly szellemi munkát folytató szerveződés volt, felkutatni, megismerni, számon tartani egymást, ugyanakkor kisebb-nagyobb ügyekben segítségül lenni, figyelemre méltó lelki gondozói szolgálattal. Kovács Andor az EPMSZ-nek komoly könyvkiadást is végzett. Később megadatott nekem, hogy járhattam nála Bázelen, a lakásán és a szomszéd emeleten lévő „könyves házában” is.

Csurgó, mint a déli határsáv egyik városa, különös „védelmet” élvezett, és valóban csak a legmegbízhatóbb pártnacsálnyikok és -elvtársak lehettek ott vezetők és pártmunkások. Ott állomásozott a határőrség egy jelentős fegyveres testülete, a zöld ÁVO, és ez kellő óvatosságra intette a csurgóiakat. Valóban, Vályi Nagy

Ervin és Kovács Andor a forradalom paradigma nélküli történeteiben kitűnőre vizsgáztak. Jogilag, szervezetileg, emberségben a lehető legjobban szervezték meg az új helyzetet, s ebben a munkában ők vitték a főszerepet.

Szülőföldem 26 kilométerre volt Csurától. A forradalmat követő napokban a vonatok nem a menetrend szerint jártak, egyes járatok pedig egyáltalán nem közlekedtek. A tanítás október 28-án reggeltől szünetelt, ekkor az internátusból már mindenki hazament, a fűtés is leállt az épületben. Páran maradtunk, és igyekeztünk haza másnap reggel. Október 29-én egy tehervonat egyik fékezőfülkéjében Csuráról Somogyszobig utaztam. Somogyszobról 7 kilométert gyalogolva, esős és ködszítáló időben, az erdőn keresztül igyekeztem haza. Öreg este volt már, mire megérkeztem.

Otthon állandóan hallgattuk a rádió híreit. Egy szárazzelemmel működő világvevő rádiónk volt. Villany még nem volt a faluban. Persze ehhez magas antenna kellett volna, viszont a rádiókat is be kellett volna már korábban szolgáltatni a hatóságnak, de Édesapám ezt nem tette meg. Azért a sok sistergés, zavarás ellenére is lehetett hallani ezt-azt, és a lényeg mindig kiderült. November 4-én a szülőfalumban arra ébredtünk, hogy egy magyar legénységű szovjet tank állt a parókiánk sarkánál, a templomra irányított ágyúcsővel. Egész nap ott állt.

Szabó József a fiaival.
Gábor kezében
tangóharmonika
(1957)

A téli szünetig csak szórványosan jártunk iskolába, az internátus nyitva volt. Én ebben az időben éjjel-nappal a diákotthon 120 basszusos Weltmeister tangóharmonikáján gyakoroltam. Valami megszállott erővel vettem bele magam a zenetanulásba. Zeneiskolába soha nem jártam, s a harmonika (akkorddoboz) segített nekem a balkéz gomb-akkordrendszerén keresztül a zenei összefüggések felismerésében. Össze is állt a fejemben, és rájöttem a kvintkörre. Vásároltam egy barna, óriás méretű csomagolópapírost és erre felrajzoltam mindkét irányban, az ötfokonként egymást követő, majd a végén ismét találkozó hangsorokat, természetesen, előjegyzéseikkel együtt. Később Budapesten, amikor megvettem az első összhangzattan könyvemet, csalódottan olvastam, hogy már a görögök felismerték ezeket az összefüggéseket. Ám a felismert rendszer számomra a zenei szerkesztés lehetőségét és biztonságát adta. Ez is a szomorú végű és levert forradalom „terméke” volt az életemben. A következő évben vett Édesapánk fiainak egy nyolcvanbasszusos tangóharmonikát, melyen már mindhárman játszottunk, a májusfák kitáncolásánál zenéltünk.

1957. február 20-án megjelent a megyei lapban egy aljas cikk *Segesdi hazafiak* címmel, melyben Édesapámat tették a helyi történekekért felelőssé. Aznap este idézéssel behívták a tanácsházára, és eljárás nélkül megverték a pufajkások. Később erről nagyon fájdalmasan beszélt. Amikor az idézésre megjelent a tanácsházán, nála volt a bibliája is, azt szaggatták, a fejéhez verték, és azzal gúnyolták a pufajkások, majd szitkozódva és káromolva puskatussal ütötték a fejét. A megveretés után fején, arcán mély sebek, csúnya sötét vérálfutások voltak, melyek csak lassan gyógyultak. Erről a körzeti orvos látogatást vett és adott. Községünk tanítója, Kisgyura János a szőlőhegyen lévő pincéjében bujkált egy hétig, Kígyóssy Árpád MÁV-állomásfőnök ismeretlen helyen tartózkodott, majd ő is előjött egy hét múlva. Senki nem kérdezte meg tőlük, hol voltak, és a felszólításra miért nem jelentek meg. Édesapánk jó lelkiismerettel ment az idézésre, de az egész – országos megveretési procedúra – nyilván megfélemlítésre szolgált, ma már világosan látjuk. Egész családunk további életútjára mély benyomást tett ez az aljasság. Édesapám nem vállalt aktív szerepet a falu forradalmi eseményeiben. Emberileg neki köszönhető, hogy vér nem folyt, mert az általános iskola igazgatóját akarta meglincselni a nép, hiszen még a forradalom napjaiban is szemtelen „pártkatoná” volt, de Édesapám ebben megakadályozta a tömeget. Korábban Apánk a 103-as számú magyar tábori kórházvonaton két és fél évig a keleti fronton teljesített szolgálatot. Ott nemcsak a magyar vagy német katonákat, hanem – ha élve találtak – a sebesült szovjet katonákat is összeszedték és gyógyították. Egy ruszin fiú, aki beszélt magyarul, hosszan lábadozott, és ez idő alatt a *Szovjet párt története* című könyvet fordították le vele. Édesapám megértette, hogy amíg a szovjetek hazánkban vannak, itt is minden a „szakácskönyv” – ahogy ő mondta – szerint

történik. Ezért nem vállalt helyi vezető szerepet. Kerestem a Somogy Megyei Levéltárban a fenti ominózus cikket, ám éppen ez a sajtóanyag hiányzik a levéltárból, 1957. január elsejétől az év nyaráig.

Édesapánk lelkületére jellemző, hogy március közepén, a falu főutcáján lebontottak egy nagy, korábban uradalmi épületet, mely a közösségi rendezvények, színdarabok, bálók, gyűlések helyszíne volt. A bontást „társadalmi munkában” szervezte a község vezetése. Édesapánk napokig dolgozott a bontáson. Sokan kérdezték tőle, akik látták, hogy miért dolgozik „ezeknek”. Ő azt válaszolta, hogy a mi gyerekeinknek épül majd az új faluház.

Szabó József
szolgálat közben
(1967. november
6-án)

Édesapánk 2006-ban posztumusz díszpolgári címet kapott, és az alsósegesdi református temetőben található nyughelye '56-os emlékhely lett. A Magyarországi Református Egyház Zsinata a méltatlanul kárt szenvedettek közé sorolta és rehabilitálta. A forradalom iskolai éveben abbamaradt az orosz nyelv tanítása és németet tanultunk. A következő, negyedik évre már visszahozták az orosz nyelv tanítását.

VISSZARENDEZŐDÉS, ÚJ DIÁKTÁRSÁK

A diákokat politikailag kádereztek, és ezután léphettek be a frissen alakult Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetségbe, a KISZ-be. A KISZ-tagság a továbbtanulás elengedhetetlen feltétele volt, ám semmi garanciát nem jelentett a felvételhez. Emlékszem, 1957 őszén talán heten voltunk, akiket az iskolai káderező bizottság nem tartott méltónak a KISZ-tagságra. A következő tavaszon aztán bevettek, de ennek semmi jelentősége nem volt már.

A zene – miután megtanultam tangóharmonikán játszani – új távlatokat nyitott meg előttem. A kisváros forradalmában eltűnt a korábbi szalonzenekar, amely bálokban, zenés összejöveteleken muzsikált, csak a cigánybanda maradt. Ekkor mi, négyen, ifjúsági tánczenekart szerveztünk. Elég jól muzsikálhattunk, mert az év végi tanári bált is a zenekarunkra bízta. Zenéltünk iskolai klubdelutánokon, szerenádokon is.

Középiskolás korunk kapcsolatok tekintetében egészen zárt világ volt, mely három csoportban élte meg ugyanazt a diákéletet: a diákotthonosok, a csurgóiak és a bejárók. A diákotthonban az időnk szoros beosztással telt, ebből adódóan csak kevés osztálytársamat tudtam meglátogatni a négy év alatt. Jártam Alsokon Ritecz Jancsinál (akivel úgy mond „komaságot” fogadtunk egymásnak). Aracsi Rózsát Ritecz Janival látogattam meg, amikor bort vásárolni jártunk náluk, mint osztályunk „borszakértői”, mert ebben a hónapban osztályunk rendezte a gimnáziumi klubdelutánt. Nyáron nálunk többen is voltak látogatóban: Horváth Iván, Majer Jóska, Gadó Pityu. Gadóéknál Szulokban, Majeréknál Ladon én is jártam a vakáció idején. Osztálytársaimmal jó, kedves és szeretetteljes viszonyt ápoltam. Úgy emlékszem, hogy mindenki szeretett, és én is mindenkit szerettem.

1955 őszén jött az osztályunkba egy fiú, Horváth Iván, aki a gimnáziumot Panonhalmán kezdte. Ő magáról (mint ahogy mi sem) nem beszélt, de Édesapám elmondta, hogy Iván édesapja Somogy vármegye főszolgabírója volt, és ők ismerték egymást. Később Iván osztálytársam szüleit is megismerhettem. Iván éveig dolgozott műtősegédként budapesti kórházakban, és évenként próbálkozott a felvétellel a Fogorvosi Karra. Végül fogorvos lett Kiskunhalason, ahol én később kilenc évig voltam lelkipásztor. Régi kapcsolatainkat felmelegítve éltünk egy városban Ivánnal, s ő eközben hitvány fogaimat és a családomét is rendben tartotta. Iván nem nősült meg, egyetlen testvérhúga is elég korán meghalt, az ő egyetlen fiát támogatta. Igényes és nagyon jó fogorvos lett.

1956 őszén érkezett az osztályunkba egy inas, barna fiú. Ő sem beszélt magyarul, így soha nem tudtuk meg, hogy honnan jött. Azt éreztük, hogy egy vagy inkább két évvel idősebb nálunk, Varjú Lászlónak hívták. Csendes, a diákotthon

rendjébe azonnal beilleszkedő fiú volt. Az iskolai, belső forradalmi események során vele – és talán még volt ott egy harmadik társunk is, erre már nem emlékszem pontosan – mentem be Kincses Ferenc igazgatóhoz, és felszólítottuk, hogy azonnal mondjon le a pozíciójáról. Igazgatónk a második világháborúban elveszítette az egyik lábát, magas, csontos ember volt, mankóval járt, s a hitvány mankó nyekergése már messziről hallatszott a járása közben. Kincses Ferenc lemondott, majd pár nap múlva felvágta az ereit. Időben észrevették, de olyan közutálatnak „örvendett” a nép körében, hogy az emberek lefeküdtek a mentőautó elé, hogy ne tudják kórházba vinni. Valahogy mégis bevitték, s aztán meggyógyult. Gál Ambrus lett az igazgató Kincses után, semmivel sem volt jobb, sőt!

Varjú László aztán kénytelen volt 1957 februárjában elhagyni a hazáját, miután megkapta a sátoraljaújhelyi büntetés-végrehajtó intézet „behívóját”, hogy az 1956-ban amnesztiával történt szabadulása után, a le nem töltött idejét a börtönbe „leszolgálni” vonuljon be. A börtönbe azért került, mert az édesapját mint kulákot állandóan zaklatták, és egy házkutatás alkalmával nekitámadt a kék ávosnak. Varjú László különböző internálótáborokban sínylődött, de hatalmas akaratereje minden nehézségen átgázolt. Hasznos és eredményes életpályát futott be, az USA szakorvos alezredeseként ment nyugdíjba. Hitvesével, gyermekeivel szép családi életet élt. A rendszerváltoztatás után családjával együtt hazajött a szülőföldre, a Somogy megyei Igalra. Nem tudom, hogy szüleit élve találta-e ilyen nagy idő után, vagy csak egy-egy szál virágot tudott vinni a sírjukra. A régi családi ház helyett újat épített. Ők maguk Budapesten élnek – minden hétvégét Igalon töltve – és ott is dolgozik, jelenleg mint professzor emeritus orvos. 2010-től e kies fürdőváros, Igal polgármestere lett, majd két év után lemondott tisztségéről.²⁰

Varjú László nem velünk érettségizett, mint ahogy nem is velünk kezdte a középiskolai tanulmányait. Velünk mindössze hat hónapot, azaz egy félévet töltött, mégis nagyon megszerettük egymást, mi őt és ő minket. Úgy jár a találkozóinkra, mintha a legrégebbi – óvodától ismert – diáktársunk lenne. Tartson Urunk még sokáig ebben a hűségben és barátságban mindnyájunkat!

²⁰ Varjú László az 1952-53-as tanévben kezdte középiskolai tanulmányait Kaposváron a Táncsics Mihály Gimnáziumban, ahonnan „ellenzéki megnyilvánulásai” miatt 1955 tavaszán kizárták. Diáktársával, Ágoston Ferencsel 1955. április 3-án antikommunista tartalmú falragaszokat ragasztott Igalban, szülőhelyén, a házak falára, illetve az általános iskola és több más közintézmény falára. Tetteikért két és fél év szabadságvesztésre ítélték őket demokratikus államrend elleni izgatás büntette miatt. (MNL SML XXV. 2. b. B. 0019/1955.) Varjú 1956 tavaszán szabadult kegyelmi kérvénnyel, ezután került a csurgói gimnáziumba, ahol a forradalom idején a diákszövetség vezetőjévé választották. 1957 elején külföldre emigrált, Magyarországra 2000-ben települt vissza. (Gyenesei József: Az 1956-os forradalom diákmozgalmái Somogy megyében. In: Nagy Imre és kora III. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. 299–320.)

Templomba, istentiszteletre a diákotthoni négy év alatt is jártam. Amikor nem vasárnap délelőtt volt szilencium (kötelező tanulási idő), mindig elmentem. Voltam istentiszteleten Csurgón a templomban, ami a diákotthonnal szemben állt, Alsokon, ahová 3 kilométer gyaloglás árán jutottam el, és Csurgónagymartonban, ahová 7 kilométert kellett gyalogolnom. Csurgón Vályi Nagy Ervin, majd utóda, a Budapestről odakerült Tóth Péter, Kiss Károly nagymartoni és Csonka Jenő alsoki lelkipásztorok prédikációit hallgattam. Volt olyan alkalom is, amikor a vasárnap délelőtti szilenciumról elkéredzkedtem és elengedtek, de előfordult az is, hogy nem engedett el az igazgató, azt is tudomásul vettem.

Az érettségi után – a kora reggeli vonattal mentem haza, a bankettet követően – ki kellett mennem szénát gyűjteni. Emlékszem, elég rosszul esett. Máig sem tudom, hogy én támaszkodtam-e a fagereblyére és a favillára, vagy e szerszámok rám? A széna nagyon fontos volt a családunk megélhetéséhez. A község lakossága, mivel gyengén termő talajok voltak a falunk határában, jelentős állattenyésztést folytatott még ekkor. A református temetőekben – a régi és az új temetők – és a szentbalázsi dombon lévő területen fekvő kaszálók (ez utóbbit lucerna volt), valamint a parókia kétholdas területe (belsősege) felerészben kaszáló volt, míg másik felében büröktől, keserű füvektől óvott, kezelt szénánk, mely minden év tavaszán „márkának” számított a faluban, amikor a gazdáknak a saját állataik számára felhalmozott takarmánya már elfogyott. Édesapánk szinte alig kapott lelkipásztori javadalmat, az állandóan csökkenő számú és elszegényedő lakosság mellett az eklézsia is szegény volt. A széna minden évben valuta volt, így érthető, hogy alkalmas időkben kellett a gyűjtési és behordási munkákat elvégezni.

Ezen túl még a borból volt a családnak jövedelme. Előfordult, hogy egyben eladta Édesapám a bort – ez volt a jobbik eset –, máskor pedig apránként hordták el. Tiszta, gyenge alkoholfokú italt készített, hiszen vegyes fajtákból állt a szőlőnk is. A borba semmiféle vegyi anyagot, idegen matériát, például cukrot, nem rakunk. A hordókat alapos kimosás és átszellőztetés után, szárazon, egy kis szalag kénlapot (kénbe mártott textillap, 2,5–3 cm széles, 10–12 cm hosszú) elégetve az akónában (hordónyílásban), lezárták. A kiforrott bort így engedték a hordókba. Minden esztendőben egy akós (56 liter) hordóba friss mustot engedtek, és azt lezárták, általában karácsonyra bontották fel, és rendszerint húsvétig a legkedveltebb itala volt a család aprajának és nagyjának a friss szőlőlé. A must betöltése előtt az akós hordót „rézelejével” öblítették át. Ez mintegy másfél deci volt, amely a pálinkafőzés során először kezdett lecsorogni az üstből, és ihatatlanul erős volt. Ezt hívták rézelejének.

KERÉKPÁR-KIRÁNDULÁSOK

A gimnáziumi évek során, nyáron, amikor befejeztük a szénagyűjtést vagy a kapálásokat családi gazdaságunkban, kerékpárra kapva elmentünk a Balatonra a Segesd-Böhönye-Tapsony-Somogysámsón-Hollád-Balatonmáriafürdő útvonalon. Itt a nagyberek körécsatorna torkolatától a keleti oldalon mintegy százötven méterre lévő vízparti telek volt a miénk, melyen egy nagyon kicsi és egyszerű házacska állott. József és Balázs öcsémekkel hárman kerekeztünk. Emlékszem, én mindig nagyon lemaradtam mögöttük, s ők kiabáltak, hogy tegyem le az „öreg-asszonyt”, semmi értelme, hogy azt is vigyük magunkkal Máriára. Így szekíroztak! Ez az út 50 kilométer volt. Innen sokszor kirándultunk Hévízre, Keszthelyre, Fonyódra, a vasárnap délelőtti istentiszteletre is kerékpárral mentünk, fel a fonyódi hegyre, ahol a református templom áll. 1957 nyarán velünk jött Horváth Iván is, és a fonyódi rokonánál is aludtunk egy éjszaka, majd további egy nap alatt letekertük a Fonyód-Siófok-Balatonaliga-Akarattya-Kenese-Almádi-Alsóörs-Balatonfüred-Tihany-Zamárdi utat. Zamárdiban volt a következő szállásunk. Másnap alig tudtunk ülni. Kerékpárunk nem sebességváltós csodamasina volt, hanem kicsit rozsdás, itt-ott szoruló, nyekergő, mezei bringa. A szabadság, amit egy-egy kerékpáros út jelentett, s szabad időbeosztásunk, hogy bárhol megállhattunk, valóban lelki üdülés volt számunkra. Nem hiszem, hogy a bús magyar fejedelem, II. Rákóczi Ferenc büszkébb lehetett a balatonakarattyai Rákóczi-fánál²¹, mint mi, rossz bringáinkkal. Ittunk a balatonfüredi savanyúvízből, torkunk szakadtából ordítoztunk a tihanyi barátlakások alatt, a visszhangot várva – ami nem jött –, végül a nyaralók jöttek és elkergettek bennünket. Az egyetlen régi, rossz – keskeny és kicsi – kompon jöttünk át a somogyi oldalra. Ezek a kirándulások nemcsak a hévízi fürdést, hanem a keszthelyi Festetics-kastélyt és annak parkját is jelentették. Ilyen útjaink során jártunk Fenékpusztán, a római kori romok között, vagy Balácapusztán, ahol meg lehetett nézni a gyönyörű, római mozaikpadlót. Micsoda kultúrája volt Pannóniának!

Ellenpontként említem gyermekkori emlékeim egyikét. A világháború után, Édesapám magával vitt kerékpáron a 12 kilométerre fekvő Nagyatádra. Ötvöskőnyin kellett átmenni, ahol az ottani lelkész, Csóka Gyula, Édesapám barátja volt, szerették egymást. Be is mentünk hozzá, ekkor még agglégény volt Gyula bácsi. Majd az atádi lelkészlakás előtt kellett elhaladnunk,

²¹ II. Rákóczi Ferenc sohasem járt a Dunántúlon, valószínűleg valamely kuruc tábornok révén kapcsolódik a fa elnevezése a fejedelemhez. A hatalmas, öreg szilfa 1968-ban kiszáradt, már csak pusztuló maradványai láthatók a balatonakarattyai parkban.

a dohánybevéltő utcája volt ez, itt vezetett be Kónyi felől az út a szobi út elágazásába. Itt állt a Koós Károly modorában tervezett és épült református templom és parókia. A nagyatádi lelkész, Kenéz Sándor, külföldi egyetemeket is megjárta, tudós lelkipásztor volt. Szüleimmel komaságban voltak, ám én és testvéreim sem ápolunk velük keresztszülőséget. Ide is be kellett mennünk. A következő emlékem igazán megrázó. A főtér sarkában állt a nagy, egyhajós, barokk, római katolikus csarnoktemplom a 18. század közepéről, ide is belátogattunk. Ahogy beléptünk, az ajtó mellett szalmabálák voltak, a templom padjai összedobálva, középen építési törmelék, és a középső, nagy boltív be volt szakadva. Látszott az égbolt, s éppen galambok repültek be a templomba. Az oldalsó oltárok elé voltak kötve kétoldalt a katonalovak, mellettük kupacban állt a trágya. Rendtelenség, kosz és bűz volt mindenütt. A főoltár képe előtt volt egy maroknyi friss virág, és egy sérült arcú madonna szelíd mosolya uralta a nagy templomteret. A háború istentelensége és embertelensége együtt – és ez volt az Isten háza!²²

Gimnáziumi éveinkben Csurgó környékén is gyapotot akartak termelni. Ezen a gyapotföldeken kellett tavaszunként gyomot irtanunk. Az utolsó két évben, a télen megbokrosodott bűzából kellett kora tavasszal acatot irtanunk. A mezei acat, szűrös, széles levelű gyomnövény, hosszú, mélyre nyúló gyökere van, kihúzni nem nagyon lehetett. Ennek a gaznak az irtását egy másfél méteres bot végére rögzített, három centiméter széles acélkéssel volt célszerű végezni. Le sem kellett hajolni, hanem méteres távolságra egymástól, párhuzamosan mentünk a vetésben, igyekezve abban a legkevesebb kárt tenni, és egy-egy jól irányzott szúrással a gaz tövét átvágni. Össze sem kellett szednünk a gatz, mert gyorsan elszáradt a napon. A munka, a szabad levegőn való tartózkodás – vonattal utaztunk a búzaföldekre –, a mindennapok monotonijából való kiszabadulás, számomra lelki és testi felüdülést jelentett. Hazatértünk után ugyancsak jólesett az ebéd.

1957 tavaszán, de talán még őszén is voltunk egy-egy este Kaposváron, a Csiky Gergely színház előadásán. Egyszer, igazi kétnapos kiránduláson is jártunk, Pécsen. A Nemzeti Színházban néztünk meg egy darabot, szállásunk a régi Nádor Szállóban volt. Megbotránkoztató emlékem a már nagyon régen meghalt diák-társunk, Olsowszky Jenő viselkedése, aki annyi kárt tett a szállodai szobánkban – teljesen értelmetlenül –, amennyit csak bírt. Soha nem szerettem mások munkáját, fáradságát, akárcsak egy takarítónő keze munkáját is, semmibe venni, mint ahogy engem is bántott, ha nem fogadták jó szívvel az én rendemet és szándékaimat.

²² A nagyatádi Szent Kereszt katolikus templom tornyát a II. világháború végén a visszavonuló német hadsereg robbantotta fel. A háború után a templomot helyreállították.

Gimnáziumi osztályunk – akkor nyilván nem érzékeltük, ma már mindnyájan tudjuk –, zömében deklasszált elemek gyermekeiből állt. Érettségi eredményeink – az orosz kivételével, hiszen csak három évet tanultuk mindössze – átlagon felül jók voltak. Lehetett a kötelezők mellé latint is választani érettségi tárgyként. Ezt három évig tanultuk, de csak a humán osztályosok. Latintanárunk is szeretett osztályfőnökünk volt. A jó érettségi eredmények ellenére alig vettek fel valakit is közülünk egyetemre. Többen – a rendszerváltoztatás után – megnézték az iskola vezetésének kérvényezett továbbtanulásunkhoz adott akkori „ajánlásait”. Ebből minden kiderült!

Fontos, hogy ezeket – a nagy, de igaz szóval mondva – az egész életet tönkre tevő méltánytalanságokat az ember valamikor le tudja tenni, hogy ne kösse gúzsba, és ne legyen elviselhetetlen görcs, kisebbségi komplexus belőle. A rendezetlen ügyek – a rajtunk kívül állók is – sérüléseket okoznak az életünkben, ezek következtében rengeteg energiát emésztünk el, így még az is gondot okozhat, aminek „magától” kellene mennie.

Visszanézve gyermekkoromra, gimnazista éveimre, csodálkozva látom Menyeyi Atyánk kegyelmét, hogy nem lettem ennek a kornak a sérültje és rokkantja. Az én Uram, Krisztusom magára vette az én, mások és a kor bűneit, a kereszt-fára vitte, s érte Mennyei Atyám megbocsátott nekem is, nekik is, a kornak is. Ezért az igazságtalanságokat nem szabad elfelejteni, de az Igaz Bíróra kell hagyni annak rendezését. Bárcsak gyermekeinkre és unokáinkra egy istenfélő és ezért igazabb, becsületesebb és jobb világot hagyhatnánk!

Hálás szeretettel gondolok tanáraimra és diáktársaimra, hiszen az Alma Mater ők jelentették és nem a falak. Emberségük, mindig megbocsátó szigorúságuk edzett nap mint nap. Jóságukat mindig éreztem, és nagy erő volt ez számomra, hiszen én „klerikális, reakciós elem” voltam a gimnáziumban. Ez a tanári – ki nem mondott, de megélt – gondviselés, becsület és segítőkészség erő volt számomra azokkal szemben, akik nem így tekintettek rám! Életem újabb forduló-jához érkeztem, 1958. szeptember 20-án beiratkoztam a Budapesti Theológiai Akadémiára.

TEOLÓGUSÉVEK BUDAPESTEN (1958–1963)

A felvételi beszélgetés nyáron zajlott, a Ráday utca 28-ban. Itt volt a teológia, a Ráday Könyvtár és a püspöki hivatal. A püspök rendszerint valamelyik budapesti egyházközség lelkésze volt, akit erre a tisztségre megválasztottak. (Korábban volt püspök Budapesten Baksay Sándor, aki nem hagyta el a kunszentmiklósi egyházközségét és parókiáját.) A püspöki tisztség felvételével a lelkipásztorságot nem hagyhatta abba, legfeljebb egy segédlelkészt kapott segítségül. A Dunamelléki Református Egyházkerület Püspöki Hivatala itt működött a Ráday utcában. Itt találkoztunk a berendelt vagy a kihallgatást kérő lelkipásztorokkal, az egyházközségi, a presbiteri és a gyülekezeti küldöttségekkel.

Az épület a Ráday és a Köztelek utca sarkán áll. Rövidebb része a Ráday, míg hosszabb a Köztelek utcára néz. Belül volt egy udvar, gyér virágokkal, pár nagy fával. A bejárat a Ráday utcáról nyílt, a gyalogkapu, ami két szárnyra nyitva, gépkocsibejáróként is funkcionált. A bejáratnál szemben, az udvar végében két garázs állt, az egyik az egyházkerület Pobjeda típusú gépkocsijának a garázsa volt. A garázs mellett, a sarokban tárolták a maradék ételt és gyűjtötték a szemetet. Az ételmaradékokat hetente elszállították egy szakadt oldalkocsis motorral, melynek oldalkocsija egy nagy faláda volt. A hátsó udvarban maradt még annyi hely, ahol kispályás focit játszhattunk. Ez volt az egyetlen mozgási lehetőségünk. A Köztelek utcai rész földszintjén helyezkedett el a Ráday Könyvtár az olvasóteremmel, a konyha, valamint az étterem. Az étteremben volt egy harmónium is – 1958-ban még nem volt kiadva az énekeskönyvhöz a korálkönyv (orgonakönyv) –, ugyanis minden reggel ott tartottuk az áhítatot, melynek a liturgiája a következő volt: ének, ima, igemagyarázat, ima, áldás és ének. Páran voltunk csak, akik tudtunk az énekekhez kíséretet szerkeszteni, így mi láttuk el a kántori szolgálatokat reggelente. Az étteremben volt egy kisebb rész, harmonikaajtókkal – bennük katedrálüveggel – leválasztva, ahol a püspöki elitvendégek, esperesi értekezletek ebédjeit bonyolították. A konyha és étterem vezetője dr. Csekey Sándorné főtisztviselő asszony volt, aki mindig kereste azokat a diákokat, akik az etikett szerint

tudtak forgolódni az asztalok körül. Én több mint három évig voltam ezeknek az ebédeknek a felszolgálója. Ebben az időben Szamosközi István budapest-fasori lelkipásztor volt a püspök, aki nagyon szerette az erős cseresznyepaprikát. Minden ebéd alatt leizzadt az erős paprikától, de azért ette.

Ebben az időben 110 körül alakult a hallgatói létszám az öt évfolyamon. A mi induló évfolyamunk 24 főből állt, melyben 20 fiú és 4 lány hallgató volt. Egy év múlva ez a létszám valaki(k)nek a szemében soknak találtatott, és 10 főt indoklás nélkül, az első év végi kötelező minősítő vizsga után, elbocsátottak. Két év múlva egyik társunk önként ment el, mert pedagógus édesanyját fia, Lemle Zoltán teológus volta miatt bocsátották el a munkahelyéről. Zoltán elvégezte a mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Főiskolát, majd ezzel a diplomájával dolgozott. Később ő is befejezte teológiai tanulmányait, lelkészi diplomát szerzett. Több helyen szolgált helyettesítő, kisegítő vagy egyházmegyei lelkész státuszban. Szekszárdon olyan városi református kórust (vegyes kart) szervezett és működtetett, mely méltón képviseli magyar református énekkari kultúránkat, majd a kórusa felvette Gárdonyi Zoltán nevét. Ezek a fiatalok, mint volt teológusok, más iskolába felvételt nem nyertek, sőt, munkahelyet is alig találtak, hiszen mindenütt volt egy „éber párttitkár elvtárs”, és a kirúgottakat „rossz hírük” szinte mindenütt megelőzte.

Szabó Gábor
harmadéves
teológusként (1962)

Évfolyamunk így 13 főre apadva kezdte meg a negyedik évet. Ez volt az egyetlen – és nem is lesz ilyen soha – évfolyam, amelyben többen voltunk a Dunántúli Egyházkerületből, mint a Dunamellékiből, 7:6 lett az arány. A korábbi évszázados

rendet az 1952-es „rendezés” szüntette meg, így Debrecenben a két tiszai kerületnek, valamint Budapesten a Dunamelléki és Dunántúli Egyházkerületnek volt a teológiája. Egy időre a Tiszáninneni Egyházkerületet is megszüntették és a Tiszántúlihoz csatolták. A diákok fele-fele részben jöttek a két kerületből.

A tanulás sok-sok energiát emésztett fel, melyben jelentős szerep jutott a felzárkózásnak. Egy aktív, kulturális élettel bíró városból és annak gimnáziumából jött diákkal szemben én valóban nagy hátrányban voltam a paraszti kultúrámmal. Az első évben – egy kivételével – az összes zeneakadémiai orgonahangversenyen ott voltam. Jártam a budapesti templomokat – felekezetre való tekintet nélkül –, hogy szép orgonamuzsikát halljak. Színházba is, de elsősorban operába jártam. Voltam a Fővárosi Nagycirkuszban és az Operettszínházban is. Otthon pedig – egy Kesztyer Lőrinc által írt összhangzattan könyvből tanultam a szerkesztést, és szinte – nem túlzás – éjjel-nappal harmóniumoztam. Vasárnap délután a Dunaparton, a parkokban, a Budai-hegyekben kirándultak, sétáltak az évfolyamtársaim, én pedig megszállottan zenéltem. Természetesen a héber, a görög, a latin és egy modern nyugati nyelv is sok bonyodalmat okozott nekem, valamint a többi tárgy is. Testnevelés óránk is volt, de a már említett kicsi, poros udvar erre alkalmatlannak bizonyult. A tanárnak a félévi aláírásáért uszodajegyeket kellett felmutatni, amit elfogadott, de azokat gondosan begyűjtötte. Így a lustákon, akik a hajnali uszoda helyett aludtak, nem tudtunk segíteni. Abban az időben, ha valaki egy félévet nem tudott lezárni, azzal befejeződött az egyetemi jogviszonya.

KATONASÁG

Aki kimaradt a felsőoktatási intézményből, azt azonnal behívták katonának. Így is rendszeresen kellett az Üllői úti hadkiegészítő parancsnokságra menni. Itt először adatfelvételt tartottak, amit számtalanszor megismételtek, majd a politikai tájékoztató előadást kellett meghallgatni, hiszen azzal, aki olyan „maradi, hogy papi egyetemre megy és pap akar lenni”, azzal valami baj van – mondták. Aki mentesítést kapott a katonai szolgálat alól, annak jövedelme 8%-át kellett hadmentességi adóként befizetni. Negyedéves koromban felkeresett az Üllői úti hadkiegészítő parancsnokságról egy őrnagy mondván, hogy nagy baj van velem, mert nem fizettem ezt az adót. Kitöltöttem a kérelmet, melyen a jövedelmemet nulla forintban jelöltem meg, erre azt kérte az őrnagy, hogy mutassam meg a ruhásszekrényemet. Ezt készséggel megmutattam. Azt kérdezte, hogy „Hol a ruhája és a nagykabátja?”. Mondtam neki, hogy az egyetlen ruhám rajtam van, a nagykabátom pedig a zálogházban. Ekkor vettem Édesapám segítségével az Optima írógépemet, és az árához szükség volt még némi kiegészítésre. Az írógépről nem

szóltam neki. Ekkor elnevette magát, ráírta a papírosra, hogy „nincstelen”, és elment. Ennek később nagy jelentősége lehetett, mert amíg az összes évfolyamtársam szolgálati ideje alatt fizette ezt az adót, tőlem soha senki nem kérte. Végül obsitot is úgy kaptam, hogy semmi adósságot fel nem említettek.

Úgy kerületem kapcsolatba a honvédséggel, hogy a honvédségi összeírára még gimnazistaként kaptam idézést, az állandó lakhelyem szerinti járási székhelyre, megjelölve – a szülőfalumból a hasonló korú összeírára idézettekkel – a találkozás időpontját, helyét és idejét, konkrétan reggel öt órára. Ezért az előző napon hazajöttem a gimnáziumból. Másnap reggel öt órakor a tett helyszínén, a helyi vasútállomáson, egy Salamon nevű falufelelős rendőr tartott szemlét fölöttünk, és mondott egy fegyvelmező beszédet a miheztartás végett, melyben „suk-sükkel” beszélt. A faluból a mi korosztályunkba tartozó fiúk közül mindnyájan ott voltunk. Elutaztunk Nagyatádra, és a vasútállomásról nótaszóval kellett a hírhedt nagyatádi garnizonba bemasírozunk. Itt orvosi vizsgálaton vettünk részt, majd egy öttagú bizottság előtt, amelyben egy nő is volt, kellett pucéran megjelennünk, miközben arról faggattak, hogy mit csináltunk az ’56-os szabadságharc – ők ellenforradalmat mondtak – alatt. De ezen hamar túllépve, azt firtatták kitartóan, hogy mit csinált, mit ténykedett Édesapám a forradalom alatt. Elmondtam, hogy részt vett a felvonuláson, mint mindenki, de szervező vagy vezető szerepet nem töltött be. Salamon rendőr – a sorozóbizottság helyi éber tagja – csak erősködött. Végül azt mondtam a bizottságnak, hogy Édesapám egy széles nemzeti színű szalaggal állt a tömegben, részt vett a felvonuláson, ám Salamon elvtárs nemcsak résztvevő volt, hanem cselekedett is, hiszen az asztal tetején állva – ez volt a faluban a szónoki pódium a spontán nagygyűlésen – letépte rendőrsapkájáról a vörös csillagot, és durva rendőrbakancsával, a nép üdvívalgása közepette, széttiporta. Ekkor azonnal véget ért számomra a bizottsági „meghallgatás”, mert Salamon hatalmasat ordított, elzavart, és közölte velem, hogy azonnal lelő. Felöltöztem, mivel egyedül voltam „kizavart”, a kuglizóban ültem az udvaron, és leszámoltam az életemmel. Egyszer aztán odajött Salamon, és ordenáré káromkodások közepette azt mondta, hogy ezt nem kellett volna elmondanom. Mondtam, hogy úgys tudta, mi történt ott akkor, minek firtatta a dolgot. Megfenyegetett, de nem lőtt le...

Salamonnak az volt a ronda szokása a faluban, hogy egy-egy motorkerékpárt „elkopozott” és azt addig használta, amíg az üzemanyag tartott benne, vagy amíg el nem romlott. Akkor üzent a motor gazdájának, hogy jöhet a motorjáért. Persze szólni senki sem mert, de kinek is lehetett volna szólni? Édesapánk 1961-ben vett egy gyönyörű, 175 köbcentiméteres Jawa motorkerékpárt, ami szép, formás és megbízható üzemű típus volt. Az év őszén Jóska öcsémmentünk a falu felsősegédi részén lévő futballpályára, hogy falunk csapatának meccsén

szurkoljunk. Öcsém vezetett, és egyszerre ott tornyosodott előttünk az úton Salamon rendőr, majd megállást intett. Jeleztünk és előírásszerűen – jobbra jelezve, majd függőlegesen feltartott kézzel megállást jelezve – az út szélére álltunk. Salamon közölte velünk, hogy szabálytalanul közlekedtünk és a „motrot elkopozza”. Közben kéjesen mustrálgatta a motort, ez volt ebből a típusból az első a faluban. Már látta magát, amint ezzel közlekedik! Rajtam átfutott a félelem, hogy állunk most Édesapánk elé a motor nélkül. Ő ezzel a motorral járt a lelkészi és hitoktatási szolgálatait végezni, a három kilométerre fekvő felsősegesdi iskolába és a szórványokba, Felsőbogát pusztára és Lászlómajorba. Ha nincs motor, marad a kerékpár ismét. Teljesen tehetetlenül álltunk. A forgalmi engedélyt át kellett adni, öcsém vezetői engedélyével együtt, ami már a rendőr kezében volt. Ám ekkor József öcsém lélekjelenléte megmentett bennünket e szorult helyzetünkből. Öcsém ugyanis az árokparton rövid keresés után egy lapos kőre állította a motort, majd megvizsgálta, hogy elég stabilan áll-e. Ezután kinyitotta a szerszámosládát, és elkezdte kiszerezni az első kereket. Salamon elképedve ránézett, és megkérdezte: „Maga mit csinál?” Azt mondta öcsém: amíg a motor itt van „elkopzott” állapotban, addig centíroztatja az első kereket, mert egy kicsit „szítál”, ezért kiveszi és hazagurítja. Salamon irdatlanul nagyot káromkodott, az iratokat ledobta, minket pedig elzavart, motorostól együtt. Mi boldogan iszkoltunk haza, Édesapánknak egy szót sem szoltunk, hogy a motorja rendőrségi „elkopzásban” volt egy rövid időre. Ezek a helyi funkcionárius emberek, valóban élet-halál urai voltak abban az időben, és szinte mindent megengedhettek maguknak.

Májusban a nagyatádi sorozáson beváltam, így megkaptam a katonakönyvet, benne a minősítéssel: gépkocsizó lövész, azaz magyar baka. A haza védelmére szánt tényleges szolgálatomra azonban nem tartottak igényt, és ezt közölték is velem mondván: „politikailag megbízhatatlan és fejletlen” vagyok. De nem mondtak le rólam. Minden félévben meg kellett jelennem Nagyatádon, ahol – egyedül nekem – egész napos politikai „fejtágításon” kellett részt vennem. Annyi sületlenséget hallottam, amit ott röhögés vagy elalvás nélkül el kellett túrnöm, jobb, ha fel sem idézem! Ez dicső katonai pályafutásom története.

BUDAPESTEN, A TEOLÓGIÁN

Amint 1958. szeptember 20-án beiratkoztam a teológiára és a dékáni hivatalban a formaságokat elintéztam, az internátusban, a bejáratú ajtóra kifüggesztve találtam a szoba számát, ahova be kellett költöznöm, és szobatársam nevét. Ott ültem a bőröndömön, és illedelmesen vártam azt a harmadévest, aki a szobafőnököm lett. Kora délután érkezett meg, Farkas Tamásnak hívták, vékony, fekete hajú, kreol

bőrű fiú volt. Tamás megkérdezte, hogy honnan jöttem, erre mondtam neki, hogy a Dunántúlról, Somogyból. Megkérdezte, hogy: „Somogyból honnan?”. Mondtam neki, hogy Segesdről. Erre megkérdezte, hogy: „Alsósegesdről?”. Kioktatam, hogy ilyen nevű falu már nincs, csak Segesd. Erre újra megkérdezte: „Szóval alsósegesdi vagy? Ott is születted?”. Válaszoltam, hogy: „Igen”. Azt mondja: „Én is! Apám, Farkas Sándor volt az alsósegesdi lelkipásztor, és én is ott születtem.” Ekkor már eszembe jutott, hogy Édesapám lett a Kőszegre átválasztott Farkas Sándor utódja Alsósegesden, 1938 végén. No lám, milyen kicsi a világ! Testvérek, barátok, komák lettünk ettől az öleléstől, mellyel párbeszédünk befejeződött.

Ahhoz, hogy én reggel Pestre érjek, szülőfalumból előző este, a piaci kofákkal együtt kellett elindulnom. A vonat hajnalban, öt óra előtt érkezett meg a Déli pályaudvarra. Csörömpölő villamosokkal, a falubeli vasutasfeleség – ingyenjeggyel utazó – kofa fiatalasszonyokkal a Nagyvásárcsarnokig utaztam, majd onnan besétáltam a teológiára, fél nyolc tájban, a Ráday utca 28. szám alá. Haza is úgy jártam, hogy 13 óra körül indultam a nagykanizsai vonalon Balatonszentgyörgyig, onnan a somogyszobi szárnyvonalon a falunkig, ahová éjjel után érkezett meg a vonat. Leszálló utas általában csak én voltam a sötét állomáson, ahol a vonat érkezésére az állványon álló petróleumlámpát meggyújtották. Milyen öröm volt, amikor kijöttem az állomásról és elindultam a keskeny gyalogúton hazafelé, jött elem nagy farkcsóválással kedves kutyánk, majd Édesapám járását is megismertem. Nem az állomástól, a helységnévtől, hanem a fogadó szeretettől mindig átmelegedett a szívem. Így vár majd rám az én Mennyei Atyám is, amikor „amnapon” a mennyei pályaudvarra megérkezem.

Teológiai tanáraink közül többen a szaktudományuk kapcsán lettek egyetemi tanárok, más egyéb érdemeik mellett. Az Ökumené Tanszék tanára az a Kádár Imre volt, aki Erdélyből került Magyarországra. Kádár az ébredési időben²³ tért meg, zsidó származása révén a családja sok hátrátételt szenvedett. Korábban az Erdélyi Szépmíves Céh tagja, író, színházigazgató volt Kolozsváron, majd itt a „kiszolgáló egyház” egyik fő ideológusa lett. Hírhedt könyve *Egyház az idők viharában* címmel jelent meg, amiből sugárzott az egyház és annak szolgálói elleni gyűlölet. Kádárnak nem volt lelkészi képesítése, mégis az egyik félévnyitó istentiszteleten palástban prédikált és úrvacsorát osztott. Ez a hírhedt könyv, sajnos, kötelező tankönyvünk lett.

A Nyíregyházáról Budapestre került, félelmes hírű „fegyházmegye” esepese, Békefi Benő számára társadalomtudományi tanszéket szerveztek. Ő a háború előtt az ébredés embere, a Nyíregyházi Diakonissza Anyaház vezetője,

²³ Az ún. ébredési mozgalom a református egyház belmissziója volt a 19. század utolsó harmadától az 1940-es évekig, melynek célja az egyháztagok lelki ébredésének munkálása, az élő hittel addig nem bírók „rádöbentése” volt.

lelkipásztor, nagy hatású evangelizátor volt. Politikai ambíciói lehetővé tették, hogy a pártállam meghatározó egyházi vezetője legyen. Tőlük nagyon tartott az ifjúság. Az volt a meggyőződésünk, hogy közöttünk is vannak beépített ifjak, akik előtt nem szabad beszélni. A teológián, 1958 őszén 102 fő volt a hallgatói létszám, míg 1960-ra hatvanegynéhányan maradtunk. Ez nem azért történt így, mert nagy létszámú felsőbb évfolyamok mentek ki, és kisebb létszámúak voltak az alsóbbak, éppen fordítva. Úgy tűnik, tudatos „ritkítás” zajlott.

Persze voltak számomra is megdöbbentő esetek. 1958 őszén, azt mondta az egyik felsőbb éves hallgató, amint szobájában „szomszédoltam”, hogy most ő elmegy üdülni. Talán hárman voltunk a szobájában. Én már kezdtem kissé irigykedve lelkesedni, milyen jó, hogy mehet üdülni, de látom a társaim arcán a mély szomorúságot. Majd felvilágosítottak, hogy engedélye van a büntetésvégrehajtás parancsnokától, hogy az ’56-os „bűneiért” kirótt börtönbüntetését részletekben töltsse le. Kérelmét azzal indokolta, hogy így nem veszti el tanulmányi éveit. A következő évben is elment üdülni. Később a teológiáról eltávolították, a rendszerváltoztatás után a Ráday Nyomda vezetőjeként szolgálta egyházát nyugdíjazásáig.

Tanáraink közül szerettem Czeglédi Istvánt, aki az Újszövetségi Tanszék professzora volt. Felvételem idején ő volt a dékán. Róla már otthon is hallottam. A háború előtt Nagysallón működött lelkipásztorként, Fazekas Gábor nagybátyám pedig a segédlelkészeként szolgált. Ő mondta el, hogy naponta egyszer-kétszer tíz-tíz kérdést kellett feltennie a Pallas vagy a Révai Nagylexikonból Czeglédinek, s bizony ritkán fordult elő, hogy tízből egy-kettőről ne tudta volna, mi az. Hatalmas általános tájékozottsága volt. Czeglédi is elég sok időt töltött hadifogságban, melegszívű, fanyar humorú ember volt, teológiaiilag nagyon tájékozott, olvasott és minden iránt érdeklődött. Jól tudott zenélni, ő volt az internátus igazgatója mindvégig, amíg ott diákoskodtam.

Bodonhelyi József volt a Gyakorlati Teológiai Tanszék tanára. Ellentétes karakter, mint Czeglédi professzor. A külsőségekre és formákra is sokat adott, kormányzógyűrűs volt, azaz minden iskolai évét, minden iskoláját, vizsgáját és diplomáját kitűnően és kitüntetéssel végezte el. Később személyes kapcsolatba kerültem a családjával, ugyanis felkért, hogy tanítsam két általános iskolás korú lányukat zongorázni, így bejárhattam hozzájuk. Párszor előfordult, hogy fejken-dős, özvegy, fülöpszállási parasztasszony édesanyját a pályaúdvarról taxival nem kellett behozni vagy kivinni. Ő is egyenes – jöllehet igyekezett kerülni a konfliktusokat –, tiszta ember volt. Czeglédi és Bodonhelyi is az ötvenes éveik közepén, hirtelen halállal fejezték be áldásos földi életüket.

Bucsay Mihály az Egyháztörténet Tanszék professzoraként latint és francia nyelvet is tanított. Ezt a mély érzésű, komoly embert szerettük és felnéztünk rá. A két, előbb említett kollégájával együtt ő is azok közé tartozott, akik időnként személyes életükből is engedtek valamit meglátnunk, ezért közel álltak hozzánk. Szaktárgyának nagy tudója volt Bucsay professzor.

Évfolyamunk mintegy osztályfőnökének számított Dr. Tóth Kálmán, az Ószövetségi Tanszék tanára. Azért volt velünk ilyen kivételezett helyzetben, mert a dunántúli Nyárad község lelkipásztoraként 1957-től órákat adott, majd velünk együtt kezdte a teljes körű professzori munkát a tanszéken, 1958 szeptemberében. Az első évben velünk is lakott, az internátus legkisebb szobáskájában, csak hétvégeken járt haza a családjához. A következő évben kapott lakást a Ráday utca 28-ban, ott élt együtt hitvesével és három gyermekével. Mindenben segített nekünk, soha nem hangos, inkább csendes szava mindenkor sokat jelentett számunkra.

Nem volt tanszéke Csomasz Tóth Kálmán professzor úrnak, mégis úgy tekintette magát és mi is őt, mint az Ének-zenei Tanszék tanárát. Nem volt asztala a tanári szobában, a folyosó egyik padján ült, bárki leülhetett mellé, elmondhatta örömét és bánatát, kérdezhetett, vagy mondhatott neki, amit akart. Láttam olykor, amint elmaradhatatlan táskájából déltájban evett valamit – ez volt az ebédje –, hogy aztán a kora délutáni hangszeres óráit is megtartsa. A régi bethesdai Szilveszter-házak egyikében lakott, onnan járt be. Személyisége, szavai, tanítása, korábbi lelkipásztori szolgálatának tapasztalatai, nagy tudása, akadémiai munkája mellett is annyira életszerű volt, hogy nagyon szerette mindenki. Élete nagy munkája az 1948-ban megjelent gyülekezeti énekeskönyvünk volt. Az új gyülekezeti énekeskönyv 1948. október 31-én jelent meg, emberileg szólva a legrosszabbkor. Ezen a nyáron az összes egyházi általános iskolát és középiskolát államosították, ezért kántoraink többsége kénytelen volt világi állás után nézni, és otthagyni a kántori szolgálatot. Az új énekeskönyvekből kevés példány került forgalomba az első évtizedben, valamint nem voltak megfelelő szakemberek sem, akik tanították volna a zsoltárok ritmikus éneklését. Ha a kántorok maradhattak volna, akkor is tanítani kellett volna őket az évszázados, kiegyenlített forma elhagyására. A gyülekezeti lelkipásztorok nem ismerték sem a zsoltárok éneklési módját, sem az énekeskönyv új anyagát. A gyülekezeteket sokkal inkább tanítani kellett, s bizony mindenütt nagy ellenállás volt az új énekeskönyvünkkel szemben. Még a teológián sem volt átütő sikere Csomasz Tóth Kálmánnak. A mi évfolyamunk volt az első, amely átvette, magára lelkesítette az énekeskönyv énekeit és éneklési módját. Öröme volt éneklésünkben, mondta többször is, ez büszkeséggel töltött el bennünket, és még inkább lelkesített mindnyájunkat. Már másodéves koromban vállaltam, a professzor úrnak segítő, a délutáni összhangzattan órák megtartását.

A diákság belső önszerveződését és öngazgatását a mindenkori szenior (elnök), valamint a contrascriba (ellenőr) kezdeményezte, vezette és szervezte. Ebben az évben a szenior Czanik Péter ötödéves, míg a contrascriba boldog emlékeztű Héder László negyedéves hallgató volt. Az internátusban lakott mindenki, még a budapesti lakással rendelkezők is. Egymásról keveset tudtunk, nem beszélt senki a családjáról, körülményeiről, kapcsolatairól, a gyülekezeti és ifjúsági munkájáról sem. Egyformán szegények, pénztelenek és mindig éhesek voltunk. Én másodéves koromtól rendszeres kántori szolgálatokat vállaltam egy-egy gyülekezetben. Külső-Kelenföldön, még a régi imaházban, a hétközi alkalmak (bibliaóra, hétközi esti istentisztelet) harmóniumon játszó kántora lettem. Aztán évekig, vasárnaponként, jártam Ráckevére. Ez elég nagy áldozattal járt számomra, mert reggel már a reggeli előtt ki kellett mennem a HÉV-hez, hogy időben odaérjek, és amire hazaértem, már régen befejezték az ebédet. Ha a szobatársam otthon volt, felhozta a hideg vacsoraadagomat. Ám az utca végén, egy népbüfében 1 forint 10 fillérért adtak egy palacsintát. Az orgonálással nettó 60 forintot kerestem alkalmanként. Az utolsó évben hivatalosan Kelenföldre voltam beosztva, de ott csak annyit jelentem meg, amennyi a lelkipásztori igazolás kiállításához szükséges volt, egyébként a Gyulai Pál utcában Farkas József nagytiszteletű urat hallgattam, és az ifjúsági énekkart szerveztem, vezettem.

BELSŐ ELLENŐRZÉS

1960 őszétől Békefi Benő lett a dékán. Ekkor már a szomszéd ház első emeletén nagy lakást vett neki az egyház, ahonnét belátta a teológiai udvart, a belső közlekedőfolyosókat. Irányítása alatt szervezettebbek lettek a politikai tanítások, az úgynevezett „otthonórák”. Majd felajánlottuk – így kellett mondani – a lágymányosi vásárváros (ami nem valósult meg) építésén való közreműködésünket, szocialista társadalmi munkában. Békefi Benő dékán újítt is, már nem a felsőévesek közül választotta a szeniort – egy rátermett teológust – az ifjúság, hanem behozott egy segédlelkészt az internátusba, így az lett a szenior, akit ő nevezett ki, ráadásul éveken át. Minden lépésünket ismerte és számon tartotta. Más ellenőrzéseknek is ki voltunk téve, az állami ünnepek táján aktivizálódott és számunkra is érzékelhetővé vált a kontroll. Ilyenkor jött két ember, akik a lépcsőház kanyarjában lévő „főiskolai jegyzetirodát” – egy hosszú asztal és egy stencilgép volt a teljes berendezése – minden állami ünnep előtt egy héttel lepecsételték. A stencillapokat – originál, számozott lapok voltak – megszámozták, majd jegyzőkönyvet vettek fel róla. Szűcs Ferenc volt a sokszorosító felelőse. Harmad- vagy negyedéves korában egyszer az originál stenciltömb eggyel kevesebb lapot

tartalmazott. A borítóján a teljes szám volt gyárilag feltüntetve, de belül eggyel kevesebb lap volt. Ugyanakkor a tömb törzsén látszott az originál zárás, tehát a kiszerezésnél hibáztak, és így hibásan került ez a tömb forgalomba. Tehát egy lap hiányzott. Ha ez az eltérés kiderült volna, akkor Szűcsöt meghurcolják, esetleg kicsapják, sehova nem veszik fel, sőt eljárás indulhatott volna ellene. Ezt Feri is tudta. Aztán jött az ellenőrzés és a lepecsételés. Kétszer megszámozták a lapokat, és a teljes mennyiséget számozták. Ilyen védő csodák között éltünk!

Békefi dékán úr kötelezővé tette minden teológus számára, hogy egy budapesti gyülekezethez tartozzon. Azoknak is, akik a környező gyülekezetek ifjúsági vagy egyéb munkájában vettek részt már évek óta. A gyülekezeteket ő jelölte ki számunkra, és igyekezett ő irányítani a megfelelő helyre a teológusokat. Gyökössy Endre, Joó Sándor, Kiss Sándor (Bp., Frangepán utca), Farkas József és más hagyományos szellemiségű lelkészek gyülekezeteibe egyenesen tilos volt mennünk. A politikailag hűséges, „haladó”, de általában lélek nélkül szenvedő gyülekezeteket kellett választanunk. A gyülekezeti lelkészek hűségesen beszámoltak teológusuk forgolódásáról, s valóságos jelentést adtak rólunk.

Még egy jellemző és tanulságos esetet említek. Amikor a vásárváros építésére kijelölték a Budapesti Műszaki Egyetem déli határától a déli összekötő vasúti hídig terjedő, elhagyatott, rendezetlen terepet, szocialista önkéntes munkára vezényeltek ki bennünket is. A munka elvégzéséhez embertelen rossz szerszámokat adtak, de a saját ruházatunk és cipőnk sem volt alkalmas erre a munkára. Volt ott egy barakk, amelynél ha valaki kért és megfelelő méretű bakancsot talált, felhúzhatta azt a munka idejére. Az építési terület bejáratánál őrség állt, megszámoztak bennünket. Egyszer azt közölte a senior a munka megkezdése előtt, hogy kell egy tízórai-felelős, mire azonnal jelentkeztem. El kellett menni a táboron kívül egy boltba, és fejenként két-két kiflit venni. Egy nagy papírsákba tették, ezt vittem vissza a többieknek a munkahelyre. A munkában nem volt szünet, hogy a kifliket együtt elfogyasszuk, hanem mindenkire odamentem, és átadtam neki a kiflijeit. Ezzel a „nagy és fontos” munkával az én délelőttöm el is telt. Sajnos, napközben ketten leléptek közülünk, elmentek a moziba. Nem együtt szervezték a programot. Az egyik lelépő fiú, a korábbi dékán, egyházkerületi főjegyző, a tudós Dr. Pap László professzor fia volt. Idősebb Pap László büntetésből ekkor a Tolna megyei Murgán szolgált segédlelkészként. Minden tisztségétől megfosztották, refen (rendőrségi megfigyelés) alatt élt ő is. Ebben az évben már az ifjabb Pap László szobatársa voltam, aki nehezen hordozta családjá megbélyegzett sorsát és ebben a maga tehetetlenségét. Sokan édesapja fantasztikus emberi, tudósi mércéjét állították elé, amely alatt csak összeroppanni lehetett. Pap Lacival is ez történt. Nem találta a helyét, megbízhatatlanná vált, olykor ivott is. Czegledi pro-

fesszor szeretettel kért, hogy menjek vele mindenhová, és próbáljam megvédeni, segíteni. Azt mondta, hogy nem mondhatok le az elődöm és professzortársam fiáról. Persze, ebben meg én borultam ki, mert este mindig időben lefeküdtem és korán keltem a diák éveimben is. Édesapám mondotta mindig, hogy az éjjél előtti alvás a pihentető. Laci igazi éjjeli bagoly volt. Nehéz volt az együttélésnek ez a része. Persze, a szocialista építési munkát otthagyzó Pap Lacit figyelték, azonnal le is bukott. Békefi dékán, aki az „ügyből” több hasznot is szeretett volna húzni a maga javára, Czeglédi professzort bízta meg az a kivizsgálásával. Az ilyen „ügyön” persze csak bukni lehetett. Czeglédi engem állított koronatanúnak. A kivizsgálás során Czeglédi diktálta a jegyzőkönyvet, így: „Ebben a szobatárs nyilatkozza, hogy Pap László úr szereti népünket. Egyetért az építés terveivel és folyamataival...” satöbbi. Majd így folytatta: „A munka során Pap Lászlónak olyan penetráns hasmenése lett, melynek során ruhája is mocskos lett, majd a bűz, a szörnyű látvány és a szégyen miatt gyalog tette meg a hosszú utat, nem akarván a villamoson botránkozást okozni.” Czeglédi professzor közölte velem a jegyzőkönyv aláírása után, hogy reméli, a továbbiakban is úgy emlékszem a történetekre, ahogy aláírtam. Bólintottam. Kezet nyújtott. Bízunk egymásban.

SZOBATÁRSAIM

A második évben kerültem az első emeletre, a „seolba”, a bejáratí folyosóval szemben lévő kis szobába. Évfolyamtársammal, az Ajkáról származó, korábban bányász Balogh Lajossal laktunk együtt, csendesen és testvéri szeretetben. Bajunk csupán annyi volt, hogy a szoba kilincse fordítva volt felszerelve, így felfelé kellett emelni, hogy nyisson. Általában mindenki tudta, hogy ez a „felfelé kilincses” szoba. Egy alkalommal, amikor a kollokviumra készültünk, hatalmas dörömbölésre, kilincsrángatásra figyeltünk föl. Kiordítottam, hogy nyitva van, csak fordítva jár. Még nagyobbat rúgtak az ajtóba, miközben már elindultam kinyitni. Én is ordítottam, hogy nem tudom ki lehet az a vadbarom, aki télvíz idején széttöri az ajtónkat, s lám, az ajtó előtt Czeglédi professzor állt. Annyit mondott – szava járása szerint – „Kérem, kérem, Szabó úr, menjen a fenébe...”. Sohasem haragudott ránk!

1960 őszén továbbra is a „seolban” laktam – azaz az első emeleten – a teológián. A folyosó végén volt egy négyszemélyes szoba. Én voltam a szobafőnök, s velem lakott Ercsey Előd évfolyamtársam, Szarka Miklós másodéves és Baranyai Péter elsőéves hallgató. Jó barátságban éltünk együtt. Ercsey apja Márianosztrán volt a börtönben. Ercseyt (diáknevén – Rejtő után szabadon – Buzgó Mócsingot) Békefi

embereként tartotta számon az ifjúság. Igyekeztem szeretetben együtt élni szobatársaimmal, s keveset beszélni. Nekem – legalábbis nem vettem észre – soha nem ártott Buzgó. Később dunaalmási lelkipásztor lett, megnősült, két kisgyermeke volt, amikor egy közlekedési balesetben meghalt.

Szarka Miklós budapesti volt. Nem is aludt mindig bent, ám minden szobafőnöki jelentésemben minden éjszakáját igazoltam. Apja Horthy kormányzó gépkocsivezetője volt. Valami buzgó és éber elvtárs egy régi fényképen felismerte, amint a főméltóságú úr előtt nyitja a gépkocsi ajtaját, s ezért börtönbe csukták. Hitvесе, Miklós édesanyja, tudószanatóriumba került, s szülők nélkül maradt a két gyerek, Miklós és a húga. Teljesen érthető volt, hogy Miklós – amikor tehette – otthon aludt. Ám a következő évben mégis egy évre eltávolították őt a teológiáról, valamint a bajai származású Török Istvánt és még pár hallgatót. Mindez Békefi Benő dékánóságának kezdetén történt, ekkor már minimális létszámú évfolyamokkal működött a teológia. Konkrétumokat soha nem tudtam meg, az volt az érzésem, hogy Szarka Miklóst édesapja Horthy kormányzó melletti szolgálataért bocsátották el. Ő egy évig egy állami levéltárban kellett hogy dolgozzon. Török István csöndes, de nagyon határozott kritikájú társunk volt, az ő esetében talán nem a szüleivel – hiszen a bajai kismotor- és gépgyárban dolgoztak –, hanem az ő kritikus hangjával lehetett a baj. Az volt a hallgatóság véleménye, hogy az ő megfegyelmezésük rajtuk kívül nekünk is szólt, de nem volt konkrét bűnük, ezért végül nem akadályozták meg diplomaszerzésüket. Később többségében visszajöhettek, és elvégezték a teológiát.

LEGÁCIÓK ÉS TEOLÓGUSNAPOK

A teológusévek alatt két fontos gyakorlatunk volt, a kötelező legáció a nagy ünnepeken, és a gyülekezeti látogatások, teológusnapok. Ezekre az alkalmakra rendszerint a saját egyházkerületünkbe igyekeztünk visszamenni. Sajnos, párszor a Dunamellékre kényszerültem, főleg olyan esetekben, amikor orgonista teológust kértek legációba. Az ünnepeken a teológushallgató három-öt gyülekezetet látogatott meg a legáció során. A kiküldő fakultás igazolást, valamint szolgálati meghatalmazást adott (libellus), a szolgálatot értékelő lelkipásztor véleménye és a legáció értékelése is ezen a lapon szerepelt. Ha a legátus nem megfelelő felkészültségű volt, vagy egyéb kirívó problémákat tapasztalt a lelkipásztor, nem adta vissza a libellust, hanem maga küldte be postai úton a dékánnak. Annyi libellust állított ki az Akadémia, ahány gyülekezetben kellett szolgálni. Én mindig kézhez kaptam libellusaimat. A gyülekezetek kiválasztása tekintély szerinti sorrendben történt. Kezdte a szenior, és befejezte a névsorban utolsó elsőéves. Aztán azonnal

írásban jelentkezni kellett a választott gyülekezet(ek) lelkipásztoránál, megkérdezve a szolgálatok számát, specialitását (istentisztelet, úrvacsorai segítség, gyermek-istentisztelet stb.) és az utazás lehetőségeit. Közben meg kellett írni a prédikációt, s azt beadni a kijelölt professzornak, aki javította, majd vagy elbeszélgetett annak írójával, vagy visszahívta és – fejből megtanulva – fel kellett mondania azt. Ezek után kezdődött a szervezés, a megfelelő ruha, a liturgiához illő nagykabát és a menetrend kiírása. Az első évben még a sötétzöld nagykabátomban mentem legációba, mert nem volt más. Éppen ezért vettem egy nyakig gombolós mellényt az Ecseri úti piacon, s az alá mindkét színes pulóveremet is fel tudtam venni, ha illetlennek tűnt a zöld, így kiváltható volt a színes nagykabát. Másodéves voltam, amikor ősszel egy kapun megláttam egy öreges írással, kézzel írt hirdetést, hogy kissé használt, fekete nagykabát eladó, amit 680 forintért vettem meg. Ez a kabát már előírásos volt.

Az ünnepek és így a legáció előtt rendszerint nagy tömeg utazott, hiszen a szombat is munkanap volt abban az időben. Ezek az utazások gyakran nem várt kalandokat, fordulatokat hoztak. Egyszer a vasútállomás várótermében aludtam, mert este tíz után érkezett be a vonatom, és csak reggel öt körül indult az, amellyel elértem a következő csatlakozást. Ott egy tisztességes vasutas adott egy kanna szemet, hogy fűtsek magamnak. Nem egyszer aludtam iszonyatosan hideg ágyban, fűtetlen szobában is. A négyből három helyen kaptam salátafőzeléket a pünkösdi legációban – azóta sem ettem ilyen szörnyűséget –, azzal a felkiáltással, hogy a másik helyen biztosan töltött káposztát ettünk. Az egyik helyről a másikkra egy alkalommal, pünkösdkor lovas kocsival vittek át, s amint a falu előtti dombra értünk, egy temetési menet jött szembe. Megállt a lelkipásztor, egy bőrröndöt adott a kezembe, majd átszálltam egy másik kocsira, s elindultunk. Sokáig zengett a völgy felett: „Búcsút vennem el kell mennem e földről nékem...”. Az onnan 9 kilométerre lévő szórványban, a bakonycsérnyi evangélikus templomban, a református úrvacsorás istentiszteletet kellett megtartanom. Óriási vihar kerekedett, ezért a kocsisom behúzódott a kocsmába. Esteledett, mire ki tudtam csalogatni, már alig állt a lábán, és így nem volt életbiztosítás a visszafelé utunk. Ekkor is megtapasztalhattam, hogy a ló milyen okos állat.

A legációk kapcsán történtek nagyon érdekes dolgok is. Arányi Gyuri Mohácsra ment, pünkösdi legációba. Akkor a Dunán még komoly személyhajó-forgalom üzemelt, Budapest-Mohács között naponta ment és jött a hajó. Budapestről, a Nagyvásártelepről indult a gőzhajó, ami a legolcsóbb volt az összes közlekedési eszköz tekintetében. Arányi a szombat délben induló kofahajóval indult – így is jelentkezett be a lelkipásztornál –, és este érkezett meg Mohácsra. A hajón egy darabig ténfergett a nagy kosárral utazó kofák között, végigjárta a fedélzeteket, aztán a felső fedélzet hátuljában ráakadt két unatkozó emberre. Derék, magyar

embereknek néztek ki. Ajánlotta nekik, hogy a hosszú idejű utat kártyázással múlassák, akik ezt el is fogadták. Arányi szép lassan megkopasztotta őket, pedig ugyancsak kis tételben ultiztak. Bámulta a két ember Arányit, és áhítattal kérdeztek, mi a foglalkozása. „Magánzó vagyok” – közölte a kártyaművész Arányi lezseren, majd a kikötőben elbúcsúztak egymástól. Másnap az ünnepi istentiszteleten ugyancsak megakadt a legátusprédikációban Arányi tiszteletes úr, mert a tegnapi útítársak közül az egyik atyafit a kisgondnoki padban, míg a másikat a presbiterek között ismerte fel.

Sok élményt adó, közösségi és liturgikus alkalmak voltak a teológusnapok. Természetesen sok teológushallgató úgy volt ott öt éven át, hogy egyetlen kiszálásra sem ment el. Nem volt kötelező, és nem is tartotta számon senki, hogy ki volt ott és ki nem. Nos, időnként kiderült, hogy egy gyülekezet meghívta az akadémiai küldöttségét, mert készítettek nekik valamit – száraztésztát, lebbencset, tarhonyát, babot, lencsét, gyümölcsaszalékot, lekvárt stb. –, s azt át akarják adni. Ezért cserébe tőlünk egy szép műsort vártak. A professzor, akit hívtak, vagy akit kijelölt a dékán, elkezdte szervezni a csapatát. Keresett jó versmondót, muzsikust, bizonyágtévőt és igehirdetőt. Általában egész naposak voltak ezek az utak. Dél előtt a professzor úr prédikált, s a délutáni műsorból – kedvcsinálásképpen – egy rövid zenedarab és vers délelőtt is elhangzott. Rendszerint családoknál ebédeltünk, így sok kedves fiúval és lánnyal ismerkedtem meg, ami nagy biztatás volt számomra, mert a szervezett ifjúságtól ekkor már hermetikusan el voltunk zárva. A délutáni műsor inkább már a gyülekezeti házban, a gyülekezeti teremben zajlott, hiszen a teológusnapokat október közepétől április elejéig szerveztük, ennek az időszaknak előnyeivel, illetve hátrányaival együtt. A kisebb termekben meleg volt, közelebb voltunk egymáshoz, jobban hangzott minden. Általában nem állt rendelkezésre megfelelő hangszer, többnyire csak egy leharcolt harmónium, mely játék közben állandó szisztergéssel szólt, bizonyos hangok némák voltak, mások állandóan leragadtak. Önmagában az is nehézséget okozott, hogy ismeretlen volt a hangszer, s ebéd után a családdal illett jönni, nem pedig korábban. A délelőtti istentiszteletet a templomban tartották, egy másik hangszerezen – rendszerint orgonán – kellett játszani, és általában az éneket is vezetni. A gyülekezeti terem hangszerén már végleg nem volt lehetőség a gyakorlásra.

Az ünnepély utáni szeretetvendégségen az atyafiakkal való beszélgetés, találkozás mindig nagy élményt jelentett. A címcserék, kedveskedések után következett a gyülekezet adományainak bepakolása az autónk hátuljába, majd magunkat összepréselve indultunk vissza a Rádayba. Előfordultak többnapos teológusnapi utak is. Ilyeneken voltam Körmenten, Magyarszecsődön és szórványaikban: Nagykanizsán és szórványaikban, Zalaegerszegen és szórványaikban. A Balaton-felvidéken egy sor gyülekezetben jártam. Természetesen mi, dunántúliak,

a Dunántúlra igyekeztünk menni. Én szám szerint nagyon sok teológusnapon részt vettem, s közöttük számos dunamelléki gyülekezetben is, hiszen minden teológuscsoportba kellett egy muzsikusz, és ebből kevés volt a teológián. Ezek a találkozások élményt jelentettek a sokszor fáradt vagy lelkileg fáradó lelkipásztornak, nekünk, teológusoknak pedig értékes ismeretéseket, a gyülekezet szeretetének boldog megtapasztalását, mely sok tanulsággal járt. Ekkor nyíltan beszéltek arról, pontos dátumokat is megadva, hogy az egyház rövidesen meg fog szűnni. Jó volt látni a közösségek rendezettségét, a lelkipásztorok hivatalát, könyvtárát, gyülekezetük irántuk megélt szeretetét. A teológusok jelenléte beszélt arról, hogy vannak, akik ma is elfogadják az Úristen hívását, emberileg szólva: van jövő. Első ismeretségi körben többről nem nagyon lehetett beszélni.

TEOLÓGUSHALLGATÓK A SZERETETSZOLGÁLATBAN

A teológushallgatók egy része önkéntes diakóniai szolgálatot is vállalt. Voltak, akik a Havas utcai öregotthonba jártak, vagy Kispestre, Gödöllőre mentek kertet, udvart rendezni. A ház nagytakarítását végezték, vagy az öregek fürösztésében segédkeztek. Ezek a diakóniai otthonok általában egy családi házban voltak, s azt rendezték be – elég zsúfoltan – idősotthonnak. Természetesen az ott élő emberek ismerték egymást, az otthon légköre mindig családis volt. Én Dunaalmásra mentem, mert megragadott Juhász Zsófia lendülete, sodró bizonyossága elhivatottságáról, ügyes és határozott vezetői rátermettsége. Itt ismertem meg Borza Erzsébetet is, aki később az egyházkerület balatonfüredi lelkészüdlőjének vezetője lett. Itt volt munkatárs Sátorj Gabriella is, aki azt hiszem, alapidplomája szerint gyógyszerész volt.

A dunaalmási főutcán két házban súlyosan szellemi és testi fogyatékos gyermekekkel foglalkoztak, háromévestől húszéves korig. Talán öt-hat gyermek volt közöttük, akiket valamilyen munkára be lehetett fogni, valamit cipelni a konyhában, vagy ott segíteni, vagy a kétkerekű kocsit tolni. A felső házban voltak a nagyon súlyos esetek, sokan közülük fekvőbetegek, akik soha nem tanultak meg járni. Az alsó házban éltek azok, akik fel tudtak kelni, rendszerint a kevésbé súlyos betegek. A gyerekeket kor szerint osztották csoportokba. Saját hálólhelyük, törölközőjük és valami kis személyes játékok volt. Általában alig – vagy inkább egyáltalán nem – voltak képesek a kapcsolattartásra, ezért vigyázni kellett rájuk naphosszat, akár a házban, akár az udvaron voltunk. A gyermekeket parancsolással, hangos szóval alig lehetett irányítani, de csendes szóval és a dolgok megmutatásával igen. Nagyon mély benyomást tett rám ez a gyermekotthon. Ilyen kérdések vetődtek fel bennem: „Miért születtem épnek, és ők miért nem?”.

Tizenkilenc éves voltam, amikor először öt napot kellett eltöltenem ebben az intézményben. Azt a csoportot, ahová segítőként beosztást kaptam, egy tizennyolc éves, szép és egészséges lány vezette. Hatalmas kontraszt volt látni őt, a kicsattanó egészségű, ügyes és szép lányt a sérült, beteg gyerekek között. Idővel megkérdeztem, hogy miért dolgozik itt? Van testvére vagy rokona a sérült gyerekek között? Azt mondta: „Nincs, én egészségesnek születtem, ezért adok pár évet a magam életéből ezeknek a sérült gyerekeknek.” Nagyon mélyen hatott rám ez a hozzáállás. A gyerekek igazán csak a szeretet szavára hallgattak.

BUDAPESTI KÓRUSOKBAN

A contrascriba, azaz a szenior helyettese, a negyedéves Héder László vitt el engem a budapesti Bartók Kórusba, s velem együtt jött Lemle Zoli évfolyamtársam is. Ezt a kórust anyagilag a Könnyűipari Minisztérium tartotta fenn. Szervezője, vezetője Rakowszky Zoltán volt, ekkor már a hatvanas éveinek a legelején járt. A kórus karnagya Vajda Cecília, Nagy Ferenc és Bolba Lajos voltak. A kórusnak elsősorban minisztériumi eseményeken kellett fellépnie, de a vidéki érdekeltségekben is – mint például Martfűn, Győrött, Kaposváron és még nagyon sok helyen – énekeltünk. Ilyenkor a minisztérium Ikarus 66-os – a korszak legmodernebb és leggyorsabb – farmotoros autóbuszával utazott a kórus. A fellépést rendszertint közös vacsora és bankett követte. A helyi üzem szervezte a szállásunkat, általában a helyi munkásszálló színvonalasabb részlegében. Nagyon hangulatos, kétnapos kiszállások voltak ezek. A törzstagoknak kétsoros fekete férfiöltönyt és női kosztümöt varratott a minisztérium, hogy az egységes megjelenést biztosítsa a fellépéseken, amihez csak névlegesen kellett hozzájárulni a tagoknak. A ruhákat a Vörös Október Ruhagyár készítette. Jártunk egyhetes hajóúton Csehszlovákiában, Pozsonyban 1962 szeptemberében. Énekeltünk a pozsonyi rádióban, az ottani kultúrpalotában és még pár üzemi kultúrházban. Hangulatos volt az út, a hajón laktunk, egyszemélyes kabinban. Nagyon jó kosztot adtak a hajón, és igen keveset aludtunk ezen a héten.

Valójában nem került sokba ez a kórus a fenntartónak. Itt értettem meg, hogy az egyházi és egyéb kórusok színvonala elsősorban az énekesek hozzáállásától függ. Ebben az időben rendszeresen jártam a Budapest-Kálvin Téri Gyülekezet Kálvin Kórusába is. Miután szerény kenyérkeresetem a gyülekezeti kántorizálásból származott, így vasárnaponként nem tudtam a kórusral énekelni. Mindenesetre állandó példaként szolgált Máté János karnagy és hitvese, egyben segítője, Lőrincz Julika munkája.

A kórusokban, a próbák szünetében, a kirándulásokon, a közös programokon alkalom nyílt az ismerkedésre, beszélgetésre. Igyekeztem a keresztyén fiatalember misszióját teljesíteni. Ez lehetséges is volt, hiszen a teológus csodabogárnak számított a kórusban, s némelyek elhúzódtak, míg másokat kíváncsiságuk nyitottá tett a beszélgetésre. Hiszem, hogy a krisztusi bizonyágtétel alkalmai voltak ezek.

KIRENDALT TEOLÓGUSKÉNT ALSÓNÉMEDIBEN

Jelentős fordulat következett be az életemben 1962. december elsején, amikor Szamosközi püspök úr kirendelt Alsónémedibe, Juhász Sándor lelkipásztor mellé, exmittált (kiküldött) szolgálatra. Juhász Sándor olyan ötödéves teológust kért a püspök úrtól, aki orgonálni, kántorizálni is tud. A helyi lelkipásztor vezetése alatt végzett szolgálat volt ez, legfeljebb útiköltség-térítéssel. Az előadásokat továbbra is hiánytalanul kellett látogatnunk, ebből adódott, hogy általában Budapesten és az agglomerációban végeztünk szolgálatokat. Alsónémediben a lelkészcsalád már az új parókiában lakott, én a régi parókia egyik nagy, utcai szobáját kaptam meg táborhelyül. Ebben a nagy szobában, ami hatszor négy méteres lehetett, volt egy ágy, egy asztal és két szék, a sarokban egy cserépkályha.

Későbbi éjszakai kalandjaim szempontjából nélkülözhetetlen volt ez a kályha. Időnként erős koromszagot, máskor egérbűzt éreztem belőle. Egy éjszaka arra ébredtem, hogy zörög valami papíros, amit egy egér rágott. Felkapcsoltam a villanyt, s egy nagy, szürke egér rohant be a kályha és a fal között az egyik oldalra. Azonnal átálltam csapófámmal a kályha másik oldalára, hiszen – gondoltam – csak ott jöhet ki. De az egér nem jött ki. Ezt az „itt befut, ott várom” játékot sokszor eljátszotta velem az egér. Majd gyanút fogtam, lehasaltam, benyúltam a kályha mögé, és ott volt a rejtély kulcsa. A kályha egyik hátsó, alsó sori csempéje hiányzott, és ott, egy nagy lyukban lakott az én egerem. Elég sok harc után, egyszer aztán sikerült agyoncsapnom. Ettől nyugodtabbak lettek az éjszakáim, bár – időjárástól függően – a koromszag ugyancsak folyamatosan terjengett.

El kellett látnom a gyülekezeti istentiszteleteken, ünnepélyeken az orgonista szolgálatait. A lelkipásztor úr távollétében a nagy létszámú konfirmandus csoport óráit is meg kellett tartanom. A korkülönbség köztünk mindössze hét-nyolc év volt, s erősen próbálgatták rajtam – zavarba hozni vagy lejáratni szándékozó – karmaikat. Ez a munka is jó tanulsággal szolgált. Nem kellett családot látogatnom, felnőtt ifjúsági órák nem voltak a gyülekezetben, néha hivatalt kellett tartanom, szombati napokon. Hétfőtől szombatig a teológián hallgattam az órákat és végeztem az ottani feladataimat, majd busszal utaztam hetente Alsónémedire, oda és vissza. Az utolsó hónapban már állandóan kint laktam.

A nyár első felét is Alsónémedin kellett töltenem, ott írtam meg kápláni dolgozatomat, és készültem fel kápláni vizsgámra. Jól éreztem magam, családtagként szeretett a lelkészcsalád, Borika nagytiszteletű asszony, a két gyermek, Mártika és Sanyika. Juhász Sándor lelkipásztor azt a tervet dédelgette, hogy átkér a Dunántúlról a Dunamellékre. Így itt maradhattam volna Alsónémedin hosszabb távra, ám ez nem sikerült. Jó barátságban voltunk Sándorral, néha még főztünk is együtt. Májusban elhatároztuk, hogy cseresznyelevest főzünk, el is készült úgy, ahogy a legjobb szakácskönyvek megírják. Már ebédidőben jártunk, de Borika nagytiszteletű asszony még nem volt otthon. Megterítettünk, s közben a mosogatóba tette Sándor a forró leveses fazekat, alá engedve vékonyan a csap hideg vizét. Aztán végeztük egyéb dolgainkat, majd pár perc múlva ment Sándor a levesért. Vízvezeték még nem volt a parókiában, a legkisebb nyomásnál a víz lassan folyt, majd a hidrofór bekapcsolt, és mind erősebben ömlött a víz, végül a fazékból kimosta a levest. A mosogató szűrőjében, a hideg vízben árválkodtak a szép cseresznyeszemek. A maradékból gyorsan főztünk egy újabb levest, mely csak szájalmas utánzata lett a korábbinak. Ennyit a főzési szerencsénkről.

Hogy marasztottak, annak egyrészt örültem, másrészt dunántúli lelkem állandó lelkiismeret-furdalással élt: „Én, éppen én akarom elhagyni Dunántúlt?” A marasztalás egyik komoly motívuma az volt, hogy tudtam orgonálni. Ekkor kezdtem felismerni, hogy ennek nagy hasznát vehetem még az egyházunkban. 1963. július első felében köszöntem el, s fejeztem be Alsónémedin a szolgálataimat. A gyülekezettől két szép fehér inget kaptam elbúcsúzásom alkalmával.

LELKÉSZKÉPESÍTŐ VIZSGÁIM ÉS SEGÉDLELKÉSZI KIRENDELÉSEM

A teológián 1963 júniusában kaptuk meg az abszolutóriumot. A további vizsgák már a Zsinati Lelkészképesítő Bizottság elé tartoztak. Mindkét vizsga – az egyik ezen az őszön, a másik egy évvel később, úgyszintén szeptemberben – a teljes anyagát kérte számon egy-egy tudományágnak. Valóban nagyon sokat kellett tanulni. Az első, valamint a második lelkészképesítő vizsga két vagy három napig tartott. Mindkettőről külön oklevelet állított ki az illetékes hatóság, közvetlenül a vizsga befejezése után, majd ünnepélyesen kibocsátottak a szolgálatra. Édesapám oklevelei a lelkési irodájában, bekeretezve, üveglap mögött voltak kiállítva. Az én okleveleim az íróasztalom mappájában voltak egész életemben, majd nyugdíjas időmben került fel üveglap mögött a falra, és az aranydiploma is. Miután ezek a vizsgák szeptemberben voltak, mindig október elsejével kaptuk az illetékes püspöki hivataltól a kirendelésünket. Abban az időben nem volt előzetes

beszélgetés. A kirendelés kézhez vétele után három napon belül el kellett foglalni a kirendeltnek szolgálati helyét, és „haladéktalanul személyesen vagy levélben jelentkezni az illetékes esperesnél”. Az engedelmesség, valamint a függőségi viszonyok tiszteletben tartása magától értetődő volt. Ma a teológia mint Hittudományi Kar a Károli Gáspár Református Egyetem keretében működik, és nagyon furcsa dolgokat lehet tapasztalni a hallgatók elképzeléseivel kapcsolatban. Például egy ifjú, önjelölt zseni elmondta, hogy az ő lelkészi diplomája Budapestre, és ott is csak a Nagykörúton belülről szól.

Békefi Benő dékán 1962 végén dunántúli püspök lett. Amint tájékozódott a kerület hat egyházmegyéjében, elkezdte rendezni a sorokat a lelkészek között, a neki megfelelő módon. Elődje, Győri Elemér püspök, több mint két évtized püspöki szolgálata után, megfáradva ment nyugdíjba. Az új püspök első intézkedései közé tartozott, hogy Budapestről és Debrecenből hazarendelte a végzős, vagy egyelőre nem az illetékességi területen szolgáló lelkészeket. Ez az intézkedés több mint húszunkat érintett. Szeptember utolsó napjaiban Balatonfüreden, a Dunántúli Református Egyházkerület lelkészüdülőjében tartott segédlelkészkonferencia után mindenki megkapta az új szolgálati helyre szóló kirendelését, ahol a principálisnál (előljárónál) három napon belül jelentkezni kellett. Így nyertem kirendelést a Veszprémi Református Egyházközségbe, 1963. október elsejével. A püspök úr érvelése szerint bárki jöhetett Veszprémbe, aki tudott orgonálni és értett az orgona javításához, rendben tartásához. Ilyen a több mint húszfős csoportban egyedül én voltam. 1963 szeptemberében, kápláni vizsgánk után kibocsátottak szolgálatra, vállunkra terítve első, monogramos palástunkat. Ezzel be is fejeződött a teológiai öt évem.

A balatonfüredi segédlelkész-konferencián Békefi Benő közölte, hogy mehetek máshová is, úgymint Kaposvárra, de Veszprémbe olyan segédlelkész kell, aki orgonálni is tud. Ilyen csak egy volt az egész csapatból, én. 1963 szeptemberében Veszprémbe költöztem, mindössze két bőrönddel, az egyikben – ez volt a nagyobb és nehezebb – a könyvek, a másikban némi ruhanemű és a személyes holmim voltak, valamint az írógépem, amit teológus koromban vettem.

A Veszprémi Református Egyházközséget a reformációt követően alapították, többször volt püspöki székhely. Temploma a várban volt, hiszen a várkatonáság szinte teljes számban reformátusokból állt. Az ellenreformáció idején elvetették a várban lévő templomot, sőt a várból és a körülötte lévő régi városból is kiszorították a reformátusokat. Ekkor telepedtek a mostani helyükre, a város nyugati peremén lévő Sion-hegyre, itt építették fel jelenlegi templomukat és mostani épületeiket is. Ide kerültem én is.

A következő napok egyikén a Hazafias Népfront által szervezett papi és lelkeszi gyűlést tartottak, melyen tanácsos volt megjelenni. Ezek a rendezvények az egyházi szolgák – felekezetre való tekintet nélkül voltak együtt ekkor már – politikai és társadalmi tájékoztatását szolgálták. Máthé Csaba volt évfolyamtársammal a terem leghátsó sorában foglaltunk helyet, egy késve érkezett, bőrkabátos férfi ült le elénk. Közben egy Baski nevű ember tartotta az előadást, mi pedig sutyorogva poénkodtunk az előadó nevén. A bőrkabátos hátranézett, mire mi elhallgattunk. Három nap múlva Máthéval, aki Pápára nyert kirendelést, mint a megyében lévő két új református segédlelkésznek, állami esküt kellett tennünk. Feketében – ahogy illik – felmentünk a megyei tanács illetékes folyosójára, majd az állampolgári eskütételre szólítottak bennünket. Ugyancsak meglepődtünk, mert Baski úrnál kellett az esküt letennünk, aki a megyei tanács elnökhelyettese volt, a bőrkabátos pedig Prazsák Mihály, a megyei egyházügyi hivatal előadója. Meg is jegyeztük az eskü után hazafelé ballagva, hogy jobb, ha az ember nem poénkodik ilyen helyeken...

Az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) országos hatáskörű szerv volt. Elnöke miniszteri rangban állt, s a hivatalban római katolikus és protestáns főosztály működött. Ennek a hivatalnak további 19 munkatársa volt, minden megyében, a megyei tanács osztályvezetőjeként egy-egy megyei előadó. Prantner József volt az ÁEH elnöke, Grnák Károly a protestáns főosztályon dolgozott különböző beosztásokban, 1966 és 1972 között vezette azt, a dunántúli megyei előadók közül Lovrek Károly, Prazsák Mihály, Cecz Vencel és Kodela nevekre emlékszem.²⁴ Ezek az emberek nagyhatalmú, és a maguk módján okos ellenségei voltak egyházunknak, a lelkipásztoroknak, a világi tisztségviselőknek és minden hívő embernek.

A PÜSPÖKI HIVATAL VESZPRÉMBEN

Boda József 1931 és 1962 között a Veszprémi Református Egyházközségnek kiválóan szolgáló lelkipásztora volt. Jelentős külső és belső lelki építés fűződik a nevéhez. Legjelentősebb eredménye a dunántúli református népfoiskola megszervezése és közel egy évtizeden át történő működtetése volt. Gyülekezete rajongva szerette, közös szolgálatuk eredményei fényes lapokat töltöttek meg a mennyei szolgálati naplóban. Ám 1962 őszén, egyházkerületi közgyűlési határozattal, az évszázados református püspöki székhelyet Pápáról a római katolikus központba, Veszprémbe tették át. A mai napig nem tudom megfejtetni, mi lehetett ennek az oka. Az is kérdés, hogy a közgyűlésen a dunántúli atyák hogyan, milyen megfontolásból szavazhatták meg ezt a változtatást, vagy felsőbb intézkedésre hivatkozva tényként jelentették be nekik. A Pápán domináns református vezetés a veszprémi Római Katolikus Püspökség árnyékában csak másodlagos lehetett. A két felekezeti vezetést egymással sakkban akarták tartani, vagy éppen egymás ellen kijátszani? Nem tudtam meg soha az igazi okokat, de mindezeknek szerepe lehetett a döntésben. A veszprémi lelkipásztor Boda Józsefnek át kellett adnia lelkészi státuszát Békefi Benőnek, a püspöknek. Bár – a jelenlétemben is – azt mondta a püspök és a püspöki titkár, hogy Boda József maradhatott volna, ennek ellenére ő a távozást választotta, sőt, még az egyházkerületből is elment. Hogy ne kelljen ország-világ előtt mindenféle érvelésekkel magyarázkodnia, szülőfalujába, a Tolna megyei Decsre ment, ahol éppen megüresedett a lelkészi állás. Költözködésre és a decsi parókia komfortossá tételére hetvenezer forintot kapott Boda József lelkipásztor a Dunántúli Egyházkerület pénztárából. Az összeget, a költöző megbízásából, Tislér Géza csopaki lelkipásztor vette át és adta tovább Boda József nagytiszteletű úrnak. Ezt később az egyházkerületi vezetők – mint

²⁴ Az ÁEH munkatársairól a NEB honlapján lehet bővebben tájékozódni. Internet: <https://neb.hu/hu/allami-egyhazugyi-hivatal> (Letöltve: 2021. március 3.)

valami hatalmas összeget – felemlegették, és Boda szemére vetették, hogy azt elfogadta. Boda József későn nősült, ebben az időben hitvese, valamint három kicsiny gyermeke jelentette a családját, akikről gondoskodnia kellett.

Mindezen okok miatt a veszprémi gyülekezet felzúdult állapotban volt, sokan nem jártak templomba sem. A presbitérium tagjai – vérmérsékletük szerint ki hangosabban, ki halkabban – zúgolódtak. Az új püspök a Tiszántúlról, Nagydobosról hozott egy fiatal lelkészt a családjával. Nagy Tibor – felesége is lelkipásztor volt, két gyermekkel érkeztek – lett a püspöki titkár. A veszprémiek és a dunántúli lelkészek nem ismerték sem a püspököt, aki Nyíregyházáról, illetve Budapestről jött, sem a püspöki titkárt, aki szintén az ország másik feléből, a Nyírségből érkezett. Félő volt, hogy a gyülekezet meghasonlik. A közösség – és az odakerültek – számára is nagyon nehéz helyzet alakult ki, amit Isten akaratként értékeltek az odakerültek, és a morgásokért, a megmagyarázatlanul maradt kérdésekből adódó feszültségekért a gyülekezetet tették felelőssé. A püspök továbbra is Budapesten lakott, a veszprémi parókián egy alig fűthető szoba állt rendelkezésére, az emeleten, tartózkodási helyül. Ezen a szinten lakott a püspöki titkár is, egy szobából, konyhából és fürdőszobából álló részen. Ezen kívül még egy kis szobát is az ő bútoraikkal rendeztek be, de ez valójában vendégszobául szolgált. A hivatal további két szobájának egyike lett a püspöki dolgozó, a másik a püspöki hivatal, melyben az egyházkerületi pénztár és a lelkészi hivatal is helyet kapott. Rossz cserépkályhákkal fűtöttünk minden szobában.

A földszinten lévő helyiségekben két egykori diakonissza testvér lakott, az egyikük a püspöki hivatal vezetője volt, másikuk – gép- és gyorsíró, idegen nyelvívő lektor – inkább a püspök bel- és külföldi levelezését intézte. Itt volt a gyülekezeti terem is, színpaddal, majd a másik oldalon, a vizesblokk és az egyházmegyei könyvtár szobája. Ebben a szobában laktam én a püspöki gépkocsivezetővel. A rossz nyílászárók sok hideget engedtek be, keményebb teleken a vizesblokk befagyott, pedig az épület másik oldaláról is ide jártak a diakonisszák. A szobám ablakából Padányi Bíró Márton, a reformátusokat nagyon nem szerető, hírhedt római katolikus püspök börtönének ablakaira néztem. Eszembe jutottak az ott sínylő lelkipásztorok, s ez a hideg ellenére is mindig feltűzött a húségesebb szolgálatra.

FELADATAIM

Veszprémi szolgálatom során mindenféle feladatot el kellett végeznem. Először is az orgonát kellett rendbe tennem, ezért Szombathelyen felkerestem egy orgona-építőt, aki az általam vett fűjtatót építette be. Azért volt neuralgikus pont az orgona

a gyülekezet életében, mert a háború óta nemcsak javították, hanem nagyobbították is. Elég hitvány módon készült el a bővítés, sokba is került, és mégsem szolgált megfelelően a hangszer. Zajos volt a motor, elégtelen a levegő, de azért megszólalt az orgona. Természetesen én szólaltattam meg, bár volt a gyülekezetben két fiatalember, akik alkalmanként orgonista szolgálatot vállaltak.

A gyülekezeti terembe egy nagyméretű, fűrészpores kályhát kellett csináltatnom, s azt működtetni. A kályha nagy étvágyú volt, ám az udvaron semmiféle mellékhelység nem akadt, ahol a fűrészporthatározott tárolni lehetett volna. Ekkor kitakarítottam a pincét, és fenn a Bakonyban, talán Bándon, vettem egy hatalmas kamion fűrészporthatározott, azt szállítottam Veszprémbe. Sajnos, a nagy jármű nem tudott a pinceablakokhoz állni, így a ledöntött fűrészporthatározott késő délutántól másnap hajnalig raktuk be a hatalmas pincehelységbe, a pinceablakon keresztül. Két évig elegendő tüzelőre tettünk szert ezzel.

Szolgálatot kellett teljesítenem a hivatalban is, ahol elsősorban a gyülekezeti ügyek tartoztak hozzám, hiszen eredetileg én az egyházközségbe nyertem ki rendelést. A püspök mindig úton volt, így a püspöki titkár látta el a gyülekezeti szolgálatok jelentős részét. Az istentiszteleteken túl voltak bibliaórák, hittanórák, ifjúsági bibliaórák és gyermek-istentiszteletek. Temetésekre is sor került minden héten. Én az ifjúsági bibliaórát és a hittanórák egy részét tartottam, a temetéseken pedig kántorizáltam. Még a dózsavárosi temetőbe temettünk, majd 1965 végén nyílt meg a Vámosi úti temető. Református egyházi temető nem volt Veszprémbe.

Veszprémet a szocialista vegyipar központjaként emlegették abban az időben, hiszen itt működött az új alapítású Vegyipari Egyetem. A környéken jelentős vegyi gyárak üzemeltek, úgymint Pétfürdő, Peremarton és Balatonfűzfő gyárai. Az évente diplomát szerző mérnök értelmiségieket elnyelték ezek az üzemek. Ebben az időben nem lehetett túlképzésről beszélni. '56-ban súlyos dolgok történtek az egyetemen, de ezekről mélyen hallgatott a felszín. Az egyetemre is bejártam. Egy lelkész társam menyasszonya közvetlen munkatársa volt dr. Pungor Ernő professzornak. Később, idős korában az akadémikus professzorral az MTA dísztermében, a magyar örökség díjak átadásán és másutt is találkoztam, és még emlékezett rám.

Ekkoriban ismerkedtem meg a volt pétfürdői református lelkésszel, Szij Rezsővel. A neve ismert volt előttem, hiszen Édesapám is lakott náluk egy ideig, pápai diák korában. Szülei Mezőlakról költöztek Pápára, kosztot és kvártélyt kereső diákokat minden évben fogadtak. Rezső három évvel volt fiatalabb Édesapámnál, és két évvel idősebb Fazekas Mihály nagybátyámnál. Korábban Sárváron volt lelképásztor, ahol a '30-as, '40-es évek kitelepítései nyomán, nagy szórványterületen jelentős reformátusság élt. Szij Rezső Sárváron egyházi központot szervezett

imaházzal, hivattal és parókiával, majd innen került pár év múlva Pétfürdőre. '56 után letartóztatták, és vizsgálati fogságban volt Tökölön. Érdekes, hogy Németh Géza református lelkésszel, dr. Vincze Ferenc kiskőrösi református lelkésszel, Dugár Sándor kecskeméti presbiter téeszelnökkel és dr. Orosz László kecskeméti református tanárral voltak egy cellaközösségben. Szíj Rezső szabadulása után már nem lelkészként, hanem könyvtárosként dolgozott Budapesten, hitvese és két lánya alkotta a családját. Művészettörténész, kiadó, közíró lett, aki állandóan több vasat tartott a tűzben, de mindig igaz, magyar ügyekért harcolt. Ekkoriban Rezső Veszprémben kiállításokat szervezett és nyitott meg, ezek közül emlékezetes volt számomra Csizmadia Zoltán festőművész kiállítása és annak megnyitója az egyetem aulájában. Sokat beszélgettünk, rendszeresen találkoztunk Rezsővel és egyetemista barátaival. Természetesen kollégáimnak erről a kapcsolatról sem beszéltem. Ezek a kulturális események arra is jók voltak, hogy újabb fiatalokkal találkozhattam. Itt ismertem meg dr. Ungvári Ferenc fiatal egyetemi előadót és családját, jó barátságot ápoltam velük egész életemben. A városban nem volt könyvkötő, de az egyetemi könyvkötészet nekem is dolgozott, mert a vezetőjét már ismertem az ilyen rendezvényekről.

IFJÚSÁGI MUNKA

Az ifjúsági bibliaórákat a könyvtárszobában, ahol laktam, vagy a gyülekezeti teremben tartottuk, általában 20–40 fő volt együtt, heti egy este. Többek között járt a bibliaórára dr. Hodossy Lajos, aki az egyetem Vegyipari Műveltség Tanszékén volt tanár, az egyházban presbiter, dr. Gáty István, a Veszprémi Gyermekkórház orvosa, György Pál, a Veszprémi Állatkert dolgozója, Török Gyula kiváló énekes, kántor fiatalember és Máthé Attila, majdani veszprémi egyházközségi főgondnok. Később több református lelkészfeleség lett az ifjúsági csoportomból, Szűcs Katalin az én feleségem, Fáber Kovács Mária Balogh Lászlóé, Vass Piroska Farkas Tamásé és Schiffer Jolán Németh Gyuláé. A csoportba középiskolás diákok, diákotthonokban élők, valamint az egyetemisták közül is többen jártak. Mindenkivel személyes, szinte napi kapcsolatban voltam, segítettük egymást, igaz barátságok alakultak ki a tagok között.²⁵

Korábbi dunaalmási diakóniai kapcsolataim itt még inkább megerősödtek. A diakonisszák közül csak kevesen mentek el világi állásba, amikor elküldték őket a munkájukból. Egy részük a nyíregyházi diakóniai anyaházhoz tartozott, aminek

²⁵ Erről dr. Hodossy Lajos: *A veszprémi református gyülekezet története* című, 1999-ben kiadott könyvében olvashatunk. A könyv első felében újra közli Thúry Etele pápai teológiai professzor *A veszprémi református egyház története* című könyvét, melyet Budapesten, 1893-ban adott ki.

korábban Békefi Benő, az akkori dunántúli püspök volt a vezetője. A veszprémi ifjúsággal számtalan látogatást tettünk Dunaalmáson. Ha járvány, betegség vagy szabadságolás miatt személyzeti gondjaik voltak, csak küldték a táviratot, hogy hány fő menjen, a fiatalok azonnal mentek és szolgálatba álltak: ezt a munkát én szerveztem, koordináltam. Rendszeresen magam is elmentem a csoport tagjaival ilyenkor. Az egyik alkalommal én is ott voltam velük, amikor az alsó háznál, a konyha mellett álltunk az udvaron. A nagyobbak csoportja volt ott, sokszor oda-jöttek a felnőttekhez, hozzánk, és megsimogattak bennünket. Egy csontos, magas fiú hirtelen megfogta Schiffer Joli nyakát, de hatalmas erővel. Valaki odaugrott közülnk segíteni, megfogta a fiú kezét, és az egyik ujjánál fogva lefeszítette azt. Az uja úgy kifeszült, hogy szinte eltörött, de a vaskéz nem engedett. Ekkor lépett oda Juhász Zsófia, megölelte a fiút, megsimogatta, és a keze azonnal elengedte Joli nyakát. Igen, még itt is igaz az ige: erővel nem, de szeretettel igen.

ZALAI MISSZIÓI ÚT

Közös gyülekezeti szolgálatokat is vállaltunk. A gyülekezeti alkalmakon hangszerkísérettel vagy több szólamban énekeltünk. Gáty Pista jól orgonált, Hodossy Lajos kitűnően csellózott, majd csatlakozott hozzánk egy másik jó csellista Nagyzsolt, Tóth Éva. Ezek a gyülekezeti szolgálatokon felbuzdulva elfogadtuk a Vas-Zalai Egyházmegyébe tartozó Szentgyörgyvölgy lelkipásztorának, Szabó Lajos nagytiszteletű úrnak a meghívását, melyre 1965 tavaszán került sor. A püspöki titkártól, aki a közvetlen főnököm volt, engedélyt kértem erre az utazásra, melyet szó nélkül megadott. Szentgyörgyvölgy hét szegből álló, őrségi, szerves település. Azon a hétvégén egyfolytában szakadt az eső, annyi ragadós agyagot életemben nem láttam, mint amennyit akkor tapostunk, az ember cipőjét is lehúzza, úgy beleragadt. Tízen voltunk a csoportban, igehirdetéssel, énekkel, verssel, zenével – cipeltük magunkkal a csellót is – és bizonyágtételekkel szolgáltunk. A gyülekezetek nagy örömmel fogadták szolgálatainkat, hiszen – rajtam kívül – mind világi állású és státuszúak voltak, és nyíltan szóltak Jézus Krisztusról, hitükről, egyházi elkötelezettségükről. Az ilyen jellegű szolgálat mintegy másfél évtizede már nem volt megengedett a gyülekezetekben. Amint hazajöttünk – tele voltunk a megáldott szolgálatok örömeivel –, az ateista hatalom elérkezettnek látta az időt, hogy megleckéztesen bennünket. Az államiak előtt a teljes felelősséget rám testálta a püspök ezért az útért, szó szerint ezt mondta: „Ez a zöldfülű szervezte, nem is tudtunk róla.” Nos, a nagyobb baj az volt, hogy dr. Hodossy Lajost, a Vegyipari Művelet Tanszék tanárát azonnali hatállyal eltávolították az egyetemről, még azt is megtiltották neki, hogy hallgatóinak elmondja távozása

okát. Hodossy természetesen megmondta, miért kellett elmennie. Bakos Lajos püspök behívatta, majd a fülem hallatára nagy sajnálkozásának adott hangot, hibáztatta magát, hogy egy ilyen szép tudományos karrier most kettétört, és hogy ő nem szólt Lajosnak, hogy hagyjon fel ezzel a „presbiterkedéssel”. Hodossy Lajos elképedt, és a következőket mondta: – azt hittem, szavait hallva, hogy közben megnyílik alattunk a föld – „Püspök Úr! Életem legfontosabb és legmagasztosabb kiváltságának tartom, hogy a Magyarországi Református Egyház rendjében, a veszprémi egyházközség presbitere lehetek”. Néma csend lett, Hodossy meghajolt, köszönt és otthagyt a püspököt. Később a presbiteri szolgálatban évtizedekig megmaradt, sőt a Dunántúli Református Egyházkerület főjegyzője is volt, ennek kapcsán pedig zsinati képviselő lett.

MEGTORLÁS

Hodossy Lajos éppen társasházépítésben volt egyetemi munkatársaival, nagy kölcsönrel terhelt, és házasságkötés előtt állt. Elbocsátása után diplomájának megfelelően nem kaphatott munkát sehol, talán segédmunkás lehetett volna. Ezekben a napokban felrobbant a péti vegyiművek egyik központi üzeme. Volt annak a gyárnak komoly pártvezetője, de most olyan ember kellett, aki szakmailag rendbe tudná tenni azt, ami tönkrement, és képes a termeléshez a folyamatos működést biztosítani. Pár nap múlva megkeresték Hodossy Lajost, és arra kérték, vállalja el az üzem legfelsőbb szakmai vezetését, mint a gyár főmérnöke. Közölte velük Hodossy, hogy ő keresztyén ember és ezért nem tagja a Magyar Szocialista Munkáspártnak. Azt mondták neki, hogy ez esetben nem számít, így ő lett a Péti Nitrogénművek főmérnöke. A következő évben már megválasztották egy nemzetközi vegyipari igazságügyi grémiumba, és egy szabadalma után is kapott nem várt pénzt. Ezzel lakásépítési adósságaiból is ki tudott jönni, így boldogan egybekelhetek dr. Bazsika Márta megyei bíróval. Hodossy Lajos évtizedekig dolgozott a Péti Nitrogénművek főmérnökként, publikált, mi pedig a közös szolgálatban testvérek, barátok lettünk, Hodossyék ikerlányaink keresztszülei. Fiukat még a nagyszülők jelenlétében keresztelhettem meg Győrben, és feleségemmel mi lehettünk Hodossy András keresztszülei. Amit a pártállam képviselői el akartak rontani, azt nem sikerült. József nagy igéje juthat eszünkbe: „Ti gonoszt gondoltatok énellenem, de az Úr Isten jóra gondolta fordítani”. A másik: „Mert akik az Istent szeretik, azoknak minden javukra van”.

A veszprémi egyházmegye lelkészei nagyon távolságtartók voltak a püspökkel, a püspöki titkárral és természetesen velem is, ami nekem nagyon rosszul esett. Édesapám hátratétele az egész kerületben ismert volt, minden dunántúli

lelkész tudott róla. Nagyapám, a volt tekintélyes pápai püspöki titkár, szinte ennek az egész lelkésznemzedéknek a segítője és atyja volt. Nyilván engem renegetáknak tartottak és elfelejtették, hogy a segédlelkész nem oda megy, ahova akar, hanem oda, ahová kirendelik. Később, a balatonfüredi otthonban házigazdai szolgáltatokat kellett ellátnom, ott is – kecskemétiesen szólva – „tartományosak”, azaz tartózkodóak voltak velem szemben a lelkészek.

1964. március 25-én, húsvét nagyszerdáján, a zsinati tanácsülés után a Kárpátia étteremben ebédelt Békefi Benő püspök úr a feleségével, dr. Vajda Margit orvossal, s ebéd végén az asztalra bukott, azonnal meghalt, megállt a szíve. Nagy Tibor püspöki titkár nyomban Budapestre utazott. Másnap, harmadnap jöttek az intézkedők, megjelent Boda József volt lelkipásztor is. Később, számomra úgy tűnt, hogy Nagy Tibor püspöki titkár kezébe futottak össze a szálak, meghatározó szerepet játszott a jelölésben, majd az új püspök választásában is. Ezen a nyáron minden szolgálat kettőnkre jutott, s még a lelkészi diplomadolgozatomat is meg kellett írnom, így szabadságról szó sem lehetett. Dolgozatommal, amelynek címe *A gyülekezet, mint koinónia (közösség)* volt, időre elkészültem. Eközben az egyházkerületi főjegyző, dr. Bakos Lajos balatonarácsi lelkipásztor vitte a püspöki titkárral együtt a kerület ügyeit.

PÜSPÖKVÁLASZTÁS

A nyár közepén lebonyolódott a püspökválasztás, az egyházközségek beküldték a presbiteri szavazólapokat, és szinte teljes egyhangúsággal lett püspök az egyetlen jelölt, dr. Bakos Lajos balatonarácsi lelkipásztor. Életemre nézve a püspökválasztás ily módon való alakulásának az lett a következménye, hogy mind többet, néha két hónapon át minden vasárnap délelőtt Balatonarácson kellett prédikálnom, hiszen a püspök minden vasárnap valahol gyülekezetlátogatáson volt, azaz generális vizitációt tartott, vagy hálaadó ünnepségen szolgált. Bakos Lajost örömmel választották meg püspöknek a dunántúliak, mert közülük való, kisbéri származású pápai diák volt, és nem „ejtőernyős”, ahogyan a más helyről érkezettet nevezték. Az új püspököt óriási bizalommal vették körül. Korábban Veszprémben szolgált mint helyettes lelkész, hiszen a veszprémiek nem tudták kiszolgáltatni neki a díjlevelet, mert nem volt parókia, amelybe beköltözhetett volna. Bakos Lajost az államiak a kezükben tartották, ő pedig néha többet is mondott, mint amit kívántak tőle. Például egyszer azt mondta, hogy Kossuth Lajos óta nem volt Magyarországnak olyan államfője, mint Kádár János.

Az új püspök átszervezte a hivatalt, az egyik diakonisszát tartotta csak meg, majd azt is menesztette, és a lánya lett a hivatalvezető, aki férjével és kislányukkal Veszprémben lakott. A püspök engem bízott meg az egyházkerületi pénztár kezelésével, mert összeférhetetlen lett volna, ha a lánya kezeli. Én átköltözhettem a kietlen és barátságtalan könyvtárszobából a diakonisszák helyére, más minden maradt a régiben. Ennek a szobának az ablakai is Padányi Bíró Márton protésztaüldözö püspök börtöablakaira néztek. A munka nem lett több, de több hárult rám belöle, mert a püspök Balatonarácsról csak bizonyos napokon jött fel a hivatalba. A veszprémi és hivatali szolgálataimon túl – Török Gyula ifisem mind többet vállalt a vasárnap délelötti orgonálásból – a szörványba is rendszeresen kellett járnom. A környékröl a helyettesítést Veszprémtöl kérték, és ilyen esetekben természetesen nem a püspök vagy a püspöki titkár ment, hanem a segédlelész.

Bakos Lajos püspök sokat emlegette boldog emlékezetü Fazekas Mihály püspöki titkár nagyapámat. Többször elmondta, hogy a Baumgartner-ösztöndíjat²⁶ neki köszönheti, ez tette lehetővé számára, hogy német egyetemen képezze magát. Ha egymás között voltunk, csak Lajos bácsinak szólítottam, és ő engem gyermekének tekintett, és tegezett.

1963. szeptember 19-én tettem le az első lelkészképesítő vizsgámat Budapesten, jó eredménnyel. 1964. szeptember 23-án a második lelkészképesítő vizsgán megvédtem a diplomamunkámat jó eredménnyel, szintén Budapesten, majd megkaptam a lelkészi okleveletem, amely a teljes egyházi szolgálat és a hivatal viselésére jogosított fel. Abban az időben a segédlelészt, gyülekezeti lelkipásztorrá választása után, a beiktatását követő első egyházkerületi közgyűlésen szentelték fel. Felszentelésem 1966 őszén történt, a Balatonfüreden tartott egyházkerületi közgyűlést követő ünnepi istentiszteleten, az ösi balatonfüredi református templomban. Ma az a gyakorlat, hogy a diploma kézhezvétele napján az egyházkerületi közgyűlés határozatával azonnal felszentelik a frissen végzett lelkészeket, és csak ezután lesznek választhatók.

Veszprémben élt a keresztanyám, Rásky Gizella tanárnő, aki egyházi alkalmazott és a Rév-Komáromi Református Nőnevelő Intézet igazgatója volt az államosításig, illetve az első bécsi döntés területrendezésének világháborús annullálásáig. Látható a tablókön, amint a végzősök – az igazgatónő, a tanárok társaságában, már diplomával a kezükben – kibocsátást nyertek a szolgálatra. A Rév-Komáromi Református Egyházközség lelkészi hivatalának folyosóján ma is megtekinthetők ezek a tablók. Rásky Gizella férje, a felvidéki nemesi családból származó bajcsi Bajcsy Ferenc tanár, katonatisztként szolgált a háborúban. Ekkoriban már

²⁶ Baumgartner-díj: Baumgartner Ferenc által alapított irodalmi díj, amelyet 1929–1949 között osztottak ki.

Veszprémben éltek és tanítottak, szolgálati lakásban laktak, így sokszor megfordultam náluk. Feri bácsival és barátaival nagy tarokk-kártyacsatákat játszottunk, amihez öt ember kellett, de csak négyen játszottak, az ötödik osztott, ha kellett, számolt, és töltött egy-egy pohár bort. Ez volt a Bocsor-féle négyes tarokk, ezt játszottuk. Ebben a kártyaparti-csapatban hárman saját szőlővel rendelkeztek, egy megszervezte a vendéglátást, biztosította a bort, ha ő volt a soros házigazda. Egyszer nálam is játszottunk, így én voltam a házigazda, akkor már az újabb szobámban éltem, a veszprémi parókián. Édesapám küldött egy kis hordó alsósegedsi bort, amit nem lehetett egy napon említeni a Balaton-felvidéki, öreghegyi ízes, tüzes és erős borokkal, ezért nagyon ízletes mézes bort készítettem belőle. Öten egy este meg is ittuk a 8 liternyi bort, semmi bajunk nem lett tőle, hiszen nagyon alacsony alkoholfokú volt. De ez a mézes bor egy kicsit felfújta a társaságot, és amikor éjjel fél tizenkettő felé elmentek, kikísértem őket, még sokáig hallottam vidám „lövöldözésüket”, ahogy derűs beszélgetéssel mentek a városközpont felé.

ELVÁGYÓDÁSOM VESZPRÉMBŐL

A gyülekezeti ifjúság egyik tagjával, Szűcs Katival mind szívesebben beszélgettem. Úgy ítélt meg, hogy kölcsönösen érdeklődünk egymás iránt, majd rendszeres levelezésbe kezdtünk. Találkoztunk hetente egy-két alkalommal. A következő év tavaszán már együtt utaztunk Segesdre a szüleimhez, bemutatkozásra. Szándékaink tiszták voltak, és boldog örömmel készültünk a házasságkötésre.

Püspök úrnak említettem, hogy szeretnék megnősülni, ő azonban azt mondta: „Előbb a katedra, azután a Katica!” De a katedrára, bármennyire is szerettem volna elmenni, nem engedett. Azt mondta, hogy aki a tűz mellett marad, az melegsik. Sem tűzmeleget, sem kályhát, semmi olyat nem éreztem, ami felért volna ahhoz a vágyhoz, hogy összeházasodjunk. Szóval, a püspök hallani sem akart a házasságról.

1965 őszén, Soponyán gyülekezeti hálaadás volt, melyen püspök úr szolgált. A szomszéd falu lelkipásztora, Labancz László, fiatalon történt halála után az üres csősi egyházközség lelkipásztori állására a presbitérium küldöttsége kért ki engem. Püspök úr igent mondott a csősziknek. Ezen a beszélgetésen az Mezőföldi Egyházmegye esperese, Szabó Sándor is ott volt.

Püspök úr másnap elmondta nekem, mi történt, és arra kért, hogy ne vállaljam el a csősi lelkipásztorságot, hanem maradjak mellette. Csodálkoztam, mert addig soha nem hallottam erről a faluról, s még inkább rejtély volt számomra, hogy

ki ismer engem, aki a csőszai atyafiaknak ajánlhatott. Hamar kiderült ez is, ugyan- is a veszprémi egyházközségi funduson (telken), a templomon és a parókián túl, egy harmadik épület is állt, a Boda József nagytiszteletű veszprémi lelkipásztor által épített, korábbi református iskola, ami ekkor már állami általános iskolaként működött. Ennek az épületnek az alagsorában élt egy Erdélyből származó, idős, kedves házaspár, Vajnáék. Vajna bácsit az első világháború után nem igazolta az új román rezsim, ezért népes rokonságát hátrahagyva kénytelen volt Magyaror- szágra telepedni. Öt felnőtt fiuk és egy lányuk volt, két gyermekük élt még velük együtt abban az időben, Erzsike és Csaba. Mindketten hozzám hasonló korúak voltak, sokszor találkoztam velük az udvaron, beszélgettünk és szinte barátok lettünk. Hűséges templomba járók voltak mindnyájan, az idős Vajna házaspár egyik fia, Lajos volt a soponyai lelkipásztor, nyilván ő ajánlott Csőszre.

December 16-án bemutatkozó szolgálaton voltam, s pár nap múlva táviratilag értesítettek egyhangú megválasztásomról. Püspök úr csak a következő év április elsejével engedett el, jöllehet az illetékes esperesi hivatal már január elején ki- adta az állás elfoglalásához szükséges egyházfőhatósági engedélyt, a concessát. Örömmel készültem önálló gyülekezeti szolgálatomra és a házasságra.

Március 31-én elköltöztem Veszprémből. Elbúcsúztam, és hálát adtam az én Uramnak az itt töltött időért és szolgálatokért, a kedves barátokért, testvérekért, szolgatársakért, és mint ennek az időnek a legnagyobb ajándékáért, menyasszo- nyomért, Szűcs Katalinért. Eszembe jutott, hogy milyen zúgolódással vettem tu- domásul veszprémi kirendelésemet. Sokszor volt nehéz a szolgálat „mindenessé- ge”, a hivatali munka, az igeszolgálatok, az ifjúsági és gyermekmunka, a püspöki autó vezetése – amikor a főállásban alkalmazott gépkocsivezető szabadnapon volt –, az egyházkerületi pénztár kezelése, és nem utolsósorban a lehetetlen lak- hatási viszonyok, ahol sokat fáztam.

Az egyházkerületi pénztár felügyelője az egyházkerületi gazdasági bizottság elnöke, Császár Károly nagytiszteletű úr, padragi lelkipásztor melegszívű atyai testvérként vett körül. Amikor utoljára találkoztam vele Veszprémben, így szólt: „Ne feledd, a kegyelem mindenre elég!” Ma már tudom, hogy az én Uram a ne- héz veszprémi gyülekezeti, egyházkerületi munkámban készített fel életem to- vábbi szolgálataira. Visszatekintve, az énekszerzővel mondom: „Mind jó, amit Isten téssen, szent az Ő akaratja” (Ref. ékv. 272,1), Kálvinnal vallom: „Soli deo gloria!”

Csősz község 1100 lakosával a Szabadbattyán–Cece útvonaltól, Tác után másfél kilométernyire nyugatra található, egy kis zsákfalu. Ez az út észak–dél irányban fut, mindvégig követve a Sárvíz és a Malom-csatorna folyását. Az út Cece nyugati határában keletre fordul és becsatlakozik a 61-es számú, Nagykanizsa–Dunaföldvár főútba. Utunk Szabadbattyán falu központjában ágazik ki a 7-es számú főútból, mely Budapestről Nagykanizsán át az országhatárig vezet. Szabadbattyántól mindössze 3 kilométernyi utazás után a híres pannóniai római város, Gorsium romjai mellett Tác községbe jutunk. Az egyszerű parasztházak falában is található egy-egy szép, faragott ókori kő, hiszen az évszázadokon át őrizetlenül hagyott rommezőről hazahozva, vagy az eke által kifordított kő beépítésével sok téglát meg lehetett takarítani. Tácot elhagyva, négy és fél kilométer megtétele után, a Soponya felé haladó útból derékszögben ágazik ki jobbra a csősi bekötőút, a csősziek terminológiája szerint: a „csősi csapás”. Amikor szinte járhatatlan gödrök között kellett ezt a másfél kilométernyi utat megtenni, vagy az észak–déli uralkodó szelek útjában fekvő kelet–nyugati utat másfél méteres hófúvásból kellett községi közmunkával kiásni, gondoltam a bibliai tíz csapásra, hogy ezt az utat nyugodtan mellé tehetnék a tizenegyediknek.

A község nevére csak egy magyarázatot találtam. A legrégebbi feljegyzések is úgy tudják, hogy a székesfehérvári királyi udvar gazdaságának csőszei laktak itt. Semmiféle feljegyzést nem találtam a község reformációjáról, de a teljes lakossága református. A falu határa mindössze 2700 hektár, de nagyon jó minőségű földekből áll, erdeje, legelője nincs. A falu szélén volt egy tenyérnyi libalegelő, melynek egy része futballpálya volt. Ekkor már a téessz gazdaság sok kárt okozott a korábban sokszínű határban: összeszántott, megszüntetett dűlőutak nevek nélkül, beszántott vízelvezetők, megszüntetett horhosok.²⁷ A falunak nem volt szőlőhegye, sem gyümölcsöse. Az észak–déli irányban haladó Tác–Soponya országúttól keletre a terep már erősen lejtett a Malom-csatorna és a Sárvíz völgyé-

²⁷ Vízmosta, meredek út, mélyút.

be, ahol mély fekvésű a talaj, ezen a részen főleg répát, paprikát termesztettek. A falu településszerkezete zsúfolt, kis telkeken kis háztáji gazdaságok sorakoztak, a házak kicsik, egy- és kétszobásak voltak. A közforgalmú autóbuszok mind bejöttek a faluba, a központban megfordultak, majd az utascsere után már mentek is tovább. Ekkoriban a tanácsházán a tanácselnök, a titkár, aki az adminisztrátor is, és egy részmunkaidős kisbíró (ő dobolta ki a hirdetményeket a politikai választásokról, az ünnepi kötelező felvonulásokról, a kutyaoltásról, a száj- és körömfájás betegség miatti karanténról stb.) dolgozott. A tanácsháza mellett a fiókposta állt. Akkoriban két vegyesboltja volt a falunak a központban, ahol a templom és a volt református iskola, akkor már állami általános iskola épülete állt. A falu központjába jött naponta a kenyeres autó, innen vitték fel a falu felső részében lévő kisboltba az árut. A bolt udvarában volt a kocsmá, mellette az elmaradhatatlan tekepálya. Pár évvel később építettek egy presszót, lapos tetővel, közvetlenül a buszállomás mellett. A régebbi kocsmá vezetőjének keresztnéve János volt, az új presszót pedig Séráné Juliska vezette. Jancsi és Juliska! Mondja valaki, hogy nem „mesebeli” viszonyok voltak ebben a faluban.

A faluban élt két cigány család is, akik a magyar kultúrához és életformához mindenben igazodtak, szorgalmasak és rendezettek voltak. Az egyik családban, még a második világháborúban, a családfő elvesztette az egyik lábát, ezért nem vették be a térszbe. Volt egy kocsija és egy lova, ezekkel dolgozgatott. Ennek a szegény Pi Lalinak a kocsiját május elsején a falubeli suhanc srácok feltették a presszó lapos tetejére. Ekkor a tanácselnök és a tééselnök azt sugallták, hogy én szerveztem meg a srácokat erre a csínytevésre. Megértettem, hogy csak az indokot keresik ellenem, hogy támadhassanak. A másik cigány család a bekötőúton, a csapáson lakott. Egy alkalommal a 7 éves kislány leszerelte az elektromos hálózatról működtetett rádió hátlapját, hogy megnézzé a „bácsit, aki a rádióban beszél”. A kislány sajnos belenyúlt a rádióba, és agyoncsapta az áram. Az egész falu kint volt a temetésen, és olyan szeretettel vették körül a gyászoló családot, mintha a saját családjukat érte volna a tragédia.

A kutyaoltás mindig nagy esemény volt a faluban. A falu minden kutyáját egy időben vezették a gazdák a buszmegállóhoz. Ide érkezett az állatorvos, és végezte – lista szerint – az ebek oltását. Ugyancsak nagy ribillió volt ilyenkor, a kutyák egymásnak akartak esni, fülsüketítő ugatás zaja töltötte be az egész községet. Volt olyan kutya, amelyik elszakította a pórázt, majd összeverekedett a többivel. Ember legyen a talpán, aki ilyenkor szét tudja választani a dühös ebeket.

De itt, a központban vártuk – néha órákig – fagyban, hóban, esőben és rekkenő hőségben a gázpalackot szállító teherautót is. Ekkor már nekünk is volt palackos gázunk. A kis faluban természetesen mindenki ismerte egymást, ilyenkor hasznos beszélgetések helye és alkalma is lehetett a várakozás.

Beiktatásomra 1966. év április 3-án került sor, melyen részt vett a családunk is. Igéahirdetéssel dr. Bakos Lajos püspök szolgált, a beiktatást Szabó Sándor esperes, a Mezőföldi Egyházmegye vezetője végezte. Sok lelkész társam jelent meg a beiktatásomon, köszöntőkkel üdvözöltek, majd közös ebéd volt a vendégek számára

A csősz református templom (1966)

a gyülekezeti teremben. A szülőfalumból Tóth József gondnok, kántor egy nagy zsák fenyőfacsemetével érkezett, és az ebéd után el is ültették a kertben. Ezzel egy természetes határ alakult ki a parókia belső udvara és a veteményeskert között. Csoda, de a fák mind megeredtek. Ennek a beiktatási ebédnek a keretében, szerényen, eljegyeztük egymást – immár gyűrűvel is – Szűcs Katalinnal. Egy-másban társra találtunk, és kapcsolatunk idővel mind mélyebb és teljesebb lett. Nagyon kívántam már, hogy összeházasodhassunk.

GYÜLEKEZETI MUNKA

Megkezdtem a gyülekezeti munkát. Több presbitéri gyűlést tartottam az első időben. A presbitérium 16 teljes jogú és 4 pótagból állt. A falu egy része a helyi termelőszövetkezetben kapott munkát és kenyeret, míg másokat az épülő és fejlődő Székesfehérvár ipara vonzott, aminek központja húsz kilométerre volt a falutól. Három igen nagy gyár volt ebben az időben Fehérváron, az Ikarusz autóbuszgyár, a hatalmas Videoton televízió- és rádiógyár, valamint a Könnyűfémű, azaz a vasöntőde és alumíniumfeldolgozó. Sok csősz ember dolgozott

a szolgáltató szektorban is Székesfehérváron, és sokan jártak be a faluból tanulni is gimnáziumba, szakiskolába, ipari iskolákba és technikumokba. Egyetemista nem volt a faluból ebben az időben egy sem. A nagy gyárak kivétel nélkül három műszakban dolgoztak, az embereim elérhetősége szempontjából fontos volt ezeket a körülményeket ismernem, mert úgy kellett szervezni a házi istentiszteleteket, az evangelizációkat, de akár egy presbiteri gyűlést is, hogy ahhoz tudnom kellett, melyik gyárba járó presbiterem mikor délutános vagy éjszakai. A falu egy része a parókia előtti főúton igyekezett az autóbushoz, sokan – a falu délkeleti részéről – a templom és a parókia közötti gyalogúton jöttek az autóbushozállomásra. Ezekkel az emberekkel naponta találkoztam és beszélgettem.

A parókia kertjét keresztülszelte egy kis patak (a helyiek szerint: a folyó), ez eleinte áldás volt, sőt öntözésre is használtuk. Feljebb a térszudvar gépparkja a patakpartra telepedett, ahol a traktorokat, kombájnokat és mindenféle gépet mos-tak, olajoztak, kentek, majd a fáradt olajat egyszerűen a folyóba öntötték, és az olajos, vegyszeres víz mindent tönkretett. Természetesen volt házörző kutyánk is, melynek a hátsó, gazdasági udvarban volt a helye. A kutyám egy fekete korcs volt, fehér mellénykével és a lábai végén fehér zoknival. A Csipet nevet kapta, nagyon szerettük. A lelkipásztor kutyája sem a templom, sem a parókia vagy a lelkészi hivatal bejáratánál nem lehetett ott, nehogy a lelkipásztor vagy a családja látogatóját elriassza. Mindig jöttek az emberek hozzánk, ott semmi keresnivalója nem volt egy csahos ebnek, így is szoktattuk, a hátsó udvarban lakott. Kiszagolta, hogy ha nem voltam otthon, és olyankor a patakon keresztül előrejött az első udvarba, mocskosan és csatakosan, ahogy kijött a koszos vízből, feljött a lépcsőn, lefeküdt a lábtörlőre, a hófehér falra is dörgölt a koszból, és itt elkezdte „védeni” a ház asszonyát és családját. Onnan, a lépcső tetejéről ugatott mindenkit, a gyalogúton a boltból jövőket, a postásasszonyt és így tovább. A kutyának ez a ronda szokása később is megmaradt, az ikerkocsiban alvó gyerekeink alá feküdt, és onnan „védte” őket, de közben az ikreket mindig felébresztette harsogó és „védelmező” ugatásával. A hátsó udvarban tartottunk egy csapat tyúkot egy délceg kakassal. Ha konyhai maradékot dobtunk ki, azt a kutya is és a tyúkok is akarták. Néha a kutya nem evett belőle, de irigységében nem engedte oda a tyúkokat, odafeküdt középre. Időnként a kutya megtépett egy tyúkot, vagy egyenesen nekiment a kakasnak. Szégyen, de általában a kutya húzta a rövidebbet, mert a kakas hatalmas, hegyes sarkantyújával rendszerint orrba rúgta a kutyát, ami fájt a Csipetnek, és nagy vinnyogással oldalgott el a porondról. Amikor először láttam a kutya-kakas harcot, rendet akartam köztük tenni. Aztán hamar rájöttem, nem kell beleavatkozni, mert ők szépen karbantartják egymást, vitás ügyeiket lovagiasan elrendezik. Kutyánk idősebb korában nagyon szerette az édességet, képes volt beosonni a konyhába, és onnan valamit elcsenni. Egyszer szép tavaszi idő volt, a kutya

persze megint előrejött, és a lábtörlőn feküdt, a konyhaajtó tárva-nyitva, közben Kati számba vette a kockacukrot, és megállapította, hogy nagyon fogy. Rosszallóan gondolt rám, hogy mennyire rászoktam, de amint jött ki a szobából, meglátta a tolvajt, ahogy osonva iszkol kifele a konyhából, a nyitott konyhaszekrényből vitte a cukrot kifelé. Igazán szeretetreméltó kutya volt, minden stiklije ellenére is. Egy alkalommal azt vettem észre, hogy a kutyánk lopja a tojást is. Nagy óvatossággal ment be a tyúkok fészkéhez, és ha volt ott tyúk és ribilliót csinált, iszkolva kimenekült. Amikor csendes volt a terep, elemelt egy-egy tojást. Megfigyeltem, olyan óvatossággal vette szájába a lopott eledelt, hogy annak semmi baja nem lett. Ezután lefeküdt a helyére és jóízűen megette. Megvertem, de továbbra is lopta a tyúktojást. Ekkor az ősi leszoktatási módszert kellett elővennem, megfőztem egy tojást, amit azon melegében, forrón a szájába tettem és összenyomtam. Megégett a nyelve, a szája, és természetesen rettenetesen nyüsztett, de a pedagógiám eredményes lett, többet nem nyúlt a tojáshoz.

A parókia épülete a háború után sebtében épült, nem is a legjobb anyagokból. Az egész újjáépítés azért volt egy kicsit neuralgikus pont a gyülekezet szemében, mert a templom megsérült, a parókia nem. Igaz, a régi épület vert fala már nagyon megérett a bontásra. A Dunán átkelve a szovjet csapatok Székesfehérvárt a Balaton irányából, délnyugatról akarták bekeríteni. A német-magyar hadsereg utolsó nagy erőfeszítése volt a front Fehérvár előtti megállítása. Ennek a hadi erőfeszítésnek nyomán Csősz tízszer cserélt gazdát ezekben a napokban. A népmenekült a Bakonyba, Szentgálra, így a falu szinte teljesen üres maradt, még az állatokat is elhajtották. A front elvonulása után hazajöttek a menekültek, és szinte minden házat romosan találtak. Építőanyag szinte sehol nem volt kapható. A régi parókia alig sérült, így Somogyi István lelképásztor azon igényét, hogy a parókiát is építsék újjá, ebben a helyzetben fanyalogva fogadta a presbitérium. Végül egyházkerületi segítyt is kaptak az építkezéshez, és felépült az új parókia. Az új épületnek három ablaka volt – redőnnel – az utcafrontra, a déli fekvésű helység volt a konyha, a középső az utcai szoba, míg az északi ablak a gyülekezeti teremé. A konyhának szánt betonlapos kis helység a bejárati előtérből nyílt, a déli oldalon, olyan kicsi volt, hogy igazán semmire sem volt alkalmas. A középső szoba mögött, az udvari fronton egy hasonló méretű szoba volt, nagy földig érő ablakokkal. Valamikor úgy tervezhették, hogy teraszt építenek az ablak elé, de a mintegy másfél méteres szintkülönbség a földszint és a parókia szintje között mindvégig megmaradt. A gyülekezeti terem mögött egy kicsiny iroda, a lelkészi hivatal helyezkedett el, majd mögötte egy befejezetlen helyiség, melyből egy létrán lehetett felmenni a padlásra. A padlós konyhát eredetileg szobának szánhatták. Később a kövezett kis helység lett a fürdőszoba. Az épület pincéje a konyha, a fürdőszoba és az előtér alatt volt, udvari lejárattal.

A KUTAK

Vezetékes víz nem volt a faluban, ezért a pinceajtóhoz egész közel fúrtunk egy kutat – a községben egy nyilvános artézi kút volt és az iskolaudvaron egy másik –, mert a hátsó udvarban lévő ásott kút, mint a falu valamennyi ilyen kútja, fertőzött, egészségtelen vizet adott. Ezt a kutat is kétszer kellett fúrni. Vagy két évig kínlódunk az elsővel, amelynek vize nagyon finom, lebegő oldott anyagot tartalmazott, mosáshoz sem volt használható. Ezután egy 46 méter mély kutat készítettünk, annak a vize már kifogástalan lett. A hidrofor a pincéből nyomta fel a vizet a konyhába, illetve a fürdőszobába.

A WC a hátsó udvar vert falú épületében kapott helyet, az egész házat meg kellett kerülni, hogy odajuthasson az ember. Szerettem volna emésztőgödört építeni, de ebben senki nem segített, teljesen felesleges luxusnak és erőpazarlásnak tartották az atyafiak. Végül azt mondták, hogy ha akarom, akkor csináljam meg. Így is lett! A bejáratától jobbra egy hatalmas emésztőgödört ásattam, azt téglával rácsosan kifalaztattam, és eternitsövet fektettem le. A fürdőszoba sarkában a földemet áttörtem, és ott ment le PVC-csővön a szennyvíz. A PVC-csövekhez még nem lehetett idomokat kapni, a hajlatokat nekem kellett, meglágyítva a csövet, kialakítanom. Elég keserves munka volt. Amint ástam ki az emésztőbe vezető árkot, valami kemény dologba ütköztem, csákánnyal megcsapkodtam, de nem mozdult semmit. Körülástam, és bizony döbbenet, egyben hálaadás is volt bennem, mert egy hatalmas, 65 cm hosszú, fel nem robbant repülőgépbombát találtam, amit én csákánnyal csapkodtam. Nyilván, annak idején a toronynak szánták. A tűzszerészek elvitték a bombát, és a település határában – a „homokbányában” – felrobbantották. Detonációja behallatszott a faluba. Mennyei Atyám megőrzött!

A parókiával szembeni artézi kút az iskola udvarán volt. A feleségem gyakran átment két zománcos vödörrel vízért, közben az összes gyerek – református faluról lévén szó – hangosan és kórusban bömbölte az „Áldás, békesség, Tiszteletes Néné!” köszöntést, körülvették, majd a nagy, inas fiúk megtöltve a vödröket, lovagiasan áthozták a parókiára. Ez akkor fordulhatott elő, ha hitvesem éppen óraszünetben ment át a vízért, és a gyerekek az iskolaudvaron játszottak. Az igazgató, aki maga is csak 1947-ben tért haza a hadifogolytáborból, noha nem volt párttag, de mindenkitől félt, s megüzente, hogy vízért tanítási időn kívül menjünk. Igyekeztünk ezt az ukázt betartani, és úgy gazdálkodni a vízzel, hogy kitartsion délutánra is, bár a főzés, az ikrek textilpelenkáinak folytonos mosása és öblítése sokszor sürgette a vizet.

A parókia hátsó, befejezetlen részét 1968 nyarán építettük át. Az udvari ajtót megszüntettük, és a helyére nagy, kétszárnyú ablakot építettünk be, valamint egy átjáróajtót az iroda felől. Így egy déli fekvésű, nagyon meleg, napsütötte, kedves szobára tettünk szert. Szeptember 16-án, éppen az utolsó hajópadlót szögelttem le, amikor jött a távirat Édesanyánktól, hogy Édesapánk meghalt.

A ház oldalsó ablakai közül több a régi, 1945-ben elbontott parókiából származott, igen hitványak voltak. A konyhahelyiségben hajópadló, a középső szobában parketta, a hátsó szobában rövid hajópadló, az irodában hosszú hajópadló volt, és a hátsó kisszobába is ilyet tettem. A gyülekezeti terem betonos, szigetelés nélküli aljzatára sok évvel később jó minőségű linóleumot helyeztünk. A gyülekezeti teremnek nyílt egy külön bejárata is, egyenesen az utcáról.

Csőszre költözésem idején még a parókián lakott özvegy Labancz Lászlóné nagytiszteletű asszony, férje az elmúlt őszön hunyt el, 43 éves korában, veserákja volt. Betegsége és fájdalmas haldoklása a fehérvári és budapesti kórházakban bizonyágtétel volt. Erről évekig beszéltek még a kórházban és a gyülekezetben is. Három iskolás gyermek maradt utána, akik édesanyjukkal laktak együtt a parókián. A nagytiszteletű asszony június közepén Székesfehérvárra, albérletbe költözött. Mindnyájan segítettük őt, ki hogyan tudta. Amíg ott laktak a parókián, Jutka nagytiszteletű asszony nekem is főzött. Jóízűen készítette az ételeket, azonban a pákosztos gyomrom számára egy kicsit zsírosan. Én a lelkési hivatalban aludtam, és a gyülekezeti teremben lévő bejáratot használtam, így nem zavartuk egymást. A nagytiszteletű asszony sokat segített nekem a gyülekezet megismérésében, tanácsai bölcssek, hasznosak voltak. Csöndes, szerény asszony volt, igen nagy tekintéllyel bírt, mindenki szerette őt és a gyermekeit, benne egykori lelkipásztorukat tisztelték a csősziek.

A nyár folyamán cserépkályhákat raktunk, egyet az utcai, egyet pedig az udvari szobába. Pár évvel később az iroda és a hátsó kis szoba falát kivágva, a két helyiség együttes fűtésére is építettünk egy cserépkályhát. Ezeket a kályhákat nem mester készítette, hanem Vajna Lajos soponyai lelkésztársam, szomszédom és kománk segítségével raktuk. A kályhák Romániában, Élesden (román neve: Alesd) készültek, jó anyagból, kitűnő hőtartó képességgel, erős és tartós mázzal. Minden jót el lehetett róluk mondani, de a készítők nagyon lazán kezelték a méreteket. Az összerakásnál néha fél óráig is kellett egy-egy csempét csiszolni, hogy valahogy össze lehessen illeszteni a másikkal. Baj volt a sarokcsempékkel is, mert nemigen ismerték a derékszöveget. Kitűnő samott, drót és agyag felhasználásával jó kályhákat raktunk. Mindkét fűtési módhoz megtanultam kályhát építeni,

a szénfűtésű és a fafűtésű modelleket is. Ez a tudás az állandó későbbi karbantartás, tisztítás és a korom eltávolítása szempontjából is fontos volt. Az agyagba jó minőségű hódfarkú cserepet tettünk, illetve azzal fedtük le a kályha tetejét. Pontosan tudtam, milyen irányban fekszik az utolsó cserép, hogyan kell a bontást kezdeni a kormoláshoz. A fafűtésű szinte önmagát karban tartotta, a széntüzelésű – éveken át gyenge kalóriájú várpalotai lignittel és nagyon kormolós brikettal vagy dorogi diószénnel fűtöttünk – kályhát ajánlatos volt minden fűtési szezon után kitisztítani. Úgy kellett a kályhából a kéménybe vezető vízszintes füstcsövet is beépíteni, hogy ahhoz is hozzá lehessen félni, mert sok szakállas korom gyűlt össze ebben a csőben is. A konyhában asztali tűzhely állt, valamint gáztűzhely gázpalackkal. A gyülekezeti teremben olajkályha adta a meleget, később oda is egy nagyméretű cserépkályha került. Az atyafiak egy kicsit dörmögtek, hogy sok helyet foglal el, azonban amint elkészült, mindnyájan ott melegítették fájós hátukat. A fa és a szén beszerzése mindig Székesfehérváron, a nagy TÜZÉP-telepen történt. A telepre betolt vasúti vagonból rendszerint egyenesen a kocsikra rakták a szenet, ahogy jött. Volt, amikor nagyon jó és volt, amikor alig égethető, poros tüzelő jutott csak. Ugyanígy szereztük be a tűzifát is. A faluban élt egy fiatal presbiter, aki fuvarozással foglalkozott, ő volt a község szállítmányozója. A tüzelőt csak személyesen lehetett megvenni, néha órákig tartó sorban állás után, s a számla alapján hozta a fuvaros. Ennek is volt egy sajátos módja. Annak megfelelően, hogy közületnek vagy családoknak adták el a tüzelőt vagy az építőanyagot, mindig nálam volt az egyházközség bélyegzője, mert ha a közület kapott, akkor azzal vásároltam, amikor a családnak adtak tüzelőt vagy építőanyagot – ahogy a kálozi parókia későbbi építése során is –, akkor személyi igazolvánnyal vásároltam. Erre a „taktikára” saját keszerves káromon jöttem rá, amikor az ember a hosszú sort végigvárta, megszervezte a fuvart, és akkor derült ki, hogy éppen erre vagy arra adnak vagy nem adnak, így hiába várakoztam. Ezért aztán minden eshetőségre felkészülten jártam intézni ezeket a dolgokat, az egyházközségi bélyegzővel és személyi igazolvánnyal. A kályhák felrakása után kifestettem a szobákat, és lassan el is jött az esküvőnk ideje.

ESKÜVŐNK

1966. július 27-én tartottuk az esküvőnk Szombathelyen, amelyre szerény, egy-lapos meghívót készítettünk. A szombathelyi esküvő összes adminisztrációját Katica és édesanyja, Piroška intézte. Katica nővére, Zsuzsi, ekkor már ágyban fekvő beteg volt, élethalálharcát vívta a sclerosis multiplex rapid gyógyíthatatlan betegséggel. Édesanyja ápolta, én már betegen ismertem meg. Két nappal

az esküvő előtt érkeztem Szombathelyre vonattal, és ott aludtam náluk. Zsuzsi azt kérte, hogy Jób könyvéből olvassak Igét és imádkozzunk. Nagyon nehéz szolgálat volt ez.

Szabó Gábor és
Szűcs Katalin
esküvője
Szombathelyen
(1966. július 27.)

Katica bátyját, Miklóst és hitvestársát, valamint Misit, a kisfiukat már korábban, Veszprémből ismertem. Miklós ekkor a Bakony Művekben, majd később Szegeden, a Vídia Kereskedelmi Vállalatnál dolgozott. Kisfiuk, Miklóska, csípőficammal született, csecsemőkorában több rehabilitációs műtéten esett át. Miklóst barátságos, kedves és segítőkész embernek ismertem meg, pontos volt, figyelmes, és a mindennapok dolgait is precízen szervezte.

Házasságkötésünk napján 10 órakor kezdődött a városháza házasságkötő termében az esküvő, majd a templomba mentünk 11 órára. Katica tanúja nagybátyja, Szolga József volt, anyósom öccse, aki Budapesten mérnökként dolgozott. Az én tanúm Balázs öcsém volt. Az esküvői istentiszteleten Édesapám hirdetett ígét, a Róma 8,31-32 alapján: „Mit mondjunk tehát ezekre? Ha Isten velünk, ki lehet ellenünk? Aki tulajdon Fiát nem kímélte, hanem mindnyájunkért odaadta, hogyan ne ajándékozna nekünk vele együtt mindent?” A rokonok mind ezen a délelőttön érkeztek, szép nyári idő volt, nem túl meleg, de napfényes. A templomból a fényképészhez mentünk, majd együtt az ünnepi ebédre, a Savaria Szálló éttermébe. A családot mintegy 12 fő jelentette. Ebéd után feleségem családjánál, Zsuzsi betegágya körül voltunk együtt. Estefelé indultunk haza, Édesapámékkal együtt

Az ifjú pár
Szabó Gábor szüleinek
(1966. július 27.)

autóval utaztunk Csőszre. Onnan ők Székesfehérvárra mentek, József testvéremnél aludtak. A csősz parókia kapuja nagyon szépen fel volt virágozva, de miután későn érkeztünk, már nem találtunk ott senkit.

Esküvőnk után egy héttel, Anyukával és Jokkával Jugoszláviába mentünk ötnapos „nászútra”. Édesapánk is jött volna velünk, de nem kapott útlevelet. Utunk során jártunk Zágrábban, Fiumében, a tenger mellékén, majd felmentünk a Plitvicei tavakhoz és hazafelé bejártuk a posztojnai barlangrendszert. Idegenvezetőnk és programszervezőnk Jokka volt.

CSALÁDI KÖRÜLMÉNYEK

Kati édesapja, Szűcs Gyula (Mezőtúr, 1904. december 28. – Székesfehérvár, 1994. június 23.) ebben az időben már nem élt a családdal. Kati szülei, Szűcs Gyula és Szolga Piroska 1928-ban házasodtak össze. Első gyermekük, a beteg Zsuzsi, 1930. március 14-én született Budapesten, és Szombathelyen halt meg 1966. szeptember 20-án. Miklós Szombathelyen született 1935. október 25-én, és Szegeden halt meg 2016. november 5-én. Kati 1940-ben született Szombathelyen, december 26-án. Gyula vízügyi mérnök volt, családja Mezőtúrról származott. Miután korán kezdett a keze remegni, ezért a külső munkákat vezette az egyes helyszíneken.

Anyósom, Piroska, Belényesen született 1905. április 28-án, és Kecskeméten 1987. január 30-án halt meg. Apja, Szolga Gábor hídépítő mérnök utolsó munkája 1946-ban – miután Budapest összes Duna-hídját felrobbantották a visszavonuló német csapatok – a Parlament déli oldalán lévő térről a budai oldalra átvélt „Kossuth-híd” megépítése volt. Ideiglenes pilléreként álló acélhíd volt ez, fapal-ló járólappal, keskeny volt, így állandóan váltották a forgalom irányát, pontos időbeosztással. Magam is járhattam ezen a hídon. Anyósom, Piroska, a buda-pesti Neumann testvérek varróiskolájában tanult és végzett mint okleveles var-rónő. Ez akkor Magyarország egyik legrangosabb, legigényesebb ilyen jellegű cége volt. Piroska családja a Székelyföldről származik, Oklándról vagy másik nevén Homoródkarácsonyfalváról. A Kis-Homoród partján fekvő, ősi magyar település ez.

Apósomat, Szűcs Gyulát, a háború, aztán a fogság, majd a recski internálás sodorta el a családjától. A recski munkatáborban a költő Faludi Györggyel egy priccsen aludtak. Ugyan mindvégig beszélő viszonyban maradtak anyósomék, de már nem éltek együtt. Ebben az időben Kati volt az összekötő kapocs közöt-tük, aki igyekezett édesapját viaszszerezni a családba, ahogy ezt a körülmények adta módon lehetett. Szűcs Gyula Balatonakarattyan lakott dr. Dobek Pálné Il-lés Borbálával, a nagykőrösi főorvos özvegyével, birtoktársi viszonyban, a Szent István utca 23. szám alatt. Ez a nyaraló alig volt alkalmas az állandó lakásra, de ők megosztottak rajta. Kati engem 1966-ban vitt el Veszprémből az édesapjához, hogy bemutasson. Apósomnak a műgyűjtés volt a hobbija. Tőkéje nem nagyon volt hozzá, mert nyugdíjából fenn kellett tartani a házat, a kertet, fizetni a rezsit és az adókat. De jó szeme volt, és igen mély intuícióval vásárolt régiségeket, vol-tak művészettörténeti ismeretei is, de nem azok alapján, hanem megérzés szerint üzletelt. Néha nagyon jól vásárolt, néha nagyot hibázott. Igen nagy ismeretségi körrel bírt. Először motorkerékpárral, majd Trabanttal és Wartburggal vittem őt a körútjaira, melyek általában egynaposak voltak. Jó előre lelevelezte, megszervez-te útjait, így mindenhol vártak bennünket. Megittunk egy kávét, lebonyolítottuk az üzletet, éltettük a magyar virtust, valamint a magyar barátságot, és mentünk tovább. Ezeken a napokon zsebből ettünk és ittunk, a legkisebb „önköltséggel” bonyolítottuk le kiruccanásainkat. Voltak megbízottjai is, akikhez ugyancsak el-mentünk, a kérdés azt volt, hogy tudtak-e felhajtani valami régiséget, vagy tud-tak-e egy újabb címet, ahová velük együtt elmehettünk. Ez a szervezés, utazás éltette apósomat. Szép bútorait, vitrintárgyait lassan odaadta nekünk. Tőkesze-gényisége miatt időnként nagyon jó bútorokat, tárgyakat, képeket is tovább kellett adnia, hogy ismét pénzzel indulhasson új útjaira.

KÖZÖS UTUNK INDULÁSA

Esküvőnk után, másnap délelőtt megjöttek Édesapámék, és együtt bementünk Székesfehérvárra, ahol egy szobányi bútort vásároltak nekünk: ágyakat éjjeliszekrényekkel, szekrényeket, két fotelt egy kis dohányzóasztallal. Anyósom Szombathelyről már korábban megküldte a konyhabútort, amit azon nyomban fel is szereltettem a konyhába. Elég kevés bútorunk, ruhánk volt, de nagyon szeretjük egymást, és boldog bizakodással indultunk el – a Kegyelem vezetésével – a közös úton. Ekkor még nem gondoltuk, hogy később, öregeinktől sok bútor, még több konyhai eszköz, felszerelés érkezik majd hozzánk. Édesapámék még azon délután hazamentek Segesdre.

Katicának nagyon új volt a falusi életmód. Ő Szombathelyen, városias környezetben nőtt fel, városi iskolákba járt. Minden iránt nagyon érdeklődő, nyitott személyiségként azonban hamarosan sok mindent megtanult, ami a falusi életben való eligazodáshoz szükséges és nélkülözhetetlen volt. Kedves és szelíd volt, de nagyon határozott. Arra törekedtem, hogy semmiben se maradjon magára az új környezetben. Feleségem korábban a veszprémi könnyűfémipari vállalatnál (Bakony Művek) dolgozott, bátyja is ennél a cégnél helyezkedett el. Katica az érettségi után szeretett volna továbbtanulni, pedagógus akart lenni, de nem vették fel. Nem volt ugyanis KISZ-tag, vízügyi mérnök édesapja pedig Recsket is megjárta, ami nem volt jó ajánlólevél. Apósom Recskre kerülésének okát úgy mondta el, hogy a vízügytől, ahol éppen árvízi helyzet volt, őt, mint az árvízvédelmi munkák vezetőjét, munkatársaival együtt kivezényelték egy politikai nagygyűlésre, amelyen Rákosi Mátyás tartott beszédet. Hatalmas terem volt, és a vízügyeseknek az előadói pulpitussal szemben, a hátsó fal előtt volt az állóhelyük. A beszéd során előbb csak ritkásan, később már szinte mondatonként ülőhelyéről felállva tapsolta a közönség Rákosit, apósom pedig, amikor az ülő közönség felállt, le-guggolt, amikor leültek, felállt. Lassan az egész hátsó sor csatlakozott apósomhoz ebben az ellentétes mozgásban. Innen őt már nem is engedték vissza a munkahelyére, mert letartóztatták. Anyósom varrónőként dolgozott, vagyis inkább a varrás művésze volt. Katica a szombathelyi gyülekezetben konfirmált, templomjáró, bibliás lány volt, ez lehetett az egyik oka, hogy nem vették föl, a másik: édesapja internálása. Katica végül munka mellett elvégezte a szombathelyi tanítóképzőt, szép eredménnyel. Amint Csőszre jövelem eldőlt, elkezdtem szervezni és keresni az útját, hogy a helyi általános iskolába tanítói kinevezést kapjon. Azt, hogy

Katica tanítóként el tudjon helyezkedni, minden fórumon, a helyi tanácsnál, a járási és megyei hivatalokban indoklás nélkül megakadályozták. Ekkoriban az egyik túlkoros, hozzám konfirmációi órára járó, nyolcadik osztályos fiú nekitámadt a városból kijáró, diplomával nem rendelkező, úgynevezett „képesítés nélküli tanító néninek”, és ezt mondta: „Maga nem is tanító, csak egy lány!”

Később megtudtam, hogy miért is nem taníthatott a hitvesem. Az egyházmegye esperese, Szabó Sándor, Fülén volt lelkipásztor. Felsőörről – Oberwart – származott, 1919-ben született, majd Pápán tanult, és ott szerzett lelkészi oklevelet. Jól beszélt németül, kitűnően gép- és gyorsírt. Nagypám 1945-ös hirtelen halálát követően ő vitte a püspöki hivatalt közel két évig Pápán. Gyors, segítőkész, rugalmas ember volt, aki már 1953-ban esperes lett, azonban '56-ban lemondott. Szabó Sándornak igen jó műszaki érzéke volt, a mezőföldi lelkészek között elsőként vezetett motorbiciklit, és kitűnően tudott traktorral dolgozni. Esperesi évei alatt is ő szántotta a falu – benne a téesz – földjeit. Kedves történet, hogy 1954-ben felkereste őt az egyházügyi titkár, akinek Szabó Sándor anyósa nyitott ajtót. A titkár megkérdezte, hogy hol az esperes, erre anyósa azt mondta, alszik. A titkár felszólította, hogy akkor keltse fel, mire az anyós azt válaszolta, hogy: „Nem kelthetem föl!” Ezután az egyházügyi titkár ingerülten elmagyarázta az idős néninek, hogy ő milyen nagy ember, és keltse fel azonnal az esperest, mire az idős néni azt válaszolta, hogy az esperes úr egész éjjel szántott, csak reggelre tudta befejezni a munkát, s hozzátette még: szerinte a kenyér fontosabb, mint a hivatal. Szabó Sándor ellen 1956-os lemondása után sem mondtak semmi elmarasztalót. Ezt követően az egyházmegye két csoportra szakadt, mert más-más esperest akartak megválasztani. Ám nem tudtak megegyezni, s ezért a legöregebb, rozoga egészségű bodajki lelkipásztort, Bakó Zoltánt választotta meg a megye gondolván, hogy amíg rendeződnek az erőviszonyok, – azt a rövid időt – még az idős kolléga is kibírja. Majdnem egy évtizedig maradt esperes Bakó Zoltán. Járt a vidám kérdés: „Milyen két állandó következménye lett '56-nak? A déli harangszó, mivel az ideológiailag öntudatos szocializmus építése során azt is betiltották, és Bakó Zoltán esperessége” – volt a válasz. A korábban is pozícióban lévő Szabó Sándor fülei lelkipásztort 1964-ben újra megválasztotta a Mezőföldi Egyházmegye esperesének. Amikor én Veszprémből az egyházmegyébe kerültem, már ő viselte ezt a tisztséget. Szerette a fülei népet, a gyülekezetet, és nem hagyta el őket, a hivatalát is ott tartotta. Nyugdíjazása előtt pár évvel elfogadta a székesfehérvári gyülekezet meghívását, onnan ment nyugdíjba, hamvai a Székesfehérvár Öreghegyi Református Templom kolumbáriumában (urnatemetőjében) nyugszanak.

FOLYAMATOS POLITIKAI ELLENŐRZÉS ALATT

Egy alkalommal Fülén voltam az esperesi hivatalban valamit intézni, s lassan már végeztünk is a dologgal, amikor beállított váratlanul az egyházügyi előadó. Aznap katolikus papoknál járt, a megye déli részén, s ide már jól elázva érkezett. Amint meglátott, azonnal a tárgyra tért mondván, hogy én vagyok az oka, hogy a feleségem nem taníthat, mert ha én letenném a „voksot”, akkor ez nem lenne kérdés. Példákat is mondott a megyei lelkészek közül – magát az esperes urat is –, hogy az ő felesége taníthatna, ha akarna. De amíg én ilyen makacs vagyok... Mondtam, hogy az őseim magyar parasztok, Vereckén át jöttek a többiekkel, mindig a nép tagjai voltak, és a néppel voltak – így én is –, nem tudom, hogy mi a baj velem. Közölte, hogy szemtelen vagyok, és ezzel a diskurzus véget is ért, én pedig – mielőtt nagyobb baj lenne – eljöttem. Tehát erről volt szó. Ez a beszélgetés nagyon megerősített abban, hogy semmiféle „voksot” nem vagyok hajlandó letenni a rendszer mellé!

A Hazafias Népfront (HNF) szervezett a lelkészeknek és papoknak külön-külön politikai és gazdasági előadásokat, melyekre kötelező volt elmenni. Ez annyira fontos volt nekik, hogy még az útiköltségünket is kifizették, ott a helyszínen. A „konferencia” elnökségét a református és evangélikus esperesek, vagy ha eljöttek, a püspökök, a HNF megyei elnöke vagy néha az országos elnök, a megyei egyházügyi titkár és az előadó töltötték be. Voltak lelkészek, akik soha nem szóltak hozzá, és voltak, akik állandóan „nyaltak”, azaz „építették” a szocializmust. Ritkán hangzott el olyan információ, amire érdemes lett volna odafigyelni, ezért általában rejtvényt fejtettem közben. Csak egyszer szólaltam fel, de annak súlyos következménye lett rám nézve. Ugyanis az előadónak, aki külpolitikai előadást tartott, azzal köszönte meg az evangélikus esperes az egyébként színvonalas előadását, hogy milyen jó, hogy államunk minket felnőtt számba vesz, és ilyen tartalmas előadásokat hallhatunk mi, „kis hülyék” – erről volt szó, a saját olvasatomban. Ekkor hozzászóltam, elmondtam, hogy Pilismarótról származik a családom, s nem biztos, hogy tudta a régi ősöm, hogy éppen Esztergomban vagy Visegrádon van-e a király. Azt azonban tudták paraszt-polgár őseim, hogy a Duna és az erdők közötti kevés földön szántani-vetni kell, és megtermelni a maguk és az ország kenyerét. Az őseim itt nem másodosztályú emberek voltak, én ugyanakkor „négernek” érzem magam Magyarországon. Elmondtam, hogy a feleségem már hosszú évek óta nem taníthat, és hazugságokkal indokolják, hogy miért nem. Elmondtam, hogy megfigyelnek, mert a leveleim kis piros bélyegzővel

érkeznek, azaz minden csomagom „sérülten érkezett” megjegyzéssel került kézbesítésre. Tiltakoztam, hogy az evangélikus esperes és nyilván az elnökség engem másod- vagy harmadosztályú állampolgárnak tekintsen! Kijelentettem, vegyék tudomásul, hogy másodrangúnak, „négernek” érzem magam Magyarországon!

A konferencián Bakos Lajos református püspök elnökölt. A püspök úr hatalmasra tátotta főtiszteletű száját, és óriási hangerővel azonnal berekesztette a gyűlést. Lassan mentünk kifelé a székesfehérvári megyei tanács, a volt vármegyeháza díszterméből. A szolgatársak azonnal elhúzódtak tőlem, csak Farkas Tamás – volt teológiai szobatársam, ekkor már sárkeresztesi lelkipásztor – veregetett hátba. Püspök úr a folyosón utolért – az öreg épület ilyen hangerőhöz nem szokott, mert a fürtös frizurájú titkárnők is mind kinéztek az ajtóréseken –, majd így ordított rám: „Fiam, ezért olyan helyre foglak vágni, ahova a posta is három napig megy utánad!” Hazaérve mondtam Katicának, hogy talán nem a legjobban szóltam, s nem sok jónak nézünk elébe, de azonnal átlátva igazságomat, azaz közös igazságunkat, nem tett szemrehányást.

Másnap – legnagyobb meglepetésemre – beállított a megyei egyházügyi titkár azzal, hogy tegnapi szavaimat vonjam vissza. Megállapítottam, hogy csak a tényeket mondtam el, ezért nincs mit visszavonnom. Ehhez azt is hozzátettem, hogy csak ők tudnak a dolgokon változtatni. Ezek után elment. Ez valamikor 1973 nyarának elején történt, utána nem sokkal egy régi veszprémi barátomnak elmondtam ezt az egész helyzetet, amiben voltam, még a püspök fenyegetését is. Jó hónappal később, egy számomra ismeretlen embertől, Sopronból kaptam levelet, amiben azt írta, hogy legyenek iránta bizalommal, segíteni szeretne, ezért azt kéri tőlem, menjek el oda, ahová hívnak. Elolvastam a levelet, de nem válaszoltam rá. Éppen a tahi egyházzenei hétre indultam volna hétfőn, mely nap délelőttjére, pár nappal korábban, meghívót kaptunk a Parlament Tanácsi Osztályáról. Megbeszéljük a feleségemmel, hogy együtt megyünk el, majd a megbeszélést követően Kati Budapestről hazajön, én pedig utazom tovább Tahiba. A meghívó azt is tartalmazta, hogy pontosan mikor, melyik kapunál, milyen iratokkal kell jelentkezni. Egy idősebb – szerintem valaha jobb napokat látott – úr fogadott, és azt kérdezte, hogy mi a bajom a szocializmussal és miért nem akarom építeni. Mondtam, ha tiszta és igaz beszédéről van szó, a tiszta erkölcs hirdetéséről, az Istentől rendelt munkáról és annak becsületéről, ha a tiszta kezektől való élet felmutatását jelenti a szocializmus építése, akkor szinte egyedül én építem azt a falumban. Kértem, hogy tájékozódjon lelkipásztori munkásságomról, majd eljöttünk. Két hét múlva jött hozzánk egy nagy fekete autó, benne egy másik fővárosi úr és Sudár Iván „elvtárs”, a megyei tanács elnökhelyettese, akihez a megye humán kérdései

tartoztak. A helyzetet nem tudtam hova tenni, mert a budapesti úr ilyesmiket mondott – miközben nagytiszteletű úrnak szólított –: hogy lehetne egy lépéssel is fentebb lépni a lépcsőn, ahová el akarunk jutni, de vannak olyan idők és helyzetek, amikor ezt nem értik meg bizonyos helyeken bizonyos emberek, ezért csak több lépéssel, megkerülve lehet megjárni az utat. A türelmemet kérték, kezet fogtak velem, és elmentek. Kicsit ideges lettem ezek után, mert az ember soha nem tudhatta, hogy hol van a csapda az ilyen helyzetekben. Ezután a művelődésügyi miniszter, Ilku Pál, kirendelte Katicát a tőlünk nyolc kilométerre fekvő soponyai – egykori Zichy-kastélyban működő – állami gondozott gyermekek intézetébe, napközis nevelői státuszba. Az igazgató – még mielőtt Kati jelentkezhetett volna nála – azt mondotta egy gyűlésen a tantestületnek, hogy: „Ideraktak egy papnét a nyakunkra.” Úgy osztotta be Kati munkarendjét, hogy reggel hatra kellett volna odaérnie, és este úgy ért volna véget a szolgálata, hogy már nem tudott közforgalmú járművel hazaérni. Katica sokszor kerékpárral ment munkába, máskor én vittem motorkerékpárral. Pontosan járt a munkakezdés idejére, és amíg a munkaideje tartott, jelen volt, pedig ekkor már három gyermekünk volt. Pár hónappal később, 1973 nyarán hirtelen meghalt Ilku Pál, Katicát pedig azonnal kitették a munkahelyéről. Ekkor értettük meg, hogy a szálak, általunk nem ismert módon, egészen a miniszterig vezethettek. Gondoltam egy merészet, és elmentem Sudár Ivánhoz, közöltem vele, hogy a feleségemet elbocsátották a munkahelyéről. Azt is elmondtam neki, láthatja milyen „magas” szintre vannak összeköttetéseim, ezért kértem, segítsen, hogy ne kelljen ismét elindulnom. Azt mondta, hogy ne menjek sehova, megoldják helyben. Még azon a héten Kati kinevezést kapott a parókiával szembeni csőzsi általános iskolába. Emiatt szegény Cserkuthy Sándor igazgató ugyancsak ideges volt, s Katit rendszeresen megfigyelte. Attól félt, hogy Kati lelkesfeleségként majd titokban hittanórákat tart. Jóllehet, az igazgatói lakással éppen szemben volt a parókia épülete s a gyülekezeti terem bejárata, odajártak a gyerekek hittanra és konfirmációi órára. Ha kérdezte, a gyerekek mindig megmondták, hogy kihez járnak hittanra.

HARC A HITTANÓRÁKÉRT

A hittanórákra történő beiratkozás országosan nehéz ügy volt. Egy délelőttöt és egy délutánt biztosított a törvény erre, de mindenütt akadályozták a szülőket, nehogy az információ eljusson hozzájuk, és próbálták lebeszélni őket gyerekeik hittanoktatásáról. Egyházi hirdetőtábla nem volt, de ahol lehetett, ott sem engedtek

papír alapú hirdetést, felhívást, információt közzétenni, ez akkoriban tilos volt. Írásban sem tudtam szervezni a hittanbeíratást, mert a postás is minden levelet bemutatott a kézbesítés előtt illetékes helyen. Csak szóban lehetett a megelőző vasárnap hirdetni a templomban. Az állampárt elvárása az volt, hogy a hitoktatásra beíratott gyermekek száma évről évre csökkenjen, ennek szellemében dolgozott a megyei és járási pártvezetés, az ÁEH, az iskolaigazgató, de még az egyházi vezetők felé is ezt az elvárást fogalmazták meg ebben az időben.

A beiratkozás rendszerint június második felében történt, hétköznap. Az előtte lévő vasárnapokon – éppen a háztáji földek megmunkálása miatt ekkor adtak gépet, traktort, permetezőzt stb. a téészből – nagyon szerény volt az istentiszteleken részt vevők száma. Június második felében hirtelen meleg nyár lett már, messze a falu alatt, a répaföldeken dolgoztak az emberek, répát egyeltek. Alig láttam, hogy valaki jött volna azon a délelőttön, hogy a gyermekét beírassa hittanra. Azt hittem, hogy elfeledkeztek róla. Ebédre mindenki jött haza a répaföldről, és én még a déli harangszó előtt megüzentem nekik, hogy csak 13 óráig van hittanbeiratkozási lehetőség. Észbe kaptak, és azonmód, ahogy dolgoztak, fáradtan és éhesen, előbb bementek az iskolába, csak azután mentek haza. Az igazgató igyekezett lebeszélni őket, a szülők pedig ezért majdnem meglincselték őt. Később, az igazgató nem idegesítette magát a létszámokkal, hanem – bármiféle alap nélkül – minden évben valamivel kevesebb beiratkozottat jelentett a járási oktatási osztályra, ezzel elnyerve azok dicséretét. Nekem soha nem adott névsort a beíratott gyermekekről. Én mindig kértem tőle, aztán már nem forszíroztam, mert ez az állapot azt a szabadságot adta nekem, hogy – névsor híján – mindenkit behívhattam az órára. Ha nincs hivatalos iskolai listám, nem vagyok köteles tudni, ki a beíratott és ki nem. Lehet, hogy ezt az igazgató is tudta, és azért járt el így. Erről soha nem beszéltünk. Alapjában nem volt rosszindulatú ember. Sorsunk Menyeyi Atyánk kezében volt, ő gondoskodott rólunk, s amikor akarta, megmutatta hatalmát. Ha csendben tudtunk maradni és rá figyelni, mindig csodákat tett. Az itt leírtakat is Isten gondoskodó csodájaként éltük meg.

Katica különösen jó arc- és névmemóriával rendelkezik. Átnézte az anyakönyveket, s már látta is azt a tucatnyi családot, melyek a múltban is és akkoriban is alapját adták a falu egész közösségének. Ezek a családok kivétel nélkül reformátusok voltak. Sokan eljöttek kíváncsian meglátogatni a tiszteletes asszonyt, aki közben az ebédet készítette nekünk. Amint bemutatkoztak, a nevek, a családi vonulatok, a gyerekek és unokák a gyermek-istentiszteletről már összeálltak Kati előtt. Láttam, hogy a kedves, de sasszemű asszonyok folyamatos látogatásai zavarják, ugyanakkor nem találtuk meg a módját, hogy leépítsük őket.

A SZOMSZÉD LELKÉSZEK

Már az első télen végigjártuk a szomszéd lelkészeket, akikben Istenünk kimondhatatlanul sok áldást, testvéri barátságot és őszinte szeretetet adott nekünk. Szeretettük, bölcs tanácsaik, életük nyitottsága, s ugyanannak a nyomorúságnak a hordozása azonnal összekapcsolt bennünket.

Két ilyen szomszéd lelkészcsalád volt. Az egyik Vajna Lajos soponyai lelkipásztor, hitvese, Katinka és négy gyermekük: Judit, Lali és Bandi ikrek, valamint Katika. Nagyon megszerettük őket. Lali tíz évvel volt idősebb, mint én. Hitvesét, Katinkát, Fülén ismerte meg, ahol esperesi segédlelkész volt. Katinka szülei Fülén megbecsült emberek voltak, édesapja kereskedésből élt. Olyan igaz szeretet lett közöttünk, hogy az édestestvéreinket sem szerettük jobban, mint egymást. A születésnapokat, egyéb családi alkalmakat mindig együtt töltöttük. Tizenöt nyáron át vettem részt a három és fél hétig tartó, akkoriban egyetlen kántorképző tanfolyamon Debrecenben mint előadó, s ez idő alatt állandó helyettesem volt a gyülekezetemben Lali.

Másik barátunk, a kálozi lelkipásztor, Szabó Dezső bácsi, jóval idősebb volt nálam, 1905-ben született. Még Édesapámnál is idősebb volt, de úgy szerettem, és ő is engem, mintha apa és fia lettünk volna. Nagy tudású, olvasott, felkészült embernek ismertem. Nem tudta magát – mai szóval élve – menedzselni, sok próbán ment keresztül. Nyugati egyetemeken tanult, kitűnő holland és német kapcsolatokkal bírt. Hitvese, Jolánka néni, a híres pápai kollégium gondnokának, Vargha Kálmán lepcsényi lelkipásztornak a lánya volt, lányuk: Joli és fiuk: Dezső. Így volt teljes a család.

Az éber hatóságoknak nagy szálla lehetett a szemében az öreg lelkipásztor. A régi holland és ritkán a német barátai is meglátogatták Dezső bácsit. Kétévente jött egy lelkészbarátja Hollandiából, Bokma úr. 1974-ben arra kért Dezső bácsi, hogy az előző nap érkezett Bokma urat vigyem el Sárbogárdra, a járási rendőrségre. Kérésére természetesen azonnal igent mondtam. Miután a holland lelkész nem tudott magyarul, így Dezső bácsival mint vendéglátójával hármasban „Trabantoltunk” el Sárbogárdra. Bejelentkezett Bokma úr a rendőrségen, elvették az iratait, majd kiküldték őket. Jólesett a hűvös időben a délelőtti napfény, de már vagy másfél órát álldogáltunk kinn a rendőrségi épület udvarán, amikor odaálltak a barna ajtó elé, és arra kértek, hogy Bokma úr fényképezőgéppel fotózzam le őket. Készségesen elkészítettem a képet. Ebben a pillanatban kivágódott az ajtó, kitépte a rendőr a kezemből a fényképezőgépet, őket beteretle, engem kint hagyott. Később – mert csak estefelé engedték el őket – elmondták, hogy

a fényképezőgépet Székesfehérvárra, a megyei rendőr-főkapitányság laborjába vitték, ott végignézték, hogy milyen – a „szocializmus megdöntését” szolgáló – felvételek vannak a filmen. Nekem nem mondtak semmit. Éhesen és szomjasan ödögtem a rendőrségi udvaron egész nap, ők is így voltak benn a hivatalban, étlen és szomjan, pedig ekkor már Szabó Dezső bácsi és Bokma úr is a hetvenedik életévükben jártak. Bokma úr és vele együtt mi is megtapasztaltuk a szívélyes, magyar, „hivatalos” vendégszeretetet.

Északi szomszédom, a táci lelkipásztor, Incze István volt. A családja Erdélyből, Marosludasról került át Magyarországra. Feleségét Ilusnak hívták, négy gyermekük, három szép és okos lány, valamint egy fiú alkották a kedves, szép családot. A lányok pár alkalommal a debreceni nyári református kántorképzőn is részt vettek, s volt, amikor az én csoportomba tartoztak. Velük kevesebbet jártunk össze, de jó szomszédok voltunk. Incze István kollégám halála után Ilus nagytiszteletű asszony Székesfehérváron abban a társasházban vett lakást, ahol Édesanyám is lakott.

Lassan átláttuk gyülekezeti dolgainkat és feladatainkat, s szép békességben dolgozva éltük mindennapjaikat. Élmény volt számunkra a napi munka, a minket rendszeresen látogató atyafiakkal való beszélgetések, istentiszteletek, bibliaórák, házi istentiszteletek. A helyben lakó lelkipásztor – elődöm betegsége, majd halála s az új választás mintegy másfél évében Vajna Lajos volt a helyettes lelkész Soponyáról –, egy fiatal és agilis lelki ember lendülete által megmozdult a gyülekezet is. A konfirmációra készülők minden alkalommal hiánytalanul ott voltak az órákon. Megnövekedett az istentiszteletre járók száma is. A régi harangozó lemondott, újat találtunk, aki mindvégig végezte ezt a szolgálatot, amíg mi ott éltünk. A templomban három harang lakott, s azt kézzel kellett húzni, amihez minimum két fő kellett. A kötelek nem voltak levezetve a földszintre, ezért minden harangozáskor fel kellett menni a toronyba. Kiss Gáborné Éva néni hűséges harangozója lett az egyházközségünknek.

Az 1966. júniusi ifjúsági hitmélyítő balatoni tábor

A presbitérium tagjai rendszeresen jöttek a gyűlésekre, az istentiszteleteinken is ott voltak hűségesen, közel minden alkalommal. 1966 májusának végén konfirmációi fogadalmat tett 16 ifjú és három felnőtt, majd a nyár folyamán hetente összejöttünk. Esküvőnk után, amit 1966. július 27-én tartottunk, augusztus 8. és 10. között, nyolc fiatallal hitmélyítő napokra utaztunk Balatonmáriafürdőre, szerény nyaralónkba. Igével, tanulással, vidám fürdőzéssel töltöttük az időt,

mindennap tettünk egy kirándulást is, így jártunk Badacsonyan, Tapolcán a tavasbarlangban és Fonyódon is. Indulás előtt a szülőknek azt mondtam, hogy miután nem tud mindenki eljönni, ne nagyon beszéljenek erről az útról, hogy az otthon maradtaknak a szíve ne fájjon.

Amikor hazaértünk, nagy riadalom fogadott bennünket a faluban. Egy „éber, figyelő elvtárs” mindenhova jelentette a skandalumot, hogy a református lelkész – akinek szerintük semmi köze sincs a magyar „szocialista” ifjúság neveléséhez – hitmélyítő táborba vitte a konfirmált ifjakat, a Balaton mellé. A gyermekek szülei és a presbitérium tagjai is az iskola igazgatóját vádolták a feljelentésért. Elég nehéz volt lecsillapítani őket, mert a feljelentő személyéről semmi konkrétum nem lehetett tudni ebben az ügyben. Később úgy ítélt meg a dolgot, hogy engem akartak megijeszteni, ami nem sikerült, mert nem ijedtem meg. Az áprilisi konfirmáció óta minden héten egy délután, kétórányi időre együtt voltam az ifjakkal. Igéről, Bibliáról, otthoni ügyekről és azokról a témákról beszélgettünk, amiket előhoztak. Úgy éreztem, hogy szívesen jönnek. Október végén azután hirtelen elmaradtak, és többé nem jöttek. Igyekeztem óvatosan kérdezni őket, de nem válaszoltak, mintha zavarban lettek volna. Szomorúan tudomásul vettem, hogy nem jöttek többet.

AZ IKREK SZÜLETÉSE

1967 februárjában észlelte hitvesem, hogy áldott állapotban van. Nagy örömmel vártuk a gyermekünket, annál is inkább, mert a házasságot megelőző kötelező orvosi vérvizsgálat alkalmával közölték velünk, hogy RH-összeférhetetlenek vagyunk, ezért örüljünk, ha komplikáció nélkül lehet egy gyermekünk. A kötelező kismamavizsgálatokra elment Kati, és mindent rendben találtak. Akkori állapotában erősen toxémiás volt, állandóan viszketett és vakarta magát, időnként én is segítettem neki, ám az orvosok ezzel nem törődtek. Hintóporozta a bőrét. A körzeti orvos egy vizsgálat alkalmával azt mondta, nem érti, mert hat szívhangot hall. Csupán a szomszéd lelkész, Vajna Lajos mondta, hogy: „Kati, úgy tartja magát, mint a párom, amikor az ikerfiainkat vártuk”. Erre ismét elment a kórházi főorvoshoz, aki megnyugtatta, hogy egy nagy fia lesz. Ultrahangvizsgálatok még nem léteztek abban az időben. Úgy is készültünk, fiús színekkel, fiúruhácskákcal, fiúnévvel. Szeptember közepére vártuk a szülést, ám augusztus 28-án kora hajnalban menni kellett Székesfehérvárra, a szülészetre. Reggelre, természetes úton megszületett egy kislány, majd így kiáltott fel a szülészorvos: „Itt van egy másik gyermek is!” Öt perc múlva megszületett a másik lány is. Két kis súlyú, egészséges kislányt kaptunk. Milyen nagy az Úr ajándékozó kegyelme, és nagy

a humora! Az emberek egytől is riogattak, és Ő kettőt adott! Még ha nem is volt kéznél csak fiúnév, azért Kati szép neveket adott nekik: Zsuzsanna Márta és Judit. Az RH-összeférhetetlenség enyhe besárgulást okozott, amelyből aztán hamar kilábalnak.

Közel egy hónapig voltak benn a kórházban, mert az a szabály járta abban az időben, hogy bizonyos súlyt el kell érniük a csecsemőknek, s csak akkor adhatják őket haza. Katinak kevés teje volt. Amíg a kórházban tartózkodtak, ez nem okozott gondot, de már otthon a hamar megéhező gyermekek nagy sírással jelentkeztek. Tápszerekhez kellett folyamodnunk, és megtanulni az elkészítés módjait. Tápszert csak a fehérvári patikában lehetett kapni. Akkoriban még textilpelenkák voltak forgalomban, egy kis nedvszívó betéttel, így állandóan lengette a szél az udvari hosszú kötélén a száradó „zászlókat”. Naponta kellett mosni. Csak ketten voltunk Katival, így mindenbe teljesen bele kellett tanulnom, hogy folyamatosan és egyszerre ellássuk az ikreket. Egyszerre akartak éhen halni, az egyik a másikat felébresztette, pedig nagyon nehezen tudtuk alkalmanként elaltatni őket. Nem sorolom a nehézségeket, mert ugyanakkor óriási ajándék volt e két kisgyermek. Amikor híre jött a faluban, hogy ikreink születtek, a fanyar humorú egyházközségi gondok, Leposa Lajos bácsi megkérdezte: „Tiszteletes! Aztán megtartják mind a kettőt?” Mintha csak kismacskákról lenne szó! Varga István tanár, igazgatóhelyettes, így szólt a kocsmában: „Ügyes ember ez a maguk papja, mert mindjárt a családi pótlékra ment.” Családi pótlékot egy gyermek után akkor még nem adtak.

Ikreink keresztelőjén, novemberben együtt volt a család Csőszön. Szüleim is eljöttek Segesdről, és gesztenyét hoztak. Piroska édesanyánk segített a hízott kacsát elkészíteni. A komaságot – azaz a keresztszülői megbízatásukat – dr. Hodossy Lajos és hitvесе, dr. Bazsika Márta, valamint Vajna Lajos és hitvесе, Császár Katinka nagyon komolyan vették. Rendszeresen látogattak bennünket, s mindenben segítettek minket. Hodossy Lajosék Győrben csináltattak nekünk egy ikerbabakocsit, amit a vasútra feladva küldtek el. A hozzánk legközelebbi vasútállomásra, a szabadbattyánira érkezett a küldemény, s ott őrizték a raktárban, míg a helyi téész teherautója el nem hozta. Nagyon szép és kényelmes kocsi volt, és igen nagy örömmel használtuk.

SVÁJCI KERESZTSZÜLŐK

A Dunamelléki Egyházkerület Püspöki Hivatalától kaptam egy levelet, amelyben személyes beszélgetésre hívott a püspök. A püspök elmondta, hogy évente pár lelkészgyermeket tudnak kiajánlani, elsősorban svájci családoknak, a névleges

keresztszülőség keretében, és ránk is gondoltak. Egy adatlapot kellett kitölteni – a gyermekek adataival és fényképével –, valamint a szükséges szülői kapcsolattartáshoz kellett megadni egyéb adatokat. Egy idő után Zürichből jelentkezett egy nagyon aranyos, melegszívű, idős házaspár, Ernst és Lucie Maurer. Maurer úr nyugdíjas banktisztviselőként a Zürich-Balgrist református egyházközség presbitere volt. IKKA-utalványon²⁸ küldtek negyedévenként, félévenként a gyermek számára valamennyi adományt. Zsuzsi lányunk keresztszülei lettek, jártak nálunk később, és mi is kiutaztunk hozzájuk. Nagyon családias, testvéri barátság alakult ki közöttünk, később Ernst részt vett kecskeméti beiktatásomon is. A házajukat, a természetet nagyon szerető emberek voltak, sok szép időt töltöttünk náluk, gyönyörű kirándulásokat tettünk Svájcban. Később is, többféle módon segítettek bennünket.

A „KOCSMAHIVATAL”

A csőszki kocsmá a falu életében jelentős szereppel bírt, oda tértek be egy felesért a fejökhajnalban – férfiak és nők –, akik a téeszistállókba mentek megfejni a teheneket, itt tartották hivatalukat a téesz brigádvezetői, a gyalogosok, a kocsisok, a gépesek stb., mindegyiküknek külön asztala volt. Ha valamit el akartam intézni, ott kellett keresni a megfelelő embert. Engem azért zavart ez, mert úgy ítélt meg, hogy bizony elég sok alkoholos italt iszik az én népem. Ha a bolt leltározott, itt kellett kenyeret venni, akkor mentem csak be a kocsmába, a hivatalos ügyintézésen kívül. Reggel fél négytől este kilencig, tízig nyitva volt a „kocsmahivatal”. Az embereknek a téeszben a hét minden napján dolgozniuk kellett, a szabad szombat ismeretlen volt számukra. Akkoriban más munkahelyeken is hétfő reggeltől szombat délutánig tartott a hivatalos munkaidő. Ezen kívül voltak az „önkéntesen felajánlott” szocialista vasárnapok és más, kaláka jellegű munkák. A téeszben az embereknek hétfégén is dolgozniuk kellett, különösen idénymunkák idején. Este, munka után betértek a kocsmába, és én – nyáridőben – nem este hatkor, hanem akkor harangoztattam, amikor már mind beértek a mezőről. A harangozó unokája volt a futár, aki hírül adta, hogy az emberek beértek, lehet harangozni. Volt úgy, hogy este háromnegyed kilenckor kezdődött az istentisztelet. Nagyon népes gyülekezetek voltak ezek a vasárnap estiek, szinte megtöltötték a templomot. Vasárnap délelőtt tizenöt-harminc fő között változott a létszám. Az

²⁸ Az IKKA (IBUSZ Külföldi Kereskedelmi Akció) ajándék-, illetve segélyközzvetítő intézmény volt a szocializmus időszakában, ezen keresztül a nyugati országokból a Magyarországon élő rokonoknak, barátoknak ajándéksomagot vagy pénzt küldhettek.

ünnepeket szépen megtartották, a különleges alkalmakkor (konfirmáció, temetés utáni hálaadás, evangelizációs hetek és házi istentiszteletek) még népesebb gyülekezetben voltunk együtt.

ANYÓSOM HOZZÁNK KÖLTÖZÉSE

A következő évben, 1968 februárjában hozzánk költözött Kati édesanyja Szombathelyről. Az utcai középső szobában rendezkedett be, ott lakott. Az ő munkája igen nagy segítséget jelentett számunkra. Ezen a tavaszon megkereszteltük a gyerekeket, itt volt együtt a család, a szüleim is. Nem tudtuk, hogy Édesapám utoljára lehetett itt velünk.

A parókia kertjének megművelése is nagy gondot okozott. A templom melletti részre gyümölcsfákat ültettem, de nem a legjobb terület volt ez a fáknak vagy a szőlőnek, mert a patak miatt a ködjárta területen minden lisztharmatos lett, s állandóan permeteznem kellett. A patakon túl burgonya és kukorica termett, mindkettőre szükségünk volt. Az előbbire nekünk, a szemes kukoricára a tyúkoknak. Tojást ekkor még nem lehetett boltban kapni, mindenkinek magának kellett „előállítania”, ezért nélkülözhetetlen volt a baromfi. Malaccal is próbálkoztam, azonban azokban az időkben majdnem minden évben száj- és körömfájás betegség söpört végig a falun, és a malacaim elhullottak. Egy alkalommal vágtunk egy körülbelül 25 kilós süldőt. A feldolgozás a pincében történt, Édesanyával voltunk a böllérek. Közel száz tőke szőlőt műveltünk, nagyjából a lisztharmat támadásaira ugyancsak kényes hárslevelűt. Vegyes borunk lett – általában 30–50 liter –, az ehető szőlő után maradt csemegeszőlőt a padlásra tettük száradni, ami karácsonyig kitartott, szeretett csemegénk volt. Kaptunk kacsákat, azokat szépen megtömtem, jól felhizlaltuk, hatalmas májuk lett. Ma is nagy örömmel idézem fel a saját nevelésű, finom kacsapecsenye ízét. Aztán valamelyik tyúk eltojt, és azt vettem észre, hogy megkotlott. Még javában tombolt a tél. A melléképület padlásán találtam egy megfelelő méretű kosarat, kibéleltem, a megtalált tojásokat a kotlóval együtt behoztam a konyhába, ahol az asztali tűzhely alatt lakott tyúkanyó a tojásokkal. Nagyon jó kotló volt, a szárnyával forgatta a tojásokat – ahogy a tyúkok nagykönyvében meg van írva –, és végül kikeltek a kiscsibék. Egész nagy sereg lett belőlük. A kotló csak a legrövidebb ideig ment ki az udvarra – mindennap egy-két alkalommal kivettem –, végezte a dolgát, evett és ivott, és már jött is vissza. Gyermekeinknek óriási élményt nyújtott a konyhai állatsereglet, bár semmit sem szerettek – anyjukkal együtt –, ami tollas volt.

Ennek az évnek szomorú története Édesapám halála. Tavasszal került a kaposvári kórházba, ahol meglátogattam, kipirult orcával, elesetten feküdt. Azt mondta nekem a fiatal osztályos orvos, hogy nem lett volna szabad a Szabó bácsinak ilyen sokat innia, akkor nem lenne itt. Mondtam neki – mert pontos diagnózis még nem volt –, hogy szinte absztinens volt, annyira nem ivott. Refluxbetegsége és állandóan sok gyomorsava nem is tette lehetővé, hogy igyon. Mondtam az orvosnak, hogy más irányban gondolkodjon, mert ez hibás feltételezés. Aztán a pécsi klinikára került, ahol rövidesen agyműtétet hajtottak végre rajta. Nehezen engedtek be hozzá. Egy hét múlva újra mentem, azt közölte az orvos, hogy Szabó bácsi már jól van, vihetik haza. Ez nekem nagyon gyanús lett, és be is igazolódtott, mert közben megjött a szövettani eredmény, ami bizony a legrosszabb volt. Május 16-án, házassági évfordulójukon műtötték, és Édesanyánk neve napján, Edit napon, szeptember 16-án meghalt. A nyár folyamán még megtanult segítséggel járni, beszélni. Nagyon szeretett volna még élni. Augusztusban az ikreket is levittük Alsósegedre, hogy láthassa őket. A temetés – mint minden temetés – fájdalmas családi találkozó volt. Így együtt már nem volt többé egyszer sem a család, mint akkor.

Az ikrek szépen fejlődtek, sok örömünk telt bennük. Zsuzsi nagyon mozgékony volt, Judit, aki a nagyobb súllyal született, inkább szemlélődő. Zsuzsi már rég járt, amikor Judit felállt. A parókia hátsó szobájában laktak, mely az irodából nyílt. Hogy közelebb legyünk hozzájuk, mi a középső szobából az irodába költöztünk, ahova egy kétszemélyes heverő éppen befért, az íróasztal és a fal közé, és a fal közepén lévő cserépkályhát – melynek fűtése az irodából történt – sem akadályozta az ágyunk. Az íróasztal előtt egy ablak volt, az íróasztal másik sarkánál nyílt a gyülekezeti terembe vezető ajtó. Könyveink számára vettünk egy üveges könyvespolcot, rakodó alsórésszel, és Édesanya is hozott magával egy szép, barna könyvespolcot Szombathelyről. Az iroda ablakával szemben, a másik falon lévő mélyedés kitűnő, sok könyvet befogadó hely lett. Igen kemény, szépen vágott szederfa deszkát hoztam Segesdről, ebből készült a polc. Ez a remek deszkaanyag elkísért tovább Kiskunhalasra, majd onnan Kecskemétre is.

LÁTOGATÓINK

A környék lelkészei és gyülekezetei között sokat mozgottunk. Nemcsak a szomszédos településen lakókat, hanem a megye minden lelkészét, szinte kivétel nélkül, meglátogattam. Erre nagyon jó alkalmak voltak az evangelizációk, melyeket a legfelsőbb egyházi vezetés is szorgalmazott, így ezeket az összejöveteleket nem akadályozták. De jöttek hozzánk más ismerősök, barátok is. Járt nálunk Németh

Géza és hitvese, Kriza Judit, a gyerekeikkel együtt. Meglátogatott bennünket Lovas Miklós csillagász feleségével, Fodor Ilonával, és két gyerekükkel. Jártak Csőszön Szarka Miklósék, Sipos Koppány Baranyából, Sepsy Károlyék családosától, Debrecenből. Nem is tudom felsorolni, milyen sokan látogattak meg minket. Veszprémből gyakran jöttek Ungváry Feriek és komáink, Hodossy Lajosék. Az idősebb korosztályból vendégünk volt dr. Ecsedy Aladár, Tahitótfalu egykori lelkipásztora, aki ekkor már nyugdíjasként Tahiban, a saját házában lakott. Járt nálunk – több alkalommal is – Morvay István nyugdíjas budapesti lelkész, *Az Út* című református hetilap, a *Reformátusok Lapja* elődjének volt szerkesztője és sokan mások. Naplóimba belenézve látom, hogy oldalakon át sorolhatnám azokat, akiknek szolgáló szeretete, hite és bölcsessége gazdagított bennünket és a ránk bízott gyülekezetet.

Németh Gézával a mi évfolyamunk már nem találkozott a Teológiai Akadémián. Ekkor ő már kirendelt lelkész volt Érden, a budapesti agglomerációban, ahol a gyülekezetek tagjai az iparban, Budapest kereskedelmében, közlekedésében, valahol a nagyvárosban dolgoztak, de az ország minden részéről költöztek oda. Ott olcsóbb lakhatási lehetőségek voltak, mint bent a városban. Az ilyen agglomerációs, alvó településeken az emberek nem ismerték egymást, régi gyökereiktől elszakadtak, hagyományaikat elvesztették, minden új volt számukra. Nehéz feladatot jelentett összeszervezni, gyülekezteté formálni őket. Ámde tízezres számban jöttek, és telepedtek le, tehát erről a misszióról nem mondhatott le az egyház. Egy ilyen alakuló gyülekezetborkorban szolgált Géza, Érd központtal. Időnként bejött a teológusokkal találkozni, kedves, nyitott, szívesen ismerkedő, vonzó, mozgékony és minden iránt érdeklődő ember volt. Ebben az időben, az USA-ban, az ott élő fekete lakosság elleni előítéletek, a megbélyegző, hátrányosan megkülönböztető napi gyakorlatok elleni mozgalmak sokunk figyelmét felébresztették. A hivatalos, állami politika itthon is elítélte a rasszista politikát, ám mi, egyháziak éppen ilyen lehetetlen helyzetben lévőknek éreztük magunkat Magyarországon. Ennek az életérzésnek adtam hangot azon a már említett, székesfehérvári, Hazafias Népfront által szervezett lelkészgyűlésen. Amikor Abernathy²⁹ afroamerikai lelkész hazánkban járt, Géza igyekezett a közelébe férkőzni és megismerkedni vele. Ez különösen a hivatalos egyházi vezetésünk protokollját sértette némely vezetők szerint, amiért Németh Géza érdi lelkipásztor ellen fegyelmi eljárást

²⁹ Ralph David Abernathy (1926–1990): amerikai baptista lelkész, fekete polgárjogi aktivista. A második világháborúban katonaként szolgált, majd az Alabamai és a Columbia Egyetemen tanult. 1948-tól baptista lelkész. 1955-ben Martin Luther Kinggel szervezték meg a Montgomery buszbojkottot, és együtt alapították meg a Déli Keresztény Vezetőség Konferenciája nevű polgárjogi szervezetet, melynek King meggyilkolását követően a vezetője lett. 1971-ben járt Budapesten, részt vett a Béke Világtanács ülésén. Internet: https://hu.wikipedia.org/wiki/Ralph_David_Abernathy (Letöltve: 2021. március 3.)

indítottak.³⁰ 1971-ben, egy nyári estén Mascher Feri és Piri voltak nálunk, már elmúlt éjfél, amikor elmentek. Kikísértem őket, a parókia bejárati ajtaja fölött égett a villany. A faluban síri csend honolt, már a kutyák is aludtak. Ekkor egy bogárhátú Volkswagen kocsí haladt befelé a faluba, ez akkoriban ritkaságszámba ment, ugyanis a faluban egyetlen Moszkvics kocsí volt csak. Amint körülnéztem az udvaron, máris jött visszafelé az autó, majd lekapcsolta a lámpáit és megállt. Németh Géza szállt ki a kocsiból, a vezető nem. Géza hozzám jött, és fojtott hangon ezt mondta: „Gábor, üldöznek, befogadsz-e?” Azonnal rávágtam, hogy igen. Kivette a kocsiból a kis táskáját, a kocsí villámgyorsan eltűnt, mi pedig gyorsan bementünk az épületbe. Három napig lakott nálunk, az irodában volt a szállása, és a gyülekezeti teremben dolgozott, az én írógépemen. Arra kellett kérnem Gézát, hogy napközben ne mutakozzon a házon kívül. Hozzáfogott megírni – ahogy ő mondta: a „fehér könyvét” –, mellyel el is készült. Senki nem jött azokban a napokban hozzánk, az atyafiak csak a konyhába tértek be ügyes-bajos dolgaikkal, oda is kevesen. Úgy emlékszem, nyár elején járt az idő, a kapálásokban jól benne voltunk, így mindenki a mezőn dolgozott. Géza elkészítette az írását. Hosszan beszélgettünk arról, hogyan lehetne az őt, középmeretű borítékot a címzetteknek feladni. A helyi és a szomszéd községek postahivatalait nem ajánlottam. Meggyőződése volt, hogy engem is figyelnek. Végül azzal az ötlettel álltam elő, hogy a Nagykanizsa–Budapest vasútvonalon közlekedő éjszakai személyvonat – egyben postavonat – mozgóposta-kocsijába bedobom ezeket a leveleket. Géza örömmel fogadta az ötletemet, és a következő éjjel le is bonyolítottam. Motorke-rékpárral elmentem a szabadbattyáni állomásra, majd hátul, a raktárak mögött állítottam le a motort. A posta- és a paklikocsi (poggyászkocsi) két nagyméretű Pullmann-kocsi volt. A postakocsi oldalán egy postaládanyílásba, akár bármely utcai postaládánál, lehetett bedobni a levelet. A végállomáson „Mozgóposta” feliratú, dátumos bélyegzővel ellátták, és a többi, kézbesítendő levélhez került. A paklikocsiban nagyobb küldemények, ládák, dobozok, gyógyszerári küldemények, egyéb hivatalok ellátmányai, kerékpárok, bútorok utaztak. Éjjel három óra körül már odaértem, hogy legyen időm felderíteni a terepet. Mindössze három villanylámpa gyér fénye világította meg az állomást. Szabadbattyánban mindig

³⁰ Németh Géza (1933–1995): 1962-től Érden lett lelkész. 1970-ben Érd–Parkvárosban engedély nélkül templomépítésbe kezdtek. A templom falai már álltak, de az esperesi értekezleten leállították az építkezést. 1971 májusában, a Láng Gépgyárban békenagygyűlést tartottak, melyen részt vett Ralph David Abernathy lelkész is, ekkor Németh Géza két presbiterével meghívta, hogy szentelje fel épülő templomukat Martin Luther King emlékére. Ez az akció nagy publicitást kapott, majd három héttel később a községi tanács az épülő templom falainak a lebontását rendelte el, az egyházvezetés pedig felfüggesztette Németh Gézát, majd megfosztotta a hivatalától. Internet: <http://www.erdparkvarosiref.hu/index.php/rolunk/gyulekezetunk-tortenete> (Letöltve: 2021. március 3.)

kicsi volt a személyforgalom, a vasútállomás távoli volta miatt, ehhez a vonathoz sem jött senki. Végre megérkezett a szerelvény, 424-es gőzmozdony húzta, ami egy nagyon jó formájú, gyors és erős, magyar fejlesztésű mozdony volt. A postakocsi úgy állt meg, hogy teljesen árnyékban volt, a lámpák fénye oda már nem vetődött. Bedobtam a leveleket, kis nyújtózkodással éppen felértem a postaláda száját. Gyorsan eltűntem, majd egy darabig tolva a motort, hogy zajt ne üssek, indultam vissza. Gézát kora reggel kivittem a 7-es főútra, Kőszárhegyre, ahol autóbuszra szállt vagy stoppolt, azt már nem vártam meg, hogyan utazott tovább. Később felfüggesztették, a szolgálattól eltiltották. Ebben az időben hivatalosan festményeket árult, és az útjai során mindig bejött hozzánk.

AZ ANYAGIAK RENDEZÉSE A CSALÁDBAN

Édesapánk halála után elosztottuk az eloszthatót. Két öcsém kapott egy-egy telket Székesfehérvár-Öreghegyen, Jokka a Wartburg autót, én pedig a Jawa motort. Ezután úgy határoztunk, hogy a balatonmáriai ingatlant eladjuk. Ezt 1951-ben, amikor Édesapánk megvette, kiskorú fiai nevére íratta. Ezért egy gyámhivatali eljárást kellett lefolytatni, majd ennek irataival az eladás is megtörtént. Árát szintén elosztottuk. Eközben a segesdi szőlőt is áruba bocsátottuk. Annyi pénzzel, amennyi nekem jutott, 1971 őszén elkezdtünk keresni egy olyan lakást, melyet a nevünkre megvehettünk úgy, hogy a gyerekek és a hivatalosan háztartásbeli feleségem után járó szociálpolitikai kedvezményt a lakásvásárláshoz igénybe vehessük. Ekkor kezdték építeni Székesfehérváron az Esze Tamás utcai társasházat, ide adtam be a kérvényt, a megyei OTP-be, amit elfogadtak. Akkor már három gyermekünk volt, ezt is figyelembe vehették. Semmiféle ismerettséggel nem rendelkeztem, így nagyon meglepődtem, amikor a lakásigénylők sorában az elsők között találtam a nevünket. 166 ezer forintot kellett befizetni, a lakás 348 ezer forintba került. Gyerekenként harmincezer, Katica után húszezer forint, azaz összesen száznegyvenezer forint kedvezményt kaptunk, és ezt azonnal jóvá is írták a vásárlás során. A fennmaradó részt huszonöt éves lejáratú hitel formájában, havi részletekben kellett törleszteni. Ez tulajdonjogilag kizárólagosan a mi lakásunk lett, ide költözött Édesanyám a nagymamával és annak húgával, 1973 virágvasárnapján. Maga a lakás egy 98 lakásos társasházban, a földszint 1-es lakás volt. A földszinten még egy másik és a folyosó végén egy kisebb lakás helyezkedett el, amelyben a házmaster lakott. A lakás hátránya az volt, hogy a főbejárat mellett, a legnagyobb forgalomban volt – de Édesanyám nagyon szerette. Ugyancsak szerették nagymamáék is, mert nem kellett az emeletre menni, lépcsőt járni vagy

liftet használni, amitől egy kicsit mindig féltek. A pápai és a segesdi bútorokból csak azt hoztuk el, amit nagyon szerettek és elfért; szépen, kényelmesen laktak. Még a családi zongora is ott volt mindvégig náluk.

Nagy örömünkre, 1970 kora tavaszán ismét gyermeket vártunk. Július 8-án született meg Katika. A falu csak egy segélykérő, kurbilis telefonnal rendelkezett, s hiába tekertem, nem jelentkezett senki, a készülékben süket csönd volt. A szülési fájdalmak megindultak. Ekkor motorkerékpáron átmentem Vajna Lajos kománkhoz Soponyára, ahol holland barátaink tartózkodtak egy kis Fiat sportkocsival. Andre van Dalen hitvesét, Nelly barátunkat kértem meg, hogy Katit vigye be a fehérvári kórházba, a szülészetre. Szívesen és azonnal indult. Megszületett Katalin Petronella lányunk, szép, egészséges kisbabaként. Útközben láttam, hogy hiába vártam én a telefonösszeköttetésre, a „házánkban ideiglenesen állomásozó” és állandóan gyakorlatozó szovjet seregek egyik harci járműve ugyanis kidöntött Tác és Szabadbattyán között két oszlopot, ezért nem élt a vonal.

KATIKA BETEG

Nagyon örültünk a szép lánykának. Már hazajött Kati a kicsivel a kórházból, aki azonban állandó hasmenéssel küzdött. Talán az orvos sem járt el elég körültekintően, amikor a pár hetes csecsemőnek Chlorocid szirupot adott. A kicsi állandóan sírt, és egyáltalán nem gyarapodott. Gyötrelmes hónapokat éltünk át, míg a következő év tavaszán, holland barátaink segítségével egy ottani kisváros háziorvosához utazhatott a két Kati. Isten áldja meg őket befogadó szeretetükért! Miután Katicának nem volt munkaviszonya, az én nevemen kellett minden hatósági ügyet intézni. Persze, én lelkeszként eleve rossz cégér voltam a hatóság előtt. Útlevélkérelmet soronkívüliséggel adtam be, így viszonylag hamar meg is jött, de csak 30 napra adták meg. Azt nem tudhattuk, hogy mennyi időt vesz igénybe Katika gyógyítása. Nem volt mit tenni, be kellett személyesen mennem a székesfehérvári, hírhedt rendőri központba, a „Szabó palotába”. A megfelelő ablaknál zörögtem, s egy zord férfi nyitotta ki. Talán a kelleténél idegesebb lehettem, mert nagyon ténszerűen közöltem, hogy egy beteg gyermekről van szó, ezért nem értem, hogy miért nem hosszabb időre adták az útlevelet. Elvette az okmányt és becsukta az ajtót. Rövid idő múlva, 90 napra javítva a tartózkodási időt, kaptam vissza az útlevelet. Igen nagy kő esett le a szívemről. A szomszéd faluban lakó, de nálunk dolgozó téesz-másodagronómus, Gaskó Bertalan vitte fel saját gépkocsijával a repülőtérre Katit a kicsivel. Másfél hónap múlva jöttek haza, jó színben és egészséges kinézettel a kis Katika.

A naaldwijki házi orvos, Zeger van de Weg és felesége Corrie fogadták be Katit és kis gyermekünket. Szabó Dezső kálózi lelkipásztor közvetítésével ismertük meg őket. Hívő keresztyén házaspár volt három fiúval és egy kislánnyal. A doktor úr minden csütörtökön csak egy kis fekete kenyeret evett, emlékezve arra, hogy a világháború során hajón szolgálva karanténba kerültek, és abból nem tudott a hajó kijönni. Az élelmük már elfogyott, éheztek a hajón. És ekkor egy amerikai repülő pár élelmiszeres csomagot dobott a fedélzetre, benne fekete kenyérrel, aminek köszönhetően megmaradtak. A csomagot egy csütörtöki napon kapták. Istennek van hatalma, hogy emberileg lehetetlen helyzetben is gondoskodik az övéiről.

Katikát a rotterdami klinikán vizsgálták meg, és szerzett, azaz nem veleszületett glukóz-galaktóz malabszorpciót (felszívódási zavart) diagnosztizáltak a kiscsinél, így erős diétára kellett fogni. Az előírt diéta összetételének a beszerzése az akkori viszonyok mellett komoly nehézségeket jelentett, ugyanis gabonacsíraolaj, fehér, főtt, turmixolt baromfi, egyszerű cukor (fruktóz, amely a kristályszerkezetén a fényt jobbra forgatja el), vitaminok és só kellett hozzá. Vennünk kellett egy turmixgépet és egy hűtőszekrényt a diéta nyersanyagainak biztonságos tárolásához. Az öreg Ferentzi, púpos, körmendi, hívő gyógyszerész barátom levelet írt a gyermek érdekében az olasz egyetemre, melyekben fruktózcukrot kért. Volt, ahonnan 200 gramm érkezett, de egy helyről 5 kg jött. Micsoda ajándék volt! Azt gondoltam, hogy a hús lesz a legegyszerűbb, egy baromfit tartó faluban. Ám ingyen nem adták, pénzt pedig nem akartak elfogadni érte a lelkészüktől, így azt mondták, hogy nincs eladó. A szomszéd községekben vásároltam tyúkot, és hoztam az élő állatot haza, az autóbuszon. Végül is kitanultuk a diétás étel készítését, és nagy cuppogással ette is Katika. A gyarapodó, szép kisgyermek minden fáradtságért kárpótolt bennünket. Valóban, sok-sok aggódással teljes időszak volt ez. Ezekben a próbákban edződünk, hitünk erősödött, és mind teljesebb lett bennünk az a bizonyosság, hogy Atyánk szeretetében hordoz mindnyájunkat. Katika nővérei ikrek voltak, ezért egy alkalommal, szemrehányóan azt mondta: „Nekem nincs is testvérem”! Talán azt gondolhatta, az a rend, hogy minden gyermeknek ikertestvére van.

Mindenki igyekezett segíteni nekünk ebben a nehéz helyzetben. Szabó Dezső bácsi révén további hollandok jöttek hozzánk, s volt, akivel mind a mai napig tartjuk a kapcsolatot. Említék közülük néhány családot: Netty, Aart és Jan Versteeg családjukkal, a már említett Andre és Nelli Dalen, Henk és Wilma Bakker, Bogdán Ida és páter Herman Donicie, Bertha és Marie van Elten és egész családjuk, Marie és Anton te Hennepe, a het Lam család, Akie de Boer, később Riek Blumendal és még sokan mások. Ők rendszeresen látogattak minket, és ha nem tudtak jönni,

a barátaikat küldték. Hoztak nekünk magyar nyelvű kiadványokat, bibliát, gyermek- és képes-magyarázatos bibliákat, kegyességi irodalmat. 1948, majd 1956 után a menekültek közül sokakat befogadott Hollandia. A holland Kelet-Európa Misszió szervezte őket. Ők adták ki Németh Géának *A föld alatti egyház* című írását. A látogatók ezekből a magyar nyelvű könyvekből rendszeresen hoztak nekünk is. A holland családnak kirándulás és támogatás volt Magyarországra jönni. Szállásukat mi biztosítottuk, és még a programjuk megszervezésében is volt segítségük. Mi nagyon nehezen és ritkán, legfeljebb ötvenként kaphattunk nyugatra útlevelet, ők könnyebben jöhettek. Ha megkaptuk az útlevelet, amihez hitelesített meghívólevelet kellett kérnünk, továbbá nyilatkozatot a befogadásról és tartózkodásunk alatti eltartásunkról, akkor is csak 5 USA dollárt kaptunk. Így nehéz volt akár kocsival, akár tömegközlekedéssel Hollandiába utazni. Mégis, ők voltak azok, akik meghívtak bennünket, és családotól lehettünk náluk 2-3 hetes vakáción. Bepillantást engedtek az életükbe, láttuk a holland református gyülekezeteket, sok ötletet merítettünk a munkájukból. Persze, voltak megdöbbentő kijelentéseik is. Én alig vártam, hogy egyszer – s akkor ez teljesen hihetetlen volt – kapitalizmusban éljek. Egyik meghívónk mondta, hogy: „Isten óvjon meg benneteket a kapitalizmustól!” Én, aki a proletárdiktatúrában szenvedtem, nagy meghökkenéssel hallottam ezeket a szavakat. Ma már tudom, mennyire igaza volt. Gyülekezeti építkezéseinkhez anyagi segítséget is adtak, de látatlanban soha nem segítettek. Mindig eljöttek, megnézték a terveket, a gyülekezeti körülményeket. Ilyenkor tanácsokat is adtak, és készek voltak saját gyülekezetükben gyűjtést szervezni erre a célra. Atyánk ajándéka volt az életünk során kialakított holland kapcsolat, az ottani lelkészcsaládok barátsága és segítése.

CSŐSZI BARÁTAINK

Csőszön a presbitérium és a gyülekezet nagy családja mellett és azon túl, olyan barátokat is kaptunk, akikkel szerettünk együtt lenni. Ezek közül első helyen kell említenem Mascher Ferit és feleségét, Barabás Piroskát. Mindketten tanítók voltak, nálunk pár évvel fiatalabbak, és nemrégiben nyertek végleges kinevezést a helyi iskolába. Szolgálati lakást is kaptak a községtől. A falu legjobb gazdája elköltözött Székesfehérvárra, és központi fekvésű házát, szép nagy portáival, megvette a község. A nagy istálló-pajta épületéből két tantermes iskolát alakítottak ki, amelyben 1-2. és 3-4. bontásban az alsó tagozat tanult. Piri volt az alsó tagozatos tanító, Feri a felső tagozatban tanított a központi iskolában, mely a parókiával szemben állt. Piroska református volt, Enyingről származott. Feri soproni sváb,

római katolikus, de igazán – szerintem – nem tartozott sehova. Egy kislányuk született, Enikő. Feri, Sopron után, szenvedte a falut, de precíz és pontos ember lévén, jól elvégezte a munkáját. Diák korában bőgőzött is, zenekarban, itt hasonló lehetősége nem adódott. A bőgőjét néha késő este elhozta, és a gyülekezeti teremben Beethoven kontratáncaiból játszottunk, harmóniumon kísértem. Piroska lelkesedő típus volt, Feri inkább szarkasztikus. Jó barátok voltunk. Sajnos, már mindketten meghaltak.

A téesz főagronómusával, Balogh Györggyel, egy évben születünk. Édesapja volt a szolnoki református lelkipásztor. A téesz biztosított neki szolgálati lakást a szövetkezet irodája és udvara sarkában. Szüleivel is többször találkoztam, amikor látogatóban jártak Csőszön. Gyuri Soponyáról nősült, felesége egy érettségizett, jópofa parasztlány volt, Benedek Zsófia. Két kisfiút neveltek. Mindketten vállalták reformátusságukat. A téeszelnök sem falubeli volt, a megye másik végéből származott. Ez annak a rendszernek az egyik alapvető gyakorlata volt, hogy senki ne legyen otthon, a politikai vagy gazdasági vezetőnek ne legyenek családi, baráti kapcsolatai. Ne tudjon másra támaszkodni, csak a pártra. A helyben ismeretlen emberek nem vegyültek könnyen a nép közé, jobban számon lehetett őket is tartani vagy figyelteni. Hogy helyismeret nélkül tájékozatlanok voltak, azzal nem törődtek. Ezek a vezetők vagy megkérdezték a parasztokat határuk, földjeik természete felől, vagy nem. Többnyire nem kérdeztek, hiszen ők a vezetők. Általában a falu népe nem vette be őket. A falunak lelke van, az „ejtőernyős elvtársak” viszont gyakran, számos tekintetben, lelketlen emberek voltak. Később, a téesz feloszlata után Balogh Gyuri Szabadbattyánba költözött, ott épített családi házat, földet vásárolt, és azon gazdálkodott az egyik fiával. Sajnos, már ők sincsenek közöttünk.

Az iskolaigazgatóval – felesége Zsófi, két lányuk volt –, természetesen jó viszonyban éltünk. Vállalta az egyháztagságát ő is, bízva az én diszkréciómban, hogy nem tudja meg senki. Nem is tudta meg senki. Nagyon félt, minden találkozásunkon aszerint viselkedett, hogy ki lát bennünket. Ez a magatartás engem mérhetetlenül zavart, s így nem is jutottunk közelebb egymáshoz. Édesapja református kántortanító volt Csöglén. Még találkoztam az öregúrral, aki ekkor már özvegyen élt.

Igyekeztem jó emberi viszonyt ápolni Lovász László tanácselnökkel. Ők is „irányítottan” kerültek a faluba. Felesége tanítónőként dolgozott az általános iskolában. Szembeszomszédok voltunk. Állatokat tartottak, de a tartásukhoz nem voltak meg a szükséges körülmények, és nem is értettek hozzá. A tél végén kelt kiscsibék vagy malacok, hogy meg ne fázzanak, egyszobás lakásukban velük együtt laktak, ahol ők is éltek. Ez a vegyes szag állandóan körülöngte őket.

Tartottuk a kapcsolatot a tanácsitkárral és az összes pedagógussal is. Igyekeztem a téesz munkásaival is jó emberi kapcsolatban lenni. A téeszelnök egyáltalán nem tárgyalt velem, mindenkivel goromba, barátságtalan ember volt. A Polgárdiból naponta Csőszre járó téesz műszaki vezető az első szóra ajánlotta, hogy asztalosaival megjavíttatja a templomtorony ablakait. Ez igazán nagy segítség volt, nemcsak a gesztus, hanem az elvégzett munka szerény ára is.

A templommal szemben lakott Nyolczas Erzsi néni. Amikor odakerültem, már nyugdíjas tanítónő volt, a helyiek meghatározása szerint: a Nyolczas kisasszony. A tanítóképző elvégzése után, 19 évesen, friss diplomával kapott kirendelést Csőszre. Családja Pápa környékén élt, ő maga Pápán szerzett tanítói oklevelet. A faluban élők szerint ismeretlenül, egy esős napon, késő este érkezett meg a szabadbattyáni vasútállomásra, és a sötétben elkiáltotta magát, hogy hol a csősz kocsia. A kocsis odament, a bőröndöket, ládákat felrakták a kocsiderékba, ő felült a kocsis mellé, a bakra, és jött az ismeretlen helyre. Az egész munkás, szorgalmas életét ott töltötte. Nem ment férjhez, saját házacskája volt a templommal szemben. Ezen a régi parasztházon semmit sem változtatott vagy korszerűsített, úgy élt benne szerényen. Elég nagy telek tartozott a házhoz, s minden növényt, ami csak úgy madárvetetten kikelt, megtartott. Udvara egész limbus (rendezetlen) volt, szép virágai nyíltak egész nyáron. Amikor leesett a lábáról, akkor vitték el rokonai vissza, szülőföldjére.

JÁRMŰVEIM

Édesapánk halála után az ő 175 köbcentiméteres Jawa motorja került hozzám mint apai hagyaték. Ezzel a járművel már igazán gazdagok és mozgásképesek lettünk. Évekig használtuk ezt az olcsó üzemű és megbízható motort. Piroska anyánnkal még a fehérvári piacra is bejártunk vele. Anyósom jó minőségű sky anyagból³¹ egy öltözet bélelt, meleg motorosruhát varrt nekem, ami nem ázott át. Volt egy kétujjas, könyékig érő bőrkesztyűm is. Ez fontos volt, mert az esőben a csuklómnál, a nyakamon és a cipőmnél áztam be a motoron. Mindazonáltal a hideg és az eső ellen nem volt teljes a védelem. Egy alkalommal evangelizációs és vetített képes előadásra, gyülekezeti szolgálatra jött hozzánk Szalkai Lajos dunakeszi lelkipásztor, egykori teológus évfolyamtársam. Egy Velorex márkájú, 3 kerekű, rokkantak számára gyártott járművel érkezett. Elöl két kereke volt, hátul egy. A járművet egy 250 vagy 350 köbcentiméteres Jawa motor működtette, viaszosvászonnal volt bevonva a teteje, oldala, és elöl egy kis ablakkal rendel-

³¹ Az időjárás viszontagságainak jól ellenálló műbőr anyag.

kezett. Motorkerékpár-jogosítvánnyal lehetett vezetni. Ez a csodajárgány éppen eladó volt, így megvettem Szalkai kollégám járgányát. Annyiban számított ez a példány egyedinek, hogy oldalt már könnyű alumíniumlemez borította. Később olajféket is szereltettem rá. A motorkerékpárt eladtam, és utána ezzel jártam. Ebben is nagyon lehetett fázni, de pokróccal lehetett takarózni, mégis jobb volt, mint a motorkerékpáron. Az én példányom 250 köbcentiméteres motorral rendelkezett. A környékünkön addig egyetlen Velorex volt, mégpedig Szabó Dezső bácsinak, a kálozi lelkésznek a tulajdonában. Egy alkalommal Dezső bácsi Jolánka néniével jött haza este Fehérvárról, és ittas rendőrök nekik ütköztek. Dezső bácsi – korábban sokat vesződött az indítással – egy nagy akkumulátort tartott a kocsí elejében, ami az ütközéskor rájuk esett. A rendőrök mindent rájuk fogtak, és a balesetért Dezső bácsit tették felelőssé. Mindketten kórházba kerültek, és amikor másnap megjelentek a rendőrök kihallgatni őket, Dezső bácsi szívinfarktust kapott. Ezután én lettem a kálozi helyettes lelkész. Dezső bácsi és Jolánka néni felépültek, és a templom melletti kis egyházi lakásban éltek, immár nyugdíjasként.

Lebontottuk a kálozi parókiát, és újat építettünk a helyére. A presbiterekkel és Tóth Imre főgondnokkal jól egyetértettünk. Kálozon minden családot végiglátogattam a gondnok úrral, amikor megajánlásokat kértünk egyháztagjainktól az építkezésre. Egy szép tavaszi napon kezdődött a bontás. Csákánnyal az ajtó- és ablaktokokat kezdték kibontani a falakból, engem, mint a legfiatalabbat és közülük a legkönnyebb súlyút, felküldtek a tetőre, a nagy kéményhez, hogy kezdjem meg annak a bontását. Alig fogtam hozzá, hatalmas robajjal – ott fönt is minden megremegett – igen nagy porfelhő tódult ki az épületből. Dezső bácsi régi holland barátjával, Bokma úrral, aki éppen látogatóban járt náluk, bent tartózkodott az épületben. Amint az egyik ajtótokot, mely a középső főfalban volt, kivették, a földem kétszobányi területen leszakadt úgy, hogy a kémény is összeomlott. A tetőn felüli kéményrészét csak a szegélybádóg és a vakolat tartotta meg a helyén, a palatetőn. Csodának tartottuk, hogy senkinek nem történt semmi baja. Dezső bácsi és a barátja éppen a további két szoba ajtajában álltak, és volt annyi lélekjel-lenlétük, hogy a roppanás hallatán, ami megelőzte a zuhanást, beugrottak abba a szobába, melynek földémszerkezete a helyén maradt. Ezt Isten jelül adta, mert mindig visszatérő sirám volt a gyülekezetben, hogy miért bontjuk le ezt a nagy, régi és erős épületet. Ezután már semmi akadékoskodás nem volt az építkezés körül.

Ekkor holland barátainktól – Zeger orvostól és feleségétől – kaptunk egy nagyobb összeget, és azt mondták, hogy „ne szopogassuk el”. Nyilván, ez azt jelentette, hogy vigyázzunk rá, és ne költjük el apránként. Kiszámítottam, hogy éppen egy Trabant árának a fele volt az összeg. A másik felét apósom adta, és így vásároltuk meg első személygépkocsinkat, egy Trabantot.

A SEGÉDMUNKÁS LELKIPÁSZTOR

Családunk nagy pénzszüke miatt mellékállást kényszerültem vállalni. Volt a faluban egy burkolómester, aki elég szépen kapott megrendeléseket a Velencei-tó partján. Ekkor kezdett divatba jönni az épített, szabadtéri fürdőmedence. Megegyeztem vele, hogy vállalom cúláger munkát, de a falu népe nem tudhatja meg, hogy én vagyok a segédmunkása. Tartotta is a szavát! Sokszor utaztunk úgy, hogy ő elindult egy kora reggeli busszal, valamelyik következő megállóban leszállt, én pár perc múlva érkeztem motorkerékpárral, felvettem és együtt mentünk tovább. Ugyanígy este vissza. Nagyon fárasztó volt ez a munka, és csak egy tavaszi-nyári szezonban dolgoztam nála. Aztán vállaltam – Kati munkakönyvével, hogy a munkaviszonyának órája egy kicsit ketyegjen – a geodéták mellett segédmunkát, azaz figuráns legény lettem. Nagy fekete-fehér vagy piros-fehér rudakat kellett tartani a műszeres méréshez. Néha mocsárban, bozótban, lehetetlen helyeken kellett tartani a rudat. Hogy a műszer „lásson”, ezért fejszével, kapával vagy kaszával ki kellett irtani a bozótot, gázt, burgyingot, ami éppen útban volt. Amikor ezt csináltam, egész nap rengeteg szúnyog és még több bagócslég (bögöly) csípését kellett elszenvednem, néha nagyon fogyott a türelmem. Ez is idénymunka volt, a mérés befejezése után a mérnök úr az újabb terepen már helyben keresett segédeket, mert útiköltség fizetésére nem volt lehetősége. Kati kilenc esztendő töltött hivatalos munkaviszony nélkül, amit én munkaviszonyidejének garapítására dolgoztam, bizony édeskevés volt.

NEGYEDIK GYERMEKÜNK

Amikor már falunk iskolájában tanított a feleségem, 1975 tavaszán vártuk a negyedik gyermekünket. A tanévet Kati már nem is kezdte el, mert szeptember 24-én megszületett Gábor Dániel fiunk. Mind a négy gyermekünk természetes úton, Isten kegyelméből egészségesen érkezett e világra. A következő tavaszra már nagyon lefogyott Kati, s a budapesti I. számú Belgyógyászati Klinikára került kivizsgálásra. Közben elválasztotta a kisfiút, nem szoptatott tovább, meg is szűntek a panaszai, visszajött az étvágya, újra erőre kapott. Azt hiszem, hogy a tej termelése közben is jelen volt vagy fokozódott a toxémiája, ami ezeket a panaszokat okozta.

A nővérei nagyon szerették a kisfiunkat. Mindegyik gyermekünk járókában nőtt fel. Katicával nem ültünk fel annak a süket dumának, hogy a járóka korlátozza a gyermeket, és ezért lelki sérült lesz. Sokan fordultak meg nálunk naponta

ügyes-bajos dolgokat intézni, egyházfenntartói járulékot fizetni. A konyha volt napközben a parókia egyetlen fűtött helyisége, itt volt a járóka is. Amikor már a nagyobb gyerekek tanultak, és hárman iskolába jártak, Gabi járókáját az asztal negyedik oldalához állítottuk, s ő csendesen ott berregett, autózott vagy rajzolt, míg a nagyobbak a leckét írták.

Abban az időben sok gyülekezeti tagomnak írtam meg írógépen az adásvételi szerződését, készítettem a kérvényeiket, hivatali dolgaikat intéztem. Ekkor még bárki megírhatta akármelyik hatósághoz a hivatalos beadványát. Még nem volt kötelező az okiratokhoz az ügyvédi ellenjegyzés, az úgynevezett szárazbélyegző. Ezekért soha nem kértem és nem fogadtam el semmit. Az iratokat ott írtam, a kérelmező nevében, a konyhánkban. Néha egy egész család is felvonult ügyeik intézését kérve, s ott ültek nálunk, a fűtött konyhában. Én megbeszéltem velük az ügyüket, megírtam kívánságuk szerint, amit kértek, közben Édesanya vagy Katica főzött, készítette az ebédet. Ha nincs a gyermek a járókában, valakinek állandóan fogni kell, vagy csúszik-mászik a piszkos padlón, amit nem akartunk; ezért voltak a gyerekek járókában, amit el is fogadtak.

A PARÓKIÁN RAJTUNK KÍVÜL NYESTEK IS LAKNAK

Ebben az időben, az egyik havas télen, éjszaka valami furcsa dübörgést hallotunk. Felöltöztem, körüljártam a parókiát, de nem találtam semmi rendkívülit. Aztán minden éjjel megismétlődött a zaj, később már egész rajcsúr volt, és bizonyossá tette a feltételezést, hogy ez a „valami” a padláson van. Egyszer, amikor állt a bál, egy erős zseblámpával felmentem a padlásra. Bátorításként vittem magammal a vasvillát is. Felnyitottam a padlásajtót, s velem szemben, a gerendán, a zseblámpa fényében egy gyönyörű kis állat vicsorította rám hófehér fogait, gyönyörű bundája és kackiás bajsza volt. Már el is szaladt! Néztem a padlást, pásztáztam a lámpa fényével, hát itt is, ott is egy-egy tyúktójás fel volt téve egy szarufa zugába vagy a cseréplécre, ahova éppen befért, gondosan beillesztve. Megnyugodva lementem, tehát tudtuk a zaj okát. Ezek a kis állatok nyestek voltak. Tudtam, hogy ahol megtelepednek, onnan nem könnyű kifüstolni őket. Másnap láttam, hogy a friss hóban a régi melléképület felől lábnyomok vezetnek a diófához, majd a diófáról a tetőre és a szellőző padlásablakig. Nos, már azt is tudtuk, hogy a tojás is a mienk, saját tyúkolunkból való. Pár nappal később, éjjel a vezért sikerült egy gyors vasvilladófésszel leterítenem, a vadász adott is érte így, nyúzatlanul, hatszáz forintot. Ezen az összegen aztán jólesően elcsodálkoztam, hiszen ebben az időben a készpénzfizetésem ezeregyszáz forintot tett ki havonta. Sajnáltam barbárságomat, de meg kellett tennem. Ezután a csapat többi tagja

elköltözött, többé – amíg ott éltünk – nyestekkel nem találkoztunk. A tojásokat összeszedtem, azokon semmi sérülés nem volt, de hogy hogyan vitték oda fel, a mai napig rejtély számomra.

A GYEREKEK

A gyerekekkel kint az udvaron is igyekeztem játszani. A padláson találtunk egy bambusznádból készült, csinos, libikóka rendszerű hintaszéket. Ezt egy kis javítás után használatba tudtuk venni. Az első udvarban volt egy szőlőlugas, alatta egy asztal, régi, kopott malomkőből. Három oldalon deszkapadok álltak, földbe ásott cölöpökre szögelve. Lécből összetákolt építmény volt a lugas, gyér szőlővel. Valami árnyékot azért tartottak a levelek. A lugas elé tettük a műanyag fürdőmedencét, amelybe meleg vizet hoztunk. Lábmosó belépőt is csináltunk. Természetesen mindennap cserélni kellett a vizet, mert olyan piszkos lett, és ki is kellett mosni a medencét naponta, megszáritani és másnap ismét beüzemelni.

Szabó Gábor
gyermekai
a csőszí parókia
udvarán (1976)

Ikreink és Katikánk is Csőszön kezdte iskolai életét, az általános iskolában. Mindhárman Piri nénihez jártak első és második osztályba. Mascherné Piroska nagyon jó pedagógus volt, szigorú, de közben kedves, szerette mindenki a faluban. Minden gyermeket komolyan vett, mert mindegyikükben tudóst, művészt, híres embert látott. Gyermekünk jó alapot kaptak. Piroska és váltótársa, Veilerné Jutka titokban üzentek, ha előbb befejezték a tanítást, hogy a hittanóra időben megérkezzenek. A gyerekek ilyen-olyan hivatkozással gyakran el akartak menni az órától. Bor Janika egyszer azt mondta: „Hú, Tiszteletes Bácsi, most üzent édesanyám,

Szabó Gábor
kántori
feladatokat
is betöltött
Csőszön

Konfirmáció
a csőszí
templomban
(1975)

hogy azonnal menjek haza!”. Le akart lépni. Mondtam neki, hogy: „Most álltam sorban kenyérért édesanyáddal együtt, s tudja, hogy te itt vagy, a hittanórán.” Így hát maradt. A végén ő indult el a legnehezebben haza, mert a történet befejezése után még „repetát” kért. Minden hittan- és konfirmációi órára a legnagyobb gonddal készültem, és igyekeztem „eladni” magam, hogy átadhassam a hozott tanítást, leckét. Azért szerettem jobban a gyülekezeti teremben foglalkozni a gyerekekkel, mert az énekeket mindig hangszerrel – rendszerint harmóniummal – tanítottam. Megpróbáltam a legjobb – az ének stílusának, hangnemének megfelelő – dallamos kíséreteket szerkeszteni, jó lendülettel és friss ritmusban, magam is énekelve. Régi tanítványaim a mai napig emlegetik ezeket az élményt jelentő közös énekléseket. Több tanítványom, később Kiskunhalason és Kecskeméten is, ekkor kapta az indítatást ahhoz a döntéshez, hogy bekapcsolódjék a nyári kántorképző tanfolyamba.

Zsuzsi és Judit az első négy osztályt, tehát az alsó tagozatot Csőszön járták. Katika az első osztályt végezte nővérei árnyékában. Jártak zeneiskolába is Székesfehérvárra, autóbusszal, hetente kétszer. Édesanyám várta őket a fehérvári autóbusz-állomáson, majd elsétált velük a zeneiskolába, ami egészen közel volt, utána még elmentek hozzá, az Esze Tamás utca 1-be, egy kalácsos-kakaós uzsonnára. Már várta őket Édesanyám anyja, Manyika és annak testvére Lenke, a dédikék. A lányok szerették a nagymamát és a dédikéket is, szívesen mentek hozzájuk. Először csak ketten jártak Fehérvárra, majd elsős korában Katika is csatlakozott hozzájuk. Ő egyébként sem maradhatott le semmiről. Ha úgy alakult a zeneiskolai óra, vagy az autóbusz korábban indult és nem volt már idő, hogy elmenjenek az Esze Tamás utcába – láss csodát! –, Edit nagymama táskájában mindig volt egy friss kifli minden utazó leánykának. Nálunk a faluban kiflit egyáltalán nem lehetett kapni, ezért az Edit mama kiflije fogalomná vált a lányaink életében. Katikát a családban is és a faluban is mindenki nagyon szerette. A zeneiskolai utazások során, különösen hazafelé, nagy tömeg volt az autóbuszon. Csuklós, a legnagyobb típusú buszok közlekedtek, de műszakváltás idején minden járat tele volt. Kérdeztem tőlük egy alkalommal: „Hogy utaztatok?” Azt mondta az egyikük: „Olyan sokan voltunk, hogy csak úgy »tömörögtünk«, s a lábunk sem ért le.” A tömeg úgy sodorta fel őket a járműre.

KÁNTORKÉPZŐ

12 évig egyházkerületi ének-zene ügyi előadóként munkálkodtam a Dunántúlon. Ekkoriban már évek óta szervezője, tanára és zsinati jegyzője voltam az országos kántorképzőnek, mely minden nyáron Debrecenben szervezte meg tanfolyamait. Az egész országból mintegy 80–90 hallgató jött össze, és ehhez a létszámhoz mintegy 15–18 tanár. A kántorképző tanfolyam vezetője, Sepsy Károly, a debreceni Nagytemplom kántorlelkésze volt, szakmai vezetője Berkesi Sándor karnagy. A tanfolyamon éveken át rendszeresen tanított Kalocsay Ferenc, Máté János, Alföldy-Boruss Csilla, Zakar Ödön, Berkesi Gábor, Hajnal Ildikó, Osváth Viktor és még mások.

A felvételnél meghallgattunk minden jelentkezőt, és a tanmenetünknek megfelelően, a nyolc lépcső valamelyikére soroltuk be a felvett hallgatót. Voltak olyan órák, mint a himnológia, a gyülekezeti ének, az összhangzattan, a karvezetés és az orgonaismeret, amelyeken együtt volt a csoport. Az alapozó az A 1. és 2. csoport volt, az ismétlő, elmélyítő a B 1. és 2., a felsőbb osztály pedig a C 1. és 2. Az alapozás során a hangszer a harmónium volt, de a C 2-ben már előfordult, hogy valaki orgonált. A D 1. és 2. volt a kántori fokozat, itt már mindenki orgonát tanult. Ritkán és csak engedéllyel maradhatott valaki a kántori fokon is

a harmóniumnál: gyengébb előmenetelű ember, vagy olyan, aki jobb híján már gyülekezeti kántor volt, ám a gyülekezete csak harmóniummal rendelkezett. A teljes hallgatóság a tanárokkal együtt alkotta az énekkart. Mindennap jelentős idejű kóruspróbát tartottunk. Ez a tanfolyam három hét megfeszített munkát jelentett a hallgatóknak és az előadóknak egyaránt. Azt mondhatom, hogy annyit haladtak a három hét alatt, mint majdnem egy zeneiskolai évben. Közben földrajzi körzetek szerint kialakultak az évközi, egy-egy szombati napra szervezett „karbantartó” órák. A legjobb volt Budapesten – boldog emlékü Máté János orgonaművész, tanár, a Budapest-Kálvin téri Egyházközség orgonistája szervezte és vezette –, ahová a Dunántúli Egyházkerületből is mind feljártak. Én a dunántúli kántorképzősökkel személyesen tartottam a kapcsolatot. A debreceni kántorképző idején is leültünk egy estére megismerni egyrészt egymást, a körülményeket, másrészt a gyülekezeti és családi hátteret. Már karácsony előtt írtam mindenkinek, elkezdtem a személyes találkozó szervezését – ahol pénzhány volt, ott a pénz előteremtését, a gyengébben tanuló középiskolások esetében, akik büntetésül azt kapták, hogy nem mehetnek Debrecenbe, ott a szülők kérését –, az év közben tanulandó anyagot elküldtem azoknak, akik először akartak jönni és már érdeklődtek. Nagy hangsúlyt helyeztem a személyes kapcsolattartásra. Amikor Csőszről Kiskunhalasra kerültem, és már a dunántúliakkal nem tudtam intenzív kapcsolatot tartani, ez a feladat később Pápára, Veresné Petrőcz Marika kezébe került át.

A kántorképzőn reggel hattól este tízig lehetett gyakorolni. A kollégiumban lakó hallgatók, ha tehették, ebben az időben mind elutaztak (elmenekültek?). Elég hangos volt a tanfolyam munkája során a kollégium. A legnagyobb nyárban is zárt ablakok mellett kellett dolgoznunk. A kollégium középső-nyugati folyosóján állt az egyik teológiai előadóteremben egy három sípsoros, pedálos kis gyakorló orgona – a nagytemplomi nagy orgona átépítése során kikerült sípsorokból –, éppen csak lehelt szegény. Mégis, többször támadt kellemetlenségünk, mert a gyakorló hallgató a tiltás ellenére kinyitotta az ablakot, és az utca túloldalán lévő pártbizottságról azonnal telefonáltak a főigazgatónak vagy a püspök úrnak tiltakozva, hogy – óh, mily szörnyű! – orgonamuzsikát hallanak. A mi klerikális zenénk mérhetetlenül zavarta a megyei pártbizottság munkatársait, a szocializmus építését célzó hatalmas erőfeszítéseikben. A közbeeső két vasárnap délelőtt gyülekezeti látogatást szerveztünk, amelyen az egész kórus énekelt. A bentlakásos tanfolyam alatt minden este tartottunk áhítatot. Nagy szeretettel hallgattuk a gimnázium vallástanárát, Rózsai Tivadar bácsit. De az is előfordult, hogy az előadók között lévő 3-4 lelkész látta el ezeket a szolgálatokat. Én sokat szolgáltam minden alkalommal. A kollégiumban együtt éltünk a hallgatókkal, velük és közöttük voltunk, hasznos beszélgetéseket folytattunk. Többen, a személyes

beszélgetések során kaphattak indítást vagy irányítást a lelkeszi pálya felé. A kétezres évek legelején egy lelkeszházaspár jött Kecskemétre. A nagytiszteletű asszony elmondta, már évek óta készült találkozni velem, és szeretné, ha tudnám: szolgálatom nyomán, ott, Debrecenben döntötte el, hogy a lelkeszi hivatást választja. Az áhítatom textusát is megmondta. A nyári kántorképző jelentős missziói lehetőség is volt. Sok lelki gondozói beszélgetésre nyílt alkalom, hiszen az általában száznál nagyobb létszám – hallgatók és tanárok egyaránt – sok örömet, bánatot, gondot és kérdést hordoztak magukban. Külön kategóriának számított a teológushallgatók csoportja. Túlzás nélkül mondhatom, hogy szinte egy perc szabadidőm nem volt. Azonkívül – miután a kollégium gazdasági hivatalába érkeztek a személyes küldemények, a levelek és a hivatalos iratok – hogy naponta ne menjen be mindenki megkérdezni, jött-e küldeménye, engem kért meg a kántorképző vezetője arra, hogy az összes kántorképzősnek érkező küldeményt vegyem át és kézbesítsem. Ez felelős feladat volt, némelyeket csak az ebédidőben értem el, s már javában, jóízűen ettek, amikor én még a leveleket kézbesítgettem. Ám ennek a munkának – szolgálatnak – volt jó oldala is, az egész hallgató-tanár csoporttal a három hét alatt én találkoztam és beszéltem a legtöbbet.

A harmadik héten, pénteken zajlott a Nagytemplomban a vizsgahangverseny. Énekelt a kórus, a vizsgázó karvezetők egymásnak adták át a pulpitust, ugyanígy az orgonisták közül is, akinek volt előadható, kész darabja, az játszott. Eközben egész nap folytak a vizsgák minden tárgyból a bizottság előtt. Ugyanígy zajlott a vizsga szombat reggeltől tíz óráig, 11 órakor tartották az eredményhirdetést. Minden bizonyítvány Zakar Ödön tanár úr szép, kalligrafikus munkája volt, amit minden tanár aláírt. Később már csak azok írták alá, akik tanították az illetőt, illetve a bizottság elnöke. Lelkes és néha könnyes búcsúzások, ebéd, s már indultak is a vasútállomásra. Akkor még ritkán fordult elő, hogy valakiért személygépkocsi érkezett volna.

Délután kettőkor pedig megkezdődött az Országos Kántorképesítő Zsinati Bizottság munkája, melynek a jegyzője voltam. Ez addig tartott, amíg minden hallgató le nem vizsgázott. Nemcsak a kántorképző hallgatói, hanem a Debreceni Református Gimnáziumból vagy a gyülekezetekből jelentkezett, állami zeneiskolákban felkészült hallgatók is jöttek, előzetes és igazolt jelentkezés alapján vizsgázni. Ebben az esetben is díszes diplomát kaptak, majd az ünnepélyes eredményhirdetés, a buzdítás a hűséges gyülekezeti szolgálatra, végül az elbocsátás következett.

Ha kellett, akár hajnalig is írtam a kántorképző szakmai, gyakorlati jegyzőkönyveit, ugyanígy a kántorképesítő vizsga jegyzőkönyvét is, mert azt másnap délelőtt leadtam Sepsy Károly református lelkész debrecen-nagytemplomi orgonistának. Az ő tiszte volt továbbítani ezeket a zsinat Missziói Osztályára.

Azért is kellett a jegyzőkönyvvel gyorsan elkészülni, mert a jelen lévő vizsgabizottság minden tagjának alá kellett írnia, és ezt addig lehetett tőlük kérni, míg ott voltak. Ezt már bajos lett volna postán küldözgetve aláíratni. A kántorképző személyi anyaga, anyakönyvei – melyet én 15 éven át készítettem – másolatban nálam is megvoltak, ám kecskeméti költözködésem idején, mint nálam feleslegeseket, megsemmisítettem. Később, a rendszerváltoztatás után, amikor átszervezték a zsinati irodát, nem a zsinati levéltárba helyezték el ezt az anyagot, hanem kidobták. A fölösleges iratokat szállító konténerbe került. Ez akkor derült ki, amikor egy kántorunk diplomamásolatot kért, és nem tudták kiadni neki. Ezt az eljárást nagyon sérelmeztem, és mérhetetlenül sajnálom.

Természetesen, nem volt könnyű megszervezni ezeket a kántorképző kurzusokat, otthon hagyni a gyülekezetet, a folyamatban lévő ügyeket és dolgokat, valamint a családot. Ráadásul felelősséget kellett vállalni az általam szervezett vagy személyesen odaszállított ifjakért. Így is előfordultak nem várt nehézségek, mint például műtét a klinikán, lelki elerőtlenedések, sírógörcsök. Több vidéki ifjúnak a kis falu után, ahol addig éltek és tanultak, Debrecen számos kísértést is jelentett. A hangulatos főtér, a cukrászdák, a fényes kirakatú boltok, a parkok, a villamos, a Nagyerdő, és így tovább.

Egyrészt tartalmassá, komoly munkával feladatokat elvégzővé, mégis derűssé és kedvessé kellett tenni ezt a három hetet, mert csak így várhattam, hogy jövőre is jönnek, sőt, saját ismeretségi körükből toboroznak további hallgatókat. Fontos volt, hogy a küldő lelkipásztor is kapjon információt a hallgatóról, hiszen ő sem tudta, hogy mi is történik a tanfolyamon. Sok kínos félreértést kellett tisztázni. Például a lelkipásztor elküldött egy ifjút, akinek alig volt zenei előképzettsége, a gyülekezet kifizette a kántorképző díját, és utána erősen zsörtölődött, mi az, hogy itthon nem tud még orgonálni sem. „Hogy meri más ritmusban játszani az énekeket, mint ahogy itthon megszoktuk?“, vagy ahogy maga a zeneileg képzetlen lelkipásztor a gyülekezetet vezeti az éneklésben. Ezeket a keserves beszélgetéseket nekem kellett vállalnom. Bizony, volt úgy, hogy messzire kellett utaznom, hogy személyesen felkeressem az adott lelkipásztort, és rendezsem vele a félreértéseket, az indokolatlan feltételezéseket.

Később úgy szerveztük hitvesemmel, hogy ő is eljött a gyermekekkel Debrecenbe, és már a záróhangversenyen is részt vettek. A kollégiumban szerveztem számukra szállást, és vasárnap délelőttig városnézéssel, kirándulással, múzeumlátogatással vagy állatkerti sétával töltötték el az időt Debrecenben, majd munkám végeztével csatlakoztam hozzájuk. Volt alkalom, hogy már a zárás hetében Füzérradványba utaztak, a parókián hirdetett vendégszobát vették igénybe, és a környéken kirándultak, majd én is utánuk mentem. Közös kirándulással fejeztük be a kántorképzőt és jöttünk haza Csőszre. Ez mindig nagy élmény volt. Csősz és

Debrecen elég távol vannak egymástól, Trabanttal tettük meg az utat. Ám meglepő esetek is adódtak. A csősz helyettesítésemet Vajna Lajos soponyai lelkipásztor látta el. Egy alkalommal azonban hazahívtak temetésre a tanfolyam harmadik hetében. Nagyon fárasztó volt a nyári nagy melegben este hazamenni, majd másnap a temetés, és azután vissza Debrecenbe. Kérdeztem a családot, miért nem fogadták el a kollégám szolgálatát? Azt mondták, hogy semmi kifogásuk ellene, majd hozzátették: „A Nagytiszteletű Úr a mi lelkipásztorunk.” Ez nagyon kedves és önazonos válasz volt, de nekem igen sok fáradságomba került. Szeretnek! – könyveltem el az esetet.

TOVÁBBI MUNKA

Csősz gyülekezeti szolgálatom idején többször végiglátogattam az összes hívet, és jártam a nem református családoknál is. Más felekezet lelkésze, papja nem lakott a faluban. A temetések során a szomszédok is ott voltak mind, értelemszerűen a más vallásúak is. Ilyen módon minden csőszinek én voltam a lelkésze. Sok barátunk is lett az egész környéken. Ritkán akadt csak olyan nap, hogy valakik ne jöttek volna hozzánk más településekről is. A gyülekezetben minden ősszel és tavasszal tartottunk evangelizációt, zenés áhítatokat, gyülekezeti napokat. Járt nálunk Mózes Mutuiri kenyai lelkész, Osváth Viktor kecskeméti kántorlelkész, Vass Erzsébet szegedi énekesnő. Hegedült és brácsázott nálunk Kabai Tóth Zoltán kisteleki református lelkész. Hátha még orgonánk is lett volna! Csak egy négy sípsoros, szívó légrendszerű harmóniumunk volt a templomunkban. Ám ez a hangszer hibátlan hangolású és állapotú volt. Minden alkalmat megragadtam, hogy mozgassam, és mozogjon a gyülekezet. A gyülekezet „vevő” volt minden kihívásra. Mindenben volt Ige, és Ige volt mindenben. Ezt ők is érezték.

A lakosság háztáji földjeinek jelentős része a községtől öt kilométernyire, a Csucska-dűlőben terült el. Ennek a dűlőnek a délnyugati, felső része a szomszédos kislángi földekkel volt határos. Kisláng még vagy nyolc kilométerre feküdt onnan. A dűlőutakat nem szegélyezték fák, árnyék sehol nem volt. Itt rendelkezett a csősz református egyházközség egy 2300 négyszögöles földdel, melyen kukoricát termesztettünk. Ennek bevétele az egyházközség pénztárába ment. Nagyon jó föld volt, azt hiszem, 25 aranykorona minőségű. Általában közmunkával dolgoztuk meg ezt a földet. A gondnok mindig mondta, hogy már kapálni kellene, de nem szervezte meg a kapálást, végül elvárták tőlem, hogy ennek a földnek a gondját is én viseljem. A gyülekezetből is jöttek kapálni, de a távolság igen hátráltatta a munkát. Ez a távolság gyalog majdnem egy órányit jelentett.

Voltak olyanok, akik csak pár órára tudtak kapálást vállalni, ezeket általában én vittem-hoztam motorkerékpárral. Minden esztendőben szép bevétele volt egyházközségünknek a Csucska-dűlőből.

A REFORMÁTUS TEMETŐ

A református temető közvetlen a falu mellett volt, ősidők óta, egy magaslaton, itt helyezkedett el a falu köztemetője. A helyi református egyházközség tartotta fenn és működtette. A temetőket mindig dombra, hegyoldalba telepítették, hogy ezzel a vízfolyásokat, vízáadó talajrétegeket óvják, és ne legyen fertőzés. A temetőben volt egy rész, amelybe már évszázadok óta nem temettek. Pár síremléket leszámítva, szépen összeszántott és megművelt tábla volt, ebbe a saját kukoricámat vetettem, ez volt az én javadalmi földem. A temető széle, a déli szomszéd falu, Soponya földjeivel volt határos, bozótos erdősáv volt a gyepű. Ennek a bozótjában állandóan fácánok fészkeltek, és amint kikelt a kukorica, jöttek a fácánok, a csőrükkel mélyen lenyúlva a földbe, a friss, éppen csak kikelt kukoricánövényt magostól kihúzták. A magot egy csőrccsapással levágták a zöld hajtásról, azt megették, a zöld száracskák ottmaradtak. Rengeteg kárt okoztak „gazdaságnak” ezek a gyönyörű madarak.

A temetőnek egy keskeny földcsáv volt a bejárata, mely mintegy 250 méter hosszú és tíz méter széles, ősgyepes út volt, a déli, nagy dűlőúttól. Volt egy másik bejárata is, de azt nem használtuk. Egyszer a téeszelnök beszántatta mindkét utunkat, így ellehetetlenítette a megfelelő eljutást a temetőhöz, a szántáson kellett átmenni. Bakos Lajos illetékes püspök úrtól kértem segítséget, de meg is mondta, hogy ő nem tesz ebben az ügyben semmit. Nagyon bántotta az önérzetemet, hogy egy szó nélkül egyszer csak beszántják az egyház és falu temetőjének útját. Egyáltalán nem maradt temetőbe vezető, járható út. Ekkor tragikus módon meghalt az egyik téesz-brigádvezető 17 éves fia. A következő történet, a fiú télire lezsírozta és ápolta Pannónia motorját, s amint fordult vele még egyet a ház előtt, kicsúszott a kezéből a kormány és a kapu betonoszlopának ütközve olyan szerencsétlenül ütötte meg a halántékát, hogy szörnyethalt. Az egész falut megrázta az eset. Harmadik napra engedélyezte a hatóság a temetést, de már három napja szakadt az őszi eső. A temetőbe nem lehetett bemenni, hatalmas barázdákkal a zsiros, jó fekete földet felszántották, majd felázott. Megüzentem a téeszelnöknek, hogy miután elszántotta az egyház és a falu temetői útját, szíveskedjen a temetés idejére megfelelő utat készíttetni, de meg sem mozdult. Ezt követően azt üzentem, hogy – miután a téeszelnök a temető melletti úton az utolsó házban lakott

– ha nem tudunk bemenni a temetőbe, az ő udvarába kanyarodunk be a temetési menettel, a koporsót otthagyjuk, és csináljon vele, amit akar. Ezt követően már éjjel-nappal járatta traktorokkal a felszántott földet, hogy az utat tömörítse, de annál rosszabb lett a sok eső miatt. Végül kínkeservesen bementünk a temetőbe, és eltemettük a fiatalembert. Ettől kezdve nyílt ellenségem lett az elnök, és csak az alkalmat kereste, hogy törleszthessen.

A következő évben, 1972. május elsején megint csináltak valamit a falubeli srácok, ekkor hivatott az elnök. A parádés kocsist küldte hozzám a hintóval, azzal a szóbeli üzenettel, hogy „Az elnök elvtárs hívja a tiszteletes urat a téeszirodába”. Mondtam a kocsisnak, hogy nem megyek, mert engem ebben a faluban csak a tanácselnök hívathat. A közigazgatási előjáróm a mindenkori tanácselnök – mint a kormány helyi képviselője – volt. Egy óra múlva ismét jött a kocsis, és hozott egy írásbeli idézést a tanácselnöktől a téeszirodába. Mondtam a kocsisnak, hogy menjen el, megtartom a hittanórát, és egy óra múlva, gyalog, ott leszek. A téesziroda nagyjából háromszáz méterre volt a parókiától. Ott várt már a két elnök és a főagronómus. Nagy hévvel nekem támadtak, hogy a falu rendjét veszélyeztetem. Persze, ez a nagy szemrehányás csak ürügy volt, s az első pillanattól éreztem, hogy meg akarnak félemlíteni. Meghallgattam őket, és mondtam nekik, hogy semmiről nem tudok, amit a suhancok csináltak. Lehet, hogy ízetlen tréfa, de nem tőlem ered. Nem tágitottak. Mondtam, hogy amint innen elmegyek, máris utazom Budapestre, az Állami Egyházügyi Hivatalba, és jelentést teszek arról, hogy túllépve a hatáskörüket gyanúsítottak, vádoltak és fenyegettek engem, aki a község lakosságának hivatalos lelkésze vagyok. Erre megdöbbenek. A téesz főagronómusa, Balogh Gyuri kapott észbe először, elővett a szekrényből egy jó-fajta konyakot, s azt javasolta, hogy ne menjek sehova, intézzük el a dolgot ott mindjárt, helyben. Szívesen ittam volna egy jó Napóleon konyakot, de elvből sem fogadtam el, és nem voltam hajlandó barátkozni velük. Annyi következménye lett a dolognak, hogy ettől kezdve békén hagytak.

Volt két pihentető hobbim, az egyik a bélyeggyűjtés, a másik az éremgyűjtés. Mindig érdekelt és szerettem a kisgrafikát. Anyai nagybátyámnak volt egy komoly gyűjteménye, melyet aztán eladott, amikor Zamárdiban a házukat építette. Otthon ilyesmivel senki sem foglalkozott. Csőszre kerülésemkor iratkoztam be a gyűjtőkörbe, a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetségének (a MABEOSZ-nak) egy összejövetelén, Székesfehérváron. Hamar megismertem a dunántúli regionális központ vezetőjét, Roboz Miklóst, aki Győrben élt, ő vezette a dunántúli MABEOSZ-irodát. A faluban is megszerveztem a bélyeggyűjtő kört, és azt 11 évig vezettem. Fiatalok, diákok és tanárok – általában értelmiségiek – voltak a körben, úgy emlékszem olyan 15 fő körül alakult a létszám. Ebben a falu vezetése részéről senki sem akadályozott. Rendszerint a hivatalos új kiadásokat rendeltünk meg,

illetve kereskedőktől használt bélyegeket tartalmazó albumokat forgalmaztunk. Ez abból állt, hogy jött az album, és ha valaki talált benne valamit magának, azt kivette, majd annak az árát – ami minden bélyeg alatt fel volt tüntetve – átadta. Amikor az album körbejárt, összegyűlt a megvásárolt bélyegek ára, amit az albummal együtt visszaküldtem a kereskedőnek. Sokat tanultam, tanultunk az események, évfordulók, sport, virág, gyümölcs, festmények, közlekedés, hidak és más témájú bélyegek alapján. Azokban az években jelentek meg a szép magyar festményeket ábrázoló sorozatok. Ennek kapcsán komoly művészettörténeti órákat tartottunk, ismereteinket bővítve. Az előadó mindig én voltam. Ezt megelőzően át kellett nézmem a vonatkozó művészettörténeti könyveket, anyagokat. Számomra is hasznos tevékenység volt ez. MABEOSZ-tagságomat az ezerkilencszázas évek utolsó évtizedének közepén szüntettem meg, amikor is kiléptem. Egyetlen tőkém, az idő, mind kevesebb lett, és erre már nem futotta. Ma is összegyűjtöm a hozzám érkező bélyegeket, azokat leáztatom, albumokba rakom, de már újakat nem vásárolok.

A másik hobbim az éremgyűjtés. Én is gyűjtöttem a „rossz” pénzt, aztán 1973-ban beiratkoztam a Magyar Éremgyűjtők Egyesületébe, a MÉE-be. Tagsági számom a 2099-es, ma ez már nagyon jónak számít. Tagságomat jelenleg is fenntartom. Gyűjtési területem: magyar érmék 1848-tól napjainkig, valamint a Római Császárság pénzei. Nagyon jó anyagot sikerült összegyűjtenem, sok ritkasággal. Ám amikor a balatonaligai házat építettük, lassan elfogyott a pénzünk, így el kellett adnom a gyűjteményemet. Egymillió-hatszázhatvanezer forintért kelt el, ami akkor elfogadható árnak számított. Jelenleg a történelmi érmekeket, elsősorban a vándorgyűlések érmeit és az úgynevezett kísérő érmekeket, valamint az emlékpénzeket veszem meg, ezeknek az ezüst változatait. Jelentős magyar és külföldi numizmatikai irodalmam is van.

FARKAS TAMÁS HALÁLA

1976-ban immár tíz év telt el a császi szolgálatban. Sok öröme, próbája volt ennek az időnek, de sok-sok tanulsága is. A gyülekezet megemlékezett szolgálatom évtizedes jubileumáról, és egy szép palástot adtak ajándékkul. Ekkor már magamban furcsa változást vettem észre. Míg korábban nem tudtam elképzelni, hogy elmenjek Császról – jóllehet Bakos püspök úr közben felajánlotta nekem Fehérvárcsurgót, arra is nemet mondtam –, most azt vettem észre, hogy már el tudnék menni a falumból. 1976 őszén nagy szomorúság ért, volt teológiai szobátársam, barátom és komám, Farkas Tamás, sárkeresztesi lelkipásztor közlekedési balesetet szenvedett és meghalt. Meghalt vele együtt örökre fogadott lánykájuk

is. Hitvese, Vass Piroska és vér szerinti fiuk, Szilárd, magukra maradtak. Székesfehérváron volt a temetés. A temetésen odajött hozzám Nagy István kiskunhalasi lelkipásztor – akivel akkor találkoztam először –, megszólított és elbeszélgettünk. Kedves, a szolgálatért égő ember volt, ekkor ismertem meg.

A szomorú eset után sürgős feladatunkká vált, hogy baráti, gyülekezeti összefogással támogassuk Farkas Tamás özvegyét, Piroskát, hogy valahol lakni tudjon, és a megélhetése biztosított legyen. Az ő édesapja azon kevesek közé tartozott, akit mint református kántortanítót államosítottak, de nem vállalta az állami iskolai alkalmazást. Megmaradt Zánkán református kántornak, és inkább naponta utazott a balatonfűzfői gyárba, ahol nyugdíjazásáig dolgozott. Szép házat építettek, felneveltek négy gyermeket, köztük Piroskát. Piroskának harminc napon belül ki kellett költözni a sárkeresztesi parókiából, hiszen a közeli Székesfehérváron talált munkahelyet. A kiköltözést nem sürgette Szabó Sándor esperes, ám a gyülekezet minél előbb lelkipásztort akart választani. Piroska is örült, hogy volt gyülekezetükbe, megkezdett munkájukba lelkeszt talált az egyházmegye. Így került Piroska a fiával, Szilárddal, Székesfehérvárra, egy lakótelepi lakásba, majd beépültek az ottani gyülekezetbe. Szilárd később erdőmérnök lett, és az autópálya-építésekben dolgozott, a parkosítás volt a feladata. Kecskemétről nősült, a pulykás Polyák családból választott asszonyt magának. Ez az ember egy benzinkutat működtetett az épülő M5-ös autótú és az 52-es út kereszteződésénél, a Kecskemét-Nyugat autópálya kijáratnál, itt jöttek össze. A Polyákok mind római katolikusok Kecskeméten. A nagy pompával megtartott esküvő egyházi része a református templomban volt, az én szolgálattal. Sajnos, ez a házasság rövid idő múlva felbomlott.

KISKUNHALASI MEGHÍVÁS

1977 egyik tavaszi vasárnapján – a faluban a postás az újsággal együtt mindig kihozta a levelet vasárnap is – a kiskunhalasi lelkész hivataltól kaptam egy levelet, melyben meghívtak a Kiskunhalasi Református Egyházközség lelkész-kántori állására. A vasárnapi Igém a következő volt: „Mily drágák számomra szándékaid, Istenem...” (Zsoltárok 139,17). Ennek az Igének a konkrétumát és a levelet összekapcsoltam. Kezdt bennem izzani az Ige, ha nem veszem komolyan, akkor igaztalanná válik ajkamon Isten üzenete, hogy szándékai számomra drágák. Nem hagyott békén az Ige. Vitatkoztam vele, érveltem az én Urammal, hogy – szerintem – miért kell még itt maradnom, mennyi munkám van még itt. Elővettem a térképet, megkerestem Kiskunhalast, annyira ismeretlen volt számunkra az a vidék és a város. Az Úr csak szorított, végül meghoztam a döntést,

és a válaszlevélben igent mondtam.

A nyár folyamán többször elutaztunk Kiskunhalasra, Nagy István lelkipásztor is volt Csőszön nálunk hitvesével, Győrfi Ilonkával. Halason sok minden megoldatlan volt, többek között az, hogy nem volt parókiális lakás. Ez nehezítette a mozdulást, hiszen már hétagú családdal éltem. Kísértést jelentett, amikor bejelentettem Bakos Lajos püspök úrnak távozási szándékomat, kérte, hogy maradjak a Dunántúli Egyházkerületben, és felajánlotta nekem a székesfehérvári lelkészi állást. Bódás János költő, lelkipásztor épp akkor ment nyugdíjba. Azt mondtam püspök úrnak, hogy most már nem fogadhatom el kedves és nagyvonalú ajánlatát, mert akkor igaztalanná tenném Isten személyes hívását. Végül barátságban, kézfogással váltunk el egymástól.

Amikor a Bács-Kiskunszági Református Egyházmegye jóváhagyta a kiskunhalasi lelkész-kántori állás megszervezését, és megindult a választási eljárás, bejelentettem Szabó Sándor esperes úrnak is, hogy elmegyek. Nagyon marasztalt ő is, és újra a majd megüresedő enyingi eklézsiát ajánlotta fel nekem. A nyár folyamán bejelentettem a presbitériumnak, hogy lelkészi állásomról lemondok, és legkésőbb augusztus 15-én elköltözzünk. Utolsó igehirdetésemben Pál apostol efézusi vénekhez (Apostolok cselekedetei 20,17–38). intézett szavait vettem alapul, s őket Isten kegyelmébe ajánlottam, majd könnyek között búcsút vettünk egymástól.

Ezzel lelkipásztori szolgálatom gyönyörű tizenegy éve lezárult. Elindultunk egy teljesen ismeretlen, a lelkipásztori szolgálatban is járatlan úton, hiszen lelkésznek kántorként és kántornak lelkészként kellett szolgálnom, amit eddig így, ilyen szervezett formában nem csináltam, jóllehet az ige és egyházi ének mint szent tartalom eddig is együtt volt jelen az életemben. Azzal a hittel indultunk Kiskunhalasra, hogy Urunk hívott, nem hagy el, Ő tudja és intézi sorsunkat és utunkat. Ahogy örökszép énekünk sorai mondják: „Mind jó, amit Isten téssen, Szent az Ő akaratja.” Hittem és vallottam, hogy ha drágák számomra az Úr szándékai, akkor azt véghez is viszi, és mindent a javunkra tesz. Így történt!

KISKUNHALAS

A kiskunhalasi ősi, nagy múltú református egyházközség. Valaha Kiskunhalason szinte csak reformátusok éltek, és csak a református egyház működött, hiszen az itt élő kunok, kis kivétellel, mind reformátusok lettek. 1922-ig, Szilády Áron – az MTA és a Kisfaludy Társaság tagja, híres és nagy tekintélyű református lelkipásztor – haláláig csak egy lelkészi státusz volt Halason, akkor alakult meg – ahogy ők mondják – a „kettős papság”, a Kiskunhalas Északi és Déli Egyházzsolt külön-külön lelkipásztorral. Az egyházközség osztatlan, hiszen egy templom, egy presbitérium, egy hivatal, egy pénztár és egy temető van. Halason mindig élt főállású kántor is. 1977 tavaszáig Szőke László orgonaművész tanár volt a gyülekezet kántora, nyugdíjba vonulása után szervezték át a kántori státuszt lelkész-kántori állásra, mert egy személlyel két feladatkört akartak megoldani. Az is nehézséget jelentett már ebben az időben, hogy okleveles kántort nem vagy csak alig lehetett találni, ezért olyan lelkipásztort kerestek, aki orgonálni is tudott. Az elmúlt év őszén így kerültem én Nagy Istvánnak, Kiskunhalas Északi Egyházközség lelkipásztorának látószögébe, amikor Székesfehérváron, Farkas Tamás temetésén odajött hozzám, hogy megismerjen.

Kiskunhalas város – mint a Jászkun Kerület része – nem tartozott bele az országos vármegyei rendszerbe. Külön igazgatással bírtak, és saját törvényeik szerint szerveződtek. Össznépi és egyben keserves élményük volt, hogy I. Lipót császár 1702-ben elzálogosította ötszázezer aranyforintért őket – a teljes Jászkun Kerületet – a Német Lovagrendnek. A helyiek ezt az állapotot nem tartották véglegesnek, nem törődtek bele, hanem a Jászkun Kerületek önérből összeszedték a megváltakozás költségét, és – Mária Terézia 1754. február 10-én kelt engedélye alapján – ötszáznyolcvanezer aranyforintért megváltották magukat elzálogosított állapotukból. Ezt hívják redempciónak. A Jászkerület váltságdíjának összege 232 750, a Nagykun Kerületé 155 000 és a Kiskun Kerületé 193 150 rénes aranyforintot tett ki. A jászkunok közös élménye az volt, hogy: „Mi saját magunkat meg tudtuk váltani”, azaz a maguk erejéből vívták ki a szabadságukat.

Ki-ki az általa befizetett összegnek megfelelően kapott kisebb-nagyobb földet a közösen megváltott területből, és ezt a tényt a redemptus levél névre szólóan igazolta. Természetesen mindenki a saját földjeit igyekezett megváltani. Én még láttam Kiskunhalason eredeti redemptus levelet. 1896-ban egy halasi ügyvéd beperelte a Monarchiát, és a megváltásra befizetett ötszáznyolcvanezer aranyforint összeget vissza akarta perelni. Az ügyészség ezt a keresetet hosszas mérlegelés után elutasította mondván, az eredeti eladási összeg a köz javára fordított, s nem magánszemélyek kaphatják meg azt. Végül is 1919-ig folytak ezek a csatározások, s akkor végleg elült az ügy. Mindenesetre öntudatuk, földjükhöz, múltjukhoz és őseikhez való ragaszkodásuk ma is példamutató a kiskunsági embereknek. Hálát adok Istennek, hogy közel egy évtizedig lehettem a lelkipásztoruk.

Az idős Ulakcsai Antal Budapesten végzett, majd kecskeméti hitoktató lelkész volt, 1954-ben lett halasi lelkipásztor. Csurgói diák volt ő is, akárcsak én. Hitvese, Csőke Karolina nagytiszteletű asszony kedves, barátságos, házias, nagyon megnyerő egyéniség volt. Hat gyermekük született, ebben az időben már csak ketten laktak otthon közülük. Az Ulakcsai család élt a parókia épületében, Nagy István a családjával pár utcával odébb, az egykori kántorlakásban.

Valamikor a nagy múltú egyházközség híres gimnáziummal, földekkel, lakásokkal, házakkal bírt. Mivel Kiskunhalas határ közeli város, a kommunisták igyekeztek mindent elvenni és eltüntetni a város életéből, ami református, egyházi és magyar volt. A gonosz szándék ezzel próbálta meg e nép múltját, önazonosságát megsemmisíteni. Halas a déli határsávba tartozott, ezért szigorú katonai és rendőri ellenőrzés alatt állt.

ŐSEINK HAGYATÉKA: A TEMPLOM ÉS AZ ORGONA

A templom mai formájában 1818–23 között épült, gyönyörű épület, vegyesen barokk és klasszicista stílusjegyekkel. Ötven méter hosszú, tizennyolc méter széles és tizenhat méter magas, tornya ötven és fél méterre nyúlik fel. Az első templom 1667-ben épült a mostani helyén. A körülményeket pontosan nem ismerjük, de 1669-ben már újraépítették a templomot. A tornyot 1702-ben emelték a templom nyugati végére. Ez a templom kicsinek bizonyult, így 1771–72-ben a toronyhoz új templomot építettek. A régi tornyot 1815-ben lebontották, és újat emeltek a templom keleti végére. A gyülekezet növekedése ennek a templomnak a bővítését is szükségessé tette. Ekkor, 1818-ban, a régi épület északi és déli falát meghagyva, nyugat felé bővítve építették a jelen formájára a templomot, ez a nagy munka 1823-ra készült el. Amikor Halasra kerültem, két harang volt a toronyban, elektromos hajtással kongatták. A toronyban mechanikus toronyóra működött, súlyait

hatalmas kövek alkották. Ezt a szerkezetet mindennap fel kellett húzni, ami sokszor az én feladatom lett. A templomnak a keleti, a nyugati és a déli oldalon vannak bejáratai, a főbejárat a déli kapu. A főbejárat felett nincs karzat, míg a három további oldalon karzat fut körbe. A szószerék és alatta a Mózes-szék³² a bejárat ajtó mellett balra található. A márvány úrasztala és a márvány keresztelőmedence – a templom padjaival azonos modorú fakerítésben – a templom közepén található. A torony a templom keleti végén magasodik. A nyugati karzaton áll az orgona, de nem a templom tengelyében, hanem a karzatokhoz képest a szabadon maradt rész közepén. A templomban a boltívekből, ahány van, annyi féleképpen néz ki. Az építészeti csoda ebben az eklektikus épületben az, hogy mégis minden harmonikusan illeszkedik egymáshoz, és alakítja az egészet egy hatalmas, impozáns templommá.

Az orgona 1845-ben épült, két manuál, pedálos. Bárány Lajos orgonaépítő mester munkája, akiről nagyon keveset tudunk. Sajnos a halasi egyházközségi levéltárban sem találtunk róla – a szerződésen túl – szinte semmit. Bárány Lajosnak ez az orgona az ismert, legnagyobb munkája. Az orgonaszekrényt egy halasi asztalos, Tomó Imre készítette, és hitvesével adományozta az egyházközségnek. Az orgonaszekrényen található a nevük monogramja díszesen kifaragva. Ez az orgona mechanikus szerkezettel rendelkezik, ma is ez a legbiztonságosabb működési mód.³³ A régi, mechanikus orgonák legfeljebb zörögtek, szorultak több sípsor használata során, vagy a művek összekopulázásakor nehezedett a billentés, de az ujjával érezte a billentés során az orgonista a síp szelepjének mozgását.

Az orgonaszekrény egy diadalkapu képét adja. A bal oldalon van a főmű, az eredeti tíz regiszterrel, a jobb oldali szekrényben a pedálmű, öt – szintén eredeti – sípsorral. Ezt már bővítették úgy, hogy a 12 hangos pedál szellőadát 27 hangúra építették át, ezen állnak a sípok, és ez már pneumatikus kúpszelepes szellőada. Eredetileg 12 hangos, ismétlő sípsor lehetett a pedálban, két oktávra kiépített pedálklaviatúrával, ami a játékasztal közepén található és előre néz. Előtte a karzatmellvédben, középen, a pozitívmű, szintén öt sípsorral, beszorított állapotban. Az orgona az idők folyamán jelentős átépítésen nem ment keresztül, így korunkra az eredeti hangzásban maradt meg ez a nemes hangszer. Oldalt találjuk a hatalmas merítőfűvót. Odakerülésemkor ezt egy villanymotor működtette, többcsuklós áttételekkel, az emberi láb mozgását utánozva, így fújtattott. A maga nemében

³² A lelkes ülőhelye a református templomban.

³³ Léteznek még pneumatikus, vagy elektro-pneumatikus kúpszelepes vagy tasnildás szerkezetű orgonák. Ezek a szerkezetek úgy működtek, hogy a billentyűk és a sípszelepek között nincs közvetlen kapcsolat, hanem fém csövecskéken egy másodlagos levegőrendszer vagy elektromos kapcsolat működteti a sípszelepek nyitását-zárását. A pneumatikus rendszer kis halbőr szelepeket működtetett, ezek kiszáradtak, eltörték, a légnyomást nem tudták tartani, és nem működött a szelep.

páratlan lakatosmunka volt ennek a kitalálása és megalkotása. A következő évben már a Laukhuff motorventillátor fújta tele a hatalmas fúvót levegővel, ez azóta is kifogástalanul működik.

Ezt a motort én ajándékoztam az egyházközségnek, egyenesen a németországi Laukhuff gyárból érkezett. A motor átvétele nem volt sima ügy. Vasúton, jól becsomagolva, erős lécládában utazott. A vámhivatal nem tudta megállapítani az értékét, mert ilyen gép a magyar vámkatalógusban nem szerepelt. Az ennél sokkal nagyobb baj az volt, hogy nem kértem előre elfogadhatási engedélyt az Állami Egyházügyi Hivaltól, ezért nem vámolhatták el. Miután a vámhivatal kicsi raktárába nem fért be, megengedték, hogy a lelkészi hivatalban, az egyik ablakmélyedésben, eredeti csomagolásban tároljuk a motort. Tóth Károly püspökhöz fordultam, aki azt kérte, hogy állapítsam meg a fúvómotor értékét, a többit majd ő elintézi. A halasi vas- és edénybolt vezetője egy Álmási nevű derék, baptista fiatalember volt. Elmondtam a motor paramétereit, majd megállapította, hogy ennek a magyarországi kereskedelmi-forgalmi értéke 1950 forint. A püspök – ahogy ígérte – az Állami Egyházügyi Hivatal illetékesének engedélyt beszerezte, s a közölt érték alapján megállapítottak 660 forint vámot, amit örömmel kifizettük. Ezek után birtokba vehettük a motort. A Laukhuff gyárban ennek a fújtatómotor-ventillátornak az ára 13 000 forintnak megfelelő német márka volt. A valuta megszervezése és előteremtése holland barátaink útján, valamint a gyárnak való átutalása kevesebb időt vett igénybe, mint a vámolás, ami éppen egy évig tartott.

Az új fújtatómotort Keve József orgonaépítő mesterrel építtettem be, aki csendes, megbízható, ráadásul jó római katolikus ember volt. A későbbi évtizedekben is rábízta az orgonákkal kapcsolatos munkákat, az átalakításokat, a tisztítást, a hangolás és a karbantartás feladatait. A jó működéshez egy nagyméretű szelepet kellett a szélcsatornába beépíteni. A pedálklaviatúra nagyon kopott, zörgős volt, ezért új pedálbillentyűsört is készítettem. Szinte a semmiből kellett ezeket megoldanom, amit tenni lehetett a hangszer használhatóbbá tétele érdekében. A motoros fújtatás korábbi zajai megszűntek, a motor közvetlenül a merítőfúvó mellett kapott helyet, és teljesen csöndben dolgozott. Az orgona mégis állandó légszomjjal küszködött, ugyanis a fúvótól az orgona háta mögött húzódott a szélcsatorna, melyből először a pedálmű, aztán a főmű, majd – azt megkerülve – a pozitívű kapott levegőt. Kiskunhalasi szolgálatom alatt ennek a problémának a megoldására már nem került sor, sőt, a szükséges hangolásokon kívül semmit nem tudtunk költeni e nemes hangszerre. Ennek a régi, egyedi orgonának lettem az orgonistája.

ISMERKEDÉS HALASSAL

1977 tavaszán, megválasztásom során, és a nyár elején többször jártunk Halason. Minden alkalommal Ulakcsai nagytiszteletű úr és hitvese, Lilike volt a vendéglátónk. Amikor már abba a szakaszba ért a választásom folyamata, pünkösöd első napján, az esti istentisztelet alkalmával tartottam meg hivatalos bemutatkozó szolgálatomat. Örömmel mentem, mert volt ige, üzenet, amit vihettem. Úgy éreztem, hogy jól megtaláltam azt a hangot, amit vártak, később kölcsönösen nagyon megszerettük egymást a gyülekezettel. A kiskunok általában nem könnyen barátkozó, lassan megnyíló emberek, ám ha valakit bevesznek maguk közé, azt mindvégig nagy szeretettel hordozzák. Úgy éreztem halasi szolgálatom nyolc és fél éve alatt, hogy bevettek és megszerettek. Voltak helyi, aztán a felsőbbség által gerjesztett jogi és anyagi természetű problémás ügyek, s mindezekben néha borotvaélen jártunk, de megbíztak bennem, mint ahogy én is őbennük. Ez az érzés különösen a tanyai szolgálatokban, a tanyaiakkal való folyamatos kapcsolatokban, és a valaha jobb napokat látott, javaitól, házától megfosztott, sokféleképpen megalázott városiakkal kiépült kapcsolataim alapján erősödött meg bennem. Két tanyán élő család fogadta be a környező tanyaiakból álló gyülekezetet, s ezeket a havi alkalmakat ők is szervezték.

Kis dunántúli falum – s korábbi városképem, amit Veszprémbe szereztem – után, az alföldi város egészen más volt. Élményt jelentett a nagy kiterjedésű, falusias jellegű „mezőváros”, amelynek központjában a városháza, a templom, az iskolák, valamint a közhivatalok nemes és szép épületei álltak. Lombos fákkal bíró fasorai, árnyas és nagy parkjai igazán kellemessé tették ezt a várost. Nagyon motivált az új lehetőség egyházi szolgálataimban is.

Lakást a parókia déli oldalán, a Hősök terére, azaz a főtérre merőleges Szász Károly utca 28. szám alatt, egy házrészben kaptunk. A híres lelkipásztor, püspök, akadémikus és irodalmár Szász Károly újránősült – első felesége, Szász Póla halálát követően –, a kiskunhalasi Bibó Antóniát vette el az utcában lévő Bibó kúriából, innen származik az utca neve. Az egyházközségtől nyert lakás nem volt része a parókiának, attól mintegy négyszáz méter távolságra feküdt, és jóval kisebb volt, mint ahol addig éltünk Csőszön. A házzal szemben, az út túloldalán TŰZÉP-telep működött. Az utcánk elég forgalmas volt, mert Imrehegy, Jánoshalma, a református új temető, ami a köztemetői funkciókat is ellátta, valamint a határórlaktanya forgalmát bonyolította le. A lakást – a ház egy részét –

kártalanításul kapta az egyházközség. Az udvarban, még két kis épületben három lakó élt, míg a főépület nyugati felében egy házaspár. Így lett a kicsiny udvarnak öt lakója, velünk együtt tizenketten éltünk ott. Az összes lakó előtt el kellett jönnöm az udvaron, ha be akartam állni a Trabantommal. Garázs nem volt, de az udvaron, a lakás keleti fala mellett éppen elfért a kocsi. Mi, heten, augusztus 19-én költözzünk. Igyekeztünk Édesanyjának külön szobát biztosítani, magunk pedig egymás hegyén-hátán éltünk. Túl sok időnk nem maradt sem a rakodásra, sem azon töprengeni, hogy mennyire szorosan vagyunk, mert már kezdődött is az iskola, és nekem azonnal munkába kellett állnom.

Szabó Gábor
édesanyjával
és testvéreivel
(1980)

Meg kellett ismerkednem Kiskunhalas múltjával és jelenével. Sok fényes és még több szomorú lapja van ennek a történetnek. A gyülekezet mozgása, a hivatal rendje, a temetők állapota és használata, valamint számos egyéb ügy szinte azonnali ismereteket kívánt. Természetesen ez nem ment rögtön, de nagyon intenzíven tanultam – Katival együtt tanultuk – Kiskunhalast. Nyomban hozzáfogtam a gyülekezeti énekkar megszervezéséhez. Minden héten tartottunk egy vagy két próbát, először csak kamarakórusnyi létszámmal voltunk. Ezzel párhuzamosan ifjúsági énekkart is szerveztem, mely egyelőre nagyon szerényen, de működött, később ebből alakult meg a Lorántffy Zsuzsanna Ifjúsági Kórus³⁴.

Ebben a lakásban mindössze tíz hónapot töltöttünk, mert – 1922 óta fennálló adósságát törlesztve az egyházközség – megvásárolta 540 ezer forintért a Szász Károly utca 10/A. szám alatti kertes házat, egy Rózsa nevű határőr őrnagytól, úgymond második parókiának – ha már kettős papság van –, és mi ideköltöztünk. A vásárláshoz egyházmegyei engedély kellett, amit az esperes 1978

³⁴ A kórus Lorántffy Zsuzsanna Kamarakórus néven működik.

tavasznán adott meg. A házra való pénz, a temetői és egyéb épületek kényszer-kisajátításáért kapott kárpótlásból, a rendelkezésünkre állt. Némedi Benő presbiternek volt lova és egy kisméretű lapos kocsija, egész napon át ő hordogatta a bútorokat és a dobozolt könyveket, edényeket, ruhákat az egyik helyről a másikra. Ez az épület a Holló utca sarkán, egy háromszögletű telken állt, a Szász Károly utcával párhuzamosan. A Szász Károly és a Dózsa György utca sarkán, velünk majdnem szemben, a „Darányi pap” háza állott. Ekkor már nem a Darányi családé volt, ugyanis államosították, és – a szép nagy házban sok lakást kialakítva – a város illetékes hivatala utalta be a lakókat. Új otthonunkat – a Szász Károly utca 10/A. házat –, a presbitérium parókiává minősítette. Ez lett a Kiskunhalas-Északi Egyházzsér parókiája. Valamikor sokkal nagyobb telke volt a háznak, de amikor a Nagy-Bíró családtól saját telküket és házukat elvették – miután őket kulákká nyilvánították –, a telket megosztották, és keleti részén a Kiskunhalasi Kisipari Szövetkezet által működtetett városi mosodát, azaz Patyolatot létesítettek. Ez a szomszédság nem mindig volt jó illatú, de nem lehetett mit tenni. A megvásárolt ház Holló utcai kerítése omladozott, és az udvaron melléképület egyáltalán nem volt. Nútolt betonoszlopok közé betonlapos kerítést és hátsó kaput építettünk a következő esztendőben. A gépkocsibejáró a Szász Károly utcáról nyílt, a Patyolat kerítése és az épület fala között mindössze négy méter távolság volt. Kocsibejárónak ez megfelelt, és elfért a fal mellett a régi téglajárda, ha valaki a konyha felől akart bejönni. A Holló utcai kapun is az udvarra érkezett az ember, ez egy kétszárnyas deszkakapu volt, melyen teherautó is bejöhett az udvarra.

A lakásban egy hatalmas és egy kisebb szoba volt az utcafronton, az utcai járdára nyílt a személybejáró ajtaja is. Ezt üveges verandának alakították ki, és annak végén, hat lépcsőn lehetett felmenni a lakás szintjére. Innen egy műköves helyiségbe, az előszobába értünk. Ebből a helyiségből lehetett bemenni az utcai keleti szobába, s természetesen a két szoba között is volt ajtó. Miután fürdőszoba sem volt, az udvari verandából egy fürdőszoba- és egy WC-helyiséget lefalaztattam, és ezeknek a bejárata is az előszobából nyílt. Ezután következett a konyha, melynek az udvarra is volt ajtaja. A ház déli oldalán faoszlopos, nyitott veranda állt. Erről a verandáról nyílt a pincelejáró és a padlásfeljáró. A konyhából egy kis folyosón a ház délnyugati szobájába és a nagyszobába lehetett jutni. A kis folyosó déli részén, a pincelépcső boltívén kamrát alakítottunk ki, mert egyébként annak nem volt helye a házban. A hatalmas utcai szobát később könnyűszerkezetes falal kettéválasztottuk. A magas belvilágú szobák egymásba nyíltak, bár a lépcsősuttból a nagyszobába is vezetett bejárat. A konyhában volt víz, és természetesen az egész épületben villany. A mindig nagy forgalmú utcán állandóan felverték

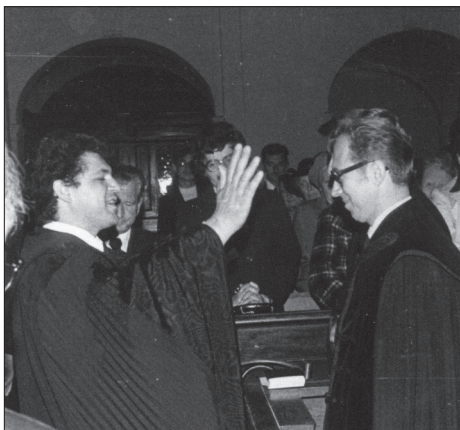
a port, s ezt bent a lakásban is tapasztaltuk, mert elég hitvány nyílászárókkal rendelkezett a ház. Sajnos a pincében majdnem mindig víz állt, nem tudtuk használni. Pár évvel később az egész városba bevezették a földgázt, így ebbe a házba is, és a konyhában elhelyezett fali kazánról központi fűtést működtettünk. A szerelés két és fél hónapig tartott, késő ősszel fejeződött be. Nemcsak az elhúzóódó munkálatok miatt, hanem egyébként is, ebben a házban sokat fáztunk.

A következő év tavaszán vettem bontásból téglát, amiből a mosoda felőli oldalon, a kerítés vonalára építettünk egy négy és fél méterszer nyolcméteres épületet. Keskenyebbik végén volt, a bejárat kapuval szemben, a garázsajtó. A garázs mögött a fás- és szeneskamrákat alakítottuk ki, egy ablakkal az ajtó mellett, innen lehetett felmenni a padlásra is. Egy öreg, nyugdíjas kőműves rakta a falat. Erre is alig volt egyházi keret, az anyagot és a mester munkáját fizette ki az egyházi pénztár. Én voltam a segédmunkás, hordtam a téglát, kevertem a habarcsot. Előfordult, hogy egy nap háromszor is abba kellett hagynom a munkát, és átöltözve bemenni a hivatalba, aztán temetésre és végül bibliaórára. Közben mindig igyekeztem előre termelni az anyagot, hogy a mester tudjon haladni a munkában. Felépült a melléképület, jó minőségű fából került rá tető, egészséges, használt cserép, a két végén deszkafallal. Jó arányú, csinos épületet húztunk fel. A garázsba kerültek a szerszámok, a tartalék gumik, a polcokra a kéziszerszámok, mindennek lett helye. Kényelmesen befért a Wartburg Tourist kocsink is. A tüzelőtároló ajtaja a hátsó kapuval szinte szemben volt, így amikor megérkezett a szén, a fa vagy a négy, egyenként 200 literes hordóban a fűtőolaj, nem kellett messzire vinni. Több alkalommal sikerült az „ideiglenesen” Halason állomásozó szovjet tisztektől egy-egy nagy, billenős teherautó NDK brikettet vennem, mely ebben az időben a legjobb minőségű fűtőanyagnak számított. Jól égett, szemben a magyar tojásbrikettel, és nem kormozott annyira.

BEIKTATÁSOM

El kellett jönnöm Kecskemétre dr. Balogh László esperes úrhoz, egyrészt megköszönni – ahogy ő mondta: „szuperszonikus gyorsasággal” lefolytatott – választásomat, valamint beiktatásom dátumának kitűzését kérni tőle. Esperes úr október 9-re írta ki a beiktatást, a vasárnap délelőtt 9 órai istentiszteletre, amely alkalommal ő prédikált. Ezt kellett megszervezni.

A beiktatás szép és felemelő ünnepség volt. Sokféle feladatot láttam el, prédikáltam, orgonáltam és orgonakísérettel szóló éneket is énekelnem kellett. Dr. Balogh László esperes iktatott be, itt volt dr. Szigethy Béla egyházmegyei gondnok,

Szabó Gábor
kiskunhalasi
beiktatása
(1977. október 9.)

Varga László kecskeméti lelkipásztor, egyházmegyei főjegyző. Harminchárom palástos lelkész gyűlt egybe, akik Igével áldottak meg. Ezt követően az egykori Református Kör épületében – ami ekkor már nem az egyházé volt – került sor a beiktatási ünnepség közös ebédjére, amin megjelent a tanácselnök is, Tanczos Sándor. Az ebéden ismertem meg Zana Dezső tanítót és előadóművészt, aki valóban nem rendelkezett előadói diplomával, mert azt a Rákosi-rezsim nem engedte neki megszerezni. Már a Színművészeti Főiskolán tanult, amikor megkezdődött az újabb tanév szeptemberben, és ő a kollégiumi szobájában remekül utánozta Rákosi Mátyás pártvezért, amint augusztus 20-i beszédét mondta Kecskeméten. Valamelyik beépített diák azonnal feljelentette, majd hamarosan eltávolították a főiskoláról. Korai haláláig nagyon jó barátok voltunk. Egy pár ízes, gyönyörű verset mondott el a fehér asztalnál, igazán szívhez szólóan, és tette feledhetlenné az ünnepi beiktatási ebédet.

Zana Dezsőnek szép kalotaszegi gyűjteménye volt, nagyon szerette ezt az erdélyi vidéket. Lakodalom nem eshetett úgy, hogy a tanár úr ne legyen ott gyönyörű verseivel. Szép „mellyesekkel”, bokályokkal, párnafővel, tányérokka és vállfűs hímzésekkel³⁵ fizettek szolgálataiért. Ő nagy szeretettel és gondnal ápoltta, gyarapította gyűjteményét. Egy alkalommal a budakeszi kultúrházban volt kiállítása, ahová haramiak betörték, és a tárlatról a gyűjtemény színe-javát ellopták. Ez nagyon megviselte őt, sajnos, nem is lett meg a tettes, sem az elloptott anyag. Még így is jelentős kalotaszegi kollekciója maradt. Végrendeletében ezt a

³⁵ Mellyes: ruhadarab, amelynek felső része takarja a mellét. Bokály: karcsú, egyfűlű, körte alakú, cserép borosedény. Vállfűs hímzés: a kalotaszegi viselet része a vállfűs ing, amely dúsan hímézve a fiatalok ünneplője volt.

Kecskeméti Református Egyházközségre hagyta azzal a megkötéssel, hogy biztosítsák a kiállítótermet a gyűjtemény állandó kiállítása számára, és az erdélyi vendégeknek négy vendégszobát, ha ideutaznak. Ezeket a feltételeket nem tudta az egyházközség megvalósítani. Az anyagot évekig őriztük, majd a Kecskeméten, a Serfőző utcában lévő Népi Iparművészeti Múzeumnak adtuk át, ahol a gyűjtemény külön termet és állandó kiállítást kapott.

Beiktatásom után elmentem Fekete János megyei egyházügyi titkárhoz bemutatkozni, és kértem, hogy feleségem pedagógusként való alkalmazását ne akadályozzák meg. Röviden elmondtam azt a szégyenletes és teljesen értelmetlen kálváriát, amit Fejér megyei szolgálatom idején végigjártunk. Valóban sikert értem el, mert párom tanítói kinevezést kapott. Egy kipróbált kommunista igazgatóra bízták, Molnár Lászlóra, aki a Halas központjában lévő Szűts József Általános Iskolát vezette. Itt kapott hitvesem előbb az iskolai könyvtárban, majd az osztályok tanításában munkát. Az iskola mint munkahely, fekvése folytán, nagyon előnyösnek tűnt, hiszen a város központjában, lakásunkhoz egészen közel állt, Holló utcai kapunktól mintegy kétszáz méterre.

Kati nagyon szerette a kézimunkát. Állandóan tanulta a különböző mintákat, az anyagok mibenlétét és a minták eredetformáit. Már Csőszön járt a Népi Iparművészeti Tanács tanfolyamára, Budapestre, a záróvizsgája 1978 januárjában volt. A sikeres vizsga után C kategóriás népi díszítő-népművész diplomát szerzett. A városi párttitkár jóváhagyását követően, később, ezzel a diplomával városi szakkört vezethetett Kiskunhalason, egy szakszervezeti kultúrotthonban. (Halason csak úgy hívták, hogy a „szakmaközi”). A kézimunkát szerető asszonyok közül jöttek hozzá olyanok is, akik nem a gyülekezethez tartoztak, sőt a harcos ellentábor tagjai voltak. Velük is korrekt emberi és szakmai kapcsolatokat, megbecsült ismeretségeket alakítottunk ki.

Így ismertem meg dr. Vincze Ferenc nyugdíjas tanácselnököt, aki egy beszélgetés során elmondta, pártfeladatként azt a megbízást kapta a pártbizottságtól, hogy Vácról menjen Kiskunhalasra tanácselnöknek. Teljesen ismeretlenül került a városba. Elmesélte, hogy az itteni munkája kezdetén bejött hozzá egy szakadt tanyai ember, és ingyenes gyógyszerellátásra kért utalványt. Kérdezte tőle Vincze tanácselnök, hogy mennyi földje van. Azt a választ kapta, hogy ötven hold homok, erre elküldte, és nem adott neki utalványt. Majd a munkatársai előtt kifakadt, hogy milyen kulák tempó van itt, hogy az ötvenholdas parasztnak van képe utalványért folyamodni. A munkatársak zavartan mosolyogtak, majd felvilágosították a tanácselnököt, hogy az ötven hold homok egy jó évben legfeljebb

két-három kecskét tud eltartani, de nem egy embert. Az volt a pártgyakorlat ekkor Magyarországon, hogy a közülük való, a helyben lakó, a helyi viszonyokat jól ismerő, ne legyen vezető helyben.

GYERMEKEINK

Lányaink a szomszédos, központi, kéttornyú – ahogy a halasiak mondták – általános iskolába jártak. Reggel együtt mentek Katikával, de nem mindig együtt jöttek haza, hanem úgy, ahogy az órarendjük adta. Szívesen jártak iskolába, ott-hon hamarosan már együtt tanultak. Zeneiskolába is beírattuk őket – hiszen Székesfehérváron már jártak az Állami Zeneiskolába –, Zsuzsi klarinéton, Judit zongorán játszott. Kati később kezdte a zeneiskolai tanulást, előbb csellót, majd fuvolát tanult. Az iskolában, a gyülekezetben – ifjúsági órán, hittanórán, gyermek-istentiszteleten – és a zeneiskolában sok ismerősre tettek szert. Mindenütt megszerették őket, hiszen lelkes és kedves gyerekek voltak. A következő évben már édesanyjuk is dolgozott az általános iskolában, előbb az iskolai könyvtárban, majd azután a tanításban.

Gábor Dániel fiunk óvodába került. Az óvoda a szomszéd utca végén állt, a valamikori református egyházi épületben, melyet államosítottak. Gabi aranyos kisfiú volt, sok ötlettel, fantáziával. Lakásunk környékének utcáit nagyon pontosan térképre rajzolta. Okos volt, ám a rohangálás, labdás sportokat nem szerette. Kerékpárral rendszeresen végigjárta a környék utcáit, megismerte az idős néniket, egynek a tojást hozta le a szénapadlásról, másnak valami mást segített. Pontosan tudta, hogy melyik néninél van csíkos, barna vagy sárga sütemény. Nagyon jó megfigyelő volt, és amit látott, azt rendszerezni is tudta. Óvodába csak délelőtt járt, megebédelt, de nem aludt ott, mert állandóan sutyorgott, számolt, ezzel zavarta az alvókat. Az óvónő ekkor beültette abba a kétajtós ruhásszekrénybe, amelyben az alvók ágyneműit tartották. Hazajövet mondta, hogy ő akkor sem aludt el – mintha ez nagy dicsőség lenne –, és látta, hogy a nagyon kövér óvó néni két széken ülve is aludt. Így aztán ebéd után ő mindig hazajött. Ebben az időben vezették Halason a földgázt, hatalmas árkok voltak az utcákban mindenütt. Néha csak fél vagy egy órával később érkezett haza az óvodából, mint ahogy ez várható volt. Egyszer meglestem. Minden árkot naponta meg kellett néznie, néha lemenni a mély árok aljára, tájékozódni, és mindent megismerve érkezett haza. Sokszor rajzolt csővezetékeket, gondolom a látottak után. Rengeteg dolga volt útközben is, amíg hazaérkezett.

MUNKA A LELKÉSZI HIVATALBAN

Halasra érkezésünk után a lelkészi hivatalban, de a mindennapok szolgálatában is azonnal ott kellett lennem. Szabadnapot mi akkor nem ismertünk. Minden reggel volt igemagyarázatos istentisztelet, természetesen kántori szolgálattal, nyáron a templomban, télen a gyülekezeti teremben. A gyülekezeti termet ekkoriban alakítottuk ki a korábbi segédlelkészlakásokból, a város legrégebbi épületében, az úgynevezett sóházban. Az utcai fronton működött az egyházközségi pénztár, mögötte, az épület egész hosszában a gyülekezeti terem. Az egyházközség pénztárosa, Paczolay Győző presbiter korábban a város főpénztárosaként, számvevőjeként dolgozott. Melegszívű, hűséges és kedves ember, ekkor már özvegyen élt szép házában.

Ha a hívek temetést jelentettek, vagy valamelyik lelkésszel akartak beszélni, ahhoz be kellett jönniük a parókiára, a lelkészi hivatalba. A parókia boltíves része ugyancsak régen, jelen formájában az ezerhétszázas évek második felében épült. A később hozzáépített rész, mely a mindenkori lelkipásztor lakása lett, már nem boltívesen épült. Valami különös hangulata volt a nagy kőkerítésen belüli kertnek és parókiának. A kőkerítés kapuja egy szép, klasszicista építmény, aminek régi kovácsolt zárjához összecsucukható kulcsot használtunk – ilyet csak ott láttam életemben –, amely így is olyan nagy méretű volt, hogy szinte fegyverviselési engedély kellett hozzá.

Beiktatásom alkalmával közölte Balogh esperes Ulakcsai Antal nagytiszteletű úrral, hogy tudomására jutott a betegeskedése – ugyanis újabb agyérögörce volt az elmúlt napokban –, ezért itt az ideje, hogy nyugdíjba menjen. Így is történt, nagyon hamar nyugdíjba tette az esperes Tóni bátyámat. Egyelőre a parókiában maradhattak, mert nem tudtak hova menni. Életük során, nehéz időkben felneveltek hat gyermeket – két fiút és négy lányt –, mindnyájuknak diplomát adtak, arra gondolni sem mertek, hogy a lelkészi fizetésből lakást vásároljanak. Balogh esperes könyörtelenül hajtotta őket, hogy menjenek ki az épületből.

LELKÉSZVÁLASZTÁS BONYODALMAKKAL

Eközben Balogh László esperes beindította a Kiskunhalas-Déli Egyházzrész nyugdíjazás folytán megüresedett lelkészi állására a választást. Volt is jelöltje, az őt hűségesen kiszolgáló segédlelkészét, Révész Barnát ajánlotta. Ez a fiatal kollégánk – talán kapcsolata miatt is – nem volt jó hírű. Evangelizáción szolgált is Halason,

de nem került sor a meghívására. Ezután a lakiteleki lelkipásztort, volt teológiai évfolyamtársamat, Bérces Lajost ajánlotta az esperes. Lajos úgy ítélte meg a halasi eklézsia anyagi erejét, hogy azt meghaladja a három lelkipásztor eltartásának költsége, ezért az utolsó pillanatban visszalépett.

Többször kijött az esperes hozzánk, általában váratlanul. Egy alkalommal este érkezett Nagy István lelkipásztor Kmeth Sándor utcai lakására dr. Balogh László esperes. Vacsorát kért, de nem volt kéznél éppen semmi neki való. Ilonka nagytiszteletű asszony azonnal elment a gépkocsit vezető Révész Barnával a központi élelmiszerboltba, amit még éppen nyitva találtak. Eközben az esperes – miután engem is odahívtak – arról beszélt, hogy ő nem szereti a szemüveges embereket, – én ekkor már állandóan viseltem a szemüveget. Éreztem a szavaiból, hogy engem tesz felelőssé a lelkészi állásra ajánlott két jelöltjének elutasításáért. Közben megjött a vacsora, megette. Majd a zsebéből fogvájót vett elő, megszégyenítve a nagytiszteletű asszonyt – mert nem volt fogvájó az asztalon – ezt mondván: „Az Esperesnek mindenre gondolnia kell!” Elrendelte – közeli időpontot adva –, hogy a presbitérium gyűlését hívja össze Nagy István kollégám, melyen az esperes fog majd elnökölni, aztán elment.

Sok volt a munka Halason. Paczolay Pista bácsi nyugdíjas református lelkipásztorként ellátta a gimnáziumban a vallásstanári feladatokat. Szikár ember volt, mindennap bejött a hivatalba elmaradhatatlan kerékpárjával. Nyugdíjba vonulása után az ő státuszára választotta meg utódjául az egyházközség választói közgyűlése Nagy Istvánt. A Vörösmarty utcában lakott hitvesével, Szinay Erzsébettel, és velük lakott Erzsébet néni testvére, Rózsika is. Mindketten pedagógusok voltak. Pista bácsi a gyülekezeti szolgálatra mindig készen állt, lehetett rá számítani.

Tóni bácsi egészsége tényleg megroggyant. Keveset is mozgott, s az utolsó agyérögörcs még inkább lelassította. A lelkészi hivatalban ült minden délelőtt. Élt még Halason egy öreg, nyugdíjas lelkipásztor, Bálint Ambrus, aki valamikor a Márianosztrai Büntetés-végrehajtási Intézet lelkésze volt, míg státuszát meg nem szüntették, őt pedig nyugdíjazták. Az új rendszerben már nem volt szükség a rabok lelkivilágának karbantartására. Ő már nem szolgált. Így minden dologhoz ketten voltunk Istvánnal, és még Paczolay Pista bátyánk segített be, amiben tudott. Őt sokszor kérték – a tanár urat – temetési szolgálat végzésére. Sokat kántorizáltam neki is. Minden temetésen én voltam a kántor, s ha nekem kellett temetnem, akkor Pista bácsi vagy Nagy István kollégám kántorizáltak nekem. Előfordult, mint például 1978. január 4-én, hogy szerdán temettem, nagyon sokan voltak, és Ulakcsai Anti bátyám kántorizált nekem. De ilyesmi ritkán történt ebben az időben. Lányuk, Ulakcsai Zsuzsi szépen énekelt, többször orgona- vagy

harmóniumkísérettel, gyülekezeti rendezvényeken és istentiszteleteken. Így volt ez január 8-án is, amikor Ulakcsai Antal lelkipásztor elköszönt a gyülekezettől, hiszen nyugdíjba ment. Igével köszöntöttem őt szeretett egyházközsége nevében.

VÁN BENJÁMIN, A HALASI ÉLŐ LEGENDA

Ideköltözésünk idején nem lakott még Kiskunhalason Ván Benjámín nyugdíjas, egykori halasi lelkipásztor, hanem a baranyai Rádfalván élt és szolgált. A halasi Ván családból származott. A családi hagyomány a Ván nevet a kán tisztségből eredeztette, abból az időből, amikor még a tatárok mellett éltek a magyarok, valahol Ázsiában. Unokaöccsei közül Ván László erdőmérnök Kecskeméten lakott és dolgozott, ő irányította a kecskeméti arborétum kivitelezését. Amikor nyugálományba ment, visszaköltözött Halasra. Másik unokaöccse, Ván István, kertészként dolgozott, a város déli részén volt a kertészete, virágot termesztettek, és azt árulták. Ván Benjámín nem nősült meg, egész életében egyedül élt. Budapesten járt teológiára. Érezte, hogy a „racionalista teológia” teljesen kiölt minden tüzet az egyházból, ezért már teológus korában szívesen hallgatta a nagy hatású római katolikus szónokot, Bangha Bélát. Őt a református professzorokkal összehasonlítva szokta említeni, hogy „festett lángokkal nem lehet tüzet rakni”. Teológiai szobájában is, diáktársai között, szóba kerültek ezek a dolgok, és Béni – talán túlzással – azt mondta, hogy „Kálvin belerondított a kútba”. (Marton professzor fia is az évfolyamába járt.) Ezután feljelentették, a tanári kar maga elé idézte, és kérték, hogy amit mondott, vonja vissza. Akkor így válaszolt: „Hát megengedem, talán nem a kútba, hanem a kútkávéra rondított Kálvin, és később belepiszkálta a kútba”. Ván Benjámín szóképei, kifejezésmódja naturális volt, de eszméltető. Mindenki azonnal értette. Semmiféle finomkodás nem volt jellemző rá. Ekkor a budapesti tantestület eltanácsolta, és ezért a pápai teológiára ment. Pápán együtt járt Bereczki Alberttel, Tildy Zoltánnal és másokkal. Itt szerzett lelkészi diplomát 1916-ban. Segédlelkésként hazakerült Halasra, ahol az agg Szilády Áron lelkipásztor mellett szolgált. Helytelenítette a kommünt, de az utána következő megtorlásokat is kárhoztatta. Ezeknek hangot is adott igehirdetéseiben. Ezután a Külső-Somogyi Egyházmegyébe bekebelezett Látrány lelkipásztora lett. Kiskunhalasra a harmincas évek második felében került vissza, ahol a gyülekezet vezető lelkésze lett. 1952-től az új egyházvezetés, akit lehetett, nyugdíjba küldött, akkor is, ha még nem érte el a nyugdíjkorhatárt. Így küldték el, szabadultak meg a szókimondó Ván Benjámintól is. Azt mondta neki az akkoriban kinevezett esperes, Papp Géza, hogy a városból kitiltottak listáján rajta van. Később Tánczos Sándor tanácselnöktől megkérdeztem, hogy volt-e ilyen lista? Ő előkerestette a korabeli

iratokat, de ilyet nem talált. Ván Benjámin egyetlen ruhájában, egy kis kézitáskával és hatszáz forinttal a zsebében elindult Halasról gyalog, miután az állítólagos parancs úgy szólt, hogy huszonnégy órán belül el kell hagynia Kiskunhalast. Egy romos, szanki tanyában húzta meg magát, a tanya tulajdonosa ekkor már a faluban lakott. Ott élt évekig, liba-, valamint kacsatöméssel foglalkozott, azokat értékesítve tartotta fenn magát és ezt a „gazdaságát”. A hatvanas évek második felében rehabilitálták annyira, hogy a kihalt, teljesen leépülő Baranya megyei Rádfalvára elmeheztett saját pénzén lelkipásztorkodni. Miért volt a kommunisták szemében szálla Ván nagytiszteletű úr? A halasi gimnázium államosításakor felemelte a szavát e szándék ellen, és a következő képpel szólt a zsúfolt templomi gyülekezethez: láttatóan leírta, milyen egy szép, erős, méltóságteljes magyar bika. Nem lehet igába fogni, és nem tudják betörni. „Ám az emberi gonoszság kifogott rajta, két kis mirigyét eltávolították, és ezzel igába fogható szolgává tették” – mondta. Az iskola elvételekor – szerinte – ez történik az egyházzal és a magyar néppel.

Ván Benjámin volt a halasi lelkipásztor az ébredési időkben. Maga nem szervezte az evangelizációkat, de nem is tett ellene semmit. Hagyta, hogy menjen a maga útján. Személy szerint az volt a véleménye – és ezt többször is hangoztatta –, hogy „nem jó a tetűket beengedni a subába”. E megjegyzéséből megállapíthatjuk, hogy nem értette és nem helyeselte az ébredés történéseit. Mondotta is egy alkalommal, hogy „Nekem nem kellett azon a bizonyos megtérésen átmennem, mert édesanyám olyan vallásos volt, hogy én is az lettem”. Az amerikai Mrs. Friesen evangelizált nagy hatással Halason. Ennek az evangéliumi ébredésnek a nyomai még ekkor is jól nyomon követhetők voltak. Az evangelizációs estéknek, összejöveteleknek különleges hatása és hangulata volt még a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján is.

Ván Benjamin már évek óta ismét Halason élt – talán 1979 óta –, ekkoriban a Ván kertészet egyik melléképületében lakott. Hűségese járt a templomi istentiszteletekre és evangelizációkra, az egyetemes imahét alkalmaira. Egyszer beteg lett, a család látta, hogy mind jobban leépül, s miután a nyolcvanas éveinek közepén járt, beletörődtek, hogy meg fog halni. A félkezű Hunyadi meglátogatta, és mentőt hívott a látogatás után. Így került a halasi kórházba, ahol egy nagy, rosszindulatú daganatot diagnosztizáltak nála. Megműtötték, de nem látták el véglegesen, majd csak két nappal később, miután látták, hogy erős a szervezete, és talán megmarad. Ekkor a végbelét kitették az oldalára. Sokáig feküdt a kórházban, annak valamelyik felső emeletén, a sebészeten. Ebben az évben nagyon meleg tavasz köszöntött be. Ván Benjámin szenvedte állapotát, de békessége volt. Egyik látogatásom alkalmával kérdeztem, mit hozhatok, mit szeretne. Azt mondja: „Fiam, egy jót fingani!” Pár hónap múlva – saját felelősségére – kérte, hogy végbelét állítsák helyre. Elvégezték a műtétet, és milyen csoda történt, megindult

az egészséges bélműködése. Látogatásom napján, már dél felé járt az idő, a látogatókat be is engedték a kórházba, így mentem fel abba a kórterembe, ahol ő feküdt, miután kihozták az intenzív osztályról. Már hónapok óta, az ajtó melletti, jobb oldali ágyon volt a helye. Nem vettem észre, hogy kissé megkésve, még tart a vizit a terem belső felében, belépve kérdezem: „Hogy van Béni bácsi?” Így szólt: „Képzeld fiam, a saját valagamon szarok”. Hallva ezt az orvosi stáb is, olyan jóízű nevetésre fakadtak, ami ilyen tudós, orvosi testülethez talán nem is illik.

Élete utolsó éveiben Ván Benjámín nagytiszteletű úr Halason nagyon ritkán, vagy talán nem is végzett lelkészi szolgálatot. Egy alkalommal, a délutáni zeneszolgálatra készültem Alföldy-Boruss Csillával és Eszterrel fenn az orgonánál – a délelőtti istentiszteletnek már régen vége volt –, egyszer csak mozgás nesze hallatszik fel a karzatra. Lenézek, hát ott egy család, és Béni bácsi szolgálataival kezdődik egy keresztszolgálat. Se biblia, se agenda³⁶ nem volt nála. Szemhéját félig leeresztve, fejből végezte az egész liturgiát, hibátlanul és nagyon tartalmasan.

Amint Halason éledegelt Béni bátyánk, eljött lelkészi szolgálata kezdetének 65. évfordulója. Nagy István kollégám felajánlotta Béni bácsinak, hogy prédikáljon ezen a szép évfordulón. Azt mondta, hogy nem vállalja, mert: „Bajotok lehet belőle”. Csak kapacitálta a kollégám, és mondta neki, hogy írja le a prédikációt Béni bácsi. Erre azt felelte, hogy úgysem úgy és azt mondaná el. Tovább biztatta István kollégám, mondta neki, hogy akkor írjon egy bő vázlatot, és annak alapján szolgáljon. Nagy István azon lelképásztörök közé tartozott, akik minden igehirdetésüket szó szerint leírták, és azt és úgy is mondták el. Erre türelmét veszítette az öreg, és így fakadt ki: „Nem értitek, hogy én rögtönző szónok vagyok!? Ez olyan nálam, mint másnál a hányás, ha egyszer elindul, nem lehet az egyik falatnak azt mondani, hogy te jöhetsz, a másiknak pedig, hogy maradj!” Ilyen eszméletű képekkel beszélt – még ha egy kicsit naturálisnak is éreztük – Ván Benjámín. Azért a kért szolgálatot vállalta, és el is végezte. Azt hiszem, sok öreg halasi – s az akkori gyülekezet is – utoljára hallotta egykori, szeretett lelképásztörát.

Ván Benjámín jó tollú ember volt. A harmincas évek végén kiadott egy könyvet *Napraforgók* címmel. Ezt – miután természeti megfigyelések sorából vette alapgon-
dolatait és megfigyelését – a hivatalos református teológia és annak sajtója támadta, majd kriptokatolikusnak kiáltották ki a szerzőt. Szíj Rezső volt az, aki pozitív kritikát és a könyvet ajánló recenziót, valamint ismertetést adott róla. Szíj Rezsőt is folyamatosan támadta az egyház, persze szolgáltatott is erre éppen elég alapot. Ván Benjáminnak kitűnő novellái voltak. Életében ezek nem kerültek kiadásra. A későbbi halasi lelképásztör, Bödecs Pál adott ki egy könyvecskére valót ezekből.

³⁶ Az istentiszteleti rendtartást, az istentisztelet állandó szövegrészleteit tartalmazó könyv.

DOBOS KÁROLY

Jó barátja volt Ván Benjáminnak Dobos Károly. Sokszor vittem Károly bácsit a vasútállomásra a Ván kertészetbe, Béni bácsihoz. Rendszeresen látogatta Károly bácsi az öreg Bénit. Közös múltjuk Szankhoz kapcsolta őket. Szabó Imre, a Budapesti Egyházmegye esperese és Dobos Károly lekipásztor együtt szolgáltak a Budapest Vilma királynő fasori, majd Fasori Református Egyházközségben. 1953-ban, április vége felé meghalt a gyülekezet egyik presbitere, és az addigi szokás szerint kitették a toronyba a fekete zászlót. Az éber hatóság azonnal lecsapott rájuk. A vád szerint május elsejére, a nemzetközi munkásosztály nagy ünnepére – azt minősítve –, fekete zászlót tettek ki. Büntetésből Szabó Imre a nyírségi Búj községbe, Dobos Károly pedig a bács-kiskunsági Szankra került. Bő tíz év múlva, 1964-ben Dobos Károlyt meghívták Pesthidegkútra mint gyülekezeti lekipásztort. Ő volt az első, akit az egyházi vezetés „rehabilitált” a korábbi szolgálati helyükről eltávolítottak közül. Budapesti beiktatásán képviseltette magát az Állami Egyházügyi Hivatal is. Idős Deli János, szank-móricgáti gondnok köszöntötte új helyén volt lekipásztorukat – ahogy ott hívták, Dobos atyát –, majd az államiakhoz fordulva megköszönte nekik, hogy Isten akaratát végrehajtották, és Dobos Károly lekipásztort Szank-Móricgátra küldték. Megdöbbenve hallgatták e szavakat az államiak, mert ők büntetési szándékkal tették oda. Az öreg gondnok megköszönte nekik is a móricgáti templomot, mert Dobos Károly szolgálata nélkül az nem épülhetett volna fel. Dermedt csend lett, s aztán kényszeredett mosoly. Igen, ez alkalommal is igaz lett az ige, amit József mondott: „Ti gonoszt gondolatok énellenem, de Isten azt jóra gondolta fordítani”.

Dobos Károly fiatal lelkészként pár évet eltöltött az USA-ban, az ottani magyar református egyház egyik bányászgyülekezetében, ahol örömmel és szeretettel szolgált. Ez a kapcsolat később is megmaradt. Szank hatalmas tanyavilág volt, hitvány, homokos földdel. Lassan megváltozott ez a tanyavilág a szanki olaj- és gázkitermelés fellendülésével, valamint Móricgát faluvá alakulásával. Ez utóbbi helyen nem volt templom. Tervezték, hogy építenek, de addig csak terv maradt, majd 1954-ben hozzá is kezdtek. A valuta a tojás volt. Dobos Károly minden háziasszonytól megkérdezte, hogy mennyi tojást tudna erre a célra adni? Azaz, a tojás árát. Gyalog járta a tanyavilágot. Ahol megesteledett, a háziaknak és a környéken lakóknak hirdette az Igét, s két padot összetolva, elmaradhatatlan aktatáskáját a feje alá téve, kabátjával betakarózva, már aludt is. Ezt olyan természetes egyszerűséggel tette, ami minden ember szívét kinyitotta előtte. Népe nagyon szerette. 1957-re felépült a templom. Építési anyagot akkoriban alig lehetett kapni.

Ekkor léptek akcióba amerikai bányászai. IKKA-utalványokon különböző dollárösszegeket küldtek, amit már beválthattak építési anyagra, mert azzal mindig lehetett vásárolni. A templom felszentelésére jelentős küldöttség utazott az USA-ból a szanki pusztára. Ezt nem lett volna tanácsos a hatóságoknak megtiltani. De komoly kérdést jelentett, hogy miként jönnek majd ki a vendégek Kecskemétről. Ekkor bement Dobos Károly a keskeny nyomtávú vasút kecskeméti igazgatójához, aki hozzájárult, hogy a vonathoz még egy kocsit csatoljanak. Így tudtak az ünnepségre kikerkezni az amerikai vendégek, a mórícgáti vasúti megállónál leszállva.

Már nyolcvan éves volt Dobos Károly, midőn egy alkalommal azt mondta nekem, hogy most egyelőre nem jön meglátogatni Béni barátját, és bennünket sem, mert hosszabb időre elutazik. Kérdezem, hova? Így szólt: „Úgy gondolom, mielőtt megöregszek, elmegyek egy evangelizációs tengeri körútra, a Logos hajón”. A hajó keresztyén bizonyoságtévékkel, nyolc-tíz hónapig ment kikötőről kikötőre, és a rakpartokon, a kikötői kocsmákban, ahol csak lehetett, igehirdetéssel, bizonyoságtétellel, valamint a keresztyén irodalom terjesztésével szólt Jézus Krisztusról.

ZENEI SZOLGÁLAT

Kiskunhalason minden hónapban tartottunk zenés áhítatot. Zsuzsi lányom barokk furulyán (blockflöte) játszott, rendszeresen szerepelt a zenés áhítatokon, mellette Székely Márta is, aki ügyesen fuvolázott. Igyekeztem mind több gyermeket és fiatalot bevonni a közös zenélésbe, ezért gyermek- és ifjúsági énekkart is szerveztem. A gyülekezet szívesen vette ezeket az alkalmakat, zenélő gyermekeknek, unokáiknak nagyon örültek. Ezzel a városi zeneiskola iránti érdeklődést is erősítettem. Negyedévenként neves vendég meghívásával tartottunk zenés

Szabó Gábor
a kiskunhalasi
templomban
orgonál

áhitatokat. Sok más mellett szolgált a gyülekezetben Kabai Tóth Zoltán kisteleki lelkipásztor (hegedű, brácsa), Vass Erzsébet (ének), Máté János orgonaművész, Kalocsay Ferenc fóti karnagy és orgonista lánya, Kalocsay Márta, a fóti református gyülekezet énekkara, a ceglédi református énekkar Arany László karnagy és Hajnal Ildikó tanárnő közreműködésével, Alföldy-Boruss Csilla orgonaművész és testvére, Eszter (fuvolaművész), Béres Ferenc énekművész, Kovács Endre orgonaművész, a Budapesti Egyetemi Énekkar Baross Gábor karnagy vezetésével, a Debreceni Kollégiumi Kántus Berkesi Sándorral, Karasszon Dezső orgonaművész. Magam is rendszeresen játszottam, például az egyetemes imahét minden estéjén előadtam egy-egy darabot. Komolyan vettem, hogy kántor-lelkész vagyok, és ha egy darab kész lett a kezemben, már elő is adtam.

A PRESBITÉRIUM ÉS AZ ESPERES

1978 márciusában eljött annak a bizonyos presbiteri gyűlésnek a napja, melyen az esperes elnökkölt. Megérkezett, majd Nagy István kollégámhoz ment be, ő volt az elnöklelkész, én egyébként is „csak” kántor-lelkész voltam. Fogadtam az érkező atyafiakat, lassan már ismertem mindenkit. A presbiterek között, az első sorban, a harmónium mellett ültem. A kezdő áhítat során végeztem a kántori szolgálatot. Az esperes a gyűlés során szemrehányást tett a presbitériumnak, hogy nem megy elég gyorsan a választás. Fenyegette – a törvénykönyvet lóbálva – a presbitériumot és azt mondta, hogy majd ő kényszeríti őket. Azt hiszem, hogy a gyors választással Ulakcsai Tóni bátyáknak a parókiáról való elköltözését is siettetni akarta. Ekkor valamelyik presbiter megismételte a korábbi kérésüket, hogy előbb a lelkészlakást akarják megoldani, aztán választanak. Ekkor esperes úr megismételte, hogy ő majd kényszeríti a presbitériumot, mert önmaguktól nem akarják megoldani ezt a problémát. Erre az egyik presbiter megismételte, hogy ők ezt csak kérik, de azt is látják, hogy a két fiatal lelkész az öregekkel el tudja látni a szolgálatoikat, és így szólott: „Aki ezt nem érti meg, bárki legyen is, az az egyház ellensége”. Erre az esperes nagyon indulatos lett, szinte ordított, megvonta tőlük a szót, a gyűlést bezárta és kirohant, Nagy István kollégám utána. Én a döbbszent presbitériummal ott maradtam a gyülekezeti teremben. Ott ültek mint 36 bentontomb, szótlannul és mozdulatlanul. Kisvártatva felállt Némedi Benő presbiter, és azt mondta, vele így a kocsában sem beszéltek még soha, nemhogy a saját egyházában. Félelmes csoszogással, teljesen csöndben kivonultak, kézfogással elköszöntek, és elmentek. Bezártam a gyülekezeti termet, és bementem a lelkészi hivatalba. Ekkor már nem volt ott az esperes.

Megbeszéltük Istvánnal, hogy másnap reggel egy hajnali vonattal felmegyünk az egyházkerülethez, és a püspök úrral igyekszünk beszélni. Bántott, hogy a dolgok így alakultak. Nem örültünk annak sem, hogy esperes úr így végzett az atyafiakkal. Az esperes az előjárónk, a presbitérium pedig a kenyéradó gazdánk volt. Azon tépelődünk, hogy mit tegyünk ebben a helyzetben. Én is azt érzem, hogy a presbitérium felelősen áll a lelkészválasztáshoz, felméri és rendezi erőit, és az 1922 óta hiányzó parókiát is most akarja megvenni vagy építeni. A parókia épületét pár hónappal később, júniusban meg is vettük. Másnap időben Budapestre értünk, döbbenet láttuk meg a püspöki hivatal lépcsőházában négy presbiterünket, amint ott ültek álmosan, kialvatlanul. Ők már a hajnali három órakor induló, első vonattal feljöttek. Még alig köszöntöttük egymást, szó nélkül átviharzott a folyosón dr. Balogh László esperes is. Tóth Károly püspök is a hivatalban volt már, akit 1977-ben, a nyár végén választott a kerület püspökévé.³⁷

Először a püspök úr beszélt az esperessel, aztán a presbiteri küldöttséget hívta be, végül mi is bejutottunk hozzá. Nyilván valamit félreértett, vagy eleve volt valami elképzelése, amely nem egyezett az esperesével, mert keményen beszélt velünk, jobban mondva velem. Én elmondtam a püspök úrnak, hogy nagyon jól érzem magam a lelkész-kántori helyemen. Nincsenek fenntartásaim, de azért, mert tudok kántorizálni, nem érzem magam kevesebbnek, mint a gyülekezeti lelkipásztor, ám többnek sem. Azt is elmondottam, hogy én semmiféle szervezésben, vagy az esperes szándékának megakadályozását célzó dologban nem voltam és nem vagyok benne, de ismereteim szerint a presbitérium sem. Nyilván, az esperes lát valamit rosszul, sajnálom, hogy nem beszélt velem. Erre rendre utasított mondván, nem engedi, hogy a munkatársára megjegyzést tegyek. Kérdezte Nagy István kollégámat, ő is esperesnél kötött ki. Őt is letorkollta. Ezután azt mondta: „Mit gondoltok, én nem ismerem az esperes urat?” Ezzel a kihallgatásunk befejeződött, és végül püspök úr a következőképpen rendelkezett: megbízott a választásra kiírt egyházrész ideiglenes pásztorolásával és a halasi gyülekezet összes kántori szolgálatával. Ezt a kettős szolgálatot kántor-lelkészi státuszomban, annak fizetése fejében kellett ellátnom Nagy István elnöklelkész úrral együtt, az ő irányítása szerint, amíg más megoldást nem talál az egyházközség vagy az egyházmegye. Hazafelé elég ideges voltam, mert a dunántúli lelkészi állásomat éppen a kántor-lelkészire cseréltem, ezért jöttünk Halasra, és most újra visszacsöppentem ugyanabba a lelkipásztori szolgálatba.

³⁷ Tóth Károly beiktatása 1977. október 31-én volt a Kálvin téri templomban, amely erre az alkalomra teljesen megtelt. A beiktatáson Nagy István és Szabó Gábor is részt vett.

Később megtudtam, hogy azon a havas estén, a presbiteri gyűlés után egy presbiteri csoport dr. Kósa Károly presbiter öreg Wartburgjával – néha azt testületileg tolva, amikor nem akart menni –, papírra vetett és a püspöknek címzett kérelmüket minden presbiterrel aláíratta. Ezzel a kérelemmel utazott – a hajnali vonattal – a küldöttség négy tagja a püspökhöz. Mi azt nem tudtuk, hogy konkrétan mi járásban mentek a püspökhöz, gondoltuk, hogy az előző este történtek aktivizálták őket. Azt sem tudtuk meg, hogy a püspökkel mit beszéltek. A püspök velünk is közölte szóbeli rendelkezését, amit rövid idő múlva írásban is megkaptunk.

Az esperes ekkor elrendelte, hogy a Kiskunhalas-Északi Egyházrész lelkipásztori állásáról – ahova három éve iktatták be – Nagy István lelkipásztort át kell választani a Kiskunhalas-Déli Egyházrészbe. Később többször gondoltam arra, hogy Nagy István kollégám egyáltalán lemondott-e lelkipásztori állásáról, mert ha nem, akkor nem is lehetett volna átválasztani, hiszen végleges státuszban volt. A választás 1978. március 5-én, vasárnap történt meg, úgy emlékszem, hogy Tóth Kása István ménteleki lelkipásztor és idős Varga László kecskeméti presbiter, egyházmegyei tanácsbírák közreműködésével. A mai napig nem tudom, hogy mi értelme volt ennek. Talán az esperes arra gondolt, hogy a választás folyamán valami eljárási hibát vétünk. 1978. március 13-án az egyházmegye, Varga László egyházmegyei főjegyző és dr. Szigethy Béla egyházmegyei gondnok a presbitérium által tárgyalt lelkési állások ügyét jóváhagyta. A kedélyek megnyugodtak a presbitériumban és a gyülekezet azon kis részében, amelyhez a presbitercsaládok útján hírek kerültek ki. Mi erről nem beszéltünk, hanem dolgoztunk a tőlünk telhető módon. Az esperes engem – úgy éreztem akkor – bűnbaknak kiáltott ki, amiért büntetésbe kerültem. Nem mehettem el a mátraházi egyházmegyei lelkészkonferenciára, nem kaptam meghívást olyan egyházmegyei rendezvényekre, ahova minden kebelbeli lelkipásztor meghívott volt. Nem sokkal később az esperes nyugdíjba ment, s rövid időt élhetett, mert egy tragikus baleset következtében – leesett a pincelépcsőn, miközben egy zsák burgonyát vitt le –, meghalt.

Továbbra is úgy éreztem, hogy valami félreértés van körülöttem. Úgy tűnt, hiába mondtam, hogy én nagyon jól érzem magam mint lelkész-kántor, nem hitték el. Természetesen az itteniek tudtak valamit, amit én nem. A Dunántúlon, ha gyűlés volt az egyházmegyénel vagy az egyházkerületnél, ahol tizenkét évig voltam az egyházi ének és zenei ügyek előadója, az természetes volt, hogy azonnal a hangszer mellé ültem. Csak később tudtam meg, hogy Osváth Viktor

és a többi egyházzenész itt, Bács-Kiskun megyében csak olyan másodosztályú lénynak számítottak. Osváth Viktor 1974-ben a debreceni kántorképzőről egy alkalommal eljött haza, szombaton délben Kecskemétre. Megkért, hogy vegyem át pár tanítványának a délutáni óráját. Megkérdeztem, hogy miért kell visszamen-
nie Kecskemétre. Azt mondta, hogy „Megyek önmagamát helyettesíteni, mert esperes úr nem engedett el.” Nekem nem voltak kisebbségi bajaim. A püspök úgy intézkedett, hogy lelkész-kántorként is teljes státuszú lelképásztor legyek, aki a presbitérium elnöke is lehet. Nyilván azt gondolták, hogy a presbitérium ellenállását én szítom. Pedig ez nem így volt.

Közben tavasztól őszig rengeteg munkánk volt, jött a konfirmáció, a nyári ifjúsági táborok, rengeteg gyülekezeti szolgálat. Ezen túl a magánéletemre is időt kellett szakítanom, a költözködésünkre és az akkoriban vásárolt parókián a szükséges építési munkák elvégzésére, a melléképület építésére, segédmunkási közreműködéssel. A presbitérium figyelte a munkánkat, és úgy ítélte meg, hogy ez a közös szolgálat így nagyon jól megy. Mi, a két fiatal lelkész, nagyon jól kijöttünk egymással. Mindegyikünk a neki adatott talentumok szerint, de egy akarattal húztunk és hajtottunk. Úgy tűnt, bírjuk lelkierővel és kondícióval is.

Ekkor a presbitérium küldöttsége, most már Hollósy Sándor főgondnok úr vezetésével, ismét elment Tóth Károly püspök úrhoz – de erről sem volt tudomásom –, és azt kérték, hogy engem választhassanak meg az üres – amelyre korábban Bérces Lajos lelkész volt a jelölt, de visszalépett – lelkészi állásra. Püspök úr elfogadta ezt a presbitériumi igényt, és az egyházmegye hozzájárulását is megszerezte. 1978. október 15-én volt a választásom napja, amikor a Kiskunhalas-Északi Egyházrész lelképásztorává választottak. Ez teljes egyhangúsággal történt a nagy létszámú gyülekezetben. A választás ez alkalommal is Tóth Kása István menteleki lelképásztor – aki prédikált is az istentiszteleten – és idősebb Varga László kecskeméti presbiter, aki a választó közgyűlést vezette, valamint a tanácsbírák szolgálatával ment végbe. A délelőtti istentiszteleten nem vehettem részt, mert a törvény úgy rendelkezett, hogy az érdekelt lelkész a választás napján nem tartózkodhatott a gyülekezetben. Aznap délelőtt éppen Soltvadkertre kértek helyettesítő szolgálatot, így tehát ott voltam.

A törvény által előírt fellebbezési idő letelte után megkaptam az esperesi hivatalból – Varga László egyházmegyei lelkészi főjegyzőtől – a Kiskunhalas-Északi Egyházrész lelképásztori állásának elfoglalását engedélyező egyházi főhatósági iratot, a concessát. Iktattam, s a magam példányát irataimhoz csatoltam. Beiktatásról már szó sem volt, mindenki úgy tartotta, hogy az elmúlt őszön, 1977. október 9-én az már megtörtént.

ZANA DEZSŐ KIÁLLÍTÁSA

A választás napján már reggel óta Kiskunhalason volt Béres Ferenc énekművész és Kovács Endre orgonaművész, ők szolgáltak ezen a vasárnapon, melynek keretében zenés áhítatot tartottunk, majd ezután megnyitottuk Zana Dezső gyűjteményéből a kalotaszegi kiállítást. A kiállításhoz sokféle engedélyt kellett volna beszerezni, amik nem voltak meg. De arra esély sem mutatkozott, hogy az egyház, mint kultúrateremtő és -megtartó közösség, engedélyt kaphasson a kiállításra, hiszen a kultúra állami és pártmonopólium volt ebben az időben. Másként kellett ezt szervezni. Ezért az egyházközség régi anyakönyveiből, protokollumaiból (jegyzőkönyvek, gondnoki feljegyzések, gazdasági naplók stb.) és úrasztali edényeiből (klenódiumok, úrasztali ón boroskupák, kelyhek, keresztelőkancsó stb.) kiállítási anyagot helyeztünk a terem közepére, egy hosszú asztalra, ugyanis az egyházközség tárgyait ki szabadott állítanunk. A saját anyagunk körül lévő „díszítés” Zana Dezső gyűjteményéből volt kihelyezve. Végül nem lett belőle nagyobb baj, mint pár feljelentés illetékes helyeken. Természetesen, úgy nem hirdethettük meg ezt az eseményt, mint Zana Dezső gyűjteményéből rendezett kalotaszegi kiállítást, hanem csak úgy, mint egyházközségünk múltjának írásos és tárgyi dokumentumait bemutató tárlatot.

GYÜLEKEZETI TÁBOROK

Az egyház által szervezett nyári táborokat, mint általában a hivatalos iskolai hitoktatást, teljesen megszüntették az államiak. Egy aranyos anekdotát szeretnék rögzíteni ezzel kapcsolatosan. A történet szerint egy lelkész elment az ÁEH-titkárhoz, és engedélyt kért tábor szervezésére. Az ÁEH-titkár elutasította, erre az engedélyt kérő lelkész elmondta, hogy a szomszéd lelképásztor is szervez táborot, majd rákérdezett, hogy akkor ő miért szervezhet. Mire az ÁEH-s azt válaszolta, hogy azért, mert a szomszéd lelkész nem kért engedélyt. Én gyülekezeti táborban Balatonlellén 1976-ban voltam először, mint vendég. 1977-től Kiskunhalason Székely Tibor presbiter tanyáján, azután Szűcs András lászlófalvi lelképásztor agárdi nyaralójában minden nyáron vezettem táborot. Az agárdi nyaralót Bán József ordasi lelképásztor építtette. Bán József 1977-ben családjával Svájcba diáspártosodott. Távozása előtt az üresen maradt agárdi nyaralót Szűcs András lászlófalvi lelki-

pásztornak ajándékozta – jogilag szabályos adásvétellel, melynek az illetékeit is kifizette Bán József Szűcs Andrásnak. Mindezt azzal a feltétellel, hogy ebben a nyaralóban tavasztól őszig gyermek- és ifjúsági táborok működjenek. Ezt az ajándékozási folyamatot távozása előtt indította el Bán József, hogy a disszidens tulajdonában lévő nyaralót ne tudják elkobozni. Szűcs Andrást az illetékesek ezért állandóan zaklatták. Rendszeresen látogatták a táborokat, és a táborból a székesfehérvári Velence Szállóba hívták beszélgetésekre. Ezeken a beszélgetéseken nem a Fejér megyeiek, hanem a Bács megyeiek vettek részt. A harmadik ilyen Fehérvárra történő behívás után Szűcs András közölte velük, hogy ő a mindenkori táborok lelki vezetője, ezért a tábort nem fogja elhagyni. Ezt követően az egyházkerület ajánlatot tett Szűcs Andrásnak, hogy adja el neki az agárdi nyaralót, de erre nem volt hajlandó. Ezzel az akcióval párhuzamosan közölték az illetékesek Szűcs Andrásval, hogy az ország bármelyik nagy gyülekezetébe elmehet lelkipásztornak, ha együttműködik velük, de erre sem volt hajlandó. Végül az egyházkerület, évi egy forintos, jelképes bérleti díjért a maga hatáskörébe vette névlegesen az agárdi nyaralót, és maradt minden a régi ben.

A nyári táboroknak nagy jelentőséget tulajdonítottunk, ezért nagy gonddal szerveztük meg azokat. Ebben az időben nyaranta két-három ifjúsági tábort rendeztünk, később a felnőtteknek nyári hitméllyítő konferenciákat tartottunk. Mindig kérdéses volt a konferencia helye. Az ifjúsági munkát állami részről nagyon rossz szemmel nézték. A táborokba rendszerint vasárnap délután vagy hétfőn délelőtt érkezünk meg, minden reggel áhítattal kezdődött, délelőtt előadásokat hallgattunk, este evangelizáció volt a program. Jártunk a Velencei-tó mellett, Agárdon, az itteni nyaralóba, sajnos, csak 25-en férünk be, ez a hely kicsinek bizonyult, kinőttük. A nyaralóövezetben, sűrűn beépített utcában állt a ház. Előtte Balatonlellén voltunk, de itt sem lehetett a tábor nagyobb létszámú. Közben a KÖJÁL³⁸ ellenőrzése minden alkalommal várható volt, ami nem kis kockázatot jelentett, mert a tábori körülmények, a létszám bizony nem a lehetséges és megengedhető volt, hanem mindig jelentősen több. Néha a táborhely akadékoskodó szomszédjai hozták ránk a hatóságot.

Szathmáry Ákos orgoványi lelkipásztor – akinek apja a Műszaki Egyetem tanára, nagyapja a szamosújvári börtön igazgatója volt – holland református turisták útján rendszeresen kapott magyar nyelvű bibliákat, képes bibliákat, hitvallási iratokat. Egy alkalommal orosz nyelvű bibliákat is kapott. Az Orgoványi Egyházközség területéhez tartozott Köncsőpuszta, ahonnan a tanyai lakosságot

³⁸ A Közegészségügyi-Járványügyi Állomás rövidített elnevezése a KÖJÁL, feladatát az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat (ÁNTSZ) vette át, majd a Nemzeti Népegészségügyi Központ.

eltávolították, mert ez a terület közvetlen szomszédja volt a bugaci szovjet katonai lőtérenk. A régi református imaház ott árválkodott üresen. Az orosz nyelvű bibliákat a lelkipásztor kivitte a régi imaházba. Ez az épület vert falú volt, nyáron kellemesen hűvös. Ajtaját kinyitották a katonák, és a nyári nagy melegben ott hűsöltek bent. Valamelyikük felfedezte az orosz nyelvű bibliát, és magához vette. A bugaci laktanyában az éber felügyelőtisztt egy bibliára ráakadván kiderítette, hogy honnan származnak. Ezután Szathmáry Ákost állandóan zaklatták, – vele bizalmas viszonyban voltam, ő mondta, hogy – hetente hívták a kecskeméti Tulipán presszóba beszélgetésre, az orgoványi parókián pedig többször tartottak házkutatást. A sok zaklatás miatt ötvenéves korában, 1988 nyarán szívrohamban halt meg Szathmáry Ákos lelkipásztor úr.

A KÖLKEDI ZENEI TÁBOROK

1981-ben Draskóczy László főiskolai zenetanár, zeneszerző és orgonaművész kezdte el megszervezni az első zenei tábort, de ez a szándéka meghiúsult. A tervről hírt szerzett az ÁEH, és azonnal betiltották. A püspök segítségét kértem ebben az ügyben. Nem sokkal később dr. Nagy Tibor egyházkerületi főjegyző tájékoztatót, hogy lehetséges a zenei hét megtartása, ha egyházi keretben marad, és a vezetője lelkész lesz. Engem 1982 márciusában hívatott Tóth Károly püspök és azt mondta, hogy lehetséges lenne az énekes-zenekari tábort megszervezni, amelyért ő akkor vállalja a felelősséget, ha Draskóczy tanár úrral együtt, ketten vezetjük a tábort. Az én feladatom a tábor időpontjának meghirdetése, az előadók és a gyermekek között szolgáló pedagógusok megszervezése, a tábor üzemelése és gazdálkodása volt. Így lettem 1982-től 1991-ig a Kölkeden működő zenei táborok szervezője és vezetője. A Mohács melletti Kölked parókiája jó táborhelynek bizonyult. A templom és a parókia egy telken állt a falu közepén, magas kerítéssel körülvéve. Itt akár 70 főt is el tudtunk helyezni. A mohácsi lelkipásztor, az evangéliumi indíttatású Szabó Mihály és hitvese, Klárika voltak a gyülekezet lelkészei és a kölkedi ingatlanok felügyelői. A táborhelynek csak melegítőkonyhára volt engedélye, a kölkedi gyülekezetből egy kedves néni volt a konyha gazdája, aki rendelkezett a szükséges képesítésekkel. Közforgalmú járművel nehéz volt ennek a helynek a megközelítése, ezért személyautókkal kellett a szállítást megszervezni. Jó programokat dolgoztunk ki, a táborok egy hétig tartottak. A

szervezést már hónapokkal a tábor kezdete előtt megkezdtuk, ennek során különösen oda kellett figyelniünk a lelki tartalomra és arra, hogy kik lesznek a segítők, ki milyen feladatokat tud vállalni. Különböző tartalmú táborokat szerveztünk, voltak egyházkerületiek – ilyen volt a zenei –, gyülekezetiek, melyek gyermek-, ifjúsági és felnőtt táborok voltak.

Az egyházkerületi zenei hetet Draskóczy László szervezte feleségével, Lídiával és három gyermekével. Mögöttük a Budapest-Pasaréti Egyházközség állt, a résztvevők szervezését, az anyagi támogatást is ők biztosították. Komoly, hívő ember volt Draskóczy László, aki ennek a zenei szervezésnek az indíttatását Istentől kapta és fogadta el. Az egyházzenei tábor célja Isten dicsőítése volt, és hangszeres, valamint éneklő gyermekekkel dicsérni az Urat, énekkel és zenével bizonyítást tenni az egyházban.

A táborok rendszerint hétfőtől vasárnap estig, máskor tíz napig vagy két hétig tartottak. Minden reggel volt áhítat – felnőtteknek és gyerekeknek együtt –, ezt én tartottam. Minden este evangelizációs zenés áhítaton vettünk részt a templomban, amelyre a helyi gyülekezetet is meghívtuk. Sajnos a tíz év alatt összesen tíz ember sem fordult meg a helyi gyülekezetből ezeken az alkalmakon. Vasárnap Mohácson, később Érsekcsanádön vagy Baján szolgáltunk a délelőtti istentiszteleten. A résztvevők sok szép éneket és zenét tanultak meg. A táborokban rendszerint 50–60 fő volt együtt. Hétfőn derült ki, a megérkezést követően, hogy milyen hangszereken és azokon milyen szinten játszó gyerekek és ifjak jöttek a táborba. Laci hozzáfogott a darabok elkészítéséhez, – hangszerelt, másolt – fantasztikus munkával másnap reggelre az egész heti anyaggal elkészült. Minden héten volt velünk egy-két felnőtt zenetanár vagy felsőéves kántorképzős, ők a szólamgyakorlatokban, a kórus összp próbában, a kisebbek hangszeres anyagának kikérdezésében, a gyakorlás segítésében fáradoztak. Az évek során segített a Fassang házaspár – Árpád és Éva – ők az Operaház zenekarában furolán és bőgőn játszottak. Ezekre a tanfolyamokra úgy tudtak eljönni, hogy szabadságot vettek ki. A hét fontos programja volt az énekverseny. Mindenki összeírta, amit a gyülekezeti énekeskönyvből ismert, és a fejből ismert énekeket. Egész héten lelkesen gyakorolták ezeket.

A szülők a gyermekek szállításával önzetlenül segítették ezt a munkát. Draskóczy tanár úr kamarazeneakara az első évben kottatartók nélkül muzsikált. A kották leestek, félrecsúsztak, szóval alig tudták a szólamukat eljátszani a zenészek. Elhatároztuk, hogy kottatartókat vásárolunk. Kiderült, hogy Magyarországon abban az időben nem lehetett kottatartót kapni. A tanár úr a Győri Zeneiskolában tanított, s a hét bizonyos napjain utazott a táborba Budapestről. Ha jó idő

volt, egy vagy két vonattal korábban indult, Komáromban leszállt, átgyalogolt a Duna-hídon, és Révkomáromban vett 2-3 kottatartót. Ezt addig ismételte, míg 16 kottatartónk lett. Aki csak tudott segíteni, az önzetlenül, bármiféle ellenszolgáltatás nélkül tette.

Voltak olyan szülők, akik a konyhán segítettek, míg mások a legkisebbeket pátyolgatták és szeretgették. A tábor konyhája az egészségügyi hatóság által engedélyezett és ellenőrzött, úgynevezett melegítőkonyha volt. Reggelit, tízórait, uzsonnát, vacsorát a segítő asszonyoknak kellett készíteniük. Az ebédet speciális szállítóedényekben, naponta, a Mohács központjában álló Korona étterem konyhájáról hordtuk. A rendelést – pontos létszámmal – a tábor kezdete előtt egy héttel korábban le kellett adni. A szállító és beszerző minden táborban én voltam, a forgalomban lévő legnagyobb személygépkocsimmal, egy Wartburg kombival.

A táborokban a lelki és tanítói szolgálatokban is azonos részt kellett vállalnom Nagy István szolgatársammal, mindketten részt vettünk az összes táborban. A tábor résztvevői közül többen ilyen alkalmakon döntöttek, és lettek Urunk Jézus Krisztus követői. Több kedves vagy eszméltető élményem volt nekem is. Egy alkalommal – ez már a kecskeméti Emmaus házunkban történt –, szombat délben hazaértünk, majd kora délután felhívott telefonon egy édesanya, akinek a lánya ott volt a táborban. Szemmel láthatóan megragadta a gyermeket az Ige. Azt kérdezte tőlem ez az édesanya, hogy mit csináltunk a gyerekével. Megkérdeztem tőle, hogy miért kérdezi, mi történt. Azt mondta az anya, hogy a lánya olyat tett, amit eddig soha, ugyanis elmosogatott. Nagyon hálás volt, és megköszönte a táborot. Egy másik alkalommal már bontottuk a táborot, az egyik felnőtt fiú nagyon kedvetlenül vett részt ebben a munkában, míg mások lelkesek voltak, és örültek, hogy hazamennek. Megkérdeztem ezt a fiút, hogy mi a baja. Azt mondta, hogy „Nagyon jó volt itt, mert egy hétig nem kellett hallgatnom az apám káromkodását, holnaptól pedig minden úgy lesz, mint eddig.” Ezek a visszajelzések még inkább bátorítottak bennünket, hogy ezeket a heteket mindenáron meg kell szerveznünk.

Sok élményem van a kölkedi tábor működtetése kapcsán. Minden alkalommal eljött velem egy-egy gyerek az ebédért, aki addig őrizte a kocsit, amíg a forró levest kihoztuk a konyháról, majd a többi ételt, és betettük a csomagtartóba. Nagy edényekben hoztuk a további fogásokat is. Sietni is kellett, hogy ne hűljön ki az ebéd, és ne kelljen a táborhelyen újramelegíteni, ahol nincsenek meg az ilyen nagy edények melegítéséhez szükséges feltételek. A kocsit vezetésekor figyelni kellett arra, hogy az egyébként magas és puha rugózású, himbálózó kocsival a lehető legsimábban menjünk, és ha lehetséges, minden lötykölődést kerüljünk el. Amint

kiértünk a városból, alig gyorsítottam fel, megállított a határsáv ellenőrzését végző katona. Már a városba befelé is megállított, és reggel is, amikor a piacon jártam gyümölcsért. Kis forgalmú út volt ez. Mondtam dühösen a katonának: „Már ismerhet, és tudja, hogy az ebédet viszem a gyerekeknek. Ha még egyszer megállít, keresztülmegyek magán”. Ezt mondtam, nem keresztyéni indulattal. Kétségbe esve így válaszolt: „Ne nézzon a gát felé, de onnan engem is ellenőriznek. Beszélgetnem sem szabad senkivel, csak az iratokat megnézni és ellenőrizni”. Ekkor megenyhültem – na igen, ha parancsra teszi –, és szégyelltem hevességgemet. Felismertem, hogy nem a kiskatonára kell haragudnom, mert itt is ennek az idétlen rendszernek az értelmetlen „éberségébe” ütköztem, amelyben élünk.

A gyerekek ellátásához fontos volt felderíteni a jó zöldség- és gyümölcsforrásokat, ezért a mohácsi piacon hangosan kiáltva megkérdeztem, hogy vannak-e református árusok. Csodálkoztak a kérdésen, de egy idős néni – a felnőtt fia ott állt mellette –, Novák néni azonnal jelentkezett, hogy ők templomos reformátusok. Hozzájuk lépve én is azonnal bemutatkoztam, magamról és a táborról szólva. Ami náluk volt kapható, azt nem mástól vettem meg, hanem tőlük. Nagyon jó, friss zöldséggel és gyümölccsel ellátott standjuk volt, ami nekik nem volt, azt megszervezték, és beszerezve adták már nekem tovább. Annak, hogy a kiskunhalasi református lelkész a „református zöldséget és gyümölcsöt” keresi nyilvánosan a piacon, eljutott a híre Szabó Mihály mohácsi lelkipásztorhoz is. Némi meglepetést okozott a helyieknek, hogy van egy táborvezető, „valami lelkészféle”, aki úgymond, „református” barackot, szilvát, almát, körtét, dinnyét s más zöldségeket vásárol a piacon. Megkérdezte tőlem, hogy igaz-e ez a hír. Válaszoltam neki, hogy igaz. Kérdezte, hogy az is igaz-e, hogy az egész piac közönsége előtt kerestem a református eladót. „Természetesen – válaszoltam –, egyébként honnan tudhattam volna meg, hogy ki a református?” Erre azt mondta: „Ezt én nem mertem volna megcsinálni.” Pedig igazán evangéliumi, missziói lelkületű lelkipásztor volt Szabó Mihály.

Egyik nyáron sok eső esett, így a tábor napjaiban is. Persze, a csapadék mindig hamar felszáradt a júliusi melegben. A kölkedi parókia nagy kéményei közül kettőn volt gólyafészek. Több éven át olyan gólyacsalád lakott az utcai nagy kéményen, amelyik évenként három vagy négy fiókát költött és nevelt fel. Örömmel néztük – különösen a városi, természetűtől távol élő gyerekek –, mennyi halat, békát, gyíkot s mi mást hordanak naponta a kicsiknek a gólyaszülők. Persze, a gólyák mindig igazgatták a fészket, örökké szemét volt alattuk az udvari kapunál. A hetesek szívesen takarítottak utánuk is. Egyik délután izgatottan jött Fassang Laci, a későbbi híres orgonaművész és barátja, Fenyő Laci, aki csellóművész lett,

hogy a kéményről leesett egy kis gólya és a tetőn ül. A gyerekek kitalálták, hogy tegyük vissza a fészekbe. Nosza, igyekeztünk egy nagy létrát keríteni a faluból, Fenyő Laci közben hófehér nadrágban felment a tetőre. A kölögőlya hagyta magát megfogni, és a gyerekek lehozták. A tetőnek ezen az árnyékos oldalon lévő részén vastag, vizes moha borította, mire a gyerekek lehozták a gólyát, teljesen piszkos lett a ruhájuk. Letették a földre a gólyát, a gyerekek szoros gyűrűben körbeállták. A gólya szelíden nézegetett, de nem állt fel. Ekkor egy kicsit megemeltem, de így sem állt fel. Nosza, jött az újabb ötlet, hogy vigyük el az állatorvoshoz. Állatorvos csak Mohácson volt. Beszállt az autómba vagy nyolc gyerek, a legnagyobb ült mellettem, és a lábánál a földön a kölögőlya. Megkerestük az állatorvost, vártunk rá vagy másfél órát, közben szolmizáltuk a zsoltárokat. Az állatorvosnak is újdonság volt a feladat, mert gólyát ugyancsak ritkán vittek hozzá. Alaposan megvizsgálta a madarat, majd azt mondta, hogy semmi bajt nem lát rajta. Szomorúan, hogy a madár változatlanul nem áll fel, felvettük és hazamentünk. Hazafelé is ott ült az autóban az első ülés előtt, a padlón. Eközben megláttam a rendőrfőnök kocsiját. Mondtam a gyerekeknek, nem lesz jó vége, hogy ilyen sokan vagyunk, ezért a kisebbeket lefektettem a hátsó csomagterbe, és egy pokrócot tettem rájuk. Mondtam nekik, ha szólok, hogy rendőr, senki meg ne mozduljon közülük. A volt Korona Szálló előtti útkereszteződésben mellénk állt a járőr. Hátraszóltam, hogy „Rendőr!” Erre az egész társaság azonnal felnézett: „Hol?”. Természetesen lebuktunk, alig tudtam kimagyarázni magamat, ráadásul egy védett madár, a gólya is a kocsiban volt.

Nos, ennyi történet után, melyre az egész délután ráment, nagy nehezen Kölkedre értünk. Beálltunk az udvarra, és kiszálltunk a kocsiból, természetesen ott volt az egész tábor, kíváncsian vártak bennünket. Azonnal mindenki, egyszerre kezdte mesélni a történeteket. Az autó jobb első ajtaja nyitva volt, a gólya pedig ott ült az ülés előtt. Már nem is figyelt rá senki, mindenki mesélte az eseményeket. Ekkor felállt a betegnek hitt kölögőlya, egy nagy fehérret seccintett a kocsik belsejébe, majd kiszállt, és délcegen lépkedett az udvar irányába. Ennyi baja volt! – Azaz semmi. Feltettük a kéményre, és boldogan él, ha meg nem halt... Ez volt a madárvédelmi gólyaakciónk. Ezek a táborok az ifjúsági közösség építésében is nagyon fontosak voltak.

Minden tábor idején, a gyerekek számára egy-egy délutánra kibéreltem egy hajót a mohácsi kikötőben, amellyel elhajóztunk Dunaszekcsőig és vissza. Igen meleg napok voltak általában. A hajóút végén megnéztük a mohácsi ortodox templomot, a pápa felesége kedvesen kalauzolt bennünket. Amint jöttünk ki a templomból, hirtelen besötétedett, villámlás hatalmas mennydörgéssel, és már

szakadt is az eső, ahogy lefért. A félős kicsiket és a leginkább ruhátlanokat – talán 11-en voltak – beszállítottam a Wartburgomba. A többiek a közeli autóbuszállomásra futottak, ott volt tető a fejük felett. A hőmérséklet hirtelen 20 fokot csökkent. Amint a nagyobbak sem áztak már, elindultam a sok kisgyerekekkel Kölkedre. A rendőrök ugyancsak elkaptak a „túlsúlyos” rakomány miatt. A rendőr ki akarta szállíttatni a gyerekeket, engem pedig igen mérgesen büntetéssel fenyegetett. Miután elmondtam, kik vagyunk, hova megyünk, mondom a rendőrnek, hogy „Ilyen krízishelyzetben Ön is ugyanígy mentené a gyerekeket.” Azt is mondtam, hogy vállalom a büntetést, de a gyerekeket ne szállítsa ki a kocsiból az esőre. Ekkor egy halvány mosoly jelent meg a bajsza alatt, újra megfenyegetett, még paragrafusokat is sorolt, s aztán békességben elengedett.

HALASI GYÜLEKEZETI TÁBOROK

1981. szeptember végén a halasi felnőttekkel mentünk Kölkedre. A kölkedi parókia nem volt fűthető, ezért csak szezonálisan tudtuk használni. Enyhe őszi idő volt, az utolsó tábor zajlott ebben az évben. Pöre néni a veje már korán reggel elvitte Halasról az edényeivel, a konyhakendőkkel és minden egyéb szükségesel. Mi többségében délután érkezünk meg. Pöre néni igen jó sonkahagymás körözöttet készített, nem is keveset, meg is ettük jó étvágygal. Közben szólt Szabó Mihály nagytiszteletű úr, hogy a mohácsi ortodox templomban ökumenikus istentisztelet lesz, menjünk el. Hirtelen mindnyájunknak kedve kerekedett a menéshez. Az ortodox templom gyülekezete többnyire áll, mert csak a falak mellett vannak rövid padok és pár szék, ez számukra így természetes. Mire odaértünk, tele volt a templom. Benyomultunk, a lendülettől egészen előre, és ahogy keresztyénekhez illik, kedvesen helyet szorítottak nekünk is a már bent lévők. A fohász után olyan énekbe kezdett az ökumenikus gyülekezet, amely a mi református énekeskönyvünk egyik nagyon kedves, szeretett éneke. Mire az ének ötödik, utolsó versét is teli torokkal elbőmböltük – nehogy a reformátusok szégyent valljanak valami halk zengedezéssel a más felekezetűek előtt –, a nagy szorosság teljesen megszűnt körülöttünk, sőt kényelmes helyünk lett. Később kiderült, hogy éneklésünk olyan tömény hagymaszaggal volt tele, hogy aki tudott, az menekült onnan. Azért az ökumenét a magunk részéről megéltük, úgy gondolván, hogy az ökumenének „hagymásan” is kellene működnie. Hetes konferenciánk sok lelki áldása és gyümölcse lett.

Táboroztunk Kiskunhalason is, hétvégén vagy egész héten, Székely Tibor tanyáján. Ez a hely volt a legközelebb – a Kiskunhalas–Szeged közötti út 9. kilométeroszlopánál kellett balra kanyarodni –, de a nagyobb létszám, akár csak 20 fő táboroztatására kevésbé volt alkalmas. Ráadásul az első hetes táborunkat meglátogatta a rendőrség. Kedvesek voltak, enyhén zavarban, elmondásuk szerint „éppen erre autóztak”. Az út gépkocsi számára szinte járhatatlan volt, ezért a tanyaiak egy saját, egyedi járműtípust fejlesztettek ki maguknak ezekre az utakra, a csettegőt. Ez egy négykerekű, valaha ló vontatta, gumiabroncsos kerekekkel bíró kocsi volt, az elején egy gázolajmotorral. Lassú, de erős jármű volt. Ezeken a rossz utakon csak a csettegők jártak, illetve a rendőrök.

A figyelőszolgálat kitűnően működött Halason is. Ősszel és tavasszal gyülekezeti evangelizációt tartottunk. A tél folyamán nem lelkész testvérek szolgálatával egyhetes sorozatot, úgynevezett laikus evangelizációt is szerveztünk. Ezekre az alkalmakra meghívót készítettünk, átütő papírosra, írógéppel. Egy-egy alkalomra 600 példány meghívót írtunk, az A/4-es papír felére. Néha volt valaki, aki segített a gépelésben. Ezután kiosztottuk a meghívókat a körzetgondozó presbitereknek, akik minden református család postaládájába eljuttatták azokat. Egy alkalommal hívatott a megye új esperese, dr. Nagy Tibor, és szigorúan azt mondta, hogy az evangelizációs meghívóinknak nem minden példánya került a rendőrségre, a pártbizottságra és a tanácsházára. Elképedve hallgattam, majd megkérdezte, hogy ezek a meghívók meg vannak-e címezve. Válaszoltam neki, hogy nem, nincsenek. Aztán annyit mondott, hogy ezt így nem lehet tovább csinálni. Azonnal el is képzeltem, hogy mi is történhetett, jött a lelkes és öntudatos pártmunkás vő haza a munkából, és a postaládában megtalálta az anyósának szánt meghívót. A mama templomozása eddig is a csőrében volt, mert a mama nem ért semmit, és csak lejáratja őt, a családjával együtt, ezzel a régimódi „vallásoskodással”. Nos, elvitte a meghívót az illetékes helyre. Ha meg lett volna címezve a meghívó, akkor már nem lehetett volna zaklatásról beszélni, hiszen a mama egyháztag. Ezekről a meghívókról kapott jelzést az esperes. Ugyanakkor a címzés rengeteg többletmunkát jelentett, hiszen hat példányban tudtuk a vékony, átütő papírosra írni a meghívót, ezzel szemben a címzést minden meghívóra egyenként kellett volna ráírni. Ekkor a presbiterek és a meghívókat kézbesítők azt a feladatot kapták, hogy személyesen adják át a meghívót. Így is lehetett jelentés, de már nyilván nem tömegesen, mert az esperes nem szólt többet.

Már megválasztott esperes és kecskeméti lelképásztor voltam, amikor 1985. december 16-án hívatott az egyházügyi titkár, Polgár István, aki ismét a halasi evangelizációi meghívók kérdését bolygatta, mint nagy szabálytalanságot.

Persze ezzel nem lehetett megijeszteni, sem pedig zsarolni. Sőt, büszke voltam ezekre az evangelizációkra, a meghívókra és arra a hatalmas rabszolgamunkára, mellyel a 600 meghívót minden alkalommal megírtuk az írógéppel, és eljuttattuk az érintetteknek.

Az evangelizációknak és különösen a laikus szolgálatoknak nagy hatása volt a gyülekezetben. Nagyon jó légkörű alkalmak voltak ezek, és bizony igyekezni kellett, hogy a gyülekezeti teremben helyhez jusson az ember. Ezeken az alkalmakon sok esetben magam is előadtam egy-egy hangszeres darabot, néha a „segédeimmel”, azaz zeneiskolás gyermekeink közreműködésével. Az evangelizátort minden esetben meghívta valaki a gyülekezetből vacsorára. Általában mindketten, helyi lelkipásztorok, szintén részt vettünk ezeken a vacsorákon, ahol nagyon jó beszélgetések alakultak ki, tartós kapcsolatok szerveződtek. Valóban, egymás hite által épülhettünk ezeken az estéken, a fehér asztal mellett is. Természetesen, az sem utolsó, hogy nagyon finom vacsorákat ettünk.

Egy alkalommal Babó Ildikóéknál vacsoráztunk. Vikár Béla segédlelkészünk valami szolgálata miatt késve érkezett. Jött vele a hitvese is, Tóth Márta segédlelkész. Béla édesapja, Vikár Zoltán, korábban Mohácson volt református lelkész. Ekkor mi már végeztünk a vacsorával, s a háziak kérték Bélát, ne várjanak a kínálásra, fogjanak hozzá a vacsorához. Mellém ült Béla. Elöttem egy hosszú táliban hortobágyi húsos palacsinta volt, érdekesen keresztbe rakva egymáson. Míg beszélgettünk, többször megszámoltam a palacsintákat, ingerelt erre a cseles felrakás, és mindig huszonnyolc jött ki. Béla hozzáfogott, s a palacsintából csak egy írmagot hagyott, gondolom azt is jólneveltségből. Aztán elment Halasról, és Váralján lett lelkipásztor. Gyermeink – és általában szépen fejlődő ifjúságunk – szerették Bélát. Egy alkalommal, vonattal utaztunk Bélához, és ifjúsági csendes napunkat Váralján tartottuk. Ifjúsági csoportunk ekkor már mintegy harmincfős volt.

Később Kiskunhalason, egy este kilenc óra körül telefonált Béla a parókiáról, hogy itt van, és egy pillanatra hozzánk is benézne. Kati kérdezte, hogy vacsorázott-e már, mert van kéznél egy „kis” töltött káposzta. Béla mondta, hogy jön hamarosan, addig melegítse meg a káposztát. Béla este negyed 11-kor érkezett hozzánk, és azonnal hozzálátott a hét nagy gombócból álló adagnak, be is termelte mindet egy fél vekni kenyérrel. Ez idő alatt mi beszélgettünk, majd elindult az éjszakába, kocsival Váraljára, azzal a megjegyzéssel búcsúzott el tőlünk, hogy ezzel már kitart hazáig. Igen jó étvágyú ember volt Béla, és a mennyiséggel is bírt. A rendszerváltoztatás után kitűnő cserkészcsapatot szervezett. Sajnos, fiatalon és hirtelen jött halállal fejeződött be az élete.

KONFIRMÁCIÓ, TOVÁBBTANULÁS

Ikerlányaink 1981 tavaszán konfirmáltak. Minden konfirmandus csoportból maradtak páran, akik csatlakoztak az ifjúsági közösséghez. Aranyos és lelkes ifjaink voltak. Énekkarrá szerveztem őket, és színvonalas kórus vált belőlük. Mind a mai napig működik Kiskunhalason ez a gyülekezeti ifjúsági vegyes kar, Lorántffy Zsuzsanna Gyülekezeti Vegyes Kar néven. A közösség kialakításához fontosak voltak a nyári táborok és az évközi kirándulások a Székely tanyára, a pirtói bukákhöz. Sok örömem volt halasi szolgálatomban.

Ikerlányaink ebben az évben indultak középiskolába. Nemcsak ők ketten, hanem két évfolyamtársuk is jelentkezett a Debreceni Református Gimnáziumba, ahova mind a négyen felvételt nyertek. Ezek után a halasi általános iskola igazgatója behívatott, és elmarasztalt mondván, nem tűri azt, hogy iskolájában ilyen toborzást végezzenek. Ez a hang ellenem a tanácsházáról és a pártbizottságról is megszólalt. Én annyit mondtam – ami igaz is –: „Természetesnek tartom, hogy a református lelkipásztor gyerekei a református gimnáziumba, Debrecenbe menjenek. Én nem szerveztem rajtuk kívül senkit, ám amikor jelentkeztek a többiek is Debrecenbe, akkor én ajánlólevelet adtam számukra is”. Ezek a gyerekek jártak gyermek-istentiszteletre és konfirmációi órákra, mindenki tudott a másiktól mindent, hol és miért akar ott továbbtanulni, ahol. Ifjúságunkat is igyekeztek eltéríteni tőlünk, azonban ez nem mindig sikerült, Urunk védett minket!

A PARÓKIA KIÜRÍTÉSE

Voltak nehéz feladataink is. Ulakcsai Antal lelkipásztornak kellett a lakhatását megoldani, hogy kiköltözhessen a parókiáról. A városi tanács is előállt javaslatokkal, de igazán egyik sem volt megfelelő megoldás. Végül, a főutcáról – a Szilády Áron utcáról – nyíló kis mellékutcában álló, modern építésű társasház első emeletén sikerült számukra, jelentős egyházközségi segítséggel, megvásárolni egy lakást.

ÉPÍTKEZÉSEK HALASON

Megcsináltattuk a templom ablakait. A jelenlegi, fakeretes, szimpla ablakok elé kívülre – a műemlékvédelmi hatósággal egyeztetve – fémkeretes, nagy osztású ablakokat készítettünk, katedrálüveggel. A templom északnyugati tetejét majd-

nem minden évben megbontotta a vihar. Ezt a félkör alakú tetőrészt vörösrézrel borítottuk le. Ereszcsatornája soha nem volt a templomnak. Miután a párkány-magasság tíz méternél is magasabb, s a szeles esők idején a lecsorgó víz mindig áztatta a falakat, a fehér meszelést elszínezte, ezért a tetőn fekvőcsatornát (zámcsatornát) készítettünk. Mindezek igen nagy költségeket emésztettek fel. Majd bevezették a városba a földgázt. A parókiákra is be kellett vezetni, ez hónapokig tartó munka volt, de végül korszerű fűtést tudtunk kialakítani.

1982-ben kezdtünk egy új gyülekezeti ház szükségességéről beszélni. Telt-múlt az idő, a presbitérium is elfogadta és felvállalta a gondolatot, majd felkértük Farakas Gábor Ybl-díjas kecskeméti építész, készítse el a gyülekezeti ház terveit. Az akkori „sóház” gyülekezeti terem helyére terveztük az új gyülekezeti házat. Baki István és Gaál Lajos Budapesten élő halasiak azzal a javaslattal álltak elő, hogy a sóház utcafronti fala maradjon meg. Esetleg ebből építsünk be pár négyzetméternyi falat egy modern betonkeretbe. Alacsony és jellegtelen volt a sóház épülete, a fala a padlásig vizes. Vegyes falazatú épület volt, minden véleményt nyilvánító szerint menthetetlen. Ezt a javaslatot én is megoldhatatlannak tartottam. Aztán, fontos szempont volt az, ha és amennyiben lehetséges, kerüljük el a műemlékvédelmi hatóságot. Ez az épület nem tartozott műemléki védelem alá, sőt, még a műemléki környezetbe sem, – amely a templom, a parókia, a városháza és a régi városháza esetében fennállt. Végül lebontottuk a régi épületet – az anyagából szinte semmit nem lehetett felhasználni –, és megkezdődött az építkezés. Az új épület tervezése során minden szempontot figyelembe vettünk, hiszen műemléki környezetben épült fel az új gyülekezeti ház.

Hollóssy Sándor egyházközségi főgondnok a járási tanácsnál dolgozott mint építési osztályvezető, így engedélyezési és ellenőrzési jogkörrel is rendelkezett. Megfontolt, nyugodt ember volt. Az egyházközség missziói gondnoka, Székely Tibor presbiter, szintén építész, festőművész, ebben az időben Kiskunmajsán, a Jonathán Termelőszövetkezetben dolgozott építésvezetőként. Ő tervezte a híres kiskunmajsai termálfürdőt, ami az ő vezetése és felügyelete alatt épült meg. Az új gyülekezeti ház építése során a műszaki vezetést Székely Tibor vállalta. Nagy szükség volt az ő tudására és tapasztalatára. Az építkezés során nem várt meglepetések értek bennünket. Amikor kiásták az első kútalap gödrét, elképedve látták, hogy a talaj tőzeges, amire nem lehet építeni. A gödröket 3–4 méter mélyre kellett leásni a szilárd talajig és a betongyűrűket lesüllyeszteni, hogy a laza tőzeg közé ne folyják el a beton. Végül a tervekben számított betonmennyiség többszörösét kellett az alapnak ebbe a részébe beépíteni.

Ez az építkezés is úgy folyt, mint általában minden egyházi építkezés, hogy bizony hitből, állandó pénzsűkében. A munka megkezdése előtt bementem a városi tanács műszaki-építési osztályára, hogy elkérjem a Hősök tere közműtérképét. Hihetetlen, de közölték velem, hogy ilyenrel nem rendelkeznek. Kecskemétről fogadtam egy mérnököt, aki a felméréseket elvégezte, és a térképet elkészítette. Ez a munka akkor igen nagy összegbe, százezer forintba került. A térképből ajándékoztam egy példányt a városnak, hogy nekik is legyen saját városuk központi teréről közműtérképük.

SZOLGATÁRSAM SVÁJCBAN ÖSZTÖNDÍJAS

Nagy István kollégám megpályázott egy svájci teológiai ösztöndíjat. Ő már évek óta kutatta Walther Lüthi svájci református lelkipásztor, teológus munkásságát, különös tekintettel az igehirdetéseire. Később ebből a témából írta doktori disszertációját. Nagy István megkapta az ösztöndíjat, így én maradtam Halason Katona Zsuzsanna segédlelkésszel, a szolgálatokban és az építkezés minden terhével. Kilenc hónapig tartózkodott István kollégám Svájcban. A Berni Egyetemen végezte kutatásait és abszolválta szemesztereit, majd Észak-Svájcban, Rheinfeldenben töltötte a tanulmányai mellé rendelt gyülekezeti gyakorlatot.

ÉPÍTKEZÜNK TOVÁBB

A gyülekezeti terem még nem épült fel, ezért a templomban tartottuk rendezvényeinket, de ott farkasordító hideg volt már. Nagyon sok energiámba került ez a 1984–85-ös tél. Közben elfogyott a pénz, pedig már lassan a befejezés felé tartottak a munkák az építkezésen. Kitaláltuk, hogy az idősebb gyülekezeti tagjainktól kölcsönkérjük megtakarított pénzüket, amit gyakran a saját temetésükre tettek félre, és banki kamatot ajánlottunk cserébe. A presbitérium elfogadta a javaslatot. Elég sokan behozták a pénzt, mindenkiel szerződést kötöttünk, és kötelezvényt adtunk az átvett pénzről. Ám sok családhoz személyesen kellett elmennünk a pénzért, mert ezt kívánták.

Egy emlékezetes eset volt, amikor az idős Gyulai János bácsit a füzesi tanyákon kerestem fel, Hollóssy Sándor főgondnok és Suba Benőné egyháztag kíséretében. A tanya az úttól jó messzire feküdt. Négy iszonyatos véreb rohant ki a ház elől

a kapuhoz, így csak nagy nehezen tudtunk bejutni. Gyulai bácsi teljesen süket volt, a hallását a világháborúban szerzett sebesülés következtében veszítette el. A kutyák tehát nem jelző szerepet játszottak, hanem védelmül szolgáltak. Jegyzet-tömböt vittem magammal, hogy kommunikálni tudjunk, amire nagy betűkkel felírtam jövetelünk célját, majd írtam az építkezésről is. Elmondta, hogy nemrég volt a piacon, és látta az építkezést, azt is hozzátette, hogy már adott korábban ötezer forintot az épülő gyülekezeti házra. Aztán úgy nyilatkozott, hogy kölcsön-ad negyvenezer forintot. Megírtuk a szükséges papírosokat, majd lebélyegeztem az egyház bélyegzőjével. Istennek ajánlottuk Gyulai bácsit, és eljöttünk. A pénzt be sem vittem a hivatalba, hanem egyenesen Gyöngyi ácsához mentem, aki már napok óta várta a munkadíját. Elrendeztem az adósságot, és jó érzéssel mentem haza. Másnap reggel az istentiszteleten megjelent Gyulai bácsi, alig bírtam a szolgálatomat elvégezni, annyira ideges lettem. Arra gondoltam, hogy meggondolta magát, a pénzért jött, és tudtam, hogy teljesen üres az egyházközségi pénztár. Istentisztelet után bementünk a hivatalba, és a következőt mondta az öreg:

„Nagytiszteletű Úr! Alig aludtam az éjjel, mert nem jól intéztük tegnap a pénz dolgát. Most hoztam még ötezer forintot – mondta, majd elővette és előttem összetépte a tegnap írt kötelezvényt, és kijelentette –, így összesen ötvenezer forintot adok adományként az építkezésre. Szégyellem magam, hogy az egyházamnak kölcsön akartam adni”.

Szegénységben, egyszerűségben éltek ezek az emberek, de egyházukat, lelkipásztoraikat szerették, és komoly áldozatokat is képesek voltak hozni a gyülekezet érdekében, még a kommunista ideológia több évtizedes pusztító nyomása ellenére is.

Nagy nehézségek árán elkészültek a falak a hatalmas betonfödémrel, de nem kaptunk megfelelő gerendaanyagot a tetőnek. Balatonszentgyörgyön egy faipari cég ekkor kezdett forgalmazni Magyarországon egy kanadai szabadalmú eljárást, melynek során a tetőgerendát és a tető faszerkezeteit, előre faragott íveit acélkarmantyúkkal rögzítették szilárdan egymáshoz. Elmentünk a helyszínre, és megnéztük a céget, megnyerő volt az, amit láttunk. Tőlük rendeltük meg, a terveknek megfelelően, az általuk előre elkészített teljes tetőszerkezetet, majd Bramac cserepet tettünk rá. Szép és formás épület lett, a következő évben elnyerte az *Év épülete* minősítést. Homlokzatára felkerült egyházunk központi címere, a két könyvön álló zászlós bárány. Darányi Dénes faragta a címert fába, ennek alapján készítették a negatívot Baján, majd ott bronzból ki is öntötték. A gyülekezeti

ház felszentelésére 1986. május 11-én került sor, én akkor már nem halasi, hanem kecskeméti lelkipásztorként és a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye eszpereseként vettem részt a felemelő ünnepségen, melyen dr. Tóth Károly püspök szolgált. A faragott címer nálam van, s csak 2017-ben vette észre egy vendégünk, hogy az íghely hibás, mert a Róma 8,31 helyett – a faragó tévesztve „zsidó számot” írt, Róma 8,13-at.

TÖBB LEKÉSZ EGYÜTT

Számomra is új volt a csapatban végzett lelkipásztori munka és szolgálat, hiszen eddig Csőszön tizenegy évig egyedül voltam. Felismertem a szolgálatnak azt az örömét, melyet a szolgáló közösség jelentett. Nagy István kollégám tanító típusú, kedves és udvarias, ám őszinte ember volt. Néha sommás véleménnyel rendelkezett a saját népéről, az ügyekről és emberekről, nem kevésbé lelkipásztor kollégáiról is. Nem mindig lehetett kiszámítani a reakciót. Tiszteltem és elfogadtam önzetlen, hűséges szolgáló szándékait és minden helyzetben való kitartását.

Még 1979-ben történtek a következők. Az egyik presbitéri gyűlésen a legnagyobb elképedéssel hallom, hogy – minden előzetes megbeszélés nélkül – Nagy István kollégám lemond a lelkési elnökségről, sután azzal indokolva, hogy én ügyesebb vagyok. A presbitérium is elképedt, bár páran félhangosan beszéltek: „Úgy van, helyes!”. Azt is mondta István, hogy a lemondás az egyházi törvények értelmében lehetséges, hiszen vele egyenlő rangú lelkésztársa szolgál a gyülekezetben. Én azonnal szóltam, mert éreztem, hogy valami ki nem beszélt sértődés vagy félreértés van a háttérben, és azt mondtam, hogy valóban a törvény így rendelkezik, de ez most Kiskunhalason mégsem lehetséges. Elképedve néztek rám, és kérdezték, hogy miért? Mondtam, hogy azért, mert én nem veszem át az elnökséget. Kifejtettem, hogy mindenben igyekszem együttműködni a gyülekezettel, ami csak tőlem telik, azt megteszem, és teljes odaadással húzom az egyház szekerét elnöklelkész úrral együtt. Kértem a nagytiszteletű urat, hogy vonja vissza az előterjesztését, és vigye csak tovább a választott ciklusa végéig az elnökséget. Így is lett. Meggyőződése, hogy akkor követtem volna el jóvátehetetlen hibát, ha elfogadom István kollégám lemondását, és átveszem tőle az elnöklelkészséget.

Nagy Istvánnal és családjával rendszeresen összejártunk. István debreceni származású volt, ahol a korábbi időkben a szülei ingatlanait kétszer sajátították ki, ekkor már a városban, a Tócskertetben laktak. Pista kollégám Cecén volt se-

gédlelkész – Radics József esperes úr mellett –, itt ismerte meg feleségét, Ilonkát, és ismeretségükből egy szép, kiegyensúlyozott házasság lett. Három gyermekük született: Zoltán, Réka és Judit. Mi többet utaztunk, mozgékonyabbak voltunk, mint ők. Életük személyes történeteiben is, ami tőlem tellett, megtettem, azokban segítettem őket. Így, amikor meghalt István kollégám édesapja Debrecenben, az első szóra elvittem őt kocsival. Ugyanígy Ilonka édesanyja, Zsófiika dolgait intézni is mentem Cecére, majd ismét oda, egy magányos nagybácsi ügyeit rendezni. Amikor megszületett második gyermekük, kislányuk, Réka, komák lettünk, mi lettünk Réka keresztszülei. Ilonkának nem volt elég anyateje, ezért a szegedi útról, egy tanyáról hordtam az anyatejet, ha kellett, naponta. Ilonka nevére vették első Trabantjukat. Én két alkalommal elmentem vele Csepelre a kocsióért, mert először nem adták ki az autót, valami adminisztratív hibára hivatkozva. Végül másodszorra már megkaptuk, és szerencsésen hazahoztam. Minden nagy ünnep első napján, délután családotól látogattunk hozzájuk. Ők ilyen rendszerességgel nem jöttek hozzánk.

A szolgálatok végzésében minden alkalommal átvállaltuk egymástól a feladatokat, és végeztük azokat jó szívvel. Mindkettőnknek voltak egyházmegyei megbízásaink, én az országos kántorképző szervezésében, az agárdi ifjúsági hetek, programok előkészítésében, különösen is a szállításokban vállaltam nagyobb szerepet. A kölkedi ifjúsági, gyülekezeti, presbiteri, valamint tíz éven át a Draskóczy László zenetanárral szervezett egyházkerületi zenei hét szervezésében, vezetésében, igei programjainak abszolválásában fáradoztam. A kölkedi táborban negyven konferencián vettem részt úgy, hogy vezettem, vagy a hét előadója, bizonyoságtévője és munkatársa voltam. Nagy István ebben az időben az egyházmegye missziói előadójaként szolgált.

A nyugdíjas idős lelkészek közül csak Paczolay Pista bácsi maradt hadra fogható, ezért a püspök úrtól beosztott lelkészt kértünk. Lakást és ellátást tudtunk számukra biztosítani, így szolgált közöttünk Nagy Sarolta, Vikár Béla és lelkészhitvese, Tóth Márta, Apostol Pál, Simon István és Katona Zsuzsanna.

Sok fáradsággal kellett a gyermekeket összefogni a parókiai hittanórákon, és hívogatni a gyermek-istentiszteletre. Jó közösségek alakultak ki. Játékok, vidámság és sok-sok öröm volt ezeken az alkalmakon. Igyekeztünk sok ötlettel és lelkesedéssel szolgálni. Fialat szolgatársaink is hozták a maguk élményeit, találékonyságát, ötleteit. Jelentős gyermek- és ifjúsági élet zajlott ebben az időben Kiskunhalason.

MUNKATÁRSOK A GYÜLEKEZETBEN

Fontos kapcsolat volt számunkra Kiskunhalason Székely Tibor és családja. Tibor Budapestről származott, 1935-ben született, még az államosítás előtt, a budapesti Lónyay Református Gimnáziumba járt. Melegszívű, igazán jó testvér és a barátom volt, építészként dolgozott. Tibor remek szemű és kezű festőművészként elsősorban pasztellel dolgozott, különösen is a halasi tanyavilág ihlette meg, a témában kiváló képeket készített. Amikor 1977 nyarán Halasra kerültem, nyomasztott a futóhomokos sivárság. Ősszel Székelyéknél jártunk, és színes diafelvételeket mutatott Tibor. Pompás virágokat, csillogó tocsogókat, széllal és viharral dacoló, göcsörtös törzsű fákat, széltől hullámos homokbuckákat láttunk a felvételeken. Arra a kérdésünkre, hol készítette ezeket a gyönyörű képeket, azt mondta, hogy itt, Halas határában. Elszégyelltem magam, lám mennyi szépség van itt, csak eddig nem vettem észre. Számos sikeres egyéni és csoportos kiállítás kísérte művészetét. Felesége, Gusztos Magdi, halasi származású, nehéz gyermek- és ifjúkorral a háta mögött, éppen ezért hallatlanul fegyelmezett, szorgalmas és pontos volt. Három szép gyermekük született, Tibor, Márta és Boglárka. Égtek és éltek az evangéliumért és az evangéliumnak. 1977-78 telén kisajátították családi házukat, és csak olyan megoldást találtak – nagyon rövid határidejű költözés terhe alatt –, amely nem volt igazán jó. Tibor édesanyja is velük élt. Magdi az egészségügyben, a szemészeti osztály főnővéreként dolgozott a kiskunhalasi kórházban. Tibor presbiter volt már, amikor Kiskunhalasra kerültünk, aztán missziói gondnok, majd főgondnok. Egyházmegyei szolgálataimnak is társa lett, mert az egyházmegye gondnokaként egy töredékciklust, két évet és egy hatéves ciklust szolgált végig mellettem. Magdi súlyos, bénulásos betegségét méltósággal és nagy lelki erővel hordozta, így hagyott el bennünket.

Hollósy Sándor volt az egyházközség főgondnoka, amikor odakerültünk. Építészként dolgozott a járásnál. A felesége Marika, valamint a lányuk – akkor már férjnél volt, amikor megismertük, három gyermekkel – és fiuk alkották a családot. Körültekintő, szeretetteljes emberek voltak. Az egyház dolgaiban, feladataiban ők is hűségesen és odaadóan szolgáltak, sok időt töltöttünk velük is közösen.

Sok kedves emberről, testvérről és családról emlékezhetnék meg kiskunhalasi szolgálatom időszakából. Dr. Kósa Károly katonatisztként szolgált a háborúban, ezért később sehol sem tudott elhelyezkedni. Hitvese, Tegzes Kamilla, egy jó-

módú halasi családból származott, ezért kuláklistára kerültek. Károly gyógyönyvénygyűjtésből tengette életét, és nevelte fel négy gyermekét. Az ikrek előtt egy fiuk született, legidősebb gyermekük egy lány volt. Halasra kerülésünk idején Károly már özvegy volt, talán hétévesek lehettek az ikrek, amikor az édesanyjuk egy reggel nem ébredt fel. Igen nehéz terhet kellett felvennie Károlynak. Kamilla testvére, Károly sógornője Budapestről hozzájuk költözött, és pár évig szolgálta az elárvult családot. A Kossuth utcán volt egy nagy házuk, abban laktak. Majd ezt az utcát lebontották, és el kellett költözniük. Károly a városon átvezető 53-as főút mentén vett egy házat a kisajátítási pénzből, de nem sokáig lakhatott e házban, mert egy napon, az utcán összeesett, és egy szempillantás alatt meghalt. István fiával – őt bátorítva – ott vártam az utcán a halottszállítót, míg meg nem érkezett. Istvánból református lelkipásztor lett.

Jó kapcsolatban voltunk – hiszen református egyháztagunk volt – Tóth Istvánné Farkas Irénkével. Férje lakatosként valamelyik helyi üzemben dolgozott. Szép, emeletes házban laktak, két fiuk volt, az idősebb, István sérültként élte le rövid életét, mindvégig ágyhoz kötötte. Ez nagy lelki teher volt az egész családra nézve, édesapja élete végéig nem tudta feldolgozni ezt a traumát. Kisebb fiuk, Péter, hála Istennek egészségesen jött a világra. Később a halasi egyházközség főgondnoka lett. Irént országgyűlési képviselővé választották az egyik választás során, férje ezt nehezen viselte. Irén minden kapcsolatát latba vetette, hogy a sérült és fogyatékos gyermekek gondozására Kiskunhalason intézetet hozzon létre. Ez a törekvése eredménnyel is járt. A halasi kórház szomszédságában épült fel az az intézmény, amelynek szakmai, tartalmi, nevelési, gondozási és ápolási rendje a budapesti Pető Intézet módszerei alapján történik. Irén nagyon ügyes volt, de sok teher nehezedett rá. Fia állapota mellett édesanyja gondozása is, aki sajnos korán leépült, és így még hosszú időn át ápolásra szorult. Házassága sem volt felhőtlen. Irén nagy hűséggel igyekezett helytállni, és vinni ezeket a terheket. Soha nem láttam gyengének. Egyszer láttam sírni – amikor tizennyolc éves korában eltemettük István fiát, akkor sem –, amikor nem sokkal a temetés után, megkapta fia katonai sorozására a behívót.

TANYAI SZOLGÁLATBAN

Kiskunhalasra kerülésem után arról is tájékozódtam, hogy a közelmúltban milyen külterületi, tanyai vagy szórványszolgálatok voltak a város térségében. Ebben az időben már szinte teljesen leépült minden korábbi szolgálat, maradtak a városi istentiszteletek, házi istentiszteletek, bibliaórák, a gyülekezeti hitoktatás és az ifjúsági órák. Azonnal hozzáfogtam – elsőként – a füzesi tanyavilágban

istentisztelet szervezéséhez. Ez az alkalom a Bata tanyában kapott helyet. Bata Józsefné Juliska sérült fiával, Jóskával élt a tanyában. Balotaszállásra, Kelebiára és Kunfehértóra – ezek voltak Kiskunhalas déli szórványai – vonattal vagy személykocsival jártunk az istentiszteleteket megtartani. A Bata tanya tizenhárom kilométerre volt a várostól, de nagy területet ölelt fel. A tanyai iskolát megszüntették, villanyt a tanyavilágnak nem adtak, az utak elromlottak, a tanyák kilométerekre voltak egymástól. Élelmiszerbolt legközelebb Balotaszálláson, mintegy négy kilométer távolságra volt. Virágzó gyülekezet jött létre itt, a füzesi tanyavilágban. Halasi életem és szolgálatom nagy élménye volt ez a gyülekezet, ahol az istentiszteletet havonta egy vasárnap délután tartottuk. Gábor fiam minden alkalommal velem tartott, nagyon szerette a tanyákat. Egy alkalommal elaludt délután, és nem keltettem fel, úgy mentem el nélküle. Nagy szemrehányást kaptam tőle, hogy otthon hagytam. Katika is szívesen jött velem.

Igyekeztem magam nélkülözhetetlenné tenni. A tanyákon már csak az öregek éltek, ezért az istentiszteleten felvettem a következő istentiszteletre a rendelt, hogy mit hozzak ki a városból: kenyeret, kősót a marháknak és a birkáknak, permetezőszert, cukrot, sót és sok minden mást. Amit kértek, azt hoztam, akkor is, amikor elakadtam a hóban, és kilométereket kellett gyalog megtennem a járatlan úton. Ez éppen karácsonykor történt. Ekkor a palástot, úrvacsorai edényeket a kocsiban hagytam, egy pokrócba raktam a várt holmikat, a bibliát a zsembembe, a pokrócot a hátamra, és elindultam. A nap fényesen szikrázott a szűz havon, békés és szinte idilli volt a táj. Amint törtem az utat a hóban, a környező tanyákból egy falka kutya – öt vagy hat – jött elő, és igencsak vicsorogtak rám. Meg kellett állnom, mert minden lépésnél rám akartak ugrani. Nem volt mit tennem, mint ahogy ezt a vándorló, ősmagyar pásztoroktól tanulhattuk, leültem a földre. Szinte a nyakamon éreztem a kutyák forró lihegését, megszaglásztak, körüljártak és lassan eloldalogtak. Aztán én is mentem tovább. Paczolay Pista bátyám, öreg kollégám mondta, mielőtt elindultam volna a tanyára, hogy ilyen időben ne menjek, úgysem lesz senki, és egyébként is megbocsátják nekem, ha nem megyek. Boldog örömmel láttam a gyülekezetet, amely kilenc tagból állt. Ők is úttalan utakon jöttek a Bata tanyáig, és bizony nagyon szégyelltem volna magam, ha nem jövök ki. Ez alkalommal a tisztaszobában tartottuk az istentiszteletet, a kelyhet egy pohár helyettesítette az úrvacsorában. Nevezetes eseménye volt ennek a karácsonyi istentiszteletnek, hogy amint harmadiknak ráült a hosszú ágyszélére Szakál Béni bátyám – magas, csontos és szikár ember volt –, a korhadtt, már régóta nem használt öreg bútordarab összeomlott. Csak nagy nehezen tudtak a feltornyozott ágyneműből kikecmeregni, kicsit nevetséges volt az eset. A háziasszony egyrészt sajnálta az ágyat, másrészt szégyenkezett, hogy ilyesmi megtörténhetett az ő tanyájában.

André van Dalen barátom hozott egy aggregátort Hollandiából, mely 220 Voltot, és 2000 Wattot termelt, jó minőségű, Ferrimen Diesel motor hajtotta. Ennek a segítségével vetítettem, világítottam a tanyán. Nagyon sokat vetítettem ezeknek a kedves tanyai embereknek. Ők is közel kerültek egymáshoz, hiszen addig csak látták egymást, de ide, az istentiszteletre mindenki „toronyiránt” jött, mert egyébként erre nem volt járása. A hatalmas gépet vittem magammal, felállítottam a tanyaudvaron, beindítottam, s már villany volt ott is, ahol eddig soha. Később a tanyai istentiszteleteket északra is kiterjesztettem, mert Pirtó község mellett, ahol a régi iskolában tartottuk az istentiszteleteinket, illetve a harkakötönyi Latabár-Nagy Lajos tanyáján vertem fel az istentisztelet sátrát. Itt volt már a tanyában villany is.

Többször gondoltam arra, hogy a tanyán nagyon szegényen, célszerűen és szinte sivár viszonyok között élnek az emberek. Tömörkény István alföldi író szavaival, a tanyai „célszörű szögény embör”. A városházák (Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kecskemét stb.) mindenütt művesek, elegánsak és nagyon szépek lettek, talán egy tudatalatti ellenpont a tanyai sivársággal szemben a gyönyörű városháza. Lestár Péter kecskeméti polgármester is megállapította, hogy „mi putrikban lakunk, de templomaink és iskoláink paloták”. A tanyai ember nemesiségének – számomra – hallatlanul fontos felismerése volt ez.

A „SZERETETLEN” EGYÜTTSZOLGÁLÓK

Voltak meglepő tapasztalataim is. Egy alkalommal autóztunk Pista és én Debrecenbe. Útközben meglátogattuk egyik kollégánkat, aki a búcsúzás alkalmával ezt mondta nekünk: „Nagy szélhámosok vagytok, amikor ország-világgal el akarjátok hitetni, hogy barátok vagytok, de engem nem csaptok be.” Szomorú jellemzője volt ez a megjegyzés azoknak a lelkipásztoroknak, akik ketten vagy többen szolgáltak együtt. Ezek szerint, sajnos, nem együtt, hanem egymás mellett szolgáltak. Igaz, közöttünk is lehettek nézeteltérések, de azt javasoltam – később Kecskeméten is –, hogy minden úrvacsora istentisztelet előtt üljünk le, és beszéljük meg, illetve beszéljük ki a dolgainkat, hogy tiszta szívvel részesülhessünk a szent jegyek vendégségében. Ez a későbbiekre nézve is jó, illetve az egyetlen olyan gyakorlat lett, amellyel el tudtuk hordozni egymást. Kölcsönösen meg kellett tanulnunk ügyekben gondolkodni. Tudom, hogy „az Úr nem csúfoltatik meg”, ezért megengedhetetlen volt a szívtelen és egymásra nem tekintő – úgy mond – együttlétszolgálat.

Az összes környékbeli gyülekezetben a halasi lelkészeknek kellett helyettesíteni, hiszen egyedül mi voltunk többen lekipásztorok egy gyülekezetben. Ha nem ugrottunk azonnal – esetleg mindkettőnknek volt otthon szolgálatunk –, máris morogtak, hogy lám, a városi nagy papok lenéznek bennünket, és nem akarnak kijönni helyettesítésre. Nekem volt a helyettesítés az állandó feladatom. Halasra kerülésem első két és fél évében én voltam a megbízott helyettes lelkész Bácsalmáson. Innen Becsei Zoltán lekipásztort átválasztották Dunaszentbenedekre, és így nem maradt lelkészük. Bácsalmáshoz Jánoshalma város és további tíz község tartozott, a Bácsalmási Egyházközség tizenkét településen terült el. Ezek mindegyikében lehetett temetés, akadt egy-egy gyermek, akit rendszeres hitoktatásban vagy konfirmációi felkészítésben kellett részesíteni. Bácsalmáson kívül Jánoshalmán, Katymáron és Kunbaján tartottak állandó istentiszteletet, továbbá két öregotthonban, egy-egy környező faluban. Fárasztó szolgálat volt ez, és ráadásul nem is mehettem el minden vasárnap Kiskunhalasról. Ebbe a halasi atyafiak nem egyeztek bele, ezért Ulakcsai Tóni bátyámat szerveztem be, aki több mint egy évig, nagy hűséggel utazott minden vasárnap vonattal, hogy ellássa a helyettes lelkészi szolgálatokat. Aztán megérkezett a fiatal lelkész, egyelőre abszolált teológusként: Tóth Árpád hitvesével, Nellikével, és beköltöztek a bácsalmási parókiába. Nellike is abszolált a budapesti teológián, bár később ő nem szerzett lelkészi oklevelet. Még két évig hivatalosan kirendelt felügyelője voltam a fiatal lelkésznek, de ez már kevés gonddal járt, mert ügyes házaspár voltak.

ÚJ SZOLGÁLAT FORMÁLÓDIK

1985. január közepén hívatott Tóth Károly püspök úr, és azonnal a tárgyra tért. Azt mondta, hogy vállalnom kell az esperességet. Természetesen szabadkoztam. Ennek elég sok oka volt, de leginkább az, hogy nem kíváncsi voltam Kecskemétre. Márpedig ebben az egyházmegyében az volt az esperesi székhely. Vonakodásomat látva azt mondta, hogy úgy látja, nem akarom vállalni a felelősséget. Erre azt mondtam, hogy én mindenhol és mindig vállaltam a magam felelősségét. Végül úgy váltunk el, hogy egy hónap gondolkodási időt adott. Közben Halason az építkezés embert emésztő munkájában, a sok szolgálatban és az építkezés miatti helyhiány szorultságában gyötrődtem. Igyekeztem talpon maradni, és alig vártam, hogy István kollégám hazaérjen Svájból. Ebben a helyzetben kellett át-gondolnom az esperesi pozíció kihívásait, tartottam annak terheitől. Hallatlan nehéz helyzetbe kerültem. Végül úgy mondtam igent, hogy feltételeket szabtam.

Először azt, hogy – egyházunk általános gyakorlata szerint, melyből ez az egyházmegye kivétel volt – megválasztásom esetén Kiskunhalas lehessen az esperesi székhely. Továbbá megválasztásomért én semmit nem tudok tenni, hiszen a Dunántúlról jöttem, ezért „ejtőernyősnek” tartottak a kollégák. Azt mondta, hogy rendben van, ő elintézi mindent. A székhely is rendben lesz így, ahogy megbeszéltük. Az igazi probléma az volt, hogy egyetlen kollégával sem tudtam ezt a helyzetemet megbeszélni, nem volt tanácsos ezzel előhozakodni. Ekkor dr. Nagy Tibor, az eddigi bács-kiskunsági esperes már Budapesten szolgált, és az egyházkerület főjegyzője, azaz püspökhelyettes lett, valamint a Budapest-Böszörményi úti Egyházközség lelkipásztora. Az egyházmegye vezetője ideiglenesen – mint idekerülesem után, dr. Balogh László esperes nyugdíjazásakor is – Varga László egyházmegyei főjegyző, espereshelyettes volt. Ő tűnt esélyesnek, illetve sokan vélték annak, bár egyesek nagyon nem akarták, hogy esperes legyen, mert általában tartottak tőle. Több név is előkerült, természetesen az enyém soha és sehol. Majd a nyár elején közölte velem a püspök, hogy a székhelynek mégis Kecskeméten kell maradnia, mert az államiak ezt akarják. Ekkor mondtam püspök úrnak, hogy kecskeméti megválasztásomat is neki kell intéznie, ezért én nem sokat tudok tenni. Azt mondta, hogy ezt majd ő elintézi.

Püspök úr szeptember elejére lelkészértekezletet hívott össze Kecskemétre, a tanácsterembe. Ekkor mondta el a megyei lelkésztestületnek, hogy engem jelöl esperesnek. Teljes döbbenet fogadta a bejelentését. Ekkor kiküldtek a folyosóra, hogy jelenlétem nélkül tudjanak tárgyalni a jelölésről, s nyilván rólam. Bent a teremben hangosító működött, és egy hangszóróból, amely a folyosóra is hangosított, sajnos, mindent hallottam, ami a teremben elhangzott. Ez elég nagy baj volt, mert bizonyos elhangzott véleményeket jobb lett volna nem hallanom. Püspök úr nem tárgított, és meggyőzte az egyházmegyei lelkészi közösséget, hogy engem válasszanak. Akik tartottak Varga Lászlótól, azok megkönnyebbültek, a lelkészek egy részének teljesen mindegy volt, hogy ki lesz az esperes, és a harmadik – egészen kicsi – rész csendesen ágált jelölésem és majdani megválasztásom ellen.

Én csak Halast és a saját szolgálataimat láttam. Az államiak előtt – a csőszí ifjúsági hitmélyítő tábor, a lelkészgyűlésen elmondott hozzászólásom és még a halasi működésem okán – priuszos lehettem. Semmiféle hátszelem, felsőbb kapcsolatom nem volt. Éppen ezért lepődtem meg, amikor egy szeptemberi napon, délelőtt tizenegy óra után két civil ruhás ember jött – éppen temetésre kellett átöltöznöm, és sietni, mert a kántort is nekem kellett vinnem –, és bemutatkoztak. Valami olyasmit kezdett mondani az idősebb, hogy mennyire felelősnek kell lennünk, hazánk védelme érdekében összetartani, és így tovább. Ekkor villant át a

felismerés bennem, hogy ezek nyilván valami kapcsolatot ajánlanak, beszervezni akarnak, vagy valami politikai céllal jöttek. Közben siettem, indulnom kellett. Annyit mondtam nekik, hogy „Ha Önök nem tudják azt, hogy ma délben melyik bács-kiskunsági lelkésznek vagy papnak mi van a tányérjában ebédre, akkor Önöket el kellene csapni. Most pedig megbocsássanak, mennem kell!” Többet nem jöttek. Mások sem. Később, a rendszerváltoztatás után Hegedűs Lóránt püspök úr kimondatta az egyházkerületi közgyűléssel, hogy püspök, főjegyző és esperes csak úgy lesz jelölhető a következő választáson, hogyha bemutatja az egyházkerület elnökségének az átvilágítási okiratát. Kérvényeztem az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárától az eljárást, s pár hónap után megkaptam, a száma: 3.B/E-46/2001-10. Kértem Hegedűs Lóránt püspök úrtól és Tóth Sándor egyházkerületi főjegyzőtől is – aki ezután mindig azzal fogadott, hogy „Na, megjöttél, Te, átvilágított!” –, hogy mutassák be az irataikat ők is. Ám sem tőlük, sem a többi esperestársaimtól ilyen iratot nem láttam.

A beépített emberek óriási teológiai tévedése az volt – azon kívül, hogy zsarolták őket, vagy gyengék voltak, vagy talmi ígérek megsejtették őket –, hogy együttműködésükkel védik az egyházat. Az Anyaszentegyház védője az Úr, és inkább vele kellene kapcsolatban lenni, semmint az ellenségeivel. Ezt így gondoltam egész életemben.

Október végére jogerőre emelkedett a választásom, két egyházközség kivételével mindannyian engem választottak. Püspök úr közben szervezte a Kecskeméti Egyházrészeli lelkipásztori választásomat. December közepén megkaptam a concesszát, az állás elfoglalásának engedélyét, melynek értelmében január elsejével fel kellett vennem a lelkipásztori és az esperesi munkát Kecskeméten. Ezután Kecskemétre utaztam Katival, jelentkeztem Varga László elnöklelkész úrnál, és a további kollégáknál is tisztelgő, bemutatkozó látogatást tettünk. Megnéztük parókiális lakásunkat, mely ekkor már ki volt festve és mázolva, beköltözésre készen állott.

Kiskunhalasi, szeretett gyülekezetünkől 1985 karácsonyán köszöntünk el. Szolgálatom textusa Márk evangéliuma 1. fejezet 3. verse, annak második fele volt: „Készítsétek az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit!” A búcsúzás nehéz volt. Az vigasztalt, hogy nem megyek el a megyéből, bár azt is tudtam, hogy esperesként már egészen más minőségben jövök vissza Halasra. Így is lett. A sok-sok munka, szolgálat, belső és külső építés emléke, sok testvér, fiatal és idős szeretetét Halason hagyni nagyon fájdalmas volt. Ott már mindenkit ismertem, a biztonságos eligazodáshoz mindent tudtam, s ezt ott kellett hagynom, egy teljesen idegen és ismeretlen szolgálatban újat kezdeni, kétszeresen is – a gyülekezetben

és az egyházmegyében – félelemmel töltött el. Ekkor nagy bátorítás és erő volt számomra a 100. zsoltár második verse: „Szolgálatok az Úrnak örvendezéssel!”. Tudtam, hogy az erőt a szolgálathoz és a szolgálatnak az örömét Urunk adja, mint ahogy így volt ez eddig is.

Ekkor fogalmazódott meg bennem a három „H” betű üzenete: Hittel, Hűséggel, Humorral! Éreztem már elég hosszú ideje, hogy csak úgy van áldás a munkámon, ha azt hittel végzem, arra figyelve, aki szól, vezet, terelget és könyörül rajtam. Azt is megtapasztaltam, hogy csak a hűséggel végzett szolgálaton és munkán van áldás, ahogy az Ige több helyen biztat a mindvégig való kitartásra. Látva a sok nyomorúságot, a hatalmas munkamezőt a kevés aratóval, mindinkább hangsúlyos lett, hogy szolgálatomat az evangélium hirdetésének örömeivel, szívbeli, belső derűvel, azaz humorral tudom elhordozni, és az evangélium örömmüzenetét valóban örömmel hirdetni.

A karácsonyi ünnepeken vendégeink is voltak Hollandiából, Netty és édesanyja, akit mindnyájan nagyon szerettünk, Adje néni. Eközben – szó szerint – reggeltől estig csomagoltunk, napról napra. Dobozokat, ládákat, csomagolóanyagokat szedtem össze, sok hullámpapírost a boltokból, hogy mindent biztonságban tudjunk elszállítani. A kecskeméti egyházzrési gondnokom, Nagy János presbiter úr rendelte meg a két pótkocsis teherautót. A két járművel 1985. december 28-án, szombaton költöztünk el Kiskunhalasról Kecskemétre. Halason sokan segítettek a felrakodásnál, Kecskeméten pedig igazán nagy szeretettel fogadtak, és sokan voltak a lerakodásnál. Kecskeméten, az utcán, a parókia gyalogkapuja előtt megállva kellett lerakodnunk, és innen felhordani mindent. A kecskeméti parókia az emeleten van, ahova egy szűk lépcsőfeljárón kell felmenni, a bejárati ajtó előtt pedig csak egy fordulóval lehet bejutni a lakásba. Valóban sokan és lelkesen segítettek. Nagyon fárasztó napja volt ez az életünknek.

Barátaink, Székely Tibor és Tóth István (Farkas Irénke férje) már december 27-én, személyautóval tettek egy-egy fordulót Halasról Kecskemétre. Ugyancsak mi is, a törékeny vagy különleges csomagolást igénylő tárgyakat vittük el. A költözés napján itt volt Székesfehérvárról Jokka és Balázs öcsém is, ők személykocsival fordultak mindketten kétszer, a féltett és törékeny tárgyakkal, edényekkel. Végül a teherautók mentek, a családtagokat személyautókkal vittük. Így érkeztünk meg a „hírs” városba, Kecskemétre.

Másnap, december 29-én vasárnap, a 9 órakor kezdődő istentiszteleten vetünk részt, délután Izsákon, a református temetőben énekeltünk, Varga László kollégám apósát temettük. Állandó rakodás között teltek el a napjaink, hiszen a január elsejei, újévi presbiteri fogadás a mi parókiális lakásunkban volt.

Fájdalmasan éltem meg, hogy gyermekeink szilveszter este visszamentek Kiskunhalasra a barátaikhoz, hogy együtt szilveszterezzenek. Kecskeméten még senkit sem ismertek. Ekkor gondoltam arra, hogy a református lelkész gyermeke – mint ahogy ő maga is –, sehol sincs otthon a parókiában, de sehol sem idegen az Anyaszentegyházban. E rumli közepén készülnöm kellett, hiszen az újév reggeli, ünnepi úrvacsorai istentiszteleten nekem kellett már szolgálnom.

Itt vagyunk Kecskeméten!

AZ ELSŐ TALÁLKOZÁS

1986. január 1-jén a 9 órakor kezdődő istentiszteleten Márk 3,13–15 alapján prédikáltam, aztán az úrvacsora következett, majd a záróének. Ez utóbbit már nem vártam meg a templomban, hanem siettem fel a parókiába. A templom déli falával párhuzamosan, a Szabadság tér 4. szám alatt, a parókia nyugati-középső lakásában laktunk. Ide jöttek fel az atyafiak, összesen mintegy 80 fő vett részt a fogadáson. Az újévi fogadás kedves alkalom és nagyon jó gyakorlat. A két gyülekezetrészi parókiális lelkipásztor lakásában felváltva tartottuk ezeket. Rövidítálokkal, borral és üdítőkkel, kávéval és teával, sós és édes süteményekkel várták a háziak a presbitereket. Ez sok előkészületet kívánt, s végül a lakásban is úgy kellett a bútorokat elrendezni és a tálcákat elhelyezni, hogy mindenki elférjen, a kínálathoz hozzáférjen. Az egyházközség elnök lelkipásztora, a főgondnok, valamint a másik lelkipásztor is köszöntötte a presbitériumot. Én ezt az alkalmat is megragadtam, hogy a legfontosabb előttünk álló feladatokról szóljak, és szolgálatra lelkesítsem a presbitériumot. Általában déli egy óra volt, mire mindenki elment. Gyors takarítás, ebéd, majd mosogatás következett, és a televízióban közvetített bécsi újévi hangverseny meghallgatása volt a családi „műsor”. Ez a gyakorlat húsz esztendőn át folyt. A 2005. évtől egy újabb gyakorlatot vezettünk be, már nem a lelkipásztor családjánál, a parókián zajlott a fogadás, hanem a kiskonviktusban. A lelkészek házigazdai elkötelezettsége nem változott.

Ezeket a fogadásokat a presbiterek kíváncsi szemmel végignézték a lakásunkat, bútorainkat, könyvtárunkat és mindazt, ami látható volt. A köszöntések után, szép sorban minden presbiter odajött hozzánk egy jó szóval, kedves kézfogásra. A család minden tagját – rajtunk kívül a gyermekeinket és anyósomat is – köszöntötték. Miután csak szűkös bejárata volt a parókiális lakásnak, ezért a másik, folyosóra nyíló ajtót is kinyitottuk, ennek következtében a lakásunk körbejárható lett. Ezt az ajtót egyébként nem használtuk, csak ilyen ünnepi, nagy létszámú összejövetelek alkalmával. Az ajtó előtt, a lépcsőház emeleti kiszélesedésében álltak

az előző napokon összehordott fogasok, hogy a télikabátját mindenki letehesse. A presbitérium zömével ekkor találkoztam először. Nagy élmény volt ez az első, kecskeméti fogadás számomra.

Az első munkanapon átvettem az egyházmegyéét Varga László egyházmegyei lelkészi főjegyző espereshelyettesétől. Jelen volt az egyházmegye gondnoka is, dr. Szigethy Béla ügyvéd, tiszakécskei presbiter. Ott volt az egyházmegye pénztárosa, Tóth Kása István méntelek-hetényegyházi lelkipásztor, egyházmegyei tanácsbíró és T. Nagy Antal egyházmegyei számvevő, kecskeméti presbiter. Az esperesi szolgálatban elődöm, dr. Nagy Tibor esperes lelkipásztor volt, aki – miután júniusban Budapestre költözött, és megkezdte egyházkerületi lelkészi főjegyzői, püspökhelyettesi szolgálatát – kecskeméti távozásakor átadta az egyházmegyéét helyettesének, Varga Lászlónak.

dr. Tóth Károly
püspök és
Szabó Gábor a
kecskeméti
beiktatáson
(1986. január 26.)

A beiktatáson
Nagy István
kiskunhalasi
lelkipásztor és
Székely Tibor
missziói
gondnok
palástot
adományozott
(1986. január 26.)

A kecskeméti egyházközségben Varga László lelkésztársam elnöklelkészi szolgálatának harmadik évébe fordult ebben az esztendőben, így az egyházközség ügyes-bajos dolgait, képviselétét és vezetését nélkülüm is megoldotta. Úgy láttam, hogy közreműködésemre nem minden esetben tartott igényt.

EGYHÁZMEGYEI ÁTTEKINTÉS

A Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye 1952-ben jött létre. Pártállami nyomásra ekkor szervezték át a korábbi országos egyházmegyei rendszert, és alakult ki a 27 református egyházmegye hazánkban. Az új egyházmegye a Solti Egyházmegye, a Kecskeméti Egyházmegye és a Bácskai Egyházmegye területéből, mint azok utódja, jött létre, és egybeesett Bács-Kiskun megye közigazgatási területével. Azaz közel kilencezer négyzetkilométernyi térségben voltam esperes. Az egyházmegyének 38 anyaegyházközsége és 84 szórványgyülekezete volt, a reformátusok létszáma mintegy százezer főt tett ki. E területen régi, nagy múltú egyházközségek és egészen kicsi, szegény missziói egyházközségek egyaránt előfordulnak. A budapesti egyházközségi típus kivételével, minden Magyarországon létező egyházközségi forma és alakulat megtalálható ezen a területen. Van nagyvárosi és kisvárosi, lakótelepi, nagyközségi, kis falusi, tanyai és szórványgyülekezet. Miután már kilencedik éve voltam a megyében lelkipásztor, a lelkésztársakat és a gondnokokat is ismertem, szinte kivétel nélkül mindenütt. Nem úgy kezdtem a szolgálatomat, mint aki egészen ismeretlen, és most kezd tájékozódni. Kecskemét vonatkozásában voltam ismeretlen, ez az év viszont éppen arra adatott, hogy felkészüljek az elnökség átvételére a következő év elején.

Amikorra esperes lettem, pár kivételtől eltekintve szinte mindenütt jártam már az egyházmegye gyülekezeteiben, sőt szolgáltam is. Ezek a benyomások természetesen csak felületesek voltak. Az évi egyházmegyei közgyűléseken tájékozódtam, hiszen ott terítékre kerültek nemcsak az örömök, hanem a gondok és bajok is. Esperesként most már alaposan meg kellett ismernem az egyházközségeket, a gazdálkodásukról, az épületekről, azok állagáról, a múltról, a jelenről és a jövő terveiről az egyházmegyei jelentésekből tudtam informálódni. Ebben legjelentősebb, őszinte és segítő munkatársam T. Nagy Antal számvevő úr volt.

T. Nagy Antal hivatásos katonatiszt, százados volt a Horthy-hadseregben, századparancsnok a második világháborúban, derék magyar ember, egyházának hű fia. Becsületes és hűséges ember volt, mindenki iránt segítőkész, akiben mindig megállt a szó. Idős korában is magas, barna, karcsú ember volt. Édesapja elesett

az első világháborúban, hadiárvaként nőtt fel a testvéreivel együtt. Legkisebb, enyhén fogyatékos testvérét később maga mellé vette, és haláláig gondozta. Mindig megrendülten beszélt édesanyjáról, diákéveiről, munkás és szegény ifjúkoráról. Nagyon tisztelte egykori tanárait. „Fiait” – volt katonáit – nagyon szerette, évtizedek múlva is számon tartotta őket. T. Nagy Antal megsérült a Kárpátokban vívott utóvédharcokban, és a hallása meggyengült. A kormányral nyugatra menekült, hazatérése után nehezen kapott igazolást. A megyei Agroker Vállalatnál helyezkedett el, ahol később főkönyvelő lett, ebből az állásból ment nyugdíjba. Nem nősült meg, saját családja nem volt. Katonaéletéről csak a legszorosabb, baráti körben beszélt, és ott is nagyon diszkréten. Egyházi számvizsgálói tisztségét nagy körültekintéssel és felelősséggel végezte. Azt vallotta, ha bármelyik egyházközségben egy külső ellenőrzés során hibát találnak, akkor ő nem végezte jól a munkáját. Ezért a legjobbnak gondolt és kidolgozott rendjét – természetesen a fennálló pénzügyi és számviteli törvényekkel összhangban – szeretettel, de igen szigorúan megkövetelte. Kész volt továbbképző tanfolyamokat tartani az egyházközségi felelős számadóknak, hogy jól végezzék munkájukat.

Áttekintettem az egyházmegye utóbbi tíz évének anyagát, a lelkipásztorok díjleveleit, az egyházközségek vagyonelemtár-kimutatásait. Ezt követően hamarosan összehívtam az egyházmegye tisztségviselő lelkipásztorait tapasztalataim megbeszélésére. A gondnokokkal a mátraházi gondnoki hétvége biztosított találkozási, együttgondolkodási lehetőséget. Úgy ítélt meg, hogy elég jól szervezett az egyházmegye, és a közös programokra szívesen mozdul mindenki. Kiskunhalasi lelkipásztori szolgálatom idején az egyházmegye gyűjteményi ügyeinek, majd boldog emlékezetű Osváth Viktor nyugdíjba vonulása után az ének-zenei ügyeknek is én lettem az egyházmegyei szakelőadója. Eddig is ott voltam minden egyházmegyei tanácsülésen és közgyűlésen. A két szakjelentéshez szükséges egyházközségi jelentések és azok évenkénti feldolgozása volt a feladatom. Miután az összes előadó, valamint a bizottsági témák tárgyalásán közösen, mindenki részt vett, lehetőségem nyílt a folyamatos, teljes körű tájékozódásra, mindközben állandóan látogattam és ismerkedtem az egyházmegyével, valamint a kecskeméti egyházközséggel.

EGYHÁZKÖZSÉGEK, LELKIPÁSZTOROK GONDOZÁSA

A megye gyülekezeteiben, a március–áprilisban bonyolított egyházközségi vizsgálatoknak (canonica visitatio) több mint a felét én végeztem, a másik felében az általam beosztott lelkészi és világi tanácsbírák végezték a vizitációt. Minden

egyházközség anyagából fel kellett készülnöm a látogatásra. Minden alkalommal jött velem T. Nagy Antal egyházmegyei számvevő, aki ekkorra már megkapta az egyházközségi zárszámadásokat. Nála volt a vizsgálandó egyházközségnek az erre az időszakra érvényes költségvetése is. A számvevő évenként, februárban minden egyházközség lelkipásztorát és gondnokát behívatta. Ők hozták a számadási könyveket, valamint a vizsgált évi számlákat és bizonylatokat. Kecskemét, Kiskunhalas, Kunszentmiklós, Solt és Szabadszállás számadásait a helyszínen vizsgálta meg, hogy a nagy mennyiségű iratanyagot ne kelljen Kecskemétre hozni. Amikor tavasszal az elmúlt esztendő vizitációja elindult, ő már itthon, a rendelkezésére álló jelentésekből az egész megyét átvizsgálta számszakilag és gazdaságilag, tartalmi szempontok alapján is.

A vizitációk során mindenütt találkoztam a presbitériummal, hiszen a vizsgálat eredményéről a presbiteri gyűlésen kellett beszámolnunk, a számvevő úrral együtt. Itt akár a lelkipásztor, a gondnok vagy a presbiterek kérdéseket tehettek fel, amiket meg kellett válaszolnunk. A mi kérdéseinkre viszont nekik kellett válaszolniuk. Ha szükségesnek láttuk, vagy a helyi presbitérium kérte, akkor a vizitációs presbiteri gyűlés egy részéről kiküldtük a helyi lelkipásztort vagy a gondnokot, ilyenkor könnyebben megnyilatkoztak a kényesebb ügyekben is az atyafiak.

Igyekeztem minden helyen tisztelgő látogatást tenni a tanácselnöknél is, hogy megismerjük egymást. Ahol megtudtam, hogy a helyi vezetés és az egyházközség között feszültség volt, vagy nem voltak beszédes viszonyban, ott minden alkalommal felkerestem a helyi tanácsi vezetést, a gyülekezet lelkipásztorával, gondnokával együtt. A némaság oka lehetett a tanácselnök, mert fenntartásai voltak az egyházzal szemben, esetleg kisebbségi komplexusai a tanulatlan tanácselnöknek a tanult, nem egyszer külföldi egyetemeken diplomát szerzett, nyelveket beszélő lelkipásztorral szemben. Előfordult az is, a lelkipásztor nem tartotta a tanácselnököt méltónak arra, hogy szóba álljon vele. Én minden esetben az ott élő és szolgáló gyülekezet nevében tettem felelőssé őket, és vártam el a lehetséges közös munkát. Természetesen – a politikai, hatalmi struktúrából eredően – gyakrabban a helyi vezetés nézte le, vagy nem tartotta fontosnak, esetleg nem tudta kezelni az egyház, a gyülekezet jelenlétét.

A helyi hitoktatás állandó feszültségforrást jelentett. Ezek az adatok – a hitoktatásra beiratkozottak névsora, a hittanórák száma, helye – feszültséget gerjesztettek. A helyi párt- és állami vezetők, köztük az iskolaigazgatók, mindent megtettek, hogy a szervezett hitoktatást száműzzék az iskolából, ezzel akarták kommunista elvhűségüket bizonyítani. 1986-ban már alig volt hitoktatás az iskolákban, ezért a lelkipásztorok elsősorban a gyülekezeti hitoktatást szorgalmazták,

melynek óráit a gyülekezeti teremben, a templomban, a lelkészi hivatalban vagy a parókia egyik fűtött szobájában tartották. Előnye volt, hogy ide nem jöhetett külső ellenőrzés.

Az egyházközség rendezvényei is – gyülekezeti, presbiteri, ifjúsági és más konferenciái – nagyon zavarták a helyi párt- és tanácsi előjárókat. Az akkori magyar vezetés ateista ideológiát képviselt, ezt a gondolkodást és magatartást várta el minden alkalmazottjától. A tanácselnök a helyi pártvezetés tagjaként a kikerkező járási vagy megyei pártbizottsági vezetőktől kapott folyamatos kritikát, ha nem viselkedett harcos ateistaként. Ez gyakran nem volt könnyű neki sem, a helyi rokoni kapcsolatokból, együttélésből adódóan. Akadtak a tanácselnökök között is segítőkész emberek, az egyházzal szemben közömbös magatartásúak, de rosszindulatúak és állandóan támadók is.

Az együttműködést egyértelműen hitelveink, történelmünk, evangéliumi ígéreteink és jövőnk feladása nélkül kellett végeznünk. Ebben a vonatkozásban számomra elképzelhetetlennek látszott a kompromisszum. A helyi állami vezetőkkal való tárgyalásaim során mindig szóltam a Teremtő Istenről, és az egyház uráról, Jézus Krisztusról. Hangsúlyt helyeztem az Anyaszentegyház küldetésére, a népért való egyetemes felelősségére, arra a minőségi többletre, melyet a szekularizált világban az egyház és annak szolgálai hordoznak, jelenítenek meg nap mint nap.

A megyei lelkipásztorok – a lelkészi munkaközösség – kéthavonta, míg a köztes hónapokban a lelkészörök ugyancsak ilyen módon jöttek össze. A lelkésznek és lelkésznek bibliaóráját ősszel és tavasszal más-más parókián tartottuk. Azért kellett odafigyelni minden szervezésre, mert Szalkszentmártontól Bácsalmásig vagy Szeremlétől Tizsakécskéig igen nagy kiterjedésű a megye. A Duna és Tisza távolsága a legközelebbi úton is 100 kilométer.

Kényes kérdés volt az egyházi kultúra, annak gyülekezeti, esetleg demonstratív megjelenítése. Ez az egyházi jelenlét az évfordulókon, a hálaadási ünnepélyeken, a lelkészválasztások és -beiktatások alkalmával, de az egyházi év során is (mint például karácsonykor a betlehemezés, húsvétkor a locsolkodás) a konfirmáción és az azzal kapcsolatos ünnepségeken, a különböző szervezetekben vált kézzelfoghatóvá. A kultúra ebben az időben állami, még inkább a kommunista párt által vezérelt és elvárt ideologikus privilégium volt. Ezért soha nem mulasztottam el az egyház kultúráteremtő és kultúrahordozó küldetéséről szólni. Felidéztem az ősi kollégiumok, a nyomdák, a tanítás fontosságát a magyar nép életében, a tanult lelkipásztorok példamutatását és népük sorsában a közösségvállalást.

LELKIPÁSZTOR A GYÜLEKEZETBEN ÉS SZOLGÁLATI HELYÉN

A lelkipásztorok helyzete egészen különleges. A falvakban általában alig van vagy nincs értelmiségi ember és család, akivel összejárhatna. 1990 előtt a politikai kirekesztettség is sújtotta annyira, hogy ahol lett volna kivel beszélnie, rájuk való tekintettel, távolságtartónak kellett lennie. A gyülekezet tagjai jelentették a lelkipásztor és családja számára azt a közösséget, melyben egymás terhet együtt hordozhatták. Életszemléletük, felfogásuk gyakran különbözött. Természetesen a közös téma megtalálása általában a lelkészek feladata volt. A gyülekezet tagjai néha igyekeztek bevonni a lelkipásztort életük rendezetlen kapcsolataiba, haragudjon – velük együtt –, akikre ők haragszanak. Csak óvatosan lehetett kritikus véleményt megfogalmazni akár családi, közösségi vagy politikai kérdésekben. A termelőszövetkezeti parasztok között élve és szolgálva, állandó kifogásuk volt, hogy miért nem kérek átkot a munkahelyükül szolgáló téeszre. „A Tiszteletes Úr egyetért velük” – mondták. Közben esőért, hidegért-melegért, a mezei munka végzéséhez kellemes időért úgy kellett imádkozni, szív szerint, mint aki kívánom és kérem ezt az Úrtól. Ilyen módon végeztem imaszolgálatomat! Ők is tudták, hogy a terméstől függ a kenyérük, és az is, hogy a téeszben a munkaegységnek milyen lesz az árfolyama. Ez határozta meg az éves készpénz- és természetbeni járandóságukat.

A lelkipásztornak együtt kellett sírni a sírókkal és örülni az örülőkkel. A temetés nehéz szolgálat volt. Elvárták, hogy a halottról (is) legyen szó! Jót vagy igazat? – volt sokszor a lelkipásztor dilemmája. A lakodalmakban mindent megtettek, hogy leitassák a lelkipásztort. Ha nótázott az énekelőkkel, némelyek megbotránkoztak. Ha nem vett részt benne, megszólták: „Lenéz minket!”. Magam is átéltem ezt a kritikát – miután nem ittam velük sohasem (refluxbetegségem miatt sem lehetett) –, valamelyik fiatal presbiter azt mondta: a tiszteletes képmutató. Ő is biztosan megissza az alkoholos italt, csak a városban veszi meg, és otthon iszik. Számukra nehezen volt elképzelhető, hogy alkohol nélkül is lehet élni.

Ha a gyülekezet rendje úgy kívánta, szóvá kellett tenni a nemkívánatos magatartási problémákat. Bármennyire óvatosan fogalmazott is a lelkipásztor, legtöbbször haragosokat szerzett magának. A falu népe mindent tudott a lelkészéről, és viszont is így volt. Egymás előtt sem voltak titkaik. A lelkipásztornak más mércével kellett mérnie – a Biblia mércéje, azaz Isten Igéje szerint. Szólni kellett a fiatalasszonyok háromnapos „kirándulásairól” – ezek a művi abortuszok voltak. A tolvajlásba is belekeveredtek némelyek. Egymástól csak ritkán loptak, de a té-

esztől annál jobban. Szóljon vagy hallgasson ilyen esetekben a lelkipásztor? Kivel beszélje meg a kérdéseit, vitassa meg a kétségeit? Nyilván, a szomszéd lelkipásztorral. Valóban, egymásra utaltak voltak a lelkészek, de a lelkészcsaládok is.

Gondozni kellett a lelkészek házasságát is. Ezt a szolgálatot csak nagy tapintattal lehetett végezni. Segítséget adni, de a háttérben maradni, sőt, nem beavatkozni életükbe, házasságukba. Több olyan – különösen a fiatalok között – lelkészházaspár is volt a megyében, melyben a nagytiszteletű asszony szerette és ezért vállalta a férjét, de nem vállalta annak hivatását. Az egyház, annak mozgása, programjai, a sok-sok látogatás idegen volt számára. Ennek következtében ok nélkül féltékeny volt a nagytiszteletű asszony és ezt folyamatosan mindenkinek mondta, elmarasztalva a férjét. Ez az áldatlan állapot köztudomású volt már a gyülekezetben. A lelkipásztor szenvedte ezt a bonyolult élethelyzetet, de beszélni róla nem akart. Ilyenkor minden segítő szándékom dugába dőlt.

Nagyon nehéz volt a lelkésznek és családjának a vele szemben támasztott elvárásoknak megfelelni. „Legyen olyan, mint mi, de azért felnézhesünk rá és a családjára!” Ha távolságtartó volt akár a lelkész, akár a felesége, „Fenn hordja az orrát, lenéz bennünket!” – mondták. Nem mindegy, hogy kivel vagy kikkel barátkozik, tegeződik a lelkipásztor. Volt, aki felajánlotta a presbitérium tagjainak, hogy tegeződjenek, ez is rossz vért szült. A lelkipásztornak a faluban dolgozó pedagógusokkal, tisztviselőkkel – mint a tanácselnök, a tanácsitkár, az iskolaigazgató stb. – az irodai alkalmazottakkal, akár a tanácsházán, akár a téeszírodán, beszélő viszonyban kellett lennie. Ezek megfélemlített emberek voltak, akiket „nyuszi” magatartásuk miatt a gyülekezet tagjai lenéztek. Hátuk mögött nem tisztelték őket, szemben pedig nyájasak és kedveskedők voltak, mert félték tőlük. Ők nem jártak a templomba, egyházfenntartói járulékot is csak nagyon ritkán és titokban fizettek. Gyerekeik nem jártak hittanra, s konfirmálni is hetedhét határba vitték őket. Gyermekük házasságának megáldása titokban és szintén másutt történt. A lelkipásztornak arra is vigyáznia kellett, hogy az évi gazdálkodás elszámoltatása során ne lássa a gondnok vagy a presbitériumból választott számvevő a titokban fizetők nevét. Akik – ha titokban is – fizettek, teljesen megbíztak a lelkipásztor diszkréciójában. Erre nagyon kellett vigyáznia.

Azoknak lehetett segíteni – a lelkipásztorok, gondnokok, presbiterek és gyülekezeti munkások közül –, akik ezt a szándékot jó szívvel elfogadták, vagy éppen séggel kérték. Fontos volt a tájékozottságom, hogy egy-egy megoldatlan családi, presbiteri, lelki vagy testi ügyben, kit ajánlok segítségül. A református házasság- és családgondozó intézet szakemberei sokszor jöttek ajánlásomra vagy kérésemre. Segítő szándékkal voltak egyházmegyénkben dr. Hegedűs Lóránt és dr. Szabó István püspök urak is. Hálas vagyok segítő szolgálataikért.

FOLYAMATOS TÁMADÁSOK KÖZÖTT

Egy jellemző eset volt a következő. 1986 tavaszán iktattuk be a fülöpszállási egyházközség lelkipásztori tisztebe Apostol Pált és hitvesét, Gönczy Klára református lelkészeket. A korábbi esperes – aki az egyházmegyénk tiszteletbeli esperese címet megkapta az egyházmegyétől, ekkor már egyházkerületi főjegyző, püspökhelyettes, dr. Nagy Tibor főtiszteletű úr – szolgált igehirdetéssel. A beiktatás mindig az egyházmegye feladata, így én iktattam be őket, ezen ősi, kiskun gyülekezet lelkipásztori állásába. Átadtam nekik a lelkipásztori elhívás és szolgálat külső jelképeit, a jelenlévő lelkészek aláírásával ellátott bibliát, a templom kulcsát és az egyházközség pecsétjét. A palástos lelkipásztorok egyenként, Igével kértek áldást az újonnan beiktatott lelkipásztorokra. Szép számban ott volt az egyházmegye lelkészi kara, az egyházközségi gondnokokkal és a presbiterekkel együtt. Az elbocsátó egyházközség küldöttsége is jelen volt. Ez néha egy egész autóbusznyi népet jelentett. Megjelent az ünnepségen a helyi tanácselnök is. A beiktatást követően a templomban, az egyházmegyei gondnok vezetésével nyilvános egyházközségi ünnepi közgyűlés vette kezdetét. A különböző egyházi testületek, az egykori diáktársak és a család képviselői is köszöntötték az új lelkészeket. Köszöntötte az ünnepi közgyűlést és a beiktatott lelkipásztort a helyi, más felekezet(ek) lelkésze, papja vagy képviselője, és a helyi, tanácsi (később önkormányzati) vezetés, rendszerint maga a tanácselnök (később polgármester), vagy – nagyon ritkán – a megbízottja. Ez alkalommal is így történt, maga a tanácselnök mondott beszédet. A közgyűlés az esperes zárószavával és áldásával ért véget.

A beiktatás a hűvös, majdnem hideg templomban közel két óra hosszan tartott. Ez alkalommal – a jelenlegi egyházkerületi elnökség megváltoztatva az évszázados gyakorlatot, ma már nem engedi, hogy a beiktatott lelkész igehirdetéssel, azaz székfoglalóval szolgáljon saját beiktatásán – még a beiktatott lelkipásztorok mindketten prédikáltak. A hosszú, ünnepi istentisztelet után jólesett megmozdulni. Ezután a községi kultúrotthonba mentünk, ahol tálcáról nagyon finom pálinkával kínáltak mindenkit, majd birkapörköltet tálaltak, borral, süteményekkel és kávéval. A többéves pálinka vagy a felkínált borok gazdája is megnevezetett az asztaloknál, ami komoly rangot és elismerést jelentett a helyi közösségben. Minden esetben az udvaron, több bográcsban készítették a finom pörköltet, mindig férfiak főztek, akik messze földön híresek voltak erről a tudományukról. Az eseményt minden esetben maga a presbitérium rendezte, hozzájuk csatlakoztak a fiatalok, a családtagok és a gyönyörű, keményített, hófehér kötényű asszonyok, akik a felszolgálásban segítettek. A közös imádság, majd a pohárköszöntő után

igazán jó hangulatban telt a vacsora ideje. Itt volt a tanácselnök is, szemmel láthatóan ízlett neki a pörkölt és a finom bor is. A zárszót mindig az esperes mondta. Ekkor lehetett utalni olyan információkra, amelyet a helyszínen hallott, és a közösség számára fontosak voltak, vagy amelyek nem a templomba, a liturgiába valók. Ekkor is így történt.

Másnap reggel nagyon korán jött két telefonhívás, hogy a tegnapi szép ünnep után a tanácselnök és a téceszelnök sorban hívatta azokat a férfiakat, akik a beiktatási istentiszteleten, majd az azt követő vacsorán „fennforogtak”, azaz szolgáltak, és kirúgással fenyegette meg őket. Azonnal hívtam az egyházkerületi főjegyzőt – a püspök éppen külföldön volt –, jeleztem neki az esetet, és kértem sürgős intézkedését. Ő azt mondta, hogy ez helyi politikai ügy, legjobb lenne, ha nem avatkoznék bele. Ez az álláspontja nagyon feldühített. Rögtön felhívtam a megyei tanácselnököt, dr. Gajdócsi Istvánt. Ő nagyon magas pozícióban volt ekkor a Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagjaként. Röviden tájékoztattam, hogy miről van szó. Azt mondta, hogy ne csináljak presztízskérdést ebből az ügyből. Erre azt mondtam, hogy csak azt tudok csinálni, mert az egyházmegye illetékes választott vezetőjeként, felelős vagyok azért, hogy gyülekezeteink tagjai, a Magyar Alkotmány értelmében, szabadon gyakorolhassák a vallásukat. Azt is elmondtam, hogy mind egyházi eljáróimat, mind az Állami Egyházügyi Hivatalt be kell vonnom ebbe az ügybe, ha nem tudjuk helyben elintézni, hogy az én fülöpszállási embereim ne szenvedjenek református hitükért és gyülekezetszeretetükért hátrátételt. Olyan mérges voltam, hogy szinte kiabáltam a telefonba. Nem egyeztünk meg semmiben. Ez volt az első, súlyos konfrontáció az esperes-ségem alatt. Ezek után rövidesen új, más tanácselnök lett Fülöpszálláson. Ugyan én ezt nem kívántam, de mint megoldást természetesen megnyugvással vettem tudomásul. Az ügy utótörténetéhez tartozik, hogy ekkor magunk közül került új tanácselnök, aki maga is presbiter volt, és az édesapja is. Évekig, több cikluson át viselte a polgármesteri tisztelet, később a megyei közgyűlés alelnöke lett, és ismét – mind a mai napig – polgármester, aki mindent megtesz szülőfalujáért, benne református egyházáért.

EGYHÁZMEGYEI KÖZGYŰLÉSEK

Az évenkénti, rendes egyházmegyei közgyűlések helye általában ábécé sorrendben következett, melyet mindig az előző közgyűlésen jelöltek ki. Ettől a rendtől el is lehetett térni. A következő közgyűlés idejét, az egyházmegyei elnökség javaslatára, az előző egyházmegyei közgyűlés állapította meg.

Elérkezett a közgyűlés ideje, amely esperesi szolgálatom első évében Tiszakécskén volt. Ez évben Szabolcska Mihály költő, lelkipásztor halálának 55. évfordulója kapcsán került gyűlésünk – soron kívül – Tiszakécskére. Szabolcska Mihály Ókécskén született, itt állították fel első emlékművét az országban, a bronzból készült művészi szobrot, a református templom parkjában. Ő maga Temesváron volt lelkipásztor, a trianoni békediktátum után is ott maradt, ott szolgálta magyar református egyházát, az egyetemes magyar kultúrát, 1931-ben bekövetkezett haláláig. A közgyűlés után a Szabolcska-szobornál megemlékeztünk a költő lelkipásztorról, megkoszorúztuk a szobrát, az emlékbeszédet én mondtam.

Ezen a közgyűlésen Tóth Kása István ménteleki lelkipásztor visszaadta egyházmegyei pénztárosi megbízását, az új pénztáros Hegedüs Béla lakiteleki lelkipásztor lett. Az egyházmegyei közgyűléseken elhangzottak évi esperesi jelentéseim, melyekből – a többszöri újraválasztás következtében, az évi rendes és székfoglaló gyűléseken mondottak – összesen 25-öt készítettem. Köztük megtalálható az 1986-os gyűlés jelentése mellett a Szabolcska-szobornál mondott emlékbeszéd is.³⁹

Az egyházmegyei közgyűlést az elnökség hívta össze. Minden megyebeli, kebelbeli egyházközség elnöksége, hivatalból, szavazati joggal bíró tagja a közgyűlésnek. Ha nem tud az egyházközségi főgondnok vagy a gondnok eljönni, ezt a képviseleti jogát átruházhatja gyülekezete bármelyik presbiterére. Ezért, a közgyűlés megalakulása előtt le kell adni az egyházközségek világi képviselőinek megbízólevelét, melyet a helyi elnökség állít ki és hitelesít. Ezeket az egyházmegyei jegyzők szedik össze, ennek alapján elkészítik és még a gyűlés megkezdése előtt átadják az egyházmegye elnökségének a hivatalos névsort. Természetesen ez egyben létszám-megállapítás is. A közgyűlés átlagos létszáma 90-100 fő. Ezt a számot a helyi, rendező egyházközség elnökségével is haladéktalanul közlik a jegyzők. A házigazdák a közös ebéd ülésrendjét, tálalási rendjét és egyéb szükséges feladatait ennek alapján véglegesítik.

Általában az adott egyházközség templomában kezdődik a közös együttléti istentisztelettel. Ezen az istentiszteleten minden alkalommal megyebeli lelkész, az éppen nyugdíjba vonuló, elköszönő lelkipásztor, vagy az egyházmegyébe frissen érkezett és beiktatott lelkipásztor az igehirdető. Maga a közgyűlés a templomban vagy a gyülekezeti teremben, esetenként a község vagy város kultúrházának nagytermében bonyolódik. Igeolvasás és imádság után az esperes felkéri

³⁹ A jelentések a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye Levéltárában, az egyházmegyei közgyűlések anyagai között találhatók meg.

az egyházmegyei gondnokot, hogy nyissa meg a közgyűlést. Majd az esperes az aktuális egyházi kérdésekről szólva mond megnyitóbeszédet és vezeti a gyűlést. A jelenlevők igazolása, a kimentések számbavétele és elfogadása után, az új egyházmegyei tisztségviselő(k) eskütétele, majd az esperesi jelentés következik. Ehhez, az egyházmegyei elnökséggel egyeztetett, már előre elkészített határozati javaslatokat ismerteti a lelkészi főjegyző, majd a hozzászólások, a jelentés megvitatása következik. A hozzászólások nyomán szület(het)nek újabb határozati javaslatok, vagy az előterjesztetteket átfogalmazhatják, kiegészíthetik, véglegesítik. Az egyházmegye vendégei, akik a közgyűlésen megjelentek – helyi önkormányzati, intézményi és megyei vezetők, országgyűlési képviselők, más felekezetek megyei vezetői, képviselői és mások – itt köszöntik az egyházmegyét és a közgyűlést. Ordasi közgyűlésünkön személyesen jelen volt főtisztelendő dr. Dankó László kalocsai érsek úr, és köszöntötte egyházmegyénket. Amikor a vitának vége – vagy egyenként, vagy összességében –, a közgyűlés szavazatával az előterjesztett javaslatokat határozattá emeli. A szavazás mindig nyilvánosan, kézfelemeléssel történik. Az évi közgyűlés egész menete, tárgysorozata, a szakelőadói jelentések, azok mellékletei, az egyházmegyei közgyűlés vaskos jegyzőkönyvében megtalálhatók.

A közgyűlés általában – a kilenc órakor kezdődő istentisztelet után – tíz órakor veszi kezdetét. Két módon végzi munkáját: vagy egész nap, s közben van az ebéd, vagy úgy, hogy a közgyűlést megelőző napon összevont előadói értekezletet tartunk. Ezen értekezleten is a közgyűlés tagjai vesznek részt. Tehát két napon át, ugyanazon közösség tagjai vannak jelen és tárgyalnak a megyéről. A távolabbi helységekből érkezett atyafiak ott is alszanak, családoknál, hiszen este későn érkeznének haza – ha egyáltalán van még közlekedési lehetőség –, és másnap hajnalban már indulni kellene vissza. Ekkor minden részletében a közgyűlés teljes anyagát végigbeszéljük, másnap csak a rövid summa és a határozati javaslatok kerülnek elmondásra. Ez esetben a közgyűlés 14 órára elvégzi munkáját, és ekkor van az ebéd. Ezt helyiek adják és készítik. Ez bizony mindig nagyon kényelmesen elfogyasztott ebéd, melyre időt kell szánni. Amikor esperes lettem, egynapos gyűlések voltak, s a missziói, diakóniai, tanulmányi és így tovább – még tíz jelentés – részletes ismertetésére nem került sor teljes terjedelemben, ezért rendszerint jogos zúgolódás támadt. Esperesi szolgálatom második évétől kezdve mindvégig kétnapos közgyűléseket tartottunk, s a tagok 90%-a részt vett mindkét napon. Így megengedhető volt, hogy másnap, a valóságos közgyűlésen csak rövidített időben voltunk együtt, és így is elvégeztük a munkánkat.

2006-tól ismét egynapos lett a közgyűlés. Manapság az esperesi hivatal a kebelbeli egyházközségeknek elektronikus levélben küldi ki a tárgyalandó anyagot és a szakjelentéseket. A helyi elnökség (a lelkipásztor és a gondnok) otthon

elolvassák, és így a már megismert anyaggal készülhetnek a gyűlésre. Ennek a készülési módnak az a gyengéje, hogy az előadók – tisztelet a nagyon kevés kivételnek – mindig az utolsó pillanatban készülnek el a közgyűlésre szánt jelentéseikkel. Ezekkel a késésekkel és a rendetlen adatszolgáltatások miatti zökkenőkkel esperességem egész ideje alatt vesződtem. Szomorúan látom, hogy utódom ugyanúgy vesződik ezekkel a későkkel és rendetlenekkel, akik akkor is és most is általában ugyanazok.

Esperesi szolgálatom utolsó előtti évében minden egyházközségnek számító-gépet vett az egyházmegye, a megfelelő szoftverekkel. Úgy látom, hogy az egyházmegyei levelezés elektronikus úton történik már, bár esperes úr postai úton küldött, rendszeres körleveleivel is találkozom. Az egyházmegye adminisztrációs fegyelme, sajnos, nem javult.

A ciklusaim elején tartott közgyűlések kivétel nélkül Kecskeméten zajlottak, mert ott voltam lelkipásztor. Ez mindig rövid és frappáns gyűlés volt, az újonnan választott tisztségviselők esküjével, amellyel újraalakult az új összetételű egyházmegye. E gyűléseken igyekeztem a következő évek vagy az egész ciklus programját felvázolni, az újonnan választottak számára lelkesítést és bátorítást adni. Jó alkalom volt ez az országos egyházi történésekre való kitekintésekre is. Minden alkalommal lelkes reménységgel kezdtük az új ciklus munkáját. Ekkor választotta meg a közgyűlés az egyházmegyei bizottságok elnökeit és tagjait. A lejárt ciklusban szolgálók már nem jöttek el erre a gyűlésre.

Nekem nem kellett ismerkednem az új tisztségviselőkkel, hiszen az egyházmegye összesen mintegy 700 presbiterét és pópresbiterét már ismertem, nagy részüket név szerint is. Ám egymást nem minden esetben ismerték az atyafiak, ez volt az első hivatalos, ünnepélyes alkalom, mely mindig közös ebédrel és a fehér asztalhoz illő baráti beszélgetéssel ért véget.

Ezeknek a találkozóknak kiváltképpen jó alkalmat nyújtott a mátraházi lelkészüdülőben évenként szervezett, ötnapos lelkészi konferencia és a háromnapos gondnoki-presbiteri tanulmányi ülés. Ez utóbbiak – jó és hasznos programok mellett – gyülekezeti bemutatkozásokkal, közös délutáni kirándulással és késő éjszakába nyúló, szobai beszélgetésekkel teltek.

EGYHÁZMEGYEI GONDNOKOK

Mindig fontos kérdés volt, hogy ki legyen az egyházmegye gondnoka. Esperei szolgálatom idején négy egyházmegyei gondnokkal szolgáltam együtt. Dr. Szigethy Béla – kedves, intelligens ember – hitvesével, Júliával Tiszakécskén élt, ott volt presbiter. A nagyközség (később város) ügyvédjeként saját irodát tartott

fenn, ahol Júliával ketten láttak el minden ügyet. Kegyesség tekintetében inkább Kálvin felfogását követte, egyházát, annak hagyományait tisztelő és szerető, hűséges, ragaszkodó embernek ismertem. Személyes, igei bizonyosságtételt nem hallottam tőle. Békességszerző természetű volt, felfogása szerint „Jobb egy sovány egyezség, mint egy zsíros pör”. Személyében ellátta az egyházmegye jogi ügyeit is, külön jogtanácsosra nem volt szükség. Dr. Szigethy Bélával 1988 végéig szolgáltam együtt.

A második egyházmegyei gondnok Székely Tibor kiskunhalasi presbiter volt. Iskoláit Budapesten, még a református Lónyay Gimnáziumban kezdte, és a már államosított intézményben fejezte be. Őt ifjúkorában megérintette az evangélium, azóta járt hitben. Hitvesével, Gusztos Magdival és három gyermekükkel szép családi életet éltek. Soktehetségű, nagyon jó szemű ember volt, fölfelé – az Úrra – és lefelé, a világ dolgaira, egyaránt látott. Naponta Igével élt, személyes bizonyosságtételei, szolgálatai mélyen kegyesek, ugyanakkor igazak és nem kegyeskedők voltak. Csendes, szerető szívű és egy kicsit – Jézus szava szerint – gyermek maradt egész életében. Minden jóra és szépre örömmel rácsodálkozott, valóban együtt örült az örülőkkel, és együtt sírt a sírókkal. Tibor az 1988–1990. és 1990–1996. ciklusokban volt gondnoktársam. Őt mindig motiválni kellett, így a nehéz úton végig hűségesen és áldozatkészen kitartott.

A harmadik – 1996–2002 közötti ciklusban szolgáló – egyházmegyei gondnok dr. Török István kecskeméti presbiter volt. Kiskunhalason ismertem meg, mint az ottani, Szász Károly 10/A. szám alatti parókia szomszédjában működő ipari szövetkezet jogtanácsosát, 1978. február 20-án. Középiskolai tanulmányait a kőszegi cőgerájban (hadapródiskola) kezdte, majd a világháború után, Budapesten érettségizett, jogot végzett, de nem folytatott ügyvédi gyakorlatot, hanem jogtanácsosként dolgozott egész életében. Kedves, megfontolt, közvetlen és a rábízottakban határozott ember volt. A vállalt ügyekben maga a hűség! Hitvese, Mucuska, kiváló pedagógus volt, két fiuk közül az egyik ügyvéd lett, a másik fogtechnikus. Ügyvéd fiuk kecskeméti presbiter, egyházközségi, majd egyházmegyei jogtanácsos lett 1990 és 2011 között. Szerető, együtt érző szívű barátom lett Török István. Igazán nehéz időben volt hűséges munkatársam az egyházmegye élén, az értelmetlen és szeretetlen egyházkerületi harcokban kitartó harcostársam. Soha nem toltta magát előtérbe, alázatot folyamatosan tanulhattam tőle. Az egyházmegye kérése ellenére sem vállalt jelölést – korára hivatkozva – a következő ciklusra.

Negyedik társam Hörcsök Imre kecskeméti presbiter volt, a Kecskeméti Református Általános Iskola igazgatója. Imre Izsákról származik, az általános iskoláit ott végezte, majd a kecskeméti középiskola után zeneművészeti főiskolát végzett.

Hitvese, Lenke és fiuk, Csaba alkotta családban élt. A másra figyelés és hűséges szolgálat mintaképe ő is. Kegyessége, igeértése igazán kálvini, benne a felelősség és hűség dominál a tiszteletadással. Egyházmegyei, gyülekezeti és munkahelyi – tanárok, diákok közötti – szolgálatai igeiek, magas hőfokúak, a biztos hitű keresztyén ember hűségét és szolgáló örömét sugározzák. Ő is igaz barátommá vált a kecskeméti és az egyházmegyei közös szolgálatban. 2005-ben, egészségi állapotomra való tekintettel lemondtam esperesi szolgálatomról, így vele csak egy fél választási ciklust dolgozhattam együtt.

Isten szeretete úgy hordozott egyházmegyei szolgálatomban – miközben voltak körülöttem irigyek, ellenséges érzelműek és sorozatosan támadók is –, hogy legközvetlenebb munkatársaim, az egyházmegyei gondnokok, mély hitű, felelősen szolgáló testvérek voltak, akik igaz barátaim is lettek. Ez valóban nagy erőt jelentett ezekben az években. Barátságunk alapja nem emberi természetű, hanem a közösen megélt hit, az Anyaszentegyház szeretete és a mi Urunk Jézus Krisztus együttes követése volt.

MOTORIZÁCIÓ AZ EGYHÁZMEGYÉBEN

Az egyházmegye gyülekezetei – közegyházunk Partnerhilfe és patronálási szolgálata révén is – komoly kül- és belföldi kapcsolatokkal rendelkeztek. Sok épületet jelentettek ezek a kapcsolatok, melyben utazások, csereprogramok, élelmiszer-, könyv-, pénzbeli támogatások valósultak meg, és személyes kapcsolatok alakultak ki. Az említett közegyházi kapcsolatkereteket Tóth Károly püspök úr építette ki és forszírozta. A gyülekezeti külterületeken és szórványokban szolgáló lelkészek motorizációjában a legtöbbet ő tette egyházunk vezetői közül azzal, hogy Trabant, Wartburg és Skoda személygépkocsikhoz juttatta a nagy körzeteiket pásztoroló lelkészeket. A lelkésznek esős, havas időben, karácsonykor és újévben, más zord időben végzendő szolgálathoz nem gyalog, kerékpáron vagy motorkerékpárral kellett menni, hanem kocsival. Ez igen nagy könnyebbséget jelentett.

Az alábbi eset megerősíti a motorizáció szükségességét. Én magam csöszsi lelképásztori szolgálatom idején motorkerékpárral jártam, és közben évekig tartó, makacs arcüreggyulladás szedtem össze. Volt kitűnő műbőr motorosruhámm, jó bukósisakom, könyékig érő kesztyűm, de az esős, hideg időben a szél mégis átjárt. Persze voltak más veszélyek is. Nem tudtam – honnan is tudhattam volna abban az időben –, hogy bizonyos rovarcsípésekre, ételekre allergiás vagyok.

Amikor ikerlányaink megszülettek 1966. augusztus 28-án, jöttem haza a kórházból motorkerékpárral, az utolsó pillanatban úgy döntöttem, hogy kis kerülővel először Soponyára megyek, ahol kománk és családja, Vajna Lajos nagytiszteletű úrék is várták a hírt, s majd innen haza. Ez Isten gondviselése volt. A táci, déli faluvégen a bukósisak alá bevágódott egy poszméh. Megálltam, megtaláltam és kidobtam a sisakból a már döglött rovar. A csípés a halántékomon ért. Megdörzsöltem a halántékomat, és így mentem tovább. Soponyára értem öt perc alatt, de már annyira szorított a gégém, hogy alig tudtam beszélni. Igen gyorsan aktív ödéma alakult ki a torkomban. Ez délben történt, éppen ott járt Lajos napot köszönteni a községi állatorvos, akinek a felesége lelkészcsaládból származott. Kicsit kapatos volt már. Amint meglátott, hápogva a levegőért, azonnal elővett orvosi táskájából egy hatalmas, lónak járó Suprastin injekciót, feltörte és beleöntötte egy deci erős pálinkába, majd megitta velem. A szorítás rövid idő múlva, lassan oldódni kezdett. Ezt megelőzően, előző este ettem utoljára valamit, nagyon éhes is voltam, így a felszívódás hamar megtörtént. Urunk megkönyörült rajtam, még az állatorvos is eszköze volt. Ezt követően anyósom, aki kitűnően varrt, készített egy szoros belső bélést a bukósisakomba. Megszűnt a huzat és az imént leírt veszélyek lehetősége, de jobban kellett figyelnem a zajokra, hangokra, mert egy kicsit kevesebbet hallottam így.

A lelkipásztorok motorizációja lassan haladt előre, mert másoktól függött, úgy ahogyan Tóth Károly püspök úr erre a célra pénzadományokat kapott a nyugati testvéregyházaktól. Mégis nagyon fontos volt ez a kezdeményezés, mert a községekből a városokba költözött a népünk, új helyeken, külterületeken, agglomerációkban élt, ott új szolgálati helyeket és alkalmakat kellett szervezni nekik, és ellátni őket. Az otthon maradottak szétszóródva, lassan előregedve szorultak rá az állandó lelkeszi szolgálatra.

Igazi öröm volt számomra, ha egy-egy nehéz terepen szolgáló lelkésztársamnak az egyházmegyei keretből autót közvetíthettem. Mély szomorúság és csalódás volt azonban a kocsik jogtalan elvitele a gyülekezetből. Amikor a lelkész a kiterjedt, nehéz terepről átválasztották olyan egyházközségbe, melynek nem volt szóróványa, sőt még külterülete sem, abba az egyházközségbe nem járt volna a szolgálati gépkocsi. A kocsik tulajdonosa az egyházkerület volt. A gépkocsik kötelező és Casco-biztosítását is az egyházkerület intézte. Az eltávozó lelkész az addig használt szolgálati kocsit azonban nem hagyta ott, hanem magával vitte, és nem volt fegyelmező eszköz a kezemben, hogy ezt megakadályozzam, különösen akkor, amikor elment az egyházmegyéből vagy az egyházkerületből egy másikba.

Magam ekkor még – s majd még évekig – a saját gépkocsimmal közlekedtem, s végeztem végeláthatatlan megyei és gyülekezeti útjaimon a szolgálataimat. Egyházmegyénk 1988-ban kapott egy szolgálati, Skoda 120-as személygépkocsit. Ezt az autót csak egyházmegyei, közegyházi utakra használtam. Az idők folyamán, ahogy a szükség diktálta, rajtam kívül Fodorné Ablonczy Margit lelkésznő, Pál Ferenc volt tázlári lelkész, majd a megyei építőbrigád (KJCS) vette igénybe. Húsz évet szolgált ez a kocsi.

Annyira terhelt a szolgálati kocsikat jogtalanul elvivők erkölcstelen magatartása, hogy amikor a 2000 nyarán kapott szolgálati autót – egy nagyon jó Opel Astra járművet – esperesi tisztem letételekor, 2005-ben az egyházkerület felajánlotta nekem, nem fogadtam el mondván, engem ne lássanak a volt egyházmegyei szolgálati kocsiban, hogy a „kocsitolvajokhoz” soroljanak.

Mindig volt saját gépkocsink családi használatra, amelynek megvásárlásához külföldi barátainktól kaptunk rendszerint anyagi támogatást. Első autónkat úgy vettük, hogy a kocsi árának felét egy holland barátunk, másik felét pedig apósom adta. Ez egy Trabant volt. Később vettünk egy kétütemű Wartburg Touristot, majd ugyanezt a típust négyütemű motorral. Svájcban Ernst és Lucie Maurer ajándékként egy használt, 1.8-as Subaru Limuzint kaptunk, de javíthatatlansága és magas adó kategóriája miatt eladtuk. Szintén az ő ajándékukból egy szép zöld 1.3-as Suzuki Swift kocsit vettünk a kecskeméti Suzuki szalonban.

MÚLT A JELENBEN

Kecskemét nagy múltú és jelentős, az ország nyolcadik legnépesebb városa, a maga több mint 110 ezer lakosával. A városnak semmiféle természeti adottsága nem volt ahhoz, hogy a korábbi századokban várral, városfallal védje magát. Jöttek hódító népek vagy rablóbandák, de velük szemben védtelen volt a város. Csak az okosságukra hagyatkozhattak az atyák, az évszázadok bizonyították, hogy az élni akarásuk a szükséges bölcsességet is kimunkálta bennük. Csupán a török hódoltság alatti magatartásukat említem. A város egyezséget ajánlott és kért a szultántól. Az adók pontos fizetését ajánlották a kecskemétiak, és a szultántól azt kérték, hogy kímélje meg a várost a kóbor, fosztogató csapatoktól, valamint kapjanak védelmet a martalócok ellen. A megegyezés létre is jött, így a török megszállás alatt is élt és még gyarapodott is a város. A megegyezéshez tartotta magát a református egyházközség presbitériuma akkor is, amikor 1678-ban leégett templomuk újjáépítéséhez személyesen a szultántól, illetve a szultáni hatóságtól kértek és kaptak építési engedélyt.

A reformáció eseményei között, sőt, azután is megmaradt a két felekezet a városban. A városi vezetésben is ésszerűen osztották meg a posztokat a két egyház képviselői, és együtt vezették a várost. Egyetértettek abban, ami a város javát, előnyeit szolgálta, és ezeket a feladatokat kölcsönösen szorgalmazták. A lelkipásztorok névsora az ezeröttszázas évek végétől ismert, Buzás Mihály 1599-ben kezdett lelkipásztori szolgálatától, aki Tolnából iskolájával együtt idetelepült. Az egyházközség anyakönyvei, jegyzőkönyvei, protokollumai, valamint úrasztali edényei, tárgyai és könyvtára viszonylag épen vészelték át a századokat, így őrzik a történelem emlékeit. A segéd- és beosztott lelkészek, valamint a tanítók névsora a 17. század elejétől ismert és számon tartott.

A templom – ahogy a torony falán lévő márványtábla írja –, „véres és háborús esztendőkből” épült, 1680–1683 között. A templomépítés története is ismert, a padokat a családok adományozták annak idején. Már csak mutatóban van egy-egy család, aki ismeri családi padja helyét, mint a Búza Kiss család. Nyilván ma is élnek még az adományozó családok leszármazottai, de a hagyományszakadás következtében már nem tudják, melyik volt a családjuk padja.

A város kiterjedt határát nagy tanyavilág alkotta. A hitoktatást, a külterületi istentiszteleteket, a lelki gondozást, a betegek látogatását és az egyéb lelkészi szolgálatokat a lelkészi hivatal szervezte. A nagy egyházközségi szolgálati területen nem volt egyszerű a lelkészek és hitoktatók célba juttatása szolgálataik végzéséhez. A tanyai iskolákban hittanórákat tartottunk, vasárnap több tanyai iskolában istentisztelet, illetve a nagyobb méretű tanyákban házi istentiszteletek is zajlottak még ekkoriban.

Az Arany János utcában, az evangélikus templom előtt, az utcán állt egy földszintes épület, és annak a kapuján járt be az evangélikus gyülekezet a templomába. Ezt az épületet csak a nyolcvanas évek közepén bontották le, így vált láthatóvá a gyönyörű, Ybl Miklós tervezte templom. A régi evangélikus iskola helyén, melynek tanulója volt Petőfi Sándor is, ma az evangélikus lelkészi hivatal található.

Az evangélikus épületek után, az utca ugyanazon oldalán álltak a református egyházközségnek a szolgálatait ellátásához nélkülözhetetlen objektumai. 1945 előtt az egyháznak jelentős földbirtokai, gazdaságai voltak, a lelkészek is fogaton jártak, így itt kaptak helyet az istállók, a kocsiszínek és a kocsisok lakásai. Innen mentek – néha többnapos útra is – a homokfutó csészák és kocsik, melyek a szolgálattevőket, a lelkészeket és hittantanítókat vitték. Ez nagyon fontos infrastruktúráis háttér volt az egyházközségnek, melyet mindig szinten kellett tartania, hogy ennek a működése pontos, hatásos és megbízható legyen.

A korábbi református temetőt, amely a jelenlegi Vasút park helyén terült el, bezárták a pestisjárvány után, és újat nyitottak. Református temetőnk jelenlegi helyén a járvány után, 1778-ban kezdte meg működését. Ennek egy része ma városi tulajdon, másik része – adományok útján – az egyházközség tulajdonát képezi.

Több dolgozat, valamint Kovács Bálint lelkipásztor – aki 1942 és 1957 között szolgálta a kecskeméti református egyházközséget – könyve dolgozza fel a gyülekezet 20. századi történetének eseményeit, különös tekintettel arra a 15 esztendőre, melyben az egyházközség egyik lelkipásztora volt.⁴⁰

AZ ÉPÍTETT MÚLT

A nagyszabású építkezések története a gyülekezet kiemelkedő hűségéről ad tanúbizonyosságot. Kecskemét főterén és közvetlen környezetében a 19. század első harmadában épült fel az Ókollégium, több építési szakaszban a parókia, majd a hetvenes évek közepén a templomot körülvéő, úgynevezett „református bazár”. A következő század elején épült az impozáns Újkollégium, a Horthy-korszakban a tanítóképző együttese, a Bodor Zsuzsanna Árvaház és Nőnevelő Otthon épületei készültek el. Ugyancsak ebben az időben épült tovább az Újkollégium és a parókia. Előbb földszintes, majd – két ütemben – egyemeletes épületté alakítva. A parókia fundusa a reformáció óta az egyházközségé. Még az első világháború előtt felépítették a Protestáns Egyesület (Proti) székházát a Fráter utcában. Megszervezték a népiskolákat, a Keresztyén Ifjúsági Egyesületet (KIE) és a református tanoncotthont.

Ebben a magas színvonalon kiépített infrastruktúrában működtek intézményeink, szervezeteink, az egyházközség gondozásában, 1948-ig. A Kecskeméti Református Egyházközség alap- és középfokú oktatási intézményein túl jogakadémia és tanítóképzőt is működtetett eddig az időpontig. Az államosítás után az egyház munkáját mindenütt igyekeztek beszorítani, majd bezárni a templom falai közé. Így történt ez Kecskeméten is. Ám csoda folytán, három imaházat tudott a hatvanas-hetvenes években építeni az egyházközség, és ezek köré szervezni egy-egy gyülekezeti közösséget. Ezeket a szerény imaházakat dr. Balogh László esperes építtette az 1970-es évek első harmadában, valamint a köztemetőben a református kriptát. Az újabb építkezés, újrakezdés és új lelki, szellemi építkezés ideje a rendszerváltoztatás után, 1990-től kezdődött.

⁴⁰ Kovács Bálint: A kecskeméti szolgálat évei 1942–1957. Emlékezés „véres, háborús esztendőkre.” Emmaus Kiadó, Kecskemét, 2006.

FÖLDRENGÉS

Az 1911. évi július 9-i földrengés, mely éjszaka két órakor tört a városra, a regisztrált magyarországi földrengések közül az egyik legerősebb volt. Kecskeméten komoly károkat okozott. Csoda, de emberéletben nem esett kár. Komolyan megsérült a református templom is, hatalmas repedés szelte át hosszában a tornyot. Az orgona fölötti csehsüveg-boltozat beszakadt és ráomlott az orgonára, mely használhatatlanná vált. A templomot életveszélyessé nyilvánította a hatóság. Ekkor az evangélikusok siettek a reformátusok segítségére, mert kölcsönadták templomukat a református istentiszteletek számára. Nagy riadalmat okozott a városban ez az eset. A zsinagóga hagymakupolája veszélyesen félrebillent. Az alig két évtizedes városháza épülete jelentősen megsérült, kémények omlottak össze, bezúzva a tetőt, díszek hullottak le, és az oromzat tetején álló vitéz is lezuhant. Sok gyenge ház megroggyant, de az erős építésű polgárházak falain is komoly repedések keletkeztek. Ekkor a falakat a kidőlés ellen belső vasrudakkal erősítették meg, ezek faltól falig értek, és a külső falra díszes, virágmintájú vagy geometrikus kovácsoltvas támasztékban rögzítették a vasrudak végét. Ezek a gyönyörű műkovácsmunkák a házak lebontása, utcák szanálása során eltűntek, megsemmisültek. Csak mutatóban lehet látni ezekből a városban még egyet-egyet. Jelei a száz évvel ezelőtti földrengés okozta félelemnek!

Az egyházközség alaposan tájékozódott temploma felújításának megkezdése előtt. A budapesti Parlament épületének építésében közreműködő szakembert, az akkori építés főpallérját (fő-építésvezetőt), Újj Károly mérnök urat kérte fel a javítási munkák tervezésére és szakmai vezetésére. A templom új földémet kapott, egy erősen vasalt vízszintes földémet, melyről acéltartókon függnék a belső boltozatok. Ehhez a munkához le kellett bontani a tetőszerkezetet, melyet 1770-ben, a templom magasítása – a második emeleti karzatok építése – idején építettek. Ekkor helyezték el a fémkeretes, úgynevezett „műhelyablakokat”, melyeket majd 2005-ben cseréltünk le új, kétrétegű üvegezésű faablakokra.

Az Újkollégium építése már elkezdődött a földrengés előtt. Az alapokra épített falak három öl magasak voltak a földrengéskor, de ezeken az új falakon is erős repedések keletkeztek. Azt mondták a földrengést szenvedő atyák: „Nem építhetünk olyan iskolát, mely rádől a gyerekeinkre.” Ezért az alapok egy részét újonnan, erősebben készítették el. Innen adódik, hogy szinte indokolatlanul vastkos oszlopokkal találkozunk az árkádoknál, az Újkollégium középső főbejáratánál. A földrengés utáni félelem éveiben különösen odafigyeltek az építkezésekre. Az Újkollégium építkezése 1909-ben kezdődött, és 1912-ben vették használatba.

Ezután, a város kezdeményezésére, a Piarista Gimnázium épületében az ország legmodernebb mechanikus földrengés-előrejelző állomását építették fel, a legmélyebb pincék alatt.

A KECSKEMÉTI EMBER

Kecskeméti tájékozódásom során nagy érdeklődéssel figyeltem a presbitérium tagjait és annak testületi összetételét. Ez sokat elárul egy nép lelkéről. Bár a béke-idők Kecskeméte 1985-re már régen nem az volt, mint annak idején. A város megyeszékhely lett, sok olyan embert telepített be a hatalom, akikre elsősorban neki volt szüksége. A megyeszékhely kínálta lehetőségek, az ipar és kereskedelem központosítása során, rövid idő alatt jelentős tömegek telepedtek le a városban. Óriási lakótelepek épültek fel, mint a Széchenyiváros, ahol – a „panelben” – közel harmincezer ember él. A régi városközpontot, a patinás, régi városi főutcaikat, mint a Batthyányi utcát, a Petőfi utcát, az egykori „Don kanyart” és a hangulatos, fasorok által árnyalt, szép, kanyargós utcákat teljesen lebontották, a helyükön a tömeges lakásigényeket igyekeztek panellakásokkal, utóbb társasházakkal kielégíteni. E cél megvalósításáért egy jelentős kapacitású házgyárat is létrehozta Kecskeméten, ahol a paneltechnológiával történő építés helyi bázisát teremteték meg. Úgy tapasztaltam, hogy Kecskeméten a „panelba” kényszerülteknek is, szinte mindenkinek van egy kis kertje, ahogy mondják: hobbija, zártkertje vagy régi, esetleg felújított tanyája. Ez gyümölcsös, konyhakert vagy csak a kikapcsolódás helye lett egy-egy család életében. Az emberek ősi természetszeretetét nem lehetett a lakásprogramokkal kiirtani. Ebből fakadóan a kétkezi munkásnak és a kórházi főorvosnak, valamint a tanárnak és a hivatali tisztviselőnek egyaránt volt valami „homokja”, hobbikertje – így volt ez már a háború előtt is.

A kecskemétiak egészen mások voltak, mint a dunántúli emberek. Ugyancsak összehasonlíthatatlanul mások, mint a közeli kiskunhalasiak. Kecskeméten szinte nem is lehetett kun származásúakkal találkozni. Ez a város mintha egy kicsit tartózkodóbb lenne. Ezt általában egyöntetűen vallják az idekerült, a kapcsolatokat és a barátságokat kereső emberek. Valaki azt mondta, hogy a kecskemétiak gőgösök, beképzettek. Más úgy találja, hogy nehezen befogadó emberek, akik mint ha lenéznék az ideköltözőket, az itt otthont talált embereket, a „gyűttmenteket”. Ezeket a véleményeket hallottam ugyan, de magam ezzel nem találkoztam, ezt nem éreztem soha.

A gyülekezet testvéri közössége, sajátos lelkülete azonnal befogadott. Krisztus követése, a keresztyénség kisebbségben volt a városban. A vörös ateizmus nyomása miatt ez a tábor még inkább összetartott. Arra kellett törekedni, hogy

ez a kisebbség minőségi, krisztusi kisebbség legyen! A presbitérium tagjai szolgálatból vállalták minden küldetésüket, a legjobb tudásuk szerint látták el hivatásukkal járó feladataikat. A presbitérium valóban derék, Istent és egyházukat szerető emberek közössége volt. Odaszánták az idejüket, ha kellett, órákig őrizték a parkolót egy-egy delegáció érkezésekor, kijöttek az Emmaus házhoz dolgozni. Rendbe tartották a templom környékét, napokat dolgoztak minden évben a református temetőben, mint ahogy dunántúli szolgálatom helyén, a falutól öt kilométer távolságban lévő egyházi kukoricaföldet is napokig kapálták az ottaniak. A létszám – első hallásra – meglehetősen nagynak tűnik, hiszen 60 presbiter és 15 pópresbiter kerül ciklusonként megválasztásra. A presbitériumban – és a gyülekezetben is – megannyi ember a saját múltjával, örömeivel és félelmeivel, diplomásként vagy tanyai parasztpolgárként, deklasszáltan vagy újonnan városivá váltnak, a korábbi rendszerekhez hűségesen vagy a mai vezetés hullámával hatalomba jutva, abban egy volt, hogy vállalta a Krisztushoz tartozás örömét, a gyülekezet közösségét. Voltak olyanok, akik nagy ünnepeken és csak a második emeleti karzat hátsó sorában bújtak meg, féltvén kenyerüket, pozíciójukat. Nagyon jó közösség volt a presbitérium, és viszonylag nagy létszámával a gyülekezeti képviselők is jelentősnek számított. Az utóbbi években voltak törekvések a létszám csökkentésére, azonban hittell vallom, hogy 60 odaszánt életű, szolgálatra kész ember több, mint negyven vagy tizenkettő. Amíg rajtam állt, nem engedtem a létszámot csökkenteni, és hiszem, hogy jól tettem. A teljes létszámú presbitériumot adtam át utódaimnak.

EGYHÁZKÖZSÉGI FŐGONDNOKOK

Egyházközségünk története mutatja, hogy mennyire fontos a főgondnok személye, szolgálata egyházunkban és a presbitériumban. Ugyancsak fontos a mindenkori lelkészek és a főgondnok – úgy is mint az elnökség tagjai – együtt munkálkodása. A híres és nagy tekintélyű főgondnokok sorában azokat említem meg, akikkel együtt szolgálhattam.

Kecskeméti szolgálatom ideje alatt az egyházközség első főgondnoka dr. Mézáros Ottó ügyvéd, aki melegszívű, nyitott és szolgálatkész ember volt. Az ő felfogásában a főgondnokság csupán reprezentációt jelentett. Kecskemétre kerülésemet követően hamarosan meghalt, így csak rövid időt tudtam vele együtt lenni a szolgálatban. Hitvese, Lenke, szinte semmit nem értett „Otika egyházi társadalmi munkájából”, de nem akadályozta, tudomásul vette azt. A gyülekezetben csak nagyon ritkán láttam.

A következő főgondnok, dr. Tóth János kórházi ortopéd orvos lett. A korábbi, évtizedes gyakorlathoz képest nagyon fiatalon került ebbe a tisztségbe. Megfolt, nyugodt, élő hittel élő ember. Hitvese, Klári is hitben járt, négy gyermekük született. János édesapja – ugyanezen a néven – Nagykőrösön volt lelkipásztor. Nyugdíjba vonulása után ebben az időben költöztek a kocséri üres parókiába, el látva az ottani szolgáltatokat. Tóth János főgondnok úr jól átlátta az egyházközség működését, minden új szerveződésre nyitott, rugalmas embernek ismertem meg. Igei megnyilvánulásai őszinték és igazak voltak. Kiállása, orgánuma nagyon tett szert a gyülekezetnek. Hatalmas ismeretségi körrel bírt, és nagy megbecsülésben részesült városszerte. Pár év múltán hivatása elszólította Kecskemétről, a békéscsabai megyei kórház osztályvezető főorvosa lett.

Ezt követően dr. Török István lett az egyházközség főgondnoka, aki ekkor már három évtizede presbiterként szolgált. Egész életében jogtanácsosként dolgozott. Határozott, csendes, megértő és melegszívű ember volt, becsületessége és hűsége szinte megindító.

Tóth János, majd utána Török István lett dr. Sz. Tóth Gergely presbiterrel együtt mellettem a megyei zsinati képviselő. Az egyházmegyéek képvisellete központilag rendezett. Ennek következtében a Bács-Kiskunság képvisellete: 1 lelkészi és 2 világi képviselő. Később még Magyar László és Hörcsök Imre volt zsinati képviselő.

Török István a zsinat jogi bizottságának elnöki tisztt is betöltötte két cikluson át. Együtt készítettük a Magyarországi Református Egyház oktatási és közoktatási törvényét. Sokat utaztunk és laktunk együtt a rövidebb-hosszabb, néha több napon át tartó értekezleteken, konferenciákon és munkaértekezleteken. Melegszívű barát volt, igaz testvéri kapcsolat alakult ki közöttünk.

Miután dr. Török István nem vállalta a főgondnokságot, hanem még egy ciklusra nézve a presbiterséget, az új főgondnok Mező Gábor lett. Ő a növényegészségügyi állomáson dolgozott a feleségével együtt. Három lányuk van. Édesapja – ugyanezen a néven – lelkipásztor volt, utolsó szolgálati helye – nyugdíjba vonulásáig – Kunszentmiklós. Török István pontos, szorgalmas, de kissé bizalmatlan típusú ember volt, mert a ki nem beszélt ügyek és a megválaszolatlan kérdések állandóan feszítették. Három év után – a szolgálati ciklusa közepén – lemondott. Ugyan nem hivatkozott a körülményekre, de a megnehezedett munkahelyi terhek és egészségének megrendülése is komolyan befolyásolták ebben a döntésében. Hűséges presbitere az egyházközségnek, gyülekezeti énekkarunknak hosszú ideje tagja. Korrekt viszonyunk garantálta a megbízható együttműködést a presbitériumban és a gyülekezetben.

A ciklus felén megüresedett tisztségre Szenes Mártont javasoltam főgondnoknak. Édesapja, Szenes László a Debrecen-Nagytemplomi Református Egyházközség lelkipásztora volt. Péter János püspökkel való ütközése után kényszerült lemondani állásáról, és az egyházkerületből is el kellett jönnie. Nyugdíjba vonulásáig kosdi lelkipásztorként a Dunamelléki Egyházkerületben szolgált. Szenes Márton már közel negyedszázada volt presbiter, hitvese tanár a református gimnáziumban, két lányuk van. Pénzügyi szakember, bankfiókvezetőként, sőt regionális igazgatóként dolgozott. Presbitériumunkban korábban a számvizsgáló bizottság elnöke volt. Rövid gondolkodás után vállalta a jelölést, és az egyházközségi választói közgyűlés megválasztotta. Teljesen átszervezte az egyházközségi gazdálkodást, hűségesen ott volt minden egyházközségi alkalmon. Vezetői stílusa összefogott, precíz, de néha „pattogós”, és ezért több személyi ütközés is terhelte szolgálatát. Vele is jól megértettem magam, bár szolgálata felénél nyugdíjba mentem. Időközben feleségét megválasztotta a gimnáziumi tantestület, illetve a presbitérium a gimnázium igazgatójának, és az egyházi törvényben megfogalmazott esetleges összeférhetetlenség kizárása arra indította, hogy a 2012-es ciklusban már csak presbiterként tevékenykedjen, a főgondnoki tisztre nem vállalta a jelölést.

A következő főgondnok Hörcsök Imre presbiter, egyházmegyei gondnok, a Kecskeméti Református Általános Iskola szervezője és igazgatója lett. Hálás vagyok Istennek, hogy ilyen kiváló embereket, főgondnokokat adott egyháza vezetésére. A velük való együttműködés számomra nagy élmény és kiváltság volt.

GYÜLEKEZETI ÉNEKLÉS, ORGONAÉPÍTÉS

Az 1948-ban bevezetett gyülekezeti énekeskönyv mind ez ideig egyházunk hivatalos énekeskönyve. Annak éneklési módja, dallamai és szövegei igazán karakteresek. Több mint hatvan év múltával azonban eljött az ideje egy komoly felülvizsgálatnak. Nem a divat szerint kellene továbblépni, hanem megvizsgálni azt, hogyan töltötte be ez az énekeskönyv a küldetését. Ezért 2010 közepéig – jöllehet kántorunk többször szeretett volna kapcsolódni a másként éneklőkhöz – nem engedtem másképpen énekelni, csak ahogy írva van. Kecskeméten Kremán Sámuel, Osváth Viktor és Pungur Béla voltak a kántorok, hűséges és hiteles szolgálatuk nyomán tanult meg nagyon szépen énekelni a gyülekezetünk. 2011 márciusában már elhagyták ezt az éneklési gyakorlatot, bár még nincs más hivatalos liturgikus utasítás, közgyeházi állásfoglalás vagy éneklési módor, de már kezdenek másképpen énekelteni. Úgy látom, fiatal kollégáim a könnyebb ellenállás felé indultak el.

1985-ben öreg, 1890-ben épült orgonánk már nagyon megbízhatatlanul működött. Az 1911-es földrengés idején a templomot is komoly károk érték, a hatalmas, vaskos templomtorony függőlegesen elrepedt, illetve a mennyezet boltíve éppen az orgona felett szakadt be. Valóban, a földrengés itt tehetette a legnagyobb kárt, de orgonánkat 1912-ben kijavították. Ekkor három sípsorral bővítették, és az eredeti 19 változatú orgona 22 regiszteresre bővült. Mechanikus működtető rendszerét is átépítették, és tasnیلadás pneumatikus orgona lett. Ezt a traktúrát abban az időben kezdték alkalmazni, nagyon korszerűnek tartották, ám az időtállóságáról még nem voltak tapasztalatok. A módszernek köszönhetően a klaviatúra billentése sokkal könnyebb, mint a mechanikus traktúrával ellátott hangszeré, viszont pneumatikus voltából adódóan késik a hang megszólalása a billentéshez képest. Ugyanakkor a hiba lehetősége nagyban megnőtt. A pneumatikus traktúra a század elején nagy találmánynak számított, az idők folyamán azonban kiderült, hogy nagyon sok hátránya van, és amint lehetett, igyekeztek minden ilyen traktúrával készült hangszert átépíteni más rendszerűvé. A mi orgonánk 2000-ig működött így. Ez a fantasztikusan hosszú idejű működés azért volt lehetséges, mert mindig voltak ifjak, zeneiskolás diákok, akik naponta több órát gyakoroltak, és a tasni bőre nem tudott kiszáradni, megrepedni vagy kitörni, mert állandóan mozgatták. Ennek ellenére a század végére alig lehetett már a gyülekezeti ének kíséretét ellátni az orgonánkkal. Ezen a megöregedett és megbízhatatlan hangszeren évente általában négy zenés áhítatot tartottunk. A gyülekezet megismerhette az orgonaművészeket, énekkarokat, zenekarokat, lépést tarthatott a magyar református egyházzene történetével. Ám minden alkalommal kiderült, hogy templomunknak, egyházközségünknek szüksége lenne egy jó hangszerre.

A pécsi Orgonaépítő Manufaktúra nevet viselő céggel kötöttünk szerződést, és 30 millió forintos, fix összegű szerződésben adtuk az új hangszer elkészítéséhez a megbízást, 1999 nyarán. Az új orgona terveit Sepsy Károly református lelkész, orgonaművész, a Debreceni Református Nagytemplom orgonistája készítette el. Szakvéleménnyel volt segítségünkre Dávid István orgonaművész, a Károli Gáspár Református Egyetem Nagykovácsi Tanítóképző Főiskolai Karának tanszékvezető tanára, egyházkerületi orgonafelügyelő. Az új orgonába 19 sípsort használtunk fel a régi orgonából. Az eredeti orgona sípjai bő méretűek voltak, ezeket restauráltattuk, és ugyanilyen menzúrával (méretezéssel) készítettünk el az új sípsorokat. Hárommanuális, 36 regiszteres, mechanikus orgonát építettünk, melyben öt nyelvjáték is van. Az építő cég kitett magáért, munkáját időben elvégezte, és 2000 decemberében átadta a hangszert. Remek munkát végeztek. Ám már az átadáskor észleltük, hogy a pedálműben lévő Bombard 16' nyelvjáték nagyon erősen és éles recsegéssel szól. Ezt a sípsort később bőroztattuk, ami nagyon jól sikerült, és jelenleg jól illeszkedik ez a sípsor is a teljes plénumba.

Az orgonaépítés kapcsán meg kellett erősíteni az orgonakarzatot acélgerendákkal, és új padlózatot is építettünk. A karzattellvédbe – ahol eddig egy „orgonadísz” (proszpekt) volt csupán beépítve – ugyanabban a méretben, a műemléki előírásoknak megfelelően, egy 8 játéku komplett orgonát (a pozitív művet) lehetett beépíteni. Ennek a nyolc sípsornak a beépítése ilyen kis helyre, bravúros orgonaépítő teljesítmény volt. Immár lassan két évtizede sok-sok örömünk és gyönyörűségünk van új orgonánkban.

Szabó Gábor
az átépített
kecskeméti
orgonán játszik
(2001)

Az orgona építési költségének teljes összege a gyülekezet adománya volt. Erre a célra közel hat évig folyt az adakozás. Igazán nagy csodákat éltünk meg ennek során, valóban erejükön felül segítettek a gyülekezet tagjai. Domján István presbiterünk, aki érszűkület miatt elveszítette egyik lábát, egyedül lakott szép kertes házában, család nélkül. Amikor felismerte, hogy egyedül nem maradhat otthonában, az éppen épülő Sion nyugdíjas házban vásárolt lakást magának. Nagy döntés volt ez a részéről. Ebben az időben, egy napon bejött a hivatalomba, és orgonaépítésre átadott, eladott házának vételárából, négymillió forintot. Ez volt az első jelentősebb összeg, mely minket is bátorított, mert Istenünk ügyünket támogató gondoskodását ismertük fel ebben az adományban.

ÉPÍTKEZÉSEK

A rendszerváltoztatás során új, építő korszak kezdődött egyházközségünkben. Sok gyermeket hoztak keresztelni, akik annak idején elmaradtak. Hatalmas konfirmandus csoportjaink voltak, és rendszeressé vált a felnőttek konfirmációja. Megnőtt a templomba járók száma. Az alábbiakban a szükséges, külső építkezésekről szólok röviden. Egyházmegyénk 1984-ben hozta létre a Karbantartó és Javító Csoportot, a KJCS-t. A csoport szervezésére és felügyeletére Varga László kecskeméti lelkipásztor kapott megbízást. A KJCS vezetői idős és ifjú Horvát István kecskeméti presbiterek lettek. A rendszerváltoztatásig a templom, a parókia és a három imaház (Máriaváros, temetői csőszház és a Völker telepi imaház) állt csupán az egyház kezelésében. Minden mást elvettek 1948-ban. Ami ezeken kívül maradt – az Arany János utcában lévő romos istálló és egyéb épületmaradványok – abban nem sok köszönet volt. Aztán jött a rendszerváltoztatás éve.

Egyházközségünk építkezései a meglévő és újraindított intézményhálózat infrastruktúráját igyekeztek megteremteni. Ehhez saját tőkénk nem volt, ezért hiteleket kellett felvenni. Két alkalommal vettünk igénybe hitelt, amely 146 millió forintba rúgott. Amikor 2010 tavaszán, szolgálatom lejártával átadtam hivatalomat, egyik nagy örömöm volt az éppen akkor megkapott banki igazolás, hogy kölcsöneinket teljes összegben visszafizettük. Az engem követő lelkipásztor-nemzedéknek az indulása és további szolgálata az építkezések során keletkezett hitelektől tehermentes lett.

AZ EMMAUS HÁZ

A ma nemzedéke már nem ismeri az 1990 előtti évtizedek egyházi küzdelmeit, s benne a lelkipásztorok, a gyülekezetek hívó tagjainak harcait, a gyermekek és ifjak közötti szolgálatban. Az volt a hatalom felfogása, hogy az ifjúság nevelése, szemléletformálása kizárólagosan az övé. A fiatal nemzedék csak azt hallhatja, tanulhatja, amit a hatalom ideológiája közvetít felé. Az pedig egyoldalú, isten- és emberellenes volt. Az ifjúság nevelése és tanítása elsőrendű politikai, pártpolitikai feladatnak számított. E tanítás megvalósítása megkövetelte – ahogy a mozgalmi énekük harsogta: „*A múltat végképp eltörölni...*” –, hogy a saját politikai szempontjaik szerint értékeljék a múltat. Átírták a történelemkönyveket, s

ahol szükséges volt, még a történelmi tényeket is meghamisították. A politikai egyeduralomra törő kommunista párt 1948-ban szinte minden iskolai és ifjúsági objektumot államosított. A nekik nem rokonszenves tanítókat és tanárokat elküldték. Az egyházi és a rendi iskolák döntő többségét bezárták, épületeikbe beköltöztették saját iskoláikat és pedagógusaikat. Ebben a nagy ideológiai „harcban” az egyházat ellenségnek tekintették, útjukban volt, küzdelmet hirdettek a „klerikális reakció” ellen. Az emberek minden egyházi kapcsolatát lesték, és ha ilyet találtak, azt megtorolták. Tűzzel-vassal támadták az egyházat és az egyházi embereket, nyíltan hirdették az egyházak megszűnését. Az egyházi munkának egyetlen helye lehetett, a templom. Tudjuk, hogy a fűtetlen templomok – teljesen nélkülözve minden szükséges infrastruktúrát – gyermek- és ifjúsági munkára szinte alkalmatlanok voltak. A lekipásztorok a parókia egyik – rendszerint a legnagyobb – szobájából kiköltöztek, és azt gyülekezeti teremmé alakították. Itt tartottak gyülekezeti, biblia-, hittan- és ifjúsági órákat, presbiteri gyűléseket. Ez a munka csak kis csoportokban történhetett. A parókia kapuján ki-be járó embereket figyelték.

Szolgálatom kezdetén három évig voltam veszprémi segédlelkész (ma besorozott lelkésznek hívják), ott egy kietlen szobában laktam, és egyetemistákból, középiskolásokból, munkásfiatalokból szerveztem eleven ifjúsági csoportot, mintegy 35 fős létszámmal. 1965-ben 10 fős csoporttal – igével, biztonságtételekkel, versekkel, énekkel és hangszeres zenével – ifjúsági evangelizációs utat tettünk Zalában. Sajnos szomorú következményei lettek, mert míg bennünket a szolgálat öröme és a hitbeli megtapasztalások boldogsága töltött el, a munkahellyel bírótak elkezdették zaklatni. Ennek ellenére a csoport együtt maradt, ez nagy megerősítés volt számomra Mennyei Atyámtól, és igyekeztem még inkább hűséggel szolgálni. Mezőföldi lekipásztorkodásom első évében, 1966-ban, 11 konfirmálttal egyhetes, nyári, hitmélyítő tábort tartottunk a Balaton mellett. A szülőket megfélemlítették, és a következő években már nem merték engedni a gyermekeket. A hittanra járó gyermekek szüleit a munkahelyükön zsarolták meg. Tóth Pál presbiter mondta el, hogy minden évben beíratta Irénke lányát hittanra. Behívatta a munkahelyi vezetője, és azt mondta neki: „Hallom mostanában lesz a gyerekek hittanbeírása. Nézze, a kezemben van a munkakönyve, ha beírja a lányát megkapja a munkakönyvét, ha nem, akkor a könyvet visszatesszük a helyére, és dolgozhat itt tovább.” Tóth Pál eljött Hatvani Lajos lekipásztorhoz mondván, hogy nem árulja el Istenét, de a lekipásztor bölcsen azt mondta neki, ne írassa be a gyermeket hittanra, hanem legyen gondja arra, hogy minden szombaton a gyülekezeti hittanórán legyen itt a kislány. Ezt elfogadta Tóth Pál. Ahogy gyermekeink növekedtek – az ikrek és a kisebbek –, korosztályos gyermekeket hívtunk meg úgymond „családi kirándulásokra”. Többen el

is jöttek. Ezeket az utakat és alkalmakat feleségemmel együtt szerveztük, felügyeltük és láttuk el. A szervezett ifjúsági munka szinte lehetetlen volt ezekben az években.

Kiskunhalasi lelkipásztorként gyülekezeti, gyermek- és ifjúsági heteket tudtunk már tartani. Ezek kezdetben 30–40 fős táborok voltak, később még nagyobbra nőtt a létszámuk. Első időkben a halasi missziói gondnok tanyáján próbálkoztam, aztán Agárdon, Váralján a Mecsekben, majd az ekkor már engedéllyel működő, Mohács melletti, kölkedi parókia épületében és a nagy zárt udvarában konferenciáztunk, táboroztunk. Feleségem mellett mindig voltak fiatalabb és nyugdíjas segítők, munkatársaink. A nyugdíjasok azt mondták, nekik már nem árthatnak a zaklatók. 1959-től rendszeres résztvevője voltam a Tahiban, minden év augusztus harmadik hetében tartott egyházzenei hétnek. Tizenöt éven át oktatóként működtem a nyári debreceni kántorképzőn. Ezek – kifelé be nem vallottan – nagy részben ifjúsági és evangelizációs alkalmak voltak.

Sok lelkipásztor és gyülekezet nem vállalta ebben az „ellenszélben” az ifjúsági és gyermekmunkát, a táborok szervezését. Mások viszont egy-egy táborhoz csatlakoztak pár gyermekkel vagy ifjúval, s némelyik lelkész még szolgálatot is vállalt. Akiknek volt bátorságuk ehhez a munkához, a gyermekek táboroztatásához, azok szinte minden nyáron más-más helyre mentek. Ennek az volt az oka, hogy a tábort követően feljelentések, majd ennek következtében atrocitások, zaklatások érték a hely fenntartóját, a szervező gyülekezetet és a lelkipásztort. 1979-ben Kiskunhalason, Székely Tibor tanyáján tartottunk hitmélyítő tábort. A Halas-Zsana országúttól északra, a kilences kilométernél kellett bemenni közel három kilométeres földúton – ami szinte járhatatlan volt – a tanyáig. Hétfőn reggel kezdődött a tábor, melyen mintegy 30 gyermek vett részt. Kedden délelőtt temetnem kellett, s kora délután a városból a táborba menet találkoztam egy rendőrségi autóval. Úgy vélem, hogy azelőtt a rendőrök ezen a tanyavidéken szinte soha nem jártak, ám most a tábor hírére odamentek. A rendőrök megállítottak, igazoltattak, és megkérdezték, hogy hova megyek. Mondtam, hogy Székely Tibor tanyájára. Erre megkérdezte a rendőr, hogy: „Ott tábor van?”, amire igennel válaszoltam neki. Ezek után megkérdezte, hogy milyen engedéllyel tartjuk a tábort. Csak ránéztem, és mondtam, hogy a legmagasabb helyről van az engedély. Aztán mentünk az utunkra. Ha táborozó gyermeküket látogató szülőket állítanak meg a rendőrök, nem biztos, hogy ilyen könnyen elengedték volna, mint engem. Ilyenkor mindig összeszorult a gyomrom. Akik befogadtak egy-egy tábort, azok elhitték, amit a sajtó a kirakatba állított az egyházzól, annak „szabadságáról”, de a gonosz következmények és tapasztalatok után csak nagyon kevés lelkipásztor maradt meg ebben a szolgálatban: Bán József, Farkas Tamás, Nagy István, Szabó Mihály, Szerdahelyiné Mária, Szűcs András, Varga László és még más lelkipász-

torok, akik rendszeresen szerveztek gyermektáborokat, „konferenciáztak” velük. A konferenciázó lelkészek presbitériuma vagy biztatta és segítette a lelkipásztort ebben a munkában, vagy maga a megfélemlített presbitérium igyekezett lebeszélni, hogy ezt ne csinálja, jobb a békesség.

Mindezeket mintegy bevezetésként azért írtam le, mert a Kecskeméti Református Egyházközség Emmaus házát szeretném bemutatni. Ám ennek a jelentőségét csak akkor lehet megértenünk, ha azokat a körülményeket is felidézzük, amelyben éltünk és szolgáltunk ebben az időben. Az első, amit rögzítenem kell, az öröm, hogy Isten adott nekünk egy állandó helyet gyülekezeti, gyermek- és ifjúsági munkára. Az épület fekvése, megközelíthetősége, a ház komfortja és környéke mind megannyi ajándék volt. Hálaadás és öröm van bennem ezért a házért. Kecskemétre kerüléseim első pillanatától igyekeztem a tőlem telhetőt megtenni az Emmaus házért, annak legalizálásáért, különösképpen megyei körökben a ház működését elfogadtatni és biztosítani.

Ezt a házat én ajándékba kaptam – természetesen mindnyájan a mi Mennyei Atyánktól –, mert az anyagiakat, az építkezés gondjait Varga László lelkész társam vitte. Az Emmaus ház háziasszonya Varga Lászlóné Ilonka nagytiszteletű asszony lett, ő viselte a konyha, a tisztaság és általában a ház működésének gondjait. A gyülekezet hamar felismerte ennek a háznak a jelentőségét, és magáénak tartotta. A hetes csoportok mindenkor vezetője volt a felelős az ottani lelki és szellemi, valamint sporttartalmakért, továbbá a rendért és a tisztaságért. Ő szervezte meg a csoport tagjainak vonattal vagy személykocsikkal való kiszállítását, és hívta meg a vendéglőadókat. Természetesen mindez elviekben is és gyakorlatilag is az egyházközségi elnökség tudtával történt.

A gyülekezetből mindig voltak, akik elvállalták a főzést. Az anyagbeszerzés feladata Ilonka nagytiszteletű asszonyé volt, aki szakértelemmel és körültekintően végezte ezt. Amikor megérkezett a csoport hétfőn reggel, burgonya, zöldség, az éppen időszerű gyümölcsök ládái sorakoztak a bejáratnál, amit a szülők vagy a nagyszülők hoztak felajánlasként. Egyik csoportunkban – sok nyáron át – a kecskeméti Honvéd Kórház főszakácsa főzött egy héten át, egy másik hetünkön a Bács-Kiskun Megyei Kórház ápolási igazgatója volt az a munkatárs, aki minden hajnalban fertőtlenítette a WC-ket és a zuhanyozóhelyiségeket.

A távoli tanyán az első esztendőkből az áramellátás ingadozása, illetve az elégtelen áramerősség sok gondot okozott. Nyárlőrinc felől látták el elektromos árammal a tanyákat, és így az Emmaus házat is. Amikor a tanyák sorra indították estefelé a darálókat, a fejőgépeket és más elektromos eszközöket, alig pislákkolt nálunk, a tanyasor végén a villany. Nekünk kellett a vasúti megálló melletti áramelosztóról új vezetékét kiépíteni. Ezt is megadta Urunk. A vasúttól a házig vezető utat a presbiterek tartották rendben, az Emmaus ház kertjét, virágait boldog em-

lékezetű Domján István presbiterünk nagy szakértelemmel, áldozatos hűséggel gondozta. Újabb kutat is kellett fűzni, hiszen a vezetékes vízellátást nem tudtuk biztosítani. A víz rendszeres bevizsgáltatása fontos feladat volt. Ugyancsak komoly feladatot jelentett a szennyvíz elvezetése, mely nagy emésztőkben történt.

A csoportot szervező lelkész megszervezte a segítőköt, általában 10–12 főre egy vezetőt. Velük az adott hét programját megbeszélték, a témákat közösen dolgozták ki, már jóval a tábor kezdete előtt. Állandó feladat volt a játékokhoz, feladatokhoz szükséges fogyóeszközök, mint például az asztaltenisz-ütők, labdák, hálók, focilabdák, papirosok, színes ceruzák, zsírkreták, társasjátékok és az egyéb játékok és eszközök mennyiségének ellenőrzése, és ha hiányosak voltak, vagy már elhasználódtak, ezeket újakkal pótolni, legkésőbb a hét kezdetére. Az érkezéskor történt meg a hét részvételi díjának a befizetése.

Komoly feladata volt a csoportvezetőnek a szobabeosztás elkészítése. Rengeteg kérés érkezett, hogy ki kivel, hogyan legyen egy szobában. Természetesen minden kérést nem lehetett figyelembe venni, így az elkészült és kifüggesztett szobabeosztáson nem lehetett változtatni. A vezetőknek a napi munka kora reggel, imaközösséggel kezdődött. Ezen – lehetőség szerint – a konyhában szolgálatot teljesítők is részt vettek. Az ébresztő nem mindig volt zökkenőmentes, de a kiírt időre – a napi- és házirend szerint – végül mindenki előjött. Az asztalok terítése és étkezés után az edények leszedése úgy történt, hogy minden napnak egy asztaltársaság volt a felelőse.

Az ige mellett csoportos megbeszélések, sok éneklés, ha voltak hangszerek, akkor zenélés volt a nap délelőtti programja. Emlékezetem szerint nagyon aktívan vettek részt ezekben, akár gyerek-, akár ifjúsági héten voltunk együtt. A délutáni és az esti programok is tartalmasak voltak. Az utolsó, a szombat délelőtt „morzsaszedegetéssel” telt el, záró áhítat és 11-kor indulás haza. Ebben az időben jött a vonat Kecskemét felé, illetve sok szülő, nagyszülő autóval érkezett a gyerekekért. Általában a vasútállomás előtt találkozott a csoport hétfőn reggel, és vonattal mentek ki az Emmaus házhoz közeli megállóig. Én az induláskor – hogy a vonaton és a házig a séta ne legyen annyira fárasztó – teljesen teletömtem az autómot csomagokkal, és úgy mentem ki.

Az iskoláink újraindulását követően a kecskeméti református általános iskola, a gimnázium, és az internátus (diákotthon) kezdettől használta az Emmaust. Az induló osztályok ismerkedése, a legkisebbektől a nagyokig, évfolyamegyüttlétek, tanári csendes napok kaptak itt helyet. Több alkalommal a Budapesti Református Teológiai Akadémia is itt tartotta felvételi hetét.

Az Emmaus ház nemcsak gyermek- és ifjúsági alkalmaknak adott helyet, hanem más közösségek is tartottak itt konferenciákat, egyéb gyülekezeti rendezvényeket, még külföldiek is. Az 1989-es romániai forradalom után egy évtizeden át

vendégünk volt a Temesvári Egyházmegye lelkesztéstülete, ifjúsági és gyermek-csoportja. Országos konferenciák is zajlottak itt, egy alkalommal a Bázeli Misz-szió nemzetközi konferenciája, három nyelven, szinkrontolmácsokkal. Tarthatta itt egyházmegyei közgyűlését a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye kö-zössége is. Az 1987-89-es években itt működött az Egyházmegyei Gyülekezeti Munkásképző.

Az évi tavaszi nagytakarítás mindig nagy gyülekezeti feladat és felsereglés volt. Rendszerint bográcsban keménylebbencset főztünk ebédre. Itt dolgoztuk fel a Budapesti Református Teológiának évente ajándékba küldött nagy sertést is, mely egyházmegyénk ajándéka volt. A disznótoros vacsora jó alkalmat jelentett a professzorokkal és a teológushallgatókkal való ismerkedésre, beszélgetésre. Egy-házmegyénknek évente 12-14 teológusa volt, zömük Budapesten tanult. Többször rendeztük meg megyei teológusaink konferenciáját az Emmausban. A gyüleke-zetünkben működő Kékkereszt szenvedélybeteg-segítő csoport rendszeresen itt tartja a konferenciáit, a mai napig.

Az elmúlt három évtizedben ezrek fordultak meg az Emmaus házban, éltek át szent találkozásokat, csodákat, nyertek áldást, és mehettek el innen békességben. Sokan közülük már a saját gyermekeiket hozzák ide, és adnak hálát az Emmaus házért, hiszen nemcsak az építők, hanem a mindenkori Isten népe és annak nem-zedékei számára is áldott lett ez a hely.

Hiszem, hogy Isten kegyelmes ajándéka Emmaus házunk. Adja Urunk, hogy e ház mindenkori felelős használói ajándékként fogadják e helyet, s mint annak idején az emmausi tanítványok, a maiak is átélhessék a csodát: a Jézussal való találkozást. Visszatekintve az Emmaus ház harminc évére, azzal a hálával zárom rövid emlékezősemet, hogy a magam – a magunk – idejében igyekeztem mindent megtenni, amit Isten e házban ajándékozott. Legyen áldott az időkért és az alkal-makért a mi Urunk! Övé az erő, a hatalom és a kegyelem!

AZ ÓKOLLÉGIUM

A rendszerváltoztatást követően elsőként visszakapott épületünk az Ókollégium volt. 1830-ban épült iskolaépületünkben 1948-tól 1991-ig egy kereskedelmi kö-zépiskola működött. Ennek elhelyezésére csak a Homokbánya területén, a szov-jet laktanyavárosban lett volna lehetőség, ám ekkor a szovjetek még itt voltak. Amint készülődtek a kivonulásra, mindent leszereltek a laktanyákban. Kilátásba helyezték, hogy az egész homokbányai „szovjet város” fűtését ellátó öt kazánból álló fűtőművet is leszerelik és elviszik. Ebbe a szándékba külső, azaz magyar hatóság nem szólhatott bele. Merász József polgármester úr és az akkor városi

képviselő Varga László kollégám folytattak a parancsnokkal tárgyalásokat, melynek eredményeképpen végül itt hagyták a fűtőművet. A következő év nyarán az Ókollégiumban működő középiskola kiköltözött, az egyház pedig birtokba vehette az épületet. 1991-től, újraindítását követően itt működött református gimnáziumunk, és ideiglenesen az egyik városi általános iskola pár osztálya is. A református gimnáziumi oktatás 1990 szeptemberében indult, a Katona József Gimnázium egyik padlásán lévő termében, egy 24 fős osztállyal. A következő tanévre már kialakítottunk egy részt az Ókollégiumban, amit a gimnázium használhatott. Az Ókollégiumot 1993-ban vettük birtokba teljesen, és ekkor költözött be a református gimnázium szívességéből kapott és használt helyéről, a Katona József Gimnázium padlásterében lévő tanteremből, az ősi falak közé.

INTERNÁTUS ÉS KONVIKTUS

A Fráter György utca elején álló régi Proti épületében (államosításig a Protestáns Egyesület székháza volt, röviden Proti) működő megyei moziüzemi vállalat ebben az időben éppen felszámolta magát. Tőlük – a hatályos törvények értelmében – a volt tulajdonosnak jogosan visszajáró ingatlant vettük át, és azonnal hozzáláttunk átalakítani az épületet kettős funkcióra. A konviktus és a diákotthon (internátus) kezdte meg ebben az épületben működését, 1991 őszén.

A Fráter utca sarkán, a Hornyik János körúti oldalon – a visszakapott Proti-épület szomszédságában – a megyei ipartestület kétemeletes, szerkezetkész állapotban lévő, befejezetlen épülete eladóvá vált. Ennek második és harmadik emeleti (tetőtéri) részét vettük meg egyházkerületi segélyből, harmincmillió forintért. A lépcsőházat, valamint az épületgépészetet nekünk kellett kiépíteni az egész házra nézve. Ezt a két szintet internátusnak rendeztük be. Egy ideig csak a lányok laktak itt, mert a fiúk az Arany János utcában kaptak elhelyezést. Pár évvel később a konviktus földszintes épületére egy szintet építve ide költözött a fiúinternátus is.

PÁLMA HOTEL

Az Arany János utcában építettük fel a fiúk diákotthonát régi, romos istállóink helyére. A szomszédban, ezzel egy időben épült a Katona József Megyei Könyvtár. A városi építészhatalóság előírta, hogy az épület alá mélygarázst kell építenünk, húsz gépjármű számára. Az építkezés a Bodor Zsuzsanna Református Ár-

vaház és Nőnevelő Otthon elvett épületének kártalanításából, valamint az épület földszintjén kialakított üzlethelyiségek eladási árából valósult meg. Mindez 130 millió forintba került, míg a kárpótlás összege csupán 72 millió forintot tett ki, ezért hitelre szorultunk. Az épületben tizenkét szobával szállodát nyitottunk, Pálma Hotel néven. Az épület másik részében laktak a kollégista fiúk. Közben kitört a balkáni háború, és szállodánk a folyamatosan jelentkező igényeket nem tudta kielégíteni. Különösen azért volt vonzó ez a szálloda, mert a vendégek gépkocsiját a zárt mélygarázsban el tudtuk helyezni. A labilis biztonsági viszonyok miatt ez fontos lehetőség volt vendégeink számára. Ekkor alakítottuk át az egész épületet szállodává, és használtuk általánosan a Pálma Hotel nevet.

SION HÁZAK

Ebben az időben négy épületben építettük fel egyházközségünk Sion Nyugdíjas Házát, melyben 127 lakást alakítottunk ki. Már az 1980-as évek közepén felvetődött, hogy időseink elhelyezésére otthont kellene építeni. Arra gondoltunk, hogy a református temető Irinyi utca felőli bejárata melletti imaházunk helyén építenénk fel az idősothont. A temetőt lezárták, de a terület vegyes tulajdonjoga (városi és egyházi tulajdon, közel feles arányban) eredeti állapotában maradt. Elvi építési engedélyt keresve végül a hatóság – nyilván az ÁEH utasításai alapján – nem zárkózott el az engedélytől, de kikötötte, hogy az épület, melyet az egyházközség épít, betagolódik a MRE Szeretetszolgálatának irányítása alá. Ezt nem akartuk. A másik akadály az volt, hogy a város által épülő Margaréta Otthon riválisát látta benne a hatóság, és a tanácselnök szívósan gyözködött bennünket, hogy ne építsünk, hanem a beruházásra szánt összeggel szálljunk be a Margaréta Otthon építésébe, cserébe lakókijelölési jogot kapunk. Ekkor ezt a tervünket félretettük, és imatéma maradt, figyelve az erre a szolgálatra majd ajtót nyitó Úrra.

Első Sion házunk a Budai utcán – a volt Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) ház, valamint a református tanoncotthon helyén, és a mellette lévő, vásárolt telekre – épült. A további három ház telkét meg kellett vennünk, s mint telektulajdonos kaptuk meg az építési engedélyt. Mind a négy épületben van az építő egyházközségnek saját tulajdonrésze, úgymint a közös helyiségek (folyosók, lépcsőházak, közösségi helyiségek, melegítőkonyha, orvosi és nővérszobák, vezetői szoba, lift, porta és előtér stb.), a többi rész pedig a lakástulajdonosoké, így az épület társasházként működik. A jelentkezők, azaz beköltözni akarók pénzéből és egyházi pénzből épültek ezek a házak. Vannak, akik úgy építtettek, hogy eleve az egyház javára végrendelkeztek, ők az egyházközség eltartottjai lettek. Jelenleg 26 lakásban élnek így testvéreink. Sajnos, ez a létszám folyamatosan változik,

mert lakói csendesen mennek el az élők sorából. A Sion társasházak lakásaira az egyházközségnek elővásárlási joga van, anyagiak hiányában azonban ezzel rendszerint nem tud élni. Ezek a lakások örökölhetők és szabadon értékesíthetők, így már nincs lehetőség az újabb vásárlók megvizsgálására, tehát lassan nem református, nem keresztyén és nem is vallásos emberekkel hígul a házak közössége. Ugyan mindenütt van hetente bibliaóra, időnként vagy rendszeresen istentisztelet is, melyek látogatottsága – az elaggáson túl az érdeklődés hiánya miatt is – csekély.

AZ ÚJKOLLÉGIUM

Az Újkollégium épületének visszaadásáról az első tárgyalások az egyházi vezetőségénél akadtak el. Az Újkollégium kiváltási árát 500 millió forintban határozták meg. Az egyházkerület püspöke döntött arról, hogy az egyház számára adott keretből melyik egyházközség melyik épülete, intézménye váltható vissza az államtól. Hegedűs Lóránt püspök úr azt mondta, hogy ennyi pénzért húsz-harminc egyházközség szintén jogos igényeit lehetne kielégíteni, az Újkollégium pedig csak egy az egyházi ingatlanok sorából. De igényünket természetesen jogosnak találta az egyházkerületi vezetés is. 1996-ban a kormány szintű egyeztető tárgyalásokon elismerték igényünket és tulajdonunkba adták az épületet, de birtokba venni csak a 2000. esztendőben tudtuk. Bizony üres és teljesen lelakott állapotban kaptuk vissza az épületet.

A Kodály Zoltán Ének-zenei Iskola (ÉZI) által korábban használt, árkádok alatti főbejáratot visszatelepítettük az épület Kálvin téri sarkára, ahol eredetileg is volt. Az ünnepi alkalmak, mint például a ballagás, az évnyitó és évváró, a konferenciák és hangversenyek alkalmával továbbra is használjuk a főlépcsőházi, azaz az árkádos bejáratot is. Az Újkollégium Kálvin téri szárnyában működött délutánonként az M. Bodon Pál Állami Zeneiskola (ÁZI) is. Az ő elhelyezésük is a mi nyakunkba szakadt. A tanulók létszáma ebben az időben meghaladta a hatszáz főt. Hosszadalmas városi tárgyalások után az Állami Egyeztető Bizottság a kiváltásra 40 millió forintot határozott meg – és még városi pénzekből – a volt munkásör-laktanya épületében alakította ki az új M. Bodon Pál Állami Zeneiskolát, ahova később elköltöztek.

Az Újkollégium Villám István utcai szárnyát, az eredeti tervek felhasználásával, Neuhauser László kecskeméti építész tervei szerint építettük tovább, mint oktatási szárnyat. Ehhez csatlakozva a Buzás Mihály utcai oldalon tanuszodát és tornacsarnokot építettünk. Ezzel az egyébként is kicsiny iskolaudvar tovább csökkent, de nem volt más választásunk.

Ezután akadálymentesíteni kellett az Újkollégium épületét lift beépítésével, melyhez liftaknát kellett építenünk. Ez is elkészült. Ezt követően az iskola Kálvin tér felőli padlásterében tantermekeket alakítottunk ki, de a műemléki hatóság nem engedte, hogy ablakokat helyezzünk el a tetőn. Ezért üvegszálás fénytovábbítással világították meg ezeket a termeket, összesen négy helyiséget.

TEPLOSUNK

Voltak halaszthatatlan építkezéseink is, például templomunk toronysüvegének megerősítése. 2003 áprilisában elkészült a torony állványozása. Lebontottuk a többféle anyagból készült és változó minőségű bádogborítást, mely több javítás és viharkár pótlása következtében lett ilyen vegyes. A húsz méternél magasabb, gyönyörű mintázatú, sudár toronysüveg lecsupaszítása után láttuk, hogy a közepe táján – talán villámcsapás okozta – tűz nyomai gyengítették meg a gerendázatot. Ezt cserélni kellett.

A toronygombban az építés évéből – 1680-ból – származó iratokat és pénzérméket találtunk. Az iratokat a Magyar Országos Levéltár szakembereivel olvashatóvá tettük, a restaurálásért igen nagy összeget fizettünk. Új iratokat, a lelkészek és a presbitérium névsorát, az országos és megyei napilapokat és a régi iratokból többet visszatettünk a gomba. A toronygombot aranyoztattuk, így került vissza az 55 méteres magasságba. Budapestről kellett egy hatalmas, önjáró darut hozatnunk, mely ezt a munkát az ünnepi hálaadást követően, november 9-én, vasárnap délelőtt elvégezte. Ez a gyönyörű vörösréz borítás lett Bocskár Sándor aranykoszorús bádogosmester, presbiter, templomgondnokunk utolsó munkája, hatyúdala. Megromlott egészsége már nem tette lehetővé ilyen nagy munkák vállalását. Áldjuk Istent, hogy az Úr házának ezt a nagy és gyönyörű munkáját ilyen minőségben és szépen elvégezhesse!

A templom ablakait is le kellett cserélnünk. A földrengés óta szolgáltak az úgynevezett „műhelyablak” rácsosozatú templomablakok. A korábbi, kőből készült ablakkeretek kidőltek, összetörték vagy megrepedtek a rossz emléké földrengés során. Ez a szimpla üvegű és esztétikailag nagyon kifogásolható ablakfajta megérett a cserére. Az északi oldalon 1990-ben cseréltük le ezeket fatokos, dupla hőszigetelt üvegezésű ablakokra. Kívülről tükrözött üveggel készültek, hogy ne lehessen belátni a Liberté kávéházból a templomba. Egyházközségünk kifogásolta a volt „református bazár” helyére tervezett kávéház megnyitását. Ekkor – megbékítésünk érdekében – a megyei tanács kifizette ezeknek az ablakoknak az árát az egyházmegyének. A szerződést én ütöttem nyélbe, és nagyon örültem ennek a megoldásnak. Majdnem 25 évvel később, az új század első évtizedének közepén

tudtuk ugyanilyen stílusú, fatokos, hőszigetelt, dupla üvegű ablakokra cserélni a déli, nagy ablakokat is, melyet Horváth Sándor épület- és műbútorasztalos presbiter készített, és az ablakok berakását is elvégezte.

Ezt megelőzően, 2001–2002-ben a templomi karzatok alépítményét és vakolatát is ki kellett cserélni. Ezt a feladatot is kényszerhelyzetben kellett elvégeznünk, amikor egy reggelre leszakadt az alsó karzat orgona alatti vakolata, mintegy három négyzetméteres területen. Mindent beborított a por. Le kellett takarnunk az immár új orgonát, a karzatokat körben, oldalt leválasztani a templomtól, hogy az istentiszteleteket meg tudjuk tartani. Következő évben a második emeleti karzatok átépítése került sorra. Egy-egy karzatjavítás másfél-két hónapig tartott.

Fel kellett újítanunk a parókiatető borítását is. Mégpedig ehhez szükség volt új lécezet elkészítésére, a tetőbádógok – a kémények körül, az udvari terasz felett – cseréjére is. Piros, hódfarkú, úgynevezett műemlék cserepet rakattunk a tetőre.

A KATONATELEPI TEMPLOM

A katonatelepi templom építését hosszú lelki és fizikai munka előzte meg. Pungur Béla nagytiszteletű úr végiglátogatta egész Katonatelepet, ezután az egyházközség külterületi gondnoka, Bene László és hitvese, Rózsika építési hozzájárulásokat gyűjtött. Az általános iskolában ekkor már nagyon szorongott a havi istentisztelet gyülekezete.

2002-ben a katonatelepi iskolában Neuhauser László mérnök úr a mintegy 40 fős érdeklődő gyülekezetnek bemutatta az építendő templom terveit. A város egy telket ajándékozott az egyházközségnek a templom építéséhez, a Kocsis Pál és Bernáth János utcák sarkán. 2003 tavaszán már kezünkben volt az építési engedély, és egy csípős, kora tavaszi szombatra hívtuk meg a presbitérium tagjait a templom és a parókia alapjainak kiásására. Olyan sokan jöttek, hogy előbb készen lettek az ásással, mintsem a bográcsban megfőtt volna a keménylebbencs. 2004 pünkösdjén az ünnepi úrvacsorai istentiszteletet már a falak között, a szabadban tartottuk. Felépült az épület, a torony, és ez év december 4-én este, Szabó István püspök úr szolgálatával ünnepi istentiszteleten felszenteltük a templomot. Az ünnepi istentisztelet előtt fél órával érkezett meg Erdélyből az a 42 fős lelkészi küldöttség, melynek tagjai egyházmegyénk gyülekezeteiben végezték az adventi vendégszolgálatokat másnap. Ezen a napon szavazott – december 5-én – népünk a külhoni magyarok állampolgárságának elfogadása ellen.

Katonatelepen, az új templomban a lelkészi szolgálatot a kezdetektől Laczay András lelkész, vallásánár végzi. 2005 tavaszán – ugyancsak nagy pénzszűkében volt egyházközségünk – a templom-parókia telke melletti önkormányzati

Harangszentelés
Katonatelepen
Kovács Bálint
nagytszeteletű úrral
(2006)

telek eladóvá vált. Értésülesem szerint ipari tevékenységet kívánt ott folytatni a vevő. A presbitérium támogatót abban a szándékomban, hogy vegyük meg mi ezt a portát, hogy a templom szomszédságában a gyülekezeti életet zavaró tevékenység ne folyhasson. Végül nyolcmillió forintért megvásároltuk a Bernáth János utcai telket. Harangot öntettünk, majd elhelyeztük a toronyban. Elektronikus, két manuálpédálos Johannus orgonát vásároltunk. Évekkel később, az induláshoz vásárolt ötven szék mellé még annyit kellett beszereznünk. Ez a templom sokak lelki otthona lett az elmúlt évtizedben.

HARC A REFORMÁTUS TEMETŐÉRT

Városunkat sem kerülte el az 1739–1741-es pestisjárvány, ekkor Kecskemét lakosságának több mint fele a járvány áldozatául esett. Ennek emlékére emelte a város a pestis- vagy Szentháromság-szobrot, mely a színház előtti téren áll. Hatósági előírás alapján bezárták azokat a temetőket, amelybe a járvány áldozatait temették. Ezt követően, 1778-ban nyílt meg a jelenlegi református temető, a mai helyén. Amint szükség lett újabb temetési helyekre, a város, az egyházközség vagy az egyháztagok adományoztak területeket. Ez az ősi temető emlékeivel, sírjaival családi és nemzeti kötődéseivel a város és a református hívek számára fontos hely volt, s több mint 180 évi működés után, 1960-ban bezárták. 1962-ben kiköltözött Bekő temetőgondnok, és ekkortól az épülő városrészben lakó híveinknek a volt gondnoki épületben heti rendszerességgel bibliaórákat tartottak a lelkészek. 1978-tól vasárnap és ünnepnapokon istentiszteleteket is tartottunk.

A temetők bezárása országos pártdöntés volt. Kecskeméten egy kórházi orvossal előadatták a következőket: Kecskemét talajának hat-tíz méteres mélységében élő vízmozgások vannak, nyugat-keleti irányban, a Tisza felé. Ezeket a mélységi vizeket veszélyezteti a református temetőben eltemetett holttestek bomlása, és nem utolsó sorban a Tisza vizét is. Ekkor nagy vita támadt erről az állításról a városban, miután sokan érezték ennek az elméletnek a nevetségességét, blőd voltát.

A bezárás után siralmas állapotba került a temető, felverte a bozót, sírkövek tűntek el. A sírhelytulajdonos családok kezdték szeretteik hamvait exhumáltatni, és a sírfelépítményeket működő temetőkbe szállították át, majd ott újra felépítették. A rendszerváltoztatás után egyházközségünk azonnal bejelentette az illetékes önkormányzati hatóságnál a temető megnyitására és működtetésére való igényét. A tulajdonjog az egyházé volt és maradt. 1960-ban megtehették volna az illetékesek, hogy kisajátítják és a tulajdonjogot elveszik az egyháztól, de ez nem történt meg. Ennek ellenére a hatóság is – a pártok is – azzal védekeztek, hogy a temető nem az egyházközségé. Én úgy érveltem, hogy a temető több mint kétszáz éve az egyház tulajdona, bár az utóbbi több mint három évtized során működésében diktatórikus eszközökkel akadályoztatva volt. Az újabb városi tervekben a temető már parkként szerepelt. A környező utcák lakossága ehhez tartotta magát, kutyát sétáltattak, a gyerekek itt játszottak, majd a drogosok tanyája lett. Az exhumált sírboltok és kripták helyén hatalmas gödrök tátongtak. A római katolikus plébánost, Fejes Lászlót is felkerestem és kértem, hogy együtt lépjunk fel a temetőink visszaszerzése érdekében, de ő ebben nem volt partner.

Az új egészségügyi hatóság a talajvíz magassága, annak esetleges jelenléte miatt emelt kifogásokat, így az általuk kijelölt helyeken feltöltést kellett végeznünk, más parcellák pedig csak urnás temetésre kaptak engedélyt. A bozótot ki kellett irtatnunk, a hatalmas sír-, illetve kriptahelyeket betemettetni – egyszóval rengeteg pénzt és munkát felemésztett a temető rekonstruálása, mire végre megnyithattuk azt. A ravatalozó építése a Teleki László utca egyik lakosának sorozatos fellebbezése miatt – már az alapok lerakása után – négy évig állt, miután folytathattuk a munkát. Hiszem, hogy a temető használhatóvá tétele fontos és jó döntés volt annak idején.

BÖRTÖNSZOLGÁLAT AZ ELÍTÉLTEK KÖZÖTT

Egyházközségünk – az országos területi beosztásnak megfelelően – látja el a kecskeméti Büntetés-végrehajtási Intézetben (BVI) a börtönlelkészi szolgálatot. Vezető lelkészként én tartottam a kapcsolatot a börtönparancsnokokkal. Ezt a

munkát Pungur Béla lelkész társam, később már nyugdíjasként, egy évtizeden át végezte, nagyon hűségesen. Szabadulásuk után a volt börtönlakók sokszor keresték „Béla bácsit”, aki ezért titkosította a telefonszámát, hogy védje magát a rengeteg zaklatás ellen. Az elítélteket szabadulásuk után is igyekeztünk segíteni, lelkiileg gondozni. Akit lehetett – elsősorban a kecskemétiakat –, igyekeztünk bevonni valamelyik gyülekezeti csoportba. A fiatalok közül többen konfirmáltak. A felkészülés történhetett a börtönben vagy a gyülekezeti felnőtt konfirmációs csoportban. Többévi börtönélet során az egyik rab megtanult festeni. Űgyesen festett, jó szín- és szemmértékkel, egy alkalommal gyülekezeti termünkben mintegy harminc képéből kiállítást rendeztünk.

Egy kettős állampolgár, a harmincas éveinek második felében járó fiatalember több mint két évet ült börtönben. A felesége a kisgyermekekkel rendszeresen látogatta. Ez az ember azt állította, hogy abban az ügyben, amelyben elítélték, nem vétkes. Később kiderült, hogy neki volt igaza, több mint két évig volt börtönben, ok nélkül. Amikor kiszabadult, a börtönkapuban – ahogy megbeszélték korábban – a börtönlelkész, Pungur Béla bácsi várta. Ott volt már a családja is, barátai közül is páran. Egyenesen a templomba jött, ahol konfirmált. Amikor elköszöntem tőle, sajnálkozásomat fejeztem ki, hogy ilyen nagy tévedés áldozata lett, és több mint két év veszett el az életéből. Mosolyogva azt mondta, hogy: „Nagy dolog történt velem, megismertem Béla bácsit, és megismertem az Úr Jézus Krisztust. Másképpen jöttem ki a börtönből, mint ahogy bementem.” Eszembe jutott József, akit a testvérei eladtak rabszolgának, és ő lett az, aki az iszonyatos éhínségben megmentette a családját – mint az egyiptomi fáraó helyettese –, majd amikor felismerték a vele gonoszul cselekvő és halálra rémült testvérei, ezt mondta: „Ti gonoszt gondoltatok ellenem, az Úr Isten pedig jóra gondolta fordítani.”

TESTVÉRGYÜLEKEZETI KAPCSOLATOK

Aktív testvérgyülekezeti kapcsolatunk Romániában, a Magyarbikali Református Egyházközséggel alakult ki, Ferenczy Miklós lelkipásztorsága alatt, 1990 körül. Kárpátalján aktív kapcsolatunk a Tivadarfalvi (Péterfalva) Református Egyházközséggel, és az általuk fenntartott Magyar Református Líceummal van, Seres János lelkipásztorsága óta. Egyházközségünk járadéktizedéből támogatjuk őket rendszeresen. Egy teherautó és egy mikrobusz vitte az új, magyar nyelvű tankönyveket az egyik évben. Később a holland testvérektől egy Ford mikrobuszt kaptak, amely elég sok ideig állt a munkácsi vámudvarban, mert nem tudták kifizetni a vámot. Helyettük kifizettük mi ezt a másfél millió forintnyi összeget. Minden év végén karácsonyi csomagokat viszünk az egyházközség min-

den diákjának. A gyerekek a ballagási ünnepélyükön személyenként pénzdórmányt kapnak, továbbá két szegény diák iskolaévi ellátását is fizetjük. Mind a magyarbikali, mind a tivadarfalvi kapcsolatunk benne van a kecskeméti Szere-tethét programban, amelynek során Kárpát-medencei magyar református gyü-lekezeti gyermekcsoportokat látunk vendégül Emmaus házunkban, illetve még azon nyáron valamelyik nem magyarországi magyar református gyülekezetben tartunk hitmélyítő konferenciát. Ezek költségeit gyülekezetünk adományaiból a kecskemétiiek fedezik.

Más kapcsolataink is voltak, egészen sok. Ezek közül említem a Kolozsvár közeli Zsobok községet, ahol református árvaház működik. Éveken át vittünk nekik bútort, és minden karácsonykor nagy mennyiségű segélyt. Meglátogat-tuk Illyefalván a lelkipásztort, valamint a református konferenciai központot, és csodáltuk Kató Béla nagytiszteletű úr munkáját. Saját szervezésben SOS-gyer-mekfalut tart fenn, de más formában, mint a magyarországi SOS-rendszer volt. Míg Európában, ezekben a házakban egy-egy anya egyedül nevel, gondoz 4-5 gyermeket, addig Illyefalván csak kipróbált és megbízható házaspárok lehetnek a nevelőszülők, gondozók.

Gyülekezeti autóbusz-kirándulással jártunk Zágónban, ahol Mikes Kelemen emlékének adóztunk. A néhai zágoni lelkipásztor özvegye, Csilla nagytiszteletű asszony a vasárnapi iskolás gyermekek csoportjával többször járt nálunk Kec-keméten, Emmaus házunkban, és a vasárnapi istentiszteleten színvonalas műso-rokkal szolgáltak. Más alkalommal, gimnazista diákjainkkal jártuk végig a nagy magyarok emlékhelyeit, mindenhol elhelyezvén egy-egy koszorút. Családi kötő-désünk is van a Székelyfölddel, hiszen hitvesemnek a Homoród-Karácsonyfalván élő nagyszámú rokonságával aktív kapcsolatot tartunk. Csodáljuk a székely em-berek okosságát, szívósságát, küzdelmes életüket, mostoha körülmények között is hűsége és bölcs gondolkodásukat.

A szerbiai Délvidéki Magyar Református Egyházban többször szolgáltam igehirdetéssel, előadással presbiteri és gyülekezeti konferenciákon. Hódosi Imre püspök úr temetésén képviseltem a Magyarországi Református Egyházat, és átadtam nekik vigasztaló köszöntésünket. A temetésre a Bácsalmás-Bajmok útvonalon mentem. Itthon a nagy Opel csomagtartóját egészen kitöltő koszorút rendeltem, mert Bácsalmásról az ómoravicai (ma: Bácskossuthfalva, Szerbia) Kiss Antal esperes úrnak haranghúzó mágneseket vittünk. Fontos volt, hogy ezt ne lássák a vámosok. Ezek az alkatrészek célba is értek.

Gyülekezeti kapcsolatainkban fontos helye volt a svájci testvérkapcsolatok-nak. Seengen gyülekezete – lelkipásztora Paul Bopp volt a nyolcvanas-kilencve-nes években – őszinte szeretettel és érdeklődéssel volt irántunk. Emmaus házunk bővítése során jelentős segítséget adtak, ők vállalták az új épületrész tetőszerke-

zetének finanszírozását. Úgy szervezték meg a gyűjtést, hogy az építendő épület makettjét elkészítették, és tízezer öntapadós „papírcserepet” tettek mellé. Aki egy svájci frank támogatást adott az épületre, az felragaszthatott egy „cserepet”. Egy missziói év alatt összejött ez a hatalmas összeg, tízezer svájci frank. Ez az adakozási akció 1993-ban történt, az Emmaus ház bővítésének második lépcsőjét 1994-ben fejeztük be, a harmadikat pedig 1999-ben. Több kölcsönös gyülekezeti látogatást szerveztünk egymáshoz, ezekből a kapcsolatokról személyes barátságok születtek, melyek a mai napig tartanak.

A másik svájci kapcsolatunk Schiersszel alakult ki, ahol a lelkipásztor házaspár, a német származású Holger Finze és hitvese, Vilma voltak akkoriban. A férfi komoly teológiai műveltséggel bírt, s maga is sorban jelentette meg írásait, igemagyarázatokat, Barth Károly teológiai értékelését és más műveket is. Két könyve magyarul is megjelent.⁴¹ Holgerrel a Bázeli Misszióban találkoztam először, itt ismerkedtünk meg. Meghívott, majd egy gyülekezeti ifjúsági csoporttal meglátogattuk őket, amit ők is viszonzottak. A Schiersben lévő protestáns gimnázium megszűnéséig fogadták nyaranta gimnáziumi csoportjainkat. A nyolcvanas évek második felében kezdődött ez a kapcsolat és az ezredfordulóig tartott.

ERDÉLYIEK – A ROMÁNIAI FORRADALOM

A romániai forradalom előtt legálisan érkezett vagy politikai menedékjogot kért erdélyi magyarok költöztek egyházmegyénk területére, így városunkba is. Számuk lassan emelkedett, majd a romániai forradalom után ugrásszerűen megnőtt. Magyarországra érkezésük után rendszerint rögtön jelentkeztek az egyházaknál. Református egyházunk kész volt segíteni nekik. Kecskeméten ruhaosztó helyet szerveztünk a parókián, állasközvetítést és befogadást vállaltunk. Kelebián, a parókián a híres erdélyi püspök, Vásárhelyi János ügyvéd fiát és hitvesét fogadtuk be, Kolozsvárról. Az ő egyetlen lányuk a Budapest Markó utcai bíróságon dolgozott bíróként. 1987 közepén érkezett Kecskemétre Varró János, aki neves irodalmár volt, korábban tanársegédként dolgozott a Bolyai Egyetemen, majd szabadságulása után a kolozsvári Dacia Kiadó magyar részlegének szerkesztője lett. Az 1956-os forradalmat követően, koholt vádak alapján, koncepciós perben ítélték el, majd keserves éveket töltött a romániai börtönökben, s végül a Duna-deltában lévő munkatáborban. Itt együtt raboskodott több romániai magyar értelmiségivel, egyházi személyekkel is, mint például Csiha Kálmán református lelkész-

⁴¹ Holger Finze-Michaelsen: *Miatyánk – felfedezések az Úrtól tanult imádságban*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2006. és *Szeretet nélkül semmi vagyok – A szeretet himnusza*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2013.

szel, aki később, a romániai rendszerváltoztatás után az erdélyi egyházkerület püspöke lett Kolozsváron. Varró János Kecskeméten városi bérlakást kapott, és a Tanítóképző Főiskolán munkahelyet. Egyházközségünk presbiterré választotta. Felesége egy erdélyi magyar grófi család sarja volt, házasságukból egy leányuk született. Varró János Marosvécsről származott, ami a Trianon utáni magyar irodalmi életben jelentős településsé vált, mert a marosvécsi kastélyban működött az Erdélyi Szépmíves Céh. Hatalmas irodalmi munkásságot fejtett ki ez a kör, gyönyörű, fontos és nagyszámú kiadványaival. Varró János a kastély árnyékában megbúvó faluban, egyszerű emberek gyerekeként született. Már korán megérezte azt a fantasztikus erőt, légkört, ami éppen szülőfaluja kastélyából áradt szét, hogy megtartója legyen elsősorban a romániai, de az egyetemes magyarságnak is.

Varró János, Békés József és Papp Csaba tanárok, másokkal együtt, minden szombat délután előadásokat tartottak a gyülekezeti termünkben összegyűlt erdélyieknek. Irodalmat, történelmet és földrajzot tanítottak nekik, a politikát nagyon kerülték. Az volt a meggyőződésük, hogy most is ott vannak közöttük a román belügyi rendőrség, a Securitate emberei. Én ezt nem hittem, de ők féltek. Ezért, tapintatosan, ahogy lehetett, segítettük őket. Egy alkalommal egyikük azt mondta nekem: „Tudja, kidöntötte a vihar a fát, és a szemetet is átsodorta a szél”. Így fogalmazta meg azt a meggyőződését, hogy voltak közöttük – úgymond – „nem rendes emberek is”.

Tőkés László temesvári lelkipásztort erővel távolították el a hivatalából. Amikor önként nem távozott, a temesvári református templomban fogta el és tartóztatta le a Securitate. Elfogatásakor leszakították a válláról református lelkészi palástját. T. Nagy Antal presbiter, egyházmegyei számvevő kezdeményezésére a kecskeméti református presbitérium azonnal megrendelt számára egy – a lehető legszebb és legjobb anyagokból készült – új palástot. Közben Romániában a forradalom győzött, a diktátor házaspárt eltávolították a hatalomból, majd kivégezték őket. Megérkezett az időközben elkészült palást, vezetésemmel a kecskeméti presbiteri küldöttség felkereste 1990. január 28-án a már éppen Temesvárra visszaérkező Tőkés Lászlót. Istentisztelet keretében, Kecskeméten adtuk át neki az ajándékot. Tőkés László lelkipásztor nagy megrendültséggel vette át a palástot, a zsúfolt templomi gyülekezet jelenlétében.

Amikor a második bécsi döntést követően, 1940-ben Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz, testvérgyülekezeti kapcsolatok, látogatások, találkozások és közös programok jöttek létre. A Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye gyülekezetei 1990 után azonnal felújították a második világháború után megszüntetett kapcsolataikat. Tőkés László Temesváron arra kért, hogy a temesvári egyházmegyéet fogadjuk testvérmegyévé, és Kecskemét fogadja testvérgyülekezetté a temesvárit. Azonnal megszerveztük a közös programokat és

utakat, a meghívottak részére teljesen díjtalanul. A temesvári egyházmegyében szolgáló lelkészek számára, pár éven át, egyhetes megyei konferenciát rendeztünk Emmaus házunkban. Temesvári gyermekcsoportokat fogadtunk, minden alkalommal az érkező csoport elé, az államhatárra küldtünk autóbust, néha egészen Temesvárig. Később a lugosi lelkész, Higyed István nagytiszteletű úr, esperes még tartotta velünk a kapcsolatot, azonban az ottaniak érdektelensége miatt ez lassan teljesen elsorvadt.

Tőkés László nagytiszteletű urat a forradalom után azonnal meghívtuk Kecskemétre, hogy igehirdetéssel szolgáljon. Pár hét múltán jelezte is jövetelét, és 1990. február 14-én találkozott velünk, a presbitériummal, az egyházközséggel, valamint Kecskemét város képviselőivel. Szép és emlékezetes nap marad ez a találkozás. Tőkés nagytiszteletű úr és családja előző este érkeztek meg, a Három Gúnár Szállóban foglaltunk nekik szobát. Február közepe volt, másnap nagy pelyhekben hullt a hó. Amint a megyeházáról átjöttünk a városháza dísztermébe, majd tovább, át a Szabadság téren az Újkollégiumban lévő gyülekezeti terembe, a harangjáték a vendégek tiszteletére ismerős zsoltárokat játszott. Este volt az ünnepi istentisztelet. A templomban soha nem látott tömeg gyűlt össze, sokan be sem fértek, ezért a torony előtti oldalon álló több száz vagy talán ezer ember számára kivetítettük az eseményt. A kiskunhalasi gyülekezet egyik asszonya egy gyönyörű kelengyét hozott és adott át a harmadik gyermeküket váró Tőkés Lászlóné nagytiszteletű asszonynak. Tőkés László és családja igen szigorú biztonsági őrizetet kapott. Természetesen minden ajándékot, így a kelengyét is, apróra szedtek a biztonsági emberek, s csak azután engedték annak az átadását.

Tőkés László temesvári lelkész köszöntése Székely Tibor egyházmegyei gondnokkal (1990)

A romániai forradalom után kulturális utazások is szerveződtek Erdélybe és Magyarországra, az egyházi utakon túl. Így járt többször Kecskeméten a székelyudvarhelyi tanítóképző énekkara, kultúr csoportja Vofkori László tanár

úr szervezésében és vezetésével. Sok erdélyi gyermekkel, ifjúval és felnőttel szövődtek testvéri, baráti kapcsolatok. Ekkoriban nagyon sok erdélyi vendég ült az asztalunknál.

Varró János tanár úr ösztöndíjat szervezett az erdélyi tanítóképzősök számára, akik itt, a kecskeméti tanítóképzőben szereztek diplomát. Az első 15 fős csoport 1990. szeptember elején érkezett. Három évig itt tanultak, a Lövei Klára Kollégiumban laktak, és teljes ellátást kaptak. Később hallottuk, hogy ezeket a diplomákat a román tanügyi hatóság nem akkreditálta. Egyházközségünk tagjai, családjai három éven át vállalták ezeknek az ösztöndíjasoknak a hétvégi befogadását és ellátását, amikor a diákotthon zárva volt. Közülük többen évközben továbbálltak, vagy visszamentek Erdélybe. Az első csoportból három fő szerzett tanítói diplomát. Egyikük, Paizs Melinda itt él Kecskeméten, ide jött férjhez, és kezdettől fogva itt dolgozik.

Kecskemét városa nyolc erdélyi családnak adott jelképes áron házhelyet, hogy letelepítse őket. Azóta is itt élnek, többen közülük állami, mások egyházi munkahellyel bírnak. Nehéz volt számukra az újrakezdés. Nagyon könnyen megbántódtak, amikor valaki „románnak” titulálta őket. E titulusból semmi rossz szándék vagy gondolat nem volt az itteniek részéről, viszont ők – büszkén vállalt magyarságukban – ezt a megnevezést nem fogadták el.

KOLLÉGIUMUNK, OKTATÁSI INTÉZMÉNYEINK ÚJRAINDÍTÁSA

Esperesi és lelkipásztori szolgálatom sok emberrel, számtalan ügyel és folyamattal hozott össze. A szorosan vett lelkipásztori és lelki gondozói munkán túl politikai, gazdasági, tudományos, művészeti, oktatási és nevelési, helytörténeti, sport, valamint még sok más kérdéssel kellett folyamatosan vagy rövid ideig, szakaszosan, részletekben vagy érintőlegesen foglalkoznom. Természetes, hogy ezek a kérdések mindig ügyeket és az ügyek mögött álló, egyszerűető embereket jelentettek. Ezek közül csak pár témát emelek ki. A rendszerváltoztatást követően lehetősége nyílt egyházközségünknek arra, hogy volt főgimnáziumát – a Kecskeméti Református Kollégiumot – újraindítsa. Az iskolaindítás nem annyiból állt, ahogy azt az öreg presbitereink javasolták, hogy amint az oktatás 1948-ban, az államosítás után abbamaradt, azt ugyanúgy csak folytatni kell. A régi – az államosítás előtti iskolák diákjai – öregdiákok szorgalmazták már a rendszerváltoztatás előtti években a „mindent vissza” gondolat alapján az iskola újraindítását. Ám a módszereket illetően nem mindenben értettünk egyet. Nehezen fogadták el, hogy azóta eltelt fél évszázad, és lassan minden másképpen van – még ha fájdal-

mas is –, mint 1948-ban volt. Szolgáltatuk mégis igen jelentős volt ebben az időben, ők szervezték a segítőköt, a támogató alapítványokat, és adták a „tanácsokat”. Rengeteg időt vett igénybe a kezelésük, az ötleteik és problémáik meghallgatása, becsatornázása. Amennyit segítettek, majdnem annyit hátráltattak is, de – két évtized távlatából látom – jelenlétük mégis egyértelműen biztatásnak számított, amelyre nagy szükségünk volt.

A középiskolák akkor négy évfolyamosak voltak, de indult a megyében egy 8 osztályos rendszerű, kísérleti oktatás Kunszentmiklóson. Miután népes és jól működő internátust képzeltünk el, arra nem gondolhattunk, hogy a gyermekeket a szülők 10 éves korukban a gimnáziumba íratják, és az internátusban laknak majd. A hatosztályos oktatási forma iránt érdeklődtünk. Úgy gondoltuk – Németh László után –, hogy a hat általános iskolai, hat középiskolai és hat egyetemi év, azaz 18 év oktatás után biztosan kiváló diplomát szerezhet a gyermek, illetve az ifjú. Megyénkben Baján a III. Béla Gimnáziumban volt hatosztályos képzési forma, valamint – többek között – Sátoraljaújhelyen, a Kossuth Gimnáziumban. A bajaiakkal Sárközy István református tagozatvezető tanár vette fel a kapcsolatot, a sátoraljaújhelyiekkel én. A bajaiak csak nehezen adták át a hatosztályos képzés dokumentumait, azt is csak részben, és azért is jelentős ellentételezést kértek, míg az utóbbiak a teljes oktatási anyagukat grátisz a rendelkezésünkre bocsátották. Ezek csak támpontokat adó anyagok voltak, így a hatosztályos tanterveket, tárgyaként, nekünk kellett kidolgoznunk, ami rengeteg munkát jelentett. Esetenként szakértőt vagy szakértőket kellett felkérnünk és fizetnünk. Végül az illetékes oktatási hatóság elfogadta szakmai kérvényeinket és a négyosztályos képzés mellé a hatosztályos képzéshez is megkaptuk a működési engedélyt. Jelenleg két-két négyosztályos és hatosztályos oktatási formában, évfolyamonként négy párhuzamos osztályban folyik a tanítás gimnáziumunkban.

A hatosztályos tanulók a nyolcadik osztály végén konfirmálnak együtt, ünnepélyesen. Korábban a presbitérium előtti konfirmációi vizsgára a templomban került sor, a tanárok, a szülők és a gyülekezet jelenlétében. A vizsgát a főgondnok úr fogadta el, és ezt követően konfirmációra bocsátotta a fiatalokat. Ezt az ünnepet pünkösd második napján, a délelőtti istentiszteleten tartjuk, együtt a református általános iskolásokkal és a városi hittanosokkal. A konfirmációi felkészítők a vallástanárok, a gyülekezeti csoport felkészítője pedig az egyik vagy másik gyülekezeti lelkipásztor volt. Az ünnepségen mindig jelen voltak a következő évben konfirmálandók megnézni, hogy mi is történik, és mi vár rájuk. A nyár folyamán az Emmaus házban a konfirmandusoknak hitmélyítő heteket tartottunk, itt a lelkészek, a tanárok és a gyülekezeti ifjúság tagjai szolgáltak. Élményt jelentő hetek voltak ezek.

A JOGAKADÉMIA – A KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM JOGI KARA

Egyházközségünknek az Ókollégium felépítése idején és annak az 1830-as átadásakor már nemcsak a kecskeméti gyülekezeti funkciókat kellett ellátnia, hanem egyházkerületi, felsőoktatási feladatoknak is helyet kellett adnia. Itt működött az egyházkerület lelkészképző főiskolája, majd a jogakadémia és a tanítóképző is.

Pest-Buda fejlődése, a pesti református értelmiség növekvő jelenléte mindinkább úgy látta, hogy Pestre kell vinni a teológiai főiskolát Kecskemétről. Ekkor a reformátusság Pesten, csak a városkapun kívül kapott helyet. A város lakosságának gyors növekedése, a fővárosi funkciók erősödése indokoltá tették a város egyházkerületi központtá fejlesztését. Török Pál püspök 1855-ben megnyitotta a Pesti Lelkészképző Főiskolát. Bölcsen járt el, mert – éppen a kecskemétiiek berzenkedése miatt – nem záratta be a kecskeméti oktatást, hanem éveken át párhuzamosan működött a két iskola. Eközben a kecskeméti intézmény lassan sorvadt, a pesti pedig erősödött. A kecskemétiiek számára is kicsinek bizonyuló Ókollégium új iskolaépület felépítését sürgette, mert a jogakadémia és a főgimnázium megerősödött. A jogakadémián kiváló tanárok oktattak, de nem volt az intézménynek diplomakiadási joga. Az itt kapott abszolutóriummal természetesen lehetett jogi pályán működni, ezeket „mezei jogászoknak” nevezték. A szegedi, a budapesti vagy más egyetemeken lehetett kiegészíteni az itteni képzést, és teljes értékű jogász diplomát szerezni.

Az első világháború után, akkreditáció híján, megszűnt a máramarosszigeti és a sárospataki jogakadémia, és Országos Református Jogakadémia néven maradt egyedülként a kecskeméti, ahova az előbb említett jogakadémiák becsatlakoztak. A rektori lánc nagy ezüsttermén, a hátsó lapon, hármasként a három, korábban önálló jogakadémia címere látható. A kecskeméti jogakadémia 1949-ben szűnt meg, egyszerűen bezárták, miután 1948-ban az Ókollégium épületét is államosították.

A kecskeméti atyák nagyon fájlalták iskoláik elvesztését, s valami konok reménységgel hitték a reménytelen helyzetben is, hogy egyszer majd visszakaphatják őket. 1993-ban indult meg újra a jogászképzés Kecskeméten, immár úgy, hogy a fenntartója a Károli Gáspár Református Egyetem (KRE) lett, és az szerződést kötött a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karával az oktatási feladatok ellátására. Ez éveken át kiválóan működött. Szegedről csak a professzorok jöttek és látták el az oktatást, tanársegédek, adjunktusok és mások nem jöhettek tanítani. A vizsgáztatás is Kecskeméten történt. Hamar nagy

létszámú egyetemi kar jött létre, több mint 700 hallgatóval. A kecskeméti egyház-községnek kellett az infrastruktúrát mindehhez kiépíteni. A hallgatók éppen csak elérték, mindeközben 1990. szeptember 1-jén indult a gimnázium egy osztállyal a Katona József Gimnázium padlásterében. 1991 őszétől már az Ókollégium falai között működött a gimnázium, évről évre reményteljesen növekvő létszámmal, majd 1993-ban itt indult az Állam- és Jogtudományi Kar képzése is, levelező tagozaton. Amint birtokba vehettük az Újkollégium épületét, az Ókollégiumban kialakítottuk a jogi kar számára a nagy előadótermeket, az igazgatóság irodáit, a tanulmányi és a pénzügyi osztályt.

Az évnnyitó minden alkalommal a kecskeméti református templomban zajlott, melyen jelen volt a teljes szegedi jogi professzori kar és a kari tanács. Budapestről, a Károli Gáspár Református Egyetemről általában egy-két egyetemi tanár, küldött volt jelen. Az egyetemi évnnyitó istentiszteleten mindig a püspök, a Károliról a rektor vagy a dékán és a főigazgató szolgált. A jogi kar dékánja nyitotta meg az évet, rendszerint tudományos előadás keretében, és ekkor tette le az egyetemi fogadalmat a felvett egyetemi ifjúság. A doktoravató ünnepi tanácsülés és a diplomák átadása minden alkalommal az Újkollégium dísztermében történt. Itt is Igével, áhitattal vette kezdetét az ünnepség. 2010-től már – összevonva a Szegeden diplomázottakkal – a Szegedi Nemzeti Színházban, ige és áhítat nélkül tartották meg az ünnepélyes diplomaátadót.

A Magyar Akkreditációs Bizottság az egyetemek és karok országos átrendezése során nem adta meg a kecskeméti református jogászképzésnek a további működési engedélyt, ezért a felvett évfolyamok kifutó rendszerben, már Szegeden fejezték be jogi tanulmányaikat. A szegedi egyetemnek és a Károli Gáspár Református Egyetem jogi karainak volt már saját levelező tagozata, ezért kellett ezzel a furcsa névvel (jogászképzés) működnie a kecskeméti karnak.

Eredetileg a megállapodás úgy szólt, hogy a KRE Budapesten működteti a bölcsész, a hittudományi, Nagykőrösön a tanítóképző és Kecskeméten a jog- és államtudományi kart. Az egyetem ennek ellenére mégis megindította Budapesten a jogi kart, majd pár év múlva annak levelező tagozatát is. A kecskeméti kar cancellárja, dr. Török István egyházközi főgondnok volt, míg az oktatási osztály vezetője Kulcsár Béláné. Presztízaveszteségként élte meg a kecskeméti reformátusság a jogi kar megszüntetését.

LELKÉSZI HIVATAL – MINT SZOLGÁLAT

A gyülekezeti lelkipásztorokat ügyes-bajos dolgaikkal az emberek mindig a lelkészi hivatalban keresték. Vezetékes telefon eleinte alig volt a városban. A két parókus lelkész úgy osztotta be idejét a lelkészi hivatalban, hogy a vidéki utak – elsősorban az esperes esetében –, a tárgyalások, a kórház- és családlátogatások, minden lelkipásztori mozgás ellenére is, legalább egyikük a hivatalban legyen.

Szabó Gábor
igét hirdet
a kecskeméti
templom
szószékéről
(2010 tavasza)

A nyolcvanas években a segédlelkésznek vagy a beosztott lelkésznek kellett a hivatali adminisztrációt ellátni, és ha nem volt ott egyik parókus lelkész sem, akkor – teljes felelősséggel – a képviselőket is biztosítani kellett. Ez esetben a segédlelkész a látogatókról, a témákról és megnyilatkozásaikról azonnal feljegyzést készített, és azt az elnöklelkész számára haladéktalanul továbbította. Ha a megkeresés személyhez kötött volt, de egyházi intézkedést igénylő, akkor a feljegyzést az illető lelkésznek is továbbították, ha pedig családi, személyes ügy, akkor azt csak az illetékes lelkész postaládájába juttatták el. A beosztott és segédlelkészek általában nem szerették a lelkészi hivatali szolgálatot, ezért a vezető lelkipásztorok közül valamelyiknek mindig ott kellett lennie. A lelkészi hivatalba bejövő atyafiak ügyes-bajos dolgait kellett rendszeresen intézni, például a temetés, a keresztesítés vagy az esküvő adatait felvenni, időpontokat egyeztetni a családdal és a szolgálatra kért lelkipásztorral. Ezeket az információkat haladéktalanul az elnöklelkész tudomására kellett hozni. Gazdasági, pénzügyi kérdések, a bérlemények ügyei, vagy csak információkérés, mind megannyi elintézendő ügyet jelentettek. Gyakran jöttek segítséget kérni, diakóniai ügyeket jelenteni – egyszerűen két egyforma nap nem volt a hivatalban. Talán ezért is érdekes és tanulságos munka ez – legalábbis számomra az volt.

Szabó Gábor
esperes
a kecskeméti
lelkészek
társaságában,
Balatonfenyvesen
(2004 júniusa)

A halasihoz hasonlóan a Kecskeméti Református Egyházközség is „kétpapos”, azaz két önálló egyházrészre tagolódik, úgymint a Kecskemét-Keleti Egyházrész és a Kecskemét-Nyugati Egyházrész. Ugyanakkor az egyházközségnek egy temploma, egy hivatala, egy pénztára és egy presbitériuma van. Ezzel ellentétben például Hódmezővásárhelyen mintegy tíz, egymástól teljesen független és autonóm református egyházközség működik. Ennek megfelelően, mindkét parókus lelkipásztor számára az egyházrészi – a Kecskemét-Keleti Egyházrésznek a Kecskemét, Szabadság tér 4. számú, míg a Kecskemét-Nyugati Egyházrésznek a Szabadság tér 6. szám alatti – parókia áll a rendelkezésére. A megüresedett lelkészi állás betöltése akkor lehetséges, ha az egyházközség a lelkipásztori díjlevelet egészen ki tudja szolgáltatni. A díjlevél három fő részből áll, egyrészt a parókiális lakásból, másrészt a természetbeni javadalomból (udvar, kert, javadalmi föld, a lakás rezsije vagy annak meghatározott része), harmadrészt a készpénzfizetésből.

LELKIPÁSZTOR-VÁLASZTÁS – KÉNYSZERŰ KIKÖLTÖZÉSÜNK A PARÓKIÁRÓL

2004 tavaszán Kecskemét-Nyugati egyházrészi lelkipásztori állásáról Varga László kollégám – aki 2002-től már egyházkerületi lelkészi főjegyző, azaz püspökhelyettes volt – lemondott. Írásbeli lemondásában azon év nyarára ígérte a parókiából való kiköltözését. A megüresedett lelkipásztori állásra a Fásori Egyházközségből Somogyi Péter ifjú lelkészt hívta meg a presbitérium, aki családjával ekkor az ötödik gyermeküket várta. Később kiderült, hogy Varga László kollégám mégsem tud kiköltözni a lakásból. Láttam, hogy nem tudom az újonnan választott lelkipásztor számára biztosítani a díjlevél kiszolgáltatását, ezt jeleztem a presbitériumnak, és kértem, hogy keressünk megoldást, esetleg vásároljunk lakást a városban, újonnan érkező lelkipásztorunknak. Ezt nem

támogatta a presbitérium. Ekkor arra kényszerültem, hogy parókiális lakásomból, a Kecskemét-Keleti egyházzrési parókiából kiköltözzek. Amikor a döntésemet bejelentettem, a presbitérium azt mondta, hogy az nem lehet, hogy én elmenjek a „központból”. Tiltakoztak a kiköltözésem ellen, ugyanakkor semmit nem tettek az új lelkésznek az öt megillető lakáshoz juttatása érdekében. Tehát a díjlevél nem volt kiszolgáltatatható, ám az új lelkész már a concesszát is megkapta (mely az állás elfoglalásának egyházi főhatósági engedélye). Ezt követően 2004. július elején teljesen kiköltöztem a parókiáról, annak kulcsait leadtam a KJCS vezetőjének, Horvát Istvánnak, hogy a szükséges felújításokat elvégezzék, az új lelképásztor a családjával együtt beköltözhessen, és a gyermekeik itt kezdjék az iskolai életet.

A Dohnányi utcában, földszint-tetőtér építésű panel sorházban volt egy lakásunk. Ezt gyorsan eladtuk, és úgy vettünk egy házat a Vacs-hegy és a Budai-hegy határán, a Miklovicsfaluban. Ebbe a pár éve épült, félkész saját családi házba költöztem ki a parókiából. Ezt még be kellett fejeznünk, ám a munkákat már itt lakva végeztettük és végeztük, melyek egészen november közepéig tartottak. Lépcsőket, utcafronti kerítést építettünk, meg kellett csinálni a külső vakolást, a tető alatti farészek festését, és burkolási munkákat is végeztettünk. A kertépítés, a kútúrás és a torzón maradt külső terasz befejezése kitöltötte a téli fagyok beálltáig az időt.

Nyugdíjazásomig, hat éven át, minden áldott nap innen jártam dolgozni. Rengeteg energiát és időt emésztett fel ez az állandó utazás. Ha délután volt temetési vagy este bibliaórai szolgálatom, már reggel fekete ruhában – ahogy a szolgálathoz illik – kellett mennem. Napközbeni pihenésre szinte semmi lehetőségem nem nyílt. Útiköltségeimet 2005 szeptemberéig az egyházmegye fizette, aztán 2010 júliusáig magam álltam ezeket a költségeket. Az egyházközségtől a havi gépkocsi-támogatás összegét, pár ezer forintot kaptam, ami egy tankolásra sem volt elegendő. Ezt minden lelkész, aki gépkocsival rendelkezett, azonos mértékben kapta. A gépkocsival nem rendelkező lelkészek számára összvonalas autóbuszbérletet biztosítottak.

Ebben az időben már rendszeresen ellenőrizték a szívemet a Debreceni Kardiológiai Klinikán, mert a mitrális billentyű nem zárt jól. A friss és az elhasznált vér ennélfogva állandóan keveredett, így a szív gyorsabb munkára kényszerült, ami hosszú távon a szívizom sérülésével járt volna. 2004 végén jelezte a klinikai szakorvos, hogy ezt a hibás billentyűt műtéttel rendbe kell tenni. Eddig már két szívkatéteres vizsgálatot is végeztek rajtam. A műtetre 2005. március 2-án került sor a már említett klinikán. Még a műtét előtt jeleztem az egyházkerület püspökének és főjegyzőjének az esperesi tisztről való lemondásom szándékát.

Az évi, rendes egyházmegyei közgyűlésen, Dunaszentbenedeken, 2005. május 30-án jelentettem be lemondásomat, és adtam vissza az engem megbízó egyházmegyei közösségnek a húsz évvel korábban kapott esperesi megbízást. Az egyházmegye közössége elfogadta lemondásomat. Októberig, utódom beiktatásáig, ügyvezető esperese maradtam az egyházmegyének. Ezután már csak a kecskeméti szolgálat örömei és néha súlyos gondjai maradtak számomra. Ebben a szolgálatban – erőim szerint – igyekeztem mindvégig hűséggel helytállni.

A parókián kántorlakás és segédlelkészlakások, valamint az egyházfi számára rendelt szolgálati lakások voltak. Három közösségi helység is volt, presbiteri, gondnoki és egy úgynevezett kis gondnoki szoba. Ezekre nagy szükség volt, mert heti mintegy tíz bibliaórát és más réteg-összejöveteleket is tartottunk, ezért a parókia utcai kapujának nyitva kellett lennie, hogy a különböző alkalmakra érkezők bejöhessenek. A főterre nyíló parókia udvarát nyitva hagyni nem volt szerencsés, mert úgy nehéz volt a biztonságot garantálni.

Somogyi Péter ötévi kecskeméti szolgálat után lemondott lelkipásztori állásáról, így az megüresedett, ő pedig visszament a Budapest-Fasori Református Egyházközségbe, ahol vezető lelkipásztor lett. A kecskeméti presbitériumot meglepte szolgáltatásam gyors távozás. Többekkel egyeztetve keresni kezdtük az új lelkipásztort.

Ezek után a presbitérium azt mondta, hogy most ne a lelkészek keressenek, hozzanak ide lelkipásztort, hanem majd ők maguk. Ekkor két ember volt a látóterükben, egyrészt Varga Nándor beosztott lelkész, aki már 13 éve a gyülekezetben szolgált, valamint a kecskeméti származású, egészen fiatalon szolgáló Laczay András lelkész, vallástanár. Magam is meglepődtem – amint Varga Nándor kollégám is –, amikor teljesen egyhangú határozattal kérték jelölését a Kecskeméti Nyugati Egyházzsolt lelkipásztori állására.

Megértettem, hogy ezután el kell fogadnom a presbitérium azon kérését, hogy nyugdíjazásom idejének elérésekor kérjek a református egyház törvényei által biztosított egy és esetleg még egy év szolgálatban maradhatást, halasztást a nyugdíj előtt. Ezt a kérésemet még 2009. november elején felterjesztettem egyházmegyénk espereséhez, de szándékomról értesítettem Szabó István püspök urat és Varga László főjegyző urat is. Kérésemre nem kaptam választ.

Nekem nagyon rosszul esett, hogy hivatalosan felterjesztett kérésemet válasza sem méltatták. Ezért a januári presbiteri gyűlésen – a presbitérium számára teljesen váratlanul – minden lelkipásztori funkciómról lemondtam, és 2010. február elsejével a nyugdíjazásomat kértem. Nem indokoltam mással, minthogy elértem a szolgálati időm végét.

CSALÁDI TÖRTÉNESEK

Gyermekkoromban mély benyomást tett rám a Balatonmáriafürdőn eltöltött nyári hetek élménye. Édesapánk halála után kényszerültünk azt eladni, mert ennek az eladási ára biztosította Édesanyánk, vele élő nagymamánk és testvére székesfehérvári elhelyezését. A balatoni nyarak élményei arra sarkalltak, hogy keresünk valami lehetőséget egy Balaton-parti ingatlan megszerzésére. Erre biztatott Katica édesapja, apósom, Szűcs Gyula is, aki Balatonakarattyán lakott ebben az időben. Keresni kezdtünk egy – szerény anyagi lehetőségeinknek megfelelő – balatoni ingatlant. Apósom figyelte a hirdetéseket, majd egy-egy alkalommal felkerestük a kinézett nyaralókat. A Balaton keleti felét délen is és északon is végigjártuk többször, a rendszerváltoztatás éveiben. A keresés során fontos szempont volt, hogy legyen a településnek vasútállomása és a főutakról, különösen az autópályáról könnyen elérhető legyen. Végül Balatonvilágos-Balatonaliga területén, a Diófásor utca 7. szám alatti ingatlant vettük meg, egy idős budapesti testvérpártól. Az adásvételi szerződés kelte 1990. december 6. lett, mintha a Mikulás hozta volna. Az ingatlan a magas parton található utcában van, közel ezer négyzetméteres telken, egy 32 négyzetméteres, régi hegyközségi pince-lakóházzal, pince nélkül. Az épület állandó lakhatásra nem volt alkalmas. Úgy tudtuk megvenni, hogy apósom adott rá egymillió forintot, a vételár másik felét mindenféle családi pénz átcsoportosításával és kölcsönökkel szedtük össze.

Az első években megtapasztaltuk, hogy milyen kicsi a ház, ezért nagyon helytakarékosan rendeztük be, és ikerlányaink emeletes ágylát is odavittük. Közben szomorúan láttuk, hogy egy-egy nagyobb eső alkalmával mindig beázott a házacska, néha több helyen is. A következő évben lecseréltük az állandóan beázó tetőt, ám a helyünk nem lett nagyobb. Ugyanebben az évben készítettünk egy bővítési tervet. Első gondolatunk az volt, hogy a meglévő épület mögött építjük fel az új épületrészt. Ezt a tervet megbeszéltük a helyi önkormányzat műszaki vezetőjével, aki az illetén való építkezés ellen nem emelt kifogást. Ezek után beadtuk az építési hatóságnak a tervet, az pedig elutasította, úgy rendelkezett, hogy csak az épület előtt, az utcai fronton lehet bővíteni. Új terveket készítettünk, melyhez a hatóság már megadta az építési engedélyt. Arra gondoltunk, hogy majd lehetőségeink szerint, lépésről lépésre építkezünk. 1992 nyarán már kerestük a kivitelezőt is. Ez év augusztusában kórházba kerültem, megállapították, hogy daganatos vastagbélbetegségem van, és azonnali műtét szükséges. Ez meg is történt, majd vizsgálatok következtek, miután a pécsi klinika „négy száz ágyas” nevű épületében megkezdődtek a kemoterápiás kezelések. A következő év nyaráig tartottak ezek, s közben az epehólyagomat is eltávolították. Sovány, lerobbant állapotban

voltam. A pécsi kezelések között, az itthon töltött időben ugyanúgy dolgoztam, szolgáltam, mint korábban. Egy idő után kevesebb temetést vállaltam, az egyházmegyei munkában pedig jobban igénybe vettem hivatali helyetteseimet, illetve az egyházmegyei lelkészi és világi tanácsosok szolgálatát.

A diagnózis és a jövőképem riasztó volt. Ha meghalok, egyházunk törvényei szerint a parókiából 30 napon belül ki kell költöznie a családomnak. Ez a szigorúnak látszó törvény fontos és helyes, mert csak így lehet a 60 napon belüli lelkészválasztást lebonyolítani és a lelkészi állást betölteni. Ez a szolgálat folyamatoságát tekintve tehát jó rendelkezés, hiszen így lehet a következő lelkésznek a teljes díjlevelet kiszolgáltatni. Ám Katicával és a négy gyerekkel laktunk együtt a parókiában. Miközben ezeket végig gondoltam, lassú kórházi lábadozásomban, megoldásért fohászkodtam az Uramhoz. Nagyon hamar választ kaptam. Egy kedves, ismerős család a Vacsiközben lévő házát cserére ajánlotta nekünk az Akadémia körúton lévő, első emeleti, 68 négyzetméteres, felújított lakásunkért. Azonos alapárát számítottunk, és a különbözetet kifizettük. Ehhez a házhoz előkert, udvar és két garázs tartozott. Az volt az ajándék, hogy a kertért, a garázsokért nem kértek plusz árat. Örültem ennek a valóban égből kapott megoldásnak.

A súlyos betegség átrendezte egész családom életét. Igyekeztem a betegséget nem ráterhelni hitvesemre és gyermekeimre, családtagjaimra. A tervezett balatonaligai bővítés már szóba sem került. Minden nyáron töltöttünk ott pár hetet, a gyerekek is a barátaikkal, iskolatársaikkal. Az aligai érvényes építési engedély időtartamát rendszeresen meghosszabbítottam az önkormányzatnál. Végül 1998-ban adtam be újra az épület terveit, majd a friss engedély is hamarosan megjött. A kivitelezési munkára általános iskolánk egyik tanítónője ajánlotta a féltestvérét, aki kőműves, építkezési vállalkozó volt. Elkészítette az árajánlatot. A tervezőmérnök művezetést nem vállalt, de az árajánlatot készséggel átnézte és realitásnak tartotta.

Az új épületrészt úgy kellett felépíteni, hogy a régi „kisház” maradjon, azaz szervesen összeépüljön, és ne is sérüljön a régi, hitvány fal, hiszen az új ház alapját közvetlenül mellette kellett kiásni. Az anyagiakat is számba vettük, és úgy láttuk, hogy ekkora építkezéssel nem bírunk. Az első fájdalmas csonkolás a pince elhagyása volt. Csoda módon, egy év alatt elkészült az új ház a régi elé, arra merőlegesen. Kedves, csinos, földszint-tetőtér beépítésű, összesen 93 négyzetméter hasznos alapterületet jelentő, korszerű épület lett. A külső teraszt 2006-ban hatalmasra, mintegy ötven négyzetméteresre bővítettük. A kis ház egyik helyisége tárolóhellyé alakult, a másik megmaradt szobának, a mellette lévő bejárattal. 2011-ben az épületet átminősítettük lakóházzá.

Balatonaligai otthonunk közel harminc éven át gyermekeinknek, majd unokáinknak boldog nyaralást biztosított. Igyekeztünk az életkorral változó igényeknek megfelelően felszerelni a házat, homokozóval, függőágyakkal, hintával

és hintaágglyal, négykerekű kocsival, felnőtt- és gyermekkerékpárokkal, hiszen csöndes és biztonságos utcában voltunk. Felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt nagyon kedves hely volt ez. Minden gyermekem évente igénybe vette családostul, Juditék Hollandiából, Gabiék Prágából. Sőt, arra is törekedtünk, hogy ha csak lehet, együtt lehessünk.

A CSALÁD SZEMÉLYES DOLGAIRÓL – HITVESEM, KATI

Szoktam mondani, hogy „érdemen felül nősültem”. Ez így igaz! Mennyei Atyám szeretetének egyik nagy ajándéka a hitvesem. 1966. július 27. óta élünk együtt szerelemben és szeretetben, immár több mint ötven éve. Kati bibliás hitű, igeolvasó és imádkozó lélek. Szereti gyülekezeti énekeinket, és szívesen énekel. A klasszikus zenét is szereti. Istentől kapott elhívásként éli meg az egyházba, a gyülekezetbe való tartozását. Nem szeret villogni, mindig szerény, de határozott ember. Szavartartó és szót megtartó. Nyíltan nem kritizál gyorsan, megforgatja és méri a történeteket. A teljesen ateista tanári karokban, a tanítók között megbízható visszafogottsága nagy tekintélyt adott neki. Szava megfontolt, tanácsai követésre méltók.

Kati szereti a gyermekeket, az ifjakat, vérbeli, elhivatott pedagógus. A gyermekeket Isten ajándékának tartja, és igyekszik az Ige szava szerint, okos szeretettel tanítani őket. Amikor az értelmetlen rendszer nem engedte az iskolában dolgozni, teljes erejével tanított a gyülekezetben. Remek gyermek-istentiszteleti módszereket és rendet dolgozott ki. Gyülekezeti ünnepek és ünnepélyek szervezője és felkészítője volt.

Amint lehetett, később, az iskolákban hittant tanított. Kecskeméten iskoláról iskolára járt, s közben egy egész hitoktató csapatot szervezett és működtetett. Jól felmérte a megváltozott körülmények között élő családok és gyermekek helyzetét, és ennek megfelelően végezte korszerűen és nagy hűséggel ezt a munkát is. A szeretetszolgálat munkájában már gyermekkorától benne volt. Dolgozott diakóniai otthonokban, fogyatékosok és állami gondozottak között. Időt és fáradságot nem kímélve szolgált és tanított ezek között a gyermekek között.

Kati a gyülekezeti és közegyházi diakóniai lehetőségeket szemmel tartotta. Csatlakozott gyermek-, ifjúsági és gyülekezeti csoportjaival a diakónia országos és egyházmegyei, de helyi gyülekezeti felhívásaihoz is, és abban a tőle telhető szolgálatot vállalta, végezte. A minőségre törekedett minden munkájában, hiszen az Úrnak csak a legjobb adható. Mindenütt megszervezte a gyülekezeti kézimunkakört, tanulta és összegyűjtötte a hiteles mintákat, ezeket nyomtatva a szükséges minőségű és színű fonalakkal adta át a kézimunkázóknak, akiket segített, tanított munkájuk során.

A diakóniának egy sajátos szervezője volt a Bázeli Misszió. Szolgálatának egyik ága a speciális fonállal, kézzel kötött, sebkötöző fáslik készítése volt, elsősorban az afrikai leprakórházak betegeinek. Ezeket a fáslikat készítettük az egyházmege sok gyülekezetében, ahol vetített képes előadásokkal szolgált Kati. Ezeknek a fásliknak a postai úton történő kiküldése nagyon sokba került, és akkor elhatároztuk, hogy összegyűjtve azokat, zsákokban eljuttatjuk Bázelbe. Nehéz volt a szükséges vámengedélyeket megszerezni, és csak úgy ment a szállítás, hogy évente egyszer, a szabadságunk idején, magunk vittük el Bázelbe a több száz hófehérre mosott, gurigázott és átlátszó nylonzsákba rakott fáslit. Ez a munka az 1980-as évek első harmadában kezdődött. Részt vettünk a missziói napok éves rendezvényein. Végül a Magyarországi Református Egyház hivatalos képviselője lettem a misszióban 12 éven át. Útjaink alkalmával szerény üzemanyagköltséget fizettek nekünk a bázeliak, míg minden egyéb a mi költségünk volt.

A missziói napok rendezvényeihez kézimunkákkal és fáslikkal járultunk hozzá. Később előadást is kértek tőlünk egyházunkról és a magyar kultúra ismertetéséről. Egy alkalommal, Bázel egy frekventált, forgalmas helyén, több száz adag gulyáslevest osztottunk szét, melynek bevétele a misszió céljait szolgálta. A gulyáslevest hitvesem a lányaink segítségével főzte úgy, hogy az összes hozzávalót is mi vásároltuk, zömét hazulról vittük magunkkal.

A missziói napokon nagyon hűséges és a misszióért buzgó emberekkel ismerkedtünk meg. Közülük említem Marie Claire Barth asszonyt, a néhai híres Barth Károly professzor lányát, a Meier házaspárt, Ute Niest, Emmy Seroussit, Werner Siegristet, Balla Sándort és Ruthot és másokat. Magyar nyelvterületről, a délvidéki egyházból, Ómoravicáról ott volt Kiss Antal esperes és hitvese, Mária, minden évben, később a horvát területről Láng Endre esperes néhányszor. A misszió résztvevői közül többen voltak az évtizedek során egyházunk vendégei, mint Ute Nies, Vreni Fiechter, asszonyok Nigériából, Emmy Seroussi és még mások is.

Istenünk drága társsal ajándékozott meg Katiban, aki tudta és élte a szent sorrendeket életünkben és szolgálatunkban. Ezt láthatták és részben velünk együtt élhették meg gyermekeink, akik maguk is részt vehettek egy-egy úton, szolgálatban és munkákban. Kati a biblikus vendégszeretetet egész életében derűs szívvel folytatta. Egyházközségünk vendégei, szolgálatunk ideje alatt mindig nálunk étkeztek, gyönyörűen terített asztalnál, ha úgy adódott, szállást is mi adtunk nekik. Gondoskodásában nemcsak a gyerekek, hanem nagy hangsúllyal szerepeltek az idősek is, akiket rendszeresen gondozott, látogatott a gyülekezetekben. E látogatások során Igével, imádsággal, bátorító bizonyágtétellel szolgált, és adta át kis süteményeit.

Szabó Gábor
feleségével,
Szűcs Katalinnal
50. házassági
évfordulójukon
(2016)

1990–1991-ben még hitoktatást végzett Kati, amikor már szervezte az internátust. Ez az 1992-es tanévben kezdte meg működését, egyelőre több helyen, végül elnyerte állandó, mai helyét. Kati átolvasta a régi kecskeméti és a magyarországi jelentősebb református iskolák diákotthonairól fellelhető iratokat. Felvette a kapcsolatot a Debreceni Református Kollégium internátusának vezetőjével, sőt személyesen is megtekintette az ottani helyzetet. Amikor viszonylag nagy létszámmal megindult az internátus élete, melynek igazgatásával, az elnökség kérésére, a presbitérium Katit bízta meg, már teljes szervezeti és működési szabályzatot adott át a vezetőségnek. Munkája során igyekezett a rábízott gyermekeknek szerető és gondos vezetője lenni, és a bentlakáshoz megteremtette a családi hangulatú körülményeket. Évek múltán innen ment nyugdíjba.

Anyósom, Édesanya, 1968. tél végén költözött hozzánk Csőszre. Ahogy vándoroltunk egyik szolgálati helyről a másikra, ő is jött velünk. Az együtt töltött idő huszadik évében halt meg, Kecskeméten, itt temettük el. Ide hoztuk 1966-ban meghalt lánya, Szűcs Zsuzsanna hamvait is, akit halála után Szombathelyen temettünk el. Úgy laktunk – a húsz esztendő alatt négy parókiában – hogy Édesanyának mindig legyen egy külön szobája. Az ő jelenléte, egész életét a családnak ajándékozó áldozatos szeretete, nagyon fontos volt számunkra. Főzéssel, varrással és jelenlétével az otthon biztonságát jelentette, hiszen munkánk miatt gyakran nem voltunk otthon. Ő várta és fogadta az iskolából hazajövőket. Vigyázott a tűzre, ha kellett, fűtött. A fűtés mind a cserépkályhákban, mind az olajkályhákban az én feladatom volt. Én kormoztam, készítettem be a tűzrevalót, és raktam a kályhákba, hogy csak egy gyufa kelljen a begyújtáshoz. Csodálatos ajándéka volt számunkra Isten gondoskodó szeretetének az a két évtized, amit anyósom velünk tölthetett. Áldjuk érte Urunkat, és köszönjük szeretetét.

Ikerlányaink jó eredménnyel érettségiztek 1985-ben, a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában, mindvégig egy osztályba jártak. A felvételinél azt ajánlották a tanárok, hogy külön osztályokba nyerjenek elhelyezést. Mi örültünk, hogy együtt lehettek, összetartottak, motiválták egymást a tanulásban, s ha úgy adódott, ellenőrizték egymás munkáját, kapcsolatait. Aranyosak, kedvesek, kezdeményezők és mindenben nagyon lelkesek voltak. Önállóan lebonyolították a konyhai bevásárlásokat. Azonnal, jól és nyitottan tudtak beszélgetni, bármilyen vendég jött hozzánk. Derűjük beragyogta a család és a ház életét. Nyaranta építették német kapcsolataikat. Zsuzsi a főiskolai – Juhász Gyula Tanárképző Főiskolára járt Szegeden – tanulmányai mellett munkát is vállalt egy restaurátor mellett Berlinben. Judit levelező tagozaton végezte a Gyógypedagógiai Főiskolát, s közben dolgozott a kecskeméti kisegítő iskolában. Ápolta német kapcsolatait, majd Berlinben, annak is a keleti részén dolgozott egy állami gyermekotthonban. Idejüket tanulással és hasznos munkával töltötték. Zsuzsi már gimnáziumi tanár volt a Kecskeméti Református Gimnáziumban, amikor a Szegedi Tudományegyetemen középiskolai matematika tanári diplomát szerzett, később mentortanár szakvizsgát tett. Judit gyógypedagógiai diplomája mellé, már Hollandiában, jogi diplomát szerzett.

Zsuzsi Németországban Jakob Betz református lelkész családjánál segített a gyermekek körül. Később annyira jó barátságba kerültek egymással, hogy a második gyermeknek, Philippnek a keresztyánya lett. Házigazdától szépen megtanulta a német nyelvet. Betzné Cornélia orgonista diplomát szerzett a stuttgarti konzervatóriumban. Jakob több egyházmegyét magába foglaló hatalmas körzet missziói lelkésze volt. Künzelsauban laktak, majd Kocherstettenben a saját házukba költöztek. Évek múlva az allgauti Wangen lelképásztora lett Jakob, s végül 2010-ben külszolgálatot vállaltak, az olaszországi Genova–San Remo német nyelvű református lelkésze lett. E kedves, melegszívű lelképásztor család és közöttünk mély barátság szövődött.

Betzék utolsó wangeni esztendejük nyári vakációját Afrikában töltötték, és a macska gondozásának feltétele mellett egy hetet tölthettünk egyébként üres parókiajukban, Kati és én. Volt már ezt megelőzően is – pár évvel korábban – egy nyári hetünk ott, ugyanilyen feltételekkel, de akkor még Terri kutya gondozása is a feladatunk volt. Ekkor egy árvízet produkáló felhőszakadásnak lettünk részesei, tanulságos volt látni, hogy a vízszint alatt másfél méter mélyen fekvő régi belvárost hogy tudták megmenteni az áradástól, és megőrizni. A német katasztrofavédelem kitűnőre vizsgázott ebben a súlyos krízishelyzetben.

Judit közben megismerkedett a holland Jan Baarssal. A németországi gyermekfelügyelőség után, a továbbvándorló, két sérült gyerekkel élő családdal együtt Hollandiába ment. A család rövid idő múlva az USA-ba költözött, hívták oda is, de Judit már nem tartott velük. Judit és Jan egy hollandiai kisvárosban, Doetinchemben telepedtek le, és utazási irodát vezettek kilenc éven át. Az utakat nem ők szervezték, hanem szervezett utazásokat értékesítettek irodájukban. Ez a város Hollandia középső keleti részén, a német határhoz egészen közel található. Jan és Judit összeházasodtak, 1993. október 26-án volt a város szélén, egy hangulatos régi kastélyban a polgári esküvőjük. Ide jött ki teljes eleganciával a városi tisztviselő, az anyakönyvvezető. Október 30-án, Kecskeméten, a templomunkban áldatták meg házasságukat. A családi fogadás parókiális lakásunkban zajlott. Az ünnep ételeit Stein Ferenc presbiter barátunk készítette, a süteményeket Görögné Kati. Szép ünnepe volt ez a családunknak. Jan egy hároméves kislányt hozott magával korábbi kapcsolatából, Évát. Nagyon kedves teremtés, mi is elfogadtuk nevelt unokánknak. Jan édesapja cipőkészítő iparos volt, édesanyja háztartásbeli, hiszen négy gyermeket neveltek fel. Nászasszonyunk idős korában kezdett amatőrként festeni, s bizony nagyon jó és élvezhető képeket festett. Jan és Judit házasságából két gyermek született, Simon Peter 1995-ben és Ester Laura 1996-ban. Mindketten Kecskeméten részesültek a keresztségben. Judit végig dolgozott a gyerekek nevelése mellett. A gyermekvédelemben először gyám-, majd családjogi tanácsadó lett. Jan több társasház közös képviselője, műszaki felügyelője és adminisztrátora.

1994 júniusában leesett a lábáról Szűcs Gyula apósom, majd június 23-án, Székesfehérváron meghalt, 90 éves korában. Ekkor már eladta balatonakarattyai házrészét, majd Debrecenbe költözött. Pár év múlva ott is eladta a lakását, és innentől Fehérváron lakott haláláig. Végakaratainak megfelelően a kecskeméti református temetőben temettük el, abba a sírba, amelyben anyósom és sógornóm hamvai voltak, 1994. július 1-jén.

Ekkor már Zsuzsi lányunk és Tóth Attila kiküldték esküvői meghívójukat, ki volt tűzve egybekelésük ideje, meg volt szervezve minden, így a nagyapa halála miatt nem tudtuk ezt módosítani. Esküvőjük július 16-án zajlott templomunkban, az esküvői fogadást a konviktus nagytermében tartottuk. A haláleset és a temetés közelsége ott volt a gondolatainkban, de úgy véltük, hogy az életnek tovább kell mennie. Attila történelem-földrajz szakos középiskolai tanár, később mestertanár és pedagógiai szakértő lett. A kezdetektől a református gimnázium tanára, Zsuzsival együtt. Attila édesapja, Tóth István, korábban a pártbizottságon,

mellette egyéb mozgalmi vonalon dolgozott, hitvesétől ekkor már rég külön éltek. Attila húga, Tímea is tanárnő. Ebben az időben ment ő is férjhez. Édesanyjuk Timiékkel él együtt. Zsuzsi és Attila először a Muraközy utcában, majd a mi lakásunkban, a Dohnányi utcában laktak. Attila és Timi együtt vásároltak meg két szomszédos telket, ahova aztán mindketten építkeztek, a város északi szélén, a Vitorla utcában, egy szép telekre. Házasságukból három gyermekük született, Zsófia unokánk 1996-ban, Sebestyén Dániel 1998-ban és Benedek Ágoston 2000-ben. Mindhárman a kecskeméti református templomban részesültek a keresztségben. Attila vőnk presbiter, Zsuzsi három szakjából kettőt tanít, matematikát és németet, az éneket nem használja. Jól tanítja a matematikát, sok gyermek jár hozzá érettségi felkészítőre.

A CSERKÉSZCSAPAT

Zsuzsi a rendszerváltoztatás után azonnal megszervezte Kecskeméten a református cserkészcsapatot, amit dr. Vetéssy Gézáról, gimnáziumunk volt tanáráról, egykori cserkészparancsnokról nevezett el, aki a második világháborúban hősi halált halt. Zsuzsi azóta is parancsnoka a helyi, 121. cserkészcsapatnak, volt városi és kerületi cserkészvezető is. Sok gyermekkel és ifjúval szeretettette meg a cserkészetet, komoly cserkésztisztok kerültek ki a keze alól. Ezt a munkáját a gyülekezethez is kapcsolja, hiszen minden hónap első vasárnapján a csapat itthon lévő tagjai cserkészegyenruhában vannak együtt a 9 órakor kezdődő istentiszteleten. Évente vállalnak házigazdaszerepet a gyülekezeti kávéházban. Jelen vannak képvisellel nemzeti ünnepeinken is. Évente egy nagy „kiscserkész” tábort és egy „nagycserkész” tábort szervez, a cserkészszabályokban rögzítetteknek megfelelően. Úgy látom, hogy ebben a munkában is sok öröme van Zsuzsinak.

KATIKA ÉS GABI

Katika is a Debreceni Református Gimnáziumba járt. Ballagása 1988. május 14-én volt, melyen együtt volt a család, még Netty is eljött Hollandiából. Vele együtt páran a Főnix Szállóban aludtunk. A ballagás felemelő nagytemplomi ünnepélyes istentisztelete után a család a Bajor sörözőben ebédelt. Katika érettségijének idején mi már Svájcban és Németországban voltunk szabadságon, s közben sok

családi és gyülekezeti látogatást tettünk a barátainknál. Ő is kiutazott utánunk friss érettségi bizonyítvánnyal a zsebében, majd Bad Mergentheimben dolgozott egy idősotthonban. Ezt a lehetőséget Balla Sándor és hitvese Ruth, Délvidékről származó, de ekkor már Németországban élő és szolgáló magyar református lelképásztör szervezte. Július 1-jén meglátogattuk őket is, arrafelé kanyarítva nyári utunkat. Katika több nyáron át dolgozott valahol, nyugat-európai barátainknál. Jól megtanult németül, tőrhetően hollandul. Kati Lévai Krisztián hitvese lett. Házasságukra a református templomban kérték Isten áldását, 2001. február 4-én. Krisztián – és családja – római katolikus, ezért református–római katolikus öku-menikus esküvői istentiszteletet tartottunk, melyen közreműködött Jávorka Lajos, a Kecskemét Szent Család Plébánia plébánosa. Krisztián édesapja, János, technikus, édesanyja, Judit, tanár, bár az utóbbi két és fél évtizedben politikus lett, jelenleg is városi képviselő. Krisztiánnak egy lánytestvére van, Nelli, aki kórházi ideggyógyász szakorvos. Krisztián jó műszaki érzékkel bír, közzgazdász, ugyanakkor szálloda szakon is elvégezte a főiskolát, mert korábban a református egyházközség Pálma Hotelében dolgozott. Három szép gyermekük született, Anna Liza 2001-ben, Gréta Laura 2003-ban és Márk Vencel 2004-ben. Ők is a kecskeméti református templomban részesültek a szent keresztségben. A Futár utcában laktak, majd a Székelyfonó utcában építettek egy korszerű házat, melynek elegánsan nagy telke van. Kati az érettségi után a kecskeméti tanítóképzőben nyert tanítói, majd Nagykörösön hitoktató diplomát. Ezután a Debreceni Egyetemen pedagógia szakon mesterdiplomát szerzett, majd Szegeden könyvtáros tanár mesterszakot végzett. A református általános iskola alapító tanítója, azóta is ott dolgozik. Családjával a katonatelepi gyülekezettrész hűségés tagja.

Gabi, a három lány után a negyedik gyermekünk, az ikrek után nyolc, Katika után öt évre született. Kedves, okos gyermek volt. Őt is nagyon szerette mindenki. Nem volt egészen kétéves, amikor Csőszről Kiskunhalasra költöztünk, és a tizenegyedik évében jöttünk Kecskemétre. A költözés során régi barátait elvesztette, újakat kellett megismernie, hiszen új városba, új iskolába került. Valóban „eseménydús” volt a gyermekkor. Nővérei naponta a nagy asztal körül ülve tanultak, ő a negyedik oldalon, a járókájában állva játszott. Testvérei sokkal idősebbek lévén, sokat játszott egyedül. Kecskeméten az Ének-zenei Általános Iskolába nyert felvételt. Középiskolába, az akkor induló Kecskeméti Református Gimnázium első, 24 fővel induló osztályába járt, és ott is érettségizett. Innen Veszprémbe ment, a Vegyipari Egyetemre, vegyészmérnöki diplomát szerzett. Angol nyelvből tett nyelvvizsgát. Több helyen dolgozott Budapesten, majd egy sikertelen

házasság után Prágában állapodott meg, az Exxon Mobil egyik európai központjában dolgozik, élettársával, Jarmila Sperlovával együtt. 2009. október 15-én született meg kislányuk, Hajnalka, tizedik unokánk. Őt a prágai magyar gyülekezet istentiszteletén kereszteltették meg, amit cseh nyelven végzett a lelkész, hogy párja, Jarmila is értse. Gabi kiválóan megtanult csehül. A nyelvtanfolyamot a cég szervezte számára, bár munkahelyén az angol nyelvet használják, hiszen majdnem félszáz nemzetből származó, ezerkétszáz ember dolgozik együtt ezen a munkahelyen. Prágai alkalmazása után az ottani magyar református egyház-község tagja lett, s látogatja az istentiszteleteit. Jarmila a magyar nyelvet nem érti. Miután Gabi már jól beszélt a cseh nyelvet, javasoltam, hogy a cseh református egyház valamelyik gyülekezetéhez csatlakozzanak – cseh testvérek, kelyhesek, husziták –, ahol értik az Igét. Az istentiszteleti gyermekfoglalkozáson Hajnalka is ott lehetett velük. Elfogadták ezt a javaslatomat, és mi magunk is többször voltunk velük ebben a gyülekezetben a látogatásaink során. A sok fiatal lelkes ember, a sokgyermekes gyülekezeti közösség benyomását keltette bennünk. Amikor évek múlva elköltöztek a város másik, nyugati szélére, ott is egy hasonló gyülekezetet kerestek, ahol az énekkarnak is tagja lett Gabi, majd bekapcsolódott a diakóniai munkába is.

Szabó Gábor
családja
körében
– felesége,
gyermekei és
háztársaik
az unokákkal

BEFEJEZÉS

Naplóimat lapozgatva, látom, hogy ezt az írást befejezni nem tudom, ezért abba-hagyom. Elsősorban családomnak, testvéreimnek, gyermekeimnek és unokáimnak írtam. Nem teljes, mégis, a felidézett események, történések, a körülmények adnak valami jelzést az utókornak arról a korról és annak nehézségeiről, melyben szolgálatomat végezhettem.

Visszatekintve utamra, szomorúan látom, mennyi adósságom maradt, elsősorban az én Uram Jézus Krisztus, a családom s a rám bízottak iránt. Hiszem, hogy az Úr, aki elkezdte bennem a jót, bevégzi azt a Krisztus Jézus napjára. Sőt, teljessé teszi!

Szolgálatom egyik alapigéje a 100. zsoltár 2. verse: „Szolgáljatok az Úrnak örömmel...”. Igyekeztem ezzel az örömmel és lelkesedéssel szolgálni egész életemben. Boldog vagyok, hogy az én Uram felhasználta gyarló életemet egyháza építésére, és hálaadással dicsőíthettem őt.

Legyen övé a dicsőség, most és mindörökké! Soli deo gloria! Ámen.

A SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI:

1. *Hagyomány, Identitás, Történelem – HIT 2018*, szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóműhely, L'Harmattan, 2019, 482 pp.
2. *Vértelen ellenreformáció*, szerk. Csorba Dávid, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóműhely, 2020, 310 pp.
- 3/1. *Hagyomány, Identitás, Történelem – HIT 2019, I. kötet*, szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóműhely, 2020, 470 pp.
- 3/2. *Hagyomány, Identitás, Történelem – HIT 2019, II. kötet*, szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóműhely, 2020, 468 pp.
4. *Lányi Gábor: Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Bp., Károli Gáspár Református Egyetem, ETKI Reformáció Öröksége Műhely, HTK Egyháztörténeti Kutatóműhely, 2020, 255 pp.

Szabó Gábor 1940-ben született a Somogy megyei Alsósegeden, többgenerációs lelkészcsalád első gyermekeként. Curgóra járt gimnáziumba, majd a budapesti teológián folytatta tanulmányait. 1963 őszétől Békefi Benő mellett Veszprémben lett segédlelkész, később, 1964 márciusától az új püspök, dr. Bakos Lajos mellett szolgált. Szabó Gábort 1966-ban egy Fejér megyei kis falu, Csősz lelkészévé választották, ahol tizenegy éven át szolgált, közben családot alapított. 1977. október 9-én iktatták be a Kiskunhalasi Református Egyházközség lelkész-kántori állásába, ahol 1985 végéig szolgált, amikor a Bács-Kiskunsági Egyházmegye esperesévé és kecskeméti lelkipásztorrá választották. Szabó Gábor visszaemlékezése kronologikus, életének főbb állomáshelyei mentén tagolódik fejezetekre. Bemutatja, milyen nehézségeket jelentett a kommunista berendezkedés a gyülekezeti lelkipásztor és családja, gyülekezete, valamint egyháza számára, ugyanakkor a memoár a rendszerváltás időszakára vonatkozóan is számos adalékot nyújt.